

XII

KORUNK

FÓRUM • KULTÚRA • TUDOMÁNY

BORBÉLY ANDRÁS
BUCHWALD PÉTER
CSEKE PÉTER
DÁVID GYULA
GAGYI JÓZSEF
GÁLFAIMI GYÖRGY
GYARMATI GYÖRGY
HERMANN GUSZTÁV MIHÁLY
ILIA MIHÁLY
KÁNTOR LAJOS
KIRÁLY ISTVÁN
KÖNCZEI CSONGOR
LŐRINCZ GYÖRGY
M. MAKKAI PIROSKA
MARKÓ BÉLA
SZILÁGYI DOMOKOS
TÓFALVI ZOLTÁN
VISKY ANDRÁS
ZELEI MIKLÓS

1

MÚLTUNK JÖVŐJE
TITKOSSZOLGÁLATI DOSSZIÉK

III. FOLYAM
2014.
JANUÁR

XXK

KORUNK

FÓRUM • KULTÚRA • TUDOMÁNY

HARMADIK FOLYAM • XXV/1. • 2014. JANUÁR

TARTALOM

MARKÓ BÉLA • Isten szeme mindent lát	3
VISKY ANDRÁS • Két sírkőre (vers)	7
GYARMATI GYÖRGY • Múltfeltárás titkosszolgálati iratokból	9
KÁNTOR LAJOS • Barátok és/vagy ellenségek	17
GÁLFALVI GYÖRGY • Átjárások	26
DÁVID GYULA • Szárhegy – az új marosvécsi Helikon	43
SZILÁGYI DOMOKOS • Báró Kemény Jánoshoz (vers – Gáspárik Attila bevezetőjével)	51
TÓFALVI ZOLTÁN • Szilágyi Domokos és a Securitate	53
CSEKE PÉTER • „Mikó-megfigyelők” a szerkesztőségben	68
LŐRINCZ GYÖRGY • Még egyszer...	74
ILIA MIHÁLY • Hogyan csinálták?	82
KÖNCZEI CSONGOR • Rendszeren belül, rendszeren kívül, rendszertelenül...	85
GAGYI JÓZSEF • Reményeink szerint: jótékony	90

■ TOLL

BUCHWALD PÉTER • Ami a borítékból kimaradt	95
ZELEI MIKLÓS • Pusztamérgesi rizling	97
K. L. • Váratlan ajándék a szerkesztőnek	97
DEUTEN-MAKKAI RÉKA • Fekete fehéren	98

■ HISTÓRIA

HERMANN GUSZTÁV MIHÁLY • A székelyek kollektív nemessége – mítosz vagy időben elévülő jogi tény?	100
KIRÁLY ISTVÁN • Domokos Pál Péter – „A román állam és nép ádáz ellensége” (I.)	107

■ MŰ ÉS VILÁGA

BORBÉLY ANDRÁS • Szerelem és politika112

■ KÖZELKÉP

STANIK BENCE • Kegyelemkenyéren120

■ TÉKA

ADORJÁNI PANNA • Közvetlen, felszabadító (*Sasszé*)123

SEBESTYÉN LÁSZLÓ • Csatolmány a Talanításhoz125

A Korunk könyvajánlata (*Kántor Lajos ajánlja*)126

■ ABSTRACTS

.....127

■ TÁMOGATÓINK NÉVSORA

.....128

■ KÉP

M. MAKKAI PIROSKA

ALAPÍTÁSI ÉV 1926

Susținem
CLUJ-NAPOCA 2021
Capitală Culturală Europeană
oraș candidat

Kiadja a Korunk Baráti Társaság ■ **Elnök:** KÁNTOR LAJOS ■ **Tiszteletbeli elnök:** DEGENFELD SÁNDOR
Főszerkesztő: KOVÁCS KISS GYÖNGY ■ **A szerkesztőség tagjai:** BALÁZS IMRE JÓZSEF (főszerkesztő-helyettes, irodalom), CSEKE PÉTER (médiatudomány), HORVÁTH ANDOR (főszerkesztő-helyettes, világirodalom), RIGÁN LÓRÁND (filozófia) ■ **Gazdasági vezető:** KOVÁCS GÁBOR ZSOLT ■ **Grafikai arculat:** KÖNCZEY ELEMÉR

■ **Titkárság:** BALÁZS JÚLIA, SASS GYÖNGYI, SÓLYOM ANNAMÁRIA

■ **A Korunk – Budapesti Porta grémiuma:** DERÉKY PÁL, ILIA MIHÁLY, POMOGÁTS BÉLA, POSZLER GYÖRGY, ROMSICS IGNÁC, TETTAMANTI BÉLA, ZALÁN TIBOR

■ **Állandó munkatársak:** EGYED PÉTER, HAJDÚ FARKAS-ZOLTÁN (Heidelberg), JAKABFFY TAMÁS, KESZEG ANNA, KOVALSZKI PÉTER (Detroit), PETI LEHEL, SZENTES ZÁGON, ZELEI MIKLÓS (Budapest)

■ A megjelenéshez támogatást nyújt a Romániai Magyar Demokrata Szövetség és a Communitas Alapítvány, a Bethlen Gábor Alap, a Nemzeti Kulturális Alap, az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára (Budapest), a Kolozsvári Városi Tanács, a Kolozs Megyei Tanács és az Új Budapest Filmstúdió.

■ **SZERKESZTŐSÉG:** Kolozsvár, Str. gen. Eremia Grigorescu (Rákóczi út) 52.

Telefon: 0264-375-035; Fax: 0264-375-093 ■ **POSTACÍM:** 400750 Cluj, OP.1. cp. 273, Románia;

Internet: www.korunk.org; e-mail: korunk@gmail.com; korunk@korunk.org; Fényszedés: KOMP-PRESS Kft.

■ **NYOMDA:** ALUTUS, Csíkszereda, Hargita út 108/A. Tel./fax: 0266-372-407

■ Előfizetést a szerkesztőség is elfogad: egy évi előfizetés 50, fél évi előfizetés díja 26 RON.

A KORUNK magyarországi terjesztését az Apáczai Sajtóhíd Alapítvány végzi (1088. Budapest, Krúdy Gyula u. 3., Tel.: 0036-1-266-65-85); a lap megrendelhető a következő faxon: 0036-1-235-07-39,

illetve e-mailen: erno.toth.deb@gmail.com.

■ Proiect realizat cu sprijinul Primăriei și Consiliului Local Cluj-Napoca; Proiectul susține candidatura orașului Cluj-Napoca la titlul de Capitală Culturală Europeană 2021.

■ Revistă editată de Asociația de Prietenie Korunk (400304 Cluj-Napoca, str. gen. Eremia Grigorescu nr. 52.;

Cod fiscal 5149284) ■ **ISSN: 1222-8338**

MARKÓ BÉLA

ISTEN SZEME MINDENT LÁT

■ Nem örültem, amikor ezelőtt néhány évvel a tanügyminisztérium bekamerázta az osztálytermeket, amelyekben az érettségi vizsga zajlott. Azt is mondhatnám, hogy megdöbbentem vagy felháborodtam, de maradjunk abban, hogy „nem örültem”, hiszen magam is kormánytag voltam akkor, ráadásul az oktatást is felügyelő miniszterelnök-helyettes, esetleg megakadályozhattam volna egy ilyen intézkedést, bár miniszteri hatáskörben történt, és nem került a kormány asztalára. Nos, olyan egyöntetűen támogatta a közvélemény ezt a döntést, hogy eleve reménytelennek látszott megvívótzni. Végül is mi az elvi különbség a felügyelő tanárok vizslató tekintete és a videokamera lencséje között? Nyilván semmi. Legfennebb annyi, hogy a kamera a felvigyázókat is felvigyázza, és hogy utólag visszakereshető egy-egy gyanús gesztus, elemezhető, értelmezhető. Mióta a világ világ, versenyt futott egymással az üldöző és az üldözött, az ellenőr és az ellenőrzött, nem újdonság az érettségi csalás sem, például a tételek előzetes megszerzése, tessék elolvasni Móricz Zsigmond regényét, a *Forr a bort*. Mégsem tetszik nekem ez a bekamerázás, utólag sem, bármennyire is dicsérnék, hogy hány meg hány éretlen diák vált volna hamisan és a társadalomra nézve veszélyesen éretté, ha tervezett terrorcselekményeiket le nem leplezi vagy jelenlétével már eleve meg nem akadályozza az ügyes kis technikai eszköz. Nem fogják elhinni nekem, mégis elmondom: soha nem puskáztam az iskolában, szégyelltem volna az így szerzett osztályzatot, de ha szükség volt rá, bevallom, szívesen súgtam annak, aki feleletében elakadt, és a dolgozatomat sem takartam el fél karral

Foglalkozik-e még valaki azzal, hogy az egykori besúgók sorra lebuktak, de ma álnéven – nick-néven – lehet ország-világ előtt besúgni bárkit a világhálón? Sőt, nem is csak besúgni, hanem: kisúgni a világűrbe.

a padtársamtól. Mi a bajom tehát? Mi ez az igen is, nem is? Egyrészt azt gondolom, hogy nem egy lámpalázás vizsgán kellene eldőlniük emberi sorsoknak, és az iskolai vizsgarendszerek, záróvizsgák és felvételik alapvető problémája ez. Más eszközöket kellene találni a tudás mérésére és a különböző iskolák eltérő osztályozási szintjének-színvonalának kiegyenlítésére.

Másrészt pedig: mi van a mértékkel? A veszély mértékével. Beszéljünk erről egy kicsit, mert felidézhetem én itt régi szekuritátés élményeinket, a görcsöt a gymrunkban, a folytonos szorongást, az időnkénti páni félelmet, úgysem fogja ezt már senki a fiatalabbak közül komolyan venni, olyan ez nekik, mint annak idején, az ötvenes-hatvanas években nekem az öregek háborús emlékei, verklizték reggeltől estig, de nem érdekelt. Meg aztán mond-e még valamit valakinek a Facebook, a GPS-ek, a már-már mikroszkopikus felvevő készülékek, a bármikor bármilyen technikai feladatra felhasználható okostelefonok korában, hogy sokunkat éjjel-nappal, hálószobában és hivatalban éveken át lehallgatott a titkosszolgálat? Foglalkozik-e még valaki azzal, hogy az egykori besúgók sorra lebuktak, de ma álnéven – nick-néven – lehet ország-világ előtt besúgni bárkit a világhálón? Sőt, nem is csak besúgni, hanem: kisúgni a viláгурbe. Mit számít, hogy a megszarolt, felpofozott, megalázott pitiánerek sorra lelepleződnek, és úgy hunyorognak a napfényben, mint egykor a vallatólámpákkal szemben, de hajdani tartótisztjeik, köszönik szépen, jól vannak. Engedékeny leszek hát magam is, ne beszéljünk most a tegnapról, csak a máról. A mértékről, mérsékelten legalább! 2001. szeptember 11-e után afféle elkeseredett tucatjósletnak tartottam – a történelemben nem először hangzott el ilyesmi –, hogy mostantól fogva minden megváltozik. Be kell látnom, ezúttal viszont komoly érvert kaptak azok, akik végül is gondoskodtak róla, hogy tényleg minden megváltozzék, hiszen az iker-tornyok összeomlása joggal rendített meg mindannyiunkat. Joggal gondolhatta a világ, mindenáron és minden eszközzel meg kell akadályozni, hogy az ilyen terrorcselekmények megismétlődhessenek. Meg kell tenni mindent a sötétben konspirálók leleplezésére, beleértve a lehallgathatóság, megfigyelhetőség megkönynyítését. Minél szűkebb szövéstű a háló, annál kevésbé csúszhatnak ki belőle a veszedelmes ember-evő kishalak, a piranhák, és minél több ember telefonbeszélgetéseit regisztrálják, annál nagyobb a valószínűsége, hogy még a tervezés és felkészülés stádiumában fennakadnak a szűrőn a terroristák. Ami minden bizonnyal így van, legalábbis egészen addig, amíg már olyan sok információt kell feldolgozni, mert olyan sok embert figyelnek meg, hogy hiába növekszik a megfigyelők száma is, mégsem lesznek képesek dönteni. Nem beszélve arról, hogy a megfigyelőket is meg kell figyelnie valakinek, és végül majd, ahogy mondani szokás, mindenki megfigyel mindenkit. Nem is tudom, nem tartunk-e már itt? Keserűen kellett nevetnem azon, hogy Angela Merkelt is megfigyelték Amerikából, aztán azon is el kellett gondolkodnom, hogy milyen érdekes, a német kancellár asszony, amikor a németek amerikai lehallgatásának botránya kipattant, még elnéző volt, és csak akkor keményített be, amikor ez személy szerint róla is kiderült. Ilyenek vagyunk. Talán mutatni kellene mindenkinek egy titkosszolgálati felvételt a fürdőszobájából vagy a franciaágyából, és akkor másképpen szemlélnénk ezt az egészet. Igen, a mérték, mondom ismét. Vagyis: mit miért! Olyan világban élünk, ahol lassan már nem is kell miniatűr chip a bőrünk alá vagy parányi nyomkövető a gépkocsink aljára, mert a bioáramkörünk – mint egy kitörülhetetlen ujjlenyomat – szerint fognak bármilyen távolról azonosítani minket, menekülhetünk a hegy tetejére vagy a tenger fenekére. Ezt már nem lehet visszacsinálni. Megint csak iskolás koromat idézve vagy inkább a mások iskolás korát, mert én kommunista időkben nőttem föl: „Isten szeme mindent lát,/ ne lopl el a léniát!” Úgy tűnik, ez most már megvalósul, egy közülünk való istenség, aki nem fog mennybe menni, mint egykor a keresztre feszített megváltó, máris mindent lát, bármit is teszünk. Mi-

ért is berzenkednék, ha éppen az egyház – gondolom, nem csak a keresztényeknél van ilyesmi – találta ki a mindenütt jelenlevő isteni szemet, hogy a behúzott függönnyel, egymagunkban elkövetett bűntől is távol tartson minket. Sikerült is, mi tagadás, hiszen gyermekkoromban még szörnyű véteknek számított kenyeret eldobni, mégis megtettem egyszer, az újrakezdett játék hevében, attól félve, hogy kimaradok, az éppen csak megkezdett zsíros kenyeret bedobtam egy farakás mögé. Éveken át kísért a bűntudat és a rettegés a büntetéstől, még ma is rossz érzés fog el, hogy így elmesélem. Mi a különbség hát? Ez is, az is megfélemlítés, akárhogy nézem. Ne is várja tőlem senki az istenfélelem apológiáját, de azért valamiről ne feledkezzünk meg mégsem: a társadalmi veszély és az ehhez mért ellenőrzés egyensúlyáról. Még az élelem elpocsékolásának a tiltása is erről szól: „Isten szeme” nem Securitate hát. Kivéve az inkvizíciót, az igen, az szörnyű szégyene az egyháznak, és általában az európai kultúrának. De az nem egy elképzelt Isten szimbolikus – valóságosan soha meg nem tapasztalt – nézése volt, hanem szadista titkosszolgák konkrét leskelődése, kukkoló feljelentők rémuralma. Akik azt is látták, mert látni akarták, ami nem történt meg. Az inkvizíció az önmagát kitalált bűnökkel hízlaló rettenetes „igazságtalanság-szolgáltató” intézmény mutatója. De szét is hullt egy idő után. Van viszont az egyháznak magának is fontos tapasztalata – talán a legfontosabb – arról, hogy miként kellene, népiesen szólva, a kecskét is jóllakatni, a káposztát is megtartani. A gyónási titokra gondolok. Nem vagyok katolikus, nincs erről semmilyen személyes emlékem, de gondolom, ha működött a gyónás intézménye sok-sok évszázadon át, annak az a magyarázata, hogy a *sigillum sacramentalé*t, a szentségi pecsétet a papok általában tiszteletben tartották. Eladdig, hogy Nepomuki Szent Jánost, IV. Vencel cseh király feleségének gyónatóját a gyónási titok vértanújának tekintik, ugyanis a féltékeny király halálra kínoztatta, mert nem volt hajlandó megszegni a gyónási titkot, és elárulni, hogy mit gyónt neki a királyné. Ahogy értettem, a gyónási titoktartás annyira isteni eredetű kötelezettég, hogy nem adhat alóla fölmentést Isten földi helytartója, a pápa sem.

Van-e ma a „léniánkat” felügyelő mindenféle tikosszolgálatoknak ilyen „isteni” parancsuk? Bevallom, én protestánsként, neveltetésemnél fogva azt is elképzelhetetlennek tartom, hogy valakinek valamit kötelezően meggyónjak, az eldobott zsíros kenyér rémítő emlékével is egyedül küzdöttem meg, hát akkor hogyan fogadhatnám el azt az elvet, ami újabban vezérelni látszik a világot: mindent tudnunk kell mindenkiről, mert akkor nem lesz baj. Hát éppen ebből lesz a baj! Nem hiszem ugyanis, hogy a lesipuskások hadával lesifotósokat kell szembeállítani. És főleg azt nem hiszem, hogy olyan intézményeket kell a nyakunkba ültetnünk, amelyek mindent tudnak rólunk, és éppen ezért egy idő után ellenőrizni sem lesz módunk őket. Mondok egy példát: inkább egyetértenék azzal, hogy a fegyveres testületeken kívül senkinek ne legyen fegyverviselési engedélye egy társadalomban, mintsem éjjel nappal megfigyeljünk valakit azzal az ürüggyel, hogy lőfegyvere van, és ki tudja, mit fog tenni vele. Ha pedig mégis szükség van az apró videokamerákra és a miniatűr mikrofonokra, éppen ugyanakkora szükség van az ilyen tevékenység társadalmi ellenőrzésére is. És amennyiben a hírszerzők terjeszkednek, mert a mai technikai feltételekkel mi sem könnyebb ennél, akkor az ellenőrzésnek is egyre kiterjedtebbnek kell lennie. Az illetékes bizottságban dolgozó parlamenti kollégáim a megmondható, hogy ma sokkal egyszerűbb lehallgatni bárkit is, mint a lehallgatókat ellenőrizni. Márpedig ezen múlik az, amiről nagyon mérsékelten értekezni próbáltam: a mérték. Az egyensúly.

Végül is legalább két követelményt támaszthatnánk azokkal az intézményekkel szemben, amelyekről a „léniánk” tulajdonjoga függ: védjenek meg a tolvajtól, de ne szereljenek kamerát az iskolai klotyókba. Ellentmondás? Igen, viszont az állam dol-

ga mindig az volt, hogy ezeket az ellentmondásokat feloldja. Régebb sokszor elemlegettem, amikor az igazságszolgáltatás működése szóba került, milyen csodálatra méltó elv az Egyesült Államokban – papíron, persze, másutt is –, amit népszerű krimisorozatokban sokszor lehetett látni, régebb, hogy a törvénytelenül, például házkutatási parancs nélkül megszerzett bizonyíték semmis. Vagyis hiába van ott a véres kés a bíró asztalán, ha nem törvényes eszközökkel tettek rá szert a nyomozók, és nincsen más bizonyíték, a gyilkost felmentik. Arról szól ez az elv, ami nekünk is nagyon fontos volt valaha: az egyéni szabadságjogok megsértése nagyobb veszély, mint az, hogy esetleg egy bűnöst futni hagyunk. Ma már egyre kevesebb ilyen amerikai krimit látni. Ez látszólag érthető, hiszen napjainkban a terrorizmus akár milliós nagyságrendben pusztíthat el emberéleteket, itt már nem Hasfelmetsző Jackről van szó. Így van, senki sem tagadhatja. De erre is lehetne szabályt felállítani, ebben is meg lehetne találni a mértéket. Vagyis ahogy az imént fogalmaztam: mit miért?

Apropó: tervezem, de mind halogatom, hogy újraolvasom ifjúkorom fontos könyvét, Orwell negatív utópiáját, az *1984*-et. Nem mertem még elővenni, nehogy kiderüljön, 1984 régen volt.

VISKY ANDRÁS

Két sírkőre

Végakarat

A poromat is vidd magaddal, mondta
 anyám, ne hagyj itt belőlem semmit,
 mondta, miután aláírta végakaratát.
 A fogság földjében nincs megnyugvása
 a testnek. Hároméves voltam. Szétomló
 betűk, egymás mellé rekesztett idegenek.
 N.-re hagyta mind a hét gyermekét. Egy
 milicista jött meg egy másik hivatalos
 személy. Okmánybélyeget is hoztak.
 És pecsétnyomót lila pecsétpárnával.
 Keresztet vetettek, amikor elmentek.
 Soha nem láttuk őket ügyetlennek.
 Anyám elmosolyodott. Próbáltam
 elképzelni, hogyan földeljük el, de nem
 ment. Úgy szerettem a testét, mint a
 tenmagamét. Keze karomon nyugodott,
 hidegen, erőtlenül. Őt hideg gyertya nyoma
 a csuklóm felett. Megmaradt, itt van.
 Jönnék Isten szárnyas besúgóí, mondta,
 amikor lecsuklott halálszép feje a szalmára.

Szünetjel

Amikor a titkosrendőrség ügynökei jöttek hozzánk,
 apám terített asztalhoz ültette őket, majd elővette a
 Szentírást és felolvasta a besúgók zsoltárát, a Dávid
 prófétától származó rettenetes maszkiált, az első szótól
 az utolsóig: *Mit dicsekszel gonoszságoddal, /
 hatalomnak embere? / Hiszen a Mindenható szeretete
 mindig megmarad! / Romlásomra törsz, te cselszövő! /
 Nyelved olyan, mint az éles borotva. / A rosszat
 szereted, nem a jót, / a hazugságot, nem az igaz
 beszédet. // (Szela.) // Szeretsz bántó szavakat
 mondani, / álnok a nyelved. // Össze is tör téged a
 Magasságban Lakozó végleg, / megragad, kiránt
 sátradból, / kitép gyökerestül az élők földjéből. //
 (Szela.) // Látják ezt az igazak és félnek, / rajta meg
 nevetni fognak. / Ez az az ember – mondják –, akinek
 nem kellett a Mindenható oltalma, / hanem nagy
 gazdagságában bízott, / és a megrontásban volt erős. //*

*De én olyan vagyok, mint a viruló olajfa, / az Égben
Lakó házában lehetek, / bízom a Világ Ura szeretetében
most és mindenkor. / Hálát adok neked mindenkor, /
mert te munkálsz. / Nevedben reménykedem, mert
jó vagy híveidhez. És amikor az első Szelához ért és
szünetet tartott az előírás szerint, úgy állt előttünk, mint
akit Isten lélegzete fojtogat, a másodiknál akkora csönd
áradt a szobába, mint két harangütés között, a legvégén
meg, amikor teljes valójával a Nevet – áldott legyen! –
szólította meg, mintha tűzből tért volna vissza, azon
csodálkozva maga is, hogy életben maradt,
visszatérhetett az övéi közé a Földre, íme, itt van, itt
vagyok, lássanak hozzá, uraim, ne féljenek, napjainkhoz
napokat told, miért is teszi, az Egyedül Hatalmas.*

GYARMATI GYÖRGY

MÚLTFELTÁRÁS

TITKOSSZOLGÁLATI IRATOKBÓL

A magyar jellemzők általánosítható vázlata

Kezdjük egy „autentikus forrásból” származó maximával. A keletnémet Állambiztonsági Minisztérium, közkeletűen a híres-hírhedt Stasi hírszerző részlegének egykori vezetője, Markus Wolf szól arról memoárja bevezetőjében, hogy „a James Bond-féle filmek és könyvek hősei nem mutatnak több hasonlóságot a hírszerző szolgálatok valóságos szereplőivel, mint Walt Disney meseállatkái az erdők, sztyeppék és szavannák állatvilágával. A hírszerző szolgálatok főnökeinek az idegei lényegesen kisebb megerőltetésnek vannak kitéve, mint a filmbéli hősöké, s az általuk irányított tevékenység – ideális esetben – teljes csendben és észrevétlenül folyik.” Ugyanakkor – folytatja az összeomlás nyomán elhíresült kémceleb – „az általam vezetett szolgálat tevékenységének csúcspontja a hidegháború időszakára datálódik. Ebben a korszakban mindkét fél engesztelhetetlen ellenségképet alakított ki. Mi »imperialista agresszort« láttunk ellenfelünkben, a másik fél jó részének szemében viszont mi testesítettük meg »a Gonosz uralmát«.”¹ Az utókori feltárás épp e csendes névteleneket és arcnélkülieket kísérli meg nevesíteni, fantomképen túlmenően beazonosítani, egyéni és szervezetszerű ténykedésüket librettósítani: mondhatnók úgy is, hogy a csendet „megzenésíteni”. (Versus, Simon & Garfunkel: *The Sounds of Silence*.) Miután viszont a titkosszolgálati munkában a kívánatos információ megszerzése és célba juttatása közepette az alapfeladathoz kapcsolódóan egyenértékűen fontos a dezinformálás is, Wolf korhűen bipoláris világmagyarázatának csak egyetlen aspektusára reagálok. Ez pedig az elhallgatásban megtestesülő dezinformálás.

Nem arról van szó, hogy egészében használhatatlanok az említett dokumentumok, hanem arról, hogy akár tárgyi információk esetében is ugyanazon lapokon követhetik egymást valós és kérdéses hitelességű adatok, megállapítások, s a történésznek ebből az egyvelegből kell múltat rekonstruálnia.

A háromszáz oldal meghaladó – egyébiránt tanulságos és olvasmányos – visszaemlékezés ugyanis egy sort sem veszteget az „imperialista agresszorok” és „a Gonosz uralmát” reprezentáló rendszerek egyik alapvető különbségére. Arra, hogy az utóbbiakban a sajátjukként uralt alávetett társadalom számottevő részét annál is kiterjedtebb apparátussal fürkészték, hálózták be ellenségfelderítés céljából, mint a deklaráltan ellenségesnek tartott antikommunista „külvilágot”. Miközben a szerzőt – még egy passzust idézve tőle – az is inspirálta, hogy „elgondolokdjam az általunk szocializmusnak tartott rendszer egyre inkább előrevetülő betegségeinek tüneteinek és okaik”, sehol nem tematizálódik, hogy a „létezett szocializmusok” nem kisebb vehemenciával szervezték a rendszer önvédelmét a sajátjukként uralt társadalmak többségével szemben és saját államhatáraikon belül, mint az azon túli tágabb világ „imperialista agresszorai” ellenében. Még várat magára, hogy kiszámolhassuk vagy közelítő pontossággal megbecsüljük (márkában, forintban, rubelben, zlotiban, lejben): az ellenlábas rendszerek hidegháborús versenyében mekkora erőforrás-apasztást jelentett a szocialista országokban az ún. „belső ellenséges erők” felderítésére fordított költség. Nem csupán az erre rendszeresített apparátus, a hozzá rendelt infrastruktúra és logisztika üzemben tartásának – és persze „internacionalista” léptékben való kiépítésének² –, működtetésének a költsége kérdéses egyelőre, hanem az is, hogy az információkra való rátalálás közepette hány dezinformációs buktatót kell majd – legálábbis megpróbálni – elkerülni ennek feltárása során.

Tovább lépve, nem csupán nemzetgazdasági nézőpontból folytatható a titkosszolgálatok (fennmaradt) hagyatékának felmérése, forrásértékük megbecsülése az információk/dezinformációk labirintusa mentén, hanem a ránk maradt iratanyag „hagyományos” történetírói módszereivel közelítve is. Induljunk ki annak a két szélsőséges esetnek a vitatásából, amely a tárgyról folyó közbeszédben mindmáig vissza-visszatérően felbukkan. *a)* Attól, hogy a szóban forgó iratok egy része „illegitim” módon szerzett információkat tartalmaz – és e hányad óhatatlanul visszahat a többire is –, egészében hiteltelennel kell-e tekintenünk ezeket az iratokat. *b)* Ellenkező végletként tekintettel lehetnénk arra, hogy mivel ezen iratok egyívású bennfentesek kulisszák mögötti zárt láncában keletkeztek – azaz úgymond nem volt ok, motiváció önmagukat dezinformálni –, adataik, információik hitelesnek fogadhatók el. Kellő mennyiségű forrás tanulmányozása nyomán mindkét esetre vonatkozóan ellenpéldák sokaságával cáfolható ez a vélelem.

Harmadik esetként tegyünk egy hevenyészett, általánosító összevetést más forráscsoportokkal. Mennyivel hitelesebbek az állambiztonsági iratoknál az éves vagy ötéves tervek teljesítéséről készült győzedelmi híradások, a pártkongresszusok önelgímálást és/vagy önmegnyugtatót célzó beszámolóit? Mennyivel hitelesebbek a felsőbb szerveknek készített termelőszövetkezeti zárszámadások, vállalati mérlegek, a tanácsi kampánybeszámolók avagy a szakszervezeti hangulatjelentések? Minden említett intézmény kényszeresen törekedett a pozitívumok megjelenítésére – közkeletűen a kozmetikázásra –, mert különben önmagáról állított volna ki számonkérést is kockáztató rossz bizonyítványt. Nem arról van szó, hogy egészében használhatatlanok az említett dokumentumok, hanem arról, hogy akár tárgyi információk esetében is ugyanazon lapokon követhetik egymást valós és kérdéses hitelességű adatok, megállapítások, s a történésznek ebből az egyvelegből kell múltat rekonstruálnia. Mindezekhez képest az állambiztonsági szervek a rendszer szempontjából nemkívánatos, deviáns, netán ellenséges jelenségek felderítésére, vizsgálatára voltak rendszeresítve, funkcionálisan erre voltak dresszírozva. Így szinte magától értetődő, hogy az általuk keletkeztetett dokumentumok – az előbb példaként említett szervekhez képest – az események negatív kópiáját rögzítették, és nem nyilvános(!), publikussá soha nem válnak gondolt(!) anyagaik sötétebb tónusokban tudósítottak alkalmasint

ugyanazon jelenségekről, történésekről. Az általunk ismerhető források alapján nem állítható, hogy csak és kizárólag történetileg használhatatlan információkból állnának össze e dokumentumok. Ugyanúgy keverednek az azonosíthatóan helytálló adatok, a hamis állítások és a tendenciózus interpretálások ezekben az iratokban is, mint a már említett más típusú iratkeletkeztető fórumok anyagaiban. Témaszpecifikus jellemzőként az rögzíthető, hogy – kritikai olvasatban – ellenkező előjellel korrigálandó a párt, az állami és a „félállami” szervezetek (Hazafias Népfőnt, szakszervezetek) forrásaiban tükröződő „pozitív felülírtság”, mint a most taglalt titkosszolgálati iratokban megjelenő – funkcionálisan ellenségkeresési ambíciók által vezérelt, s azt verifikálni, „felmutatni” igyekvő – *negatív túldimenzionáltság*.

Könnyebb a helyzete – ha egyáltalán van ilyen – a most szóban forgó kérdéskör kutatójának, midőn a következő mondatokkal találkozik egy szerzetes, Vezér Ferenc kihallgatási jegyzőkönyveiben: „Rendszeresen adtam utasításokat, hogy gyilkoljanak meg szovjet katonákat, minél többet és a gyilkosságokat nekem jelentsek. Alakultam tagjai az én utasításomat végrehajtották, kb. 30 szovjet katonát gyilkoltak meg és ezekről nekem rendszeresen jelentést tettek. Állandóan hangoztattam előttük, hogy szovjet katonát megölni nem bűn, gyilkosságaikat gyónják meg nekem, én majd feloldozom őket. [...] Ily módon a gyóntatószékét is felhasználtam bűncselekményeim érdekében. [...] A fenti bűncselekményeim mellett utasítást adtam »polgároimnak«, hogy védjék meg a szegényparasztoktól a fasiszta Endre László és a többi pálosszentkúti földbirtokosok vagyontárgyait. Embereimmel ezért a szegényparasztoknál házkutatásokat tartottam, hogy az elmenekült földesurak vagyonát megőrizhessük. Templomi prédikációimban igyekeztem a demokratikus elemeket megfélemlíteni és a szószéken őket kipellengéreztem.”³ A jegyzőkönyv formai hitelessége odáig terjed, hogy ez „írva vagyon”. Több mint kétséges azonban a valóságtartalma. Nehezen valószínűsíthető, hogy a pálos habitusú vádlott az idézett fordulatokkal tett volna „beismerő vallomást”, s még kevésbé hihető, hogy klerikus mivoltát önként lett volna hajlandó az olvasható módon „megszentségteleníteni”. Valószínűleg senki sem kívánná a maga bőrén megtapasztalni, hogy Komlós János ÁVH-százados – két évtized múltán, a Kádár-korszakban „a szocialista kabaré” magyarországi főkorifeusa – milyen vallatási metódusok bevetésével vette rá a fogva tartottat hasonló kihallgatási jegyzőkönyvek sorának aláírására, melyek alapján halálra ítélték és ki is végezték az említett szerzetest. (Az említett „könnyebb helyzet” ez esetben az iratok tartalmi hazugságának tettenérhetőségére vonatkozik.) Az ehhez hasonló források sokkal inkább kínálnak betekintést abba, hogy a hidegháborús éberségi hisztéria időszakában, leginkább az 1950-es évtized első felében, mi módon sikerült a politikai rendőrségnek minél több „rendszerellenességet” produkálnia, s azokat – ügyészségi-bírói statisztériával – börtönbe vagy bitóra juttatni, miközben aligha jutunk közelebb a tényleges történések megismeréséhez.

Más a helyzet az 1956. évi magyarországi forradalomról fennmaradt iratok forrásértékét vizsgálva. Miután annak leverését követően a megtorlás politikai rendőrsége keletkeztette a legbősegebb „információs adatbázist”, a forró ősről fennmaradt korabeli iratáradat döntő hányadát az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára őrzi. E vizsgálati és peranyagoknak többrétűen félrevezető az adattartalma. Azok egyfelől megtorlást eltökélő, majd foganatosító büntetőeljárások céljából készültek, másfelől – az eljárás alá vontak oldaláról – épp a várható következmények elkerülését célzó vagy legalábbis az elmarasztalás súlyosságát mérséklendő „elbeszélések” konstruálódtak. A kriminalizáló célzatú visszamenőleges „cselekményrögzítésnek” és a mentesítésre játszó „tényfeltáró vallomásoknak” azért sincs valamifajta „kettő között felúton lesz az igazság” eredővektora, mert – közkeletűen szólva – már a vizsgálati eljárás kérdései is egy vagy több prejudikált hazugság-mozzanatot hordoztak.

A válaszok pedig szintén sokféle megfontolásból, többretegűen próbáltak kitérni a tényrögzítés elől. S mert immár ez a szinte áttekinthetetlen mennyiségű vizsgálati és peranyag teszi ki az 1956 őszére vonatkozó források döntő többségét, kérdés, hogy a leírt módon keletkezett konfabuláció-változatoknak mennyi közülük lehet a valóban megtörténtekekhez.

Hozzáférhetővé válaszuk után mindezt – az elmúlt másfél-két évtizedben – az is megkerülhetetlenül befolyásolta, hogy a bukott rendszer „ellenforradalom” axiómáját felülírandó, *szakmán túli igény is volt* a „forradalom” tételnek eleget tevő múltrekonstruálás. A „lemossuk a gyalázatot” kollektív önbecsüléséhez és elégtételszerzéséhez értelemszerűen társult az egykoron meghurcoltak személyes tisztességének utólagos helyreállítása, s ennek oldalvizén a materiális kárpótlási, nyugdíj-kiegészítési igény – közvetve – kutatói segédlettel történő megalapozása. Noha ez utóbbi szempontok aktuálisan respektálhatóak – és respektálandók is –, a történettudomány diszciplináris követelményeihez képest sokkal inkább tartoznak a nemzetudat-karbantartás szempontjai közé: abba a kategóriába, amelyet Gyáni Gábor úgy fogalmazott meg nem is oly régen, hogy „a múlt mitikus elbeszélése iránt a modern korban is élénk szükséglet mutatkozik”.⁴ Kérdés viszont, hogy a történetektől időben távolodva lesz-e megbízható(bb) kontroll-támpont, „eszköz” a 30–40 éves távlatban rögzített emlékezet-konstrukciók – és a rögzítés pillanata, körülményei által is kondicionált oral history elbeszélések –, illetve a megtorlás procedúrája során keletkezett iratok fals vagy kifejezetten hamis információinak hiteles képet eredményező desztillálására. Erre vonatkozóan a szakma evidens eszköze-módszere, a forráskritika is ingoványos talajon jár, s bármennyit fejlődött is az emberi csalafintaságokat leleplezni hivatott technológia – versus hazugságvizsgáló –, az igazmondás ellenőrző masinájának feltalálása még várat magára. A vonatkozó közmondást adaptálva: nem küldhető minden föllentő után egy sánta kutya.

E téren folytatólagosan kettős problémával szembesülünk. Az egyik, hogy az 1956-os magyar forradalom – jórészt utóélete okán – manapság is csak „félmúlt”. Még további időre van szükség ahhoz, hogy az régmúlttá, történelemmé váljon, s eszerint legyen vizsgálható. A másik az, hogy a forradalom históriáját illetően a politikai rendőrség hazugságüzemében – az „ellenforradalom” utólagos megkonstruálását célzó – tömegesen gyártott apokrifek hombárjából merítve kellene elválasztani az ocsút a búzától. Miközben úgy tűnik, hogy 1956 őszének *politikátörténeti* alapképlete ma már megfejtettnek tekinthető, hagyományos történetírói eszközökkel (is) rekonstruálható, továbbra is ingoványos talajon mozgunk a *forradalom társadalomtörténete* tekintetében, holott fentebb arról próbáltuk győzködni e sorok olvasóit, hogy a Történeti Levéltár sokkal inkább a társadalmi megélés sokféleségének forráslerakata. Itt aligha lelhető föl egyetlen releváns archimédeszi pont, de – úgy gondoljuk – nem mondvacsinált, hanem létező problémáról van szó, amivel még jó ideig szembesülni kényszerülünk, mi is és az utánunk jövő generációk is. (Ha másért nem, hát az utódnemzedékek szocializációjában mindig meghatározó „családi mitológia”, a meghurcolt szülők, nagyszülők generációja iránti respektus okán.)

Nem mélyedve el a titkosszolgálatokról folyó közbeszédben és a médiában mindmáig túlexponált ügynök-kérdés pertraktálásába – az külön dolgozat tárgya⁵ –, két témacsoport forrassajátosságaira érdemes külön utalni. A Rákosi-korszak céltudatosan ártó szándékú ágensszövegei zömmel a gyanút, az alaptalan vélelmet vagy akár a pőre hazugságot is valóságosnak kívánták láttatni. Az ún. konszolidált Kádár-korszak évtizedeiben inkább a parttalan fecsegés uralta az ügynökjelentéseket: menetrendszerűen átsüt a hol pitiáner, hol meg frivol pletykálkodás mondatáradatain a – gyakorta kiáltó – semmitmondás.⁶ Ez hatásának (következményének) kiszámíthatatlansága okán volt több és más, mint a Kávéházi Konrádok „örök lefetyelése” (avagy ”a

művészvilág úgy is egymás és egymásra vonatkozó pletykáiból él” bon mot), mivel a körvonalazatlan, homályosan célozgató – részben páncélszekrénybe zárt, részben célirányosan kiszivároztatott – gyanúsítgatások ellen alkalmasint nehezebb volt védekezni, mint konkrét vádaskodást visszautasítani. Hacsak nem éppen ez volt a cél, a titkosszolgálati munkamegosztáson belüli feladatmegszabás. A Rákosi regnálása idején állandósított félelemérzet-keltést a Kádár-korszak némileg desztálinizálta ugyan, de a rosszmájú és üzemszerű pletykázkod(tat)ás is éppen elég volt a szabadlábbon hagyás melletti tartós frusztráltság, az *elbizonytalanítás bizonyossága* fenntartásához. A kontinuitást főként az jelentette, hogy az irodalmi-művészeti-tudományos szféra, az „értelmiségi bagázs” összekeveredettsége okán – együttesen is kisszámú voltuk miatt – a számon tartott célszemélyek viselt dolgai mellett épp elég ágenshíradás jutott az illetékesek tudomására a ki nem pellengérezettekről is, így tartva fenn az illyési „mindenki szem a láncban” információs rendszerkarantént.

Ennek másik – s csak részben másfajta – vonulata volt az, hogy a hálózati beszámoló egy része közvéleménykutatásként is funkcionált akkor, amikor a nyilvánosság, a vélemény- és szólásszabadság nem vagy alig létezett. Mindenekelőtt a Kádár-korszakra vonatkozó források böngészése alapján sorolhatók ide azok a jelentések, amelyek politikai-közéleti névtelenek sokaságának saját közegükben képviselt reagálásai alapján tudósítanak a rendszer milyenségéről, például a különböző tanácsi és parlamenti választások apropóján, amikor célzott feladat volt az alattvalók „hangulatának” tesztelése. De találhatunk elég, a hivatalos-nyilvános médiakommunikálásoktól igencsak eltérő „nemszeretem” közvélekedés-csokrokat mondjuk az 1968-as Csehszlovákia elleni inváziót követő hetekből, az új gazdasági mechanizmusról vagy éppen a rendszert mindvégig – bár különböző minőségben – jellemző ún. hiánygazdaságról. A számos kérdéskört pásztázó véleménynyilvánítások megismerhetősége nélkül inkább csak a rendszerkomform, „kincstári” forrásokból kellene dolgoznia a kor feltárásán munkálkodó kutatóknak. Az említett esetekben nem a magukat ellenzékiként definiálók – és/vagy ekként számon tartottak – megfigyeléséről van szó, akik szamizdatokban végül is az utókorra hagyományozták korabeli felfogásuk lenyomatait. A hálózati információk most említett szegmense egy sokkal szélesebb körű társadalmi „másképp gondolkodás” korlenyomata, de mivel – a Kádár-korszak módosult működése közepette – az e körben fellelhető esetek nem ütötték meg a „kriminalizálhatósági ingerküszöböt”, legtöbbjük nem vont eljárást maga után. Az ilyen típusú ügynökjelentések nem annyira a hírforrásról (konkrét személyről) szólnak, mint inkább a közemberek gyanútlan – s éppen ezért életszerűnek tekinthető – reflexióiról. Ezek egy részét még a hálózati személyek ún. M(unka)-dossziéiba is „hangulatjelentés” kategorizálással iktatták be. A szóban forgó jelentések a titkosszolgálatok megismeréséhez is szükségesek, ezen túlmenően viszont sokkal inkább az államszocializmus társadalomtörténeti feltárásának nélkülözhetetlen forrásai. (Többek között ezeknek a „hangulatjelentéseknek” a sokasága segítheti a történetírást a máig élő – háromhatvanas kenyérrel szimbolizált – Kádár-kori „boldog békeidők” mítoszának realitás-közeli árfolyamon történő értékelésében.)

Az eddig elősoroltakon túl, két további jellemzőre érdemes még utalni. Az egyik a titkosszolgálati iratok – időleges(?) – *egyedisége*, értve ezen az „egy forrás nem forrás!” maxima modernkori kívánalmát. E példák sokaságából említhető a XII. Pius pápa által 1947-ben közzétett *Provida Mater* enciklika nyomán kibontakozó magyarországi *Provida*-mozgalom. Az ebben közreműködők tevékenységének – mivel ab ovo konspirálásra kényszerültek – nem maradt „saját nyoma” azon kívül, amelyeket a különböző őrizetbevételek, házkutatások alkalmával a titkosszolgálat gyűjtött be, illetve a szerv maga produkált.⁷ Ugyanígy egyelőre csak politikai rendőrségi nyoma van annak, hogy a Magyarországon (is) feloszlott szerzetesrendek egyike, a disz-

perzió után földalatti működésre kényszerített jezsuiták provinciálisai milyen kondíciók közepette kötött sub rosa alkut az állambiztonsági szervekkel. Így a rend – hallgatólagos tudomásul vétel mellett – mégiscsak vegetálhatott, sőt mi több, ugyancsak kerülő úton, az alkut még a jezsuiták római generálisai is jóváhagyta.⁸ Az említett példák iratlenyomatai addig maradnak „egyediek”, amíg a vonatkozó pandant források a Vatikáni Titkos Levéltárban is hozzáférhetővé válnak. (Alighanem ennél is több – Magyarországon csak nyomaiban fennmaradt – titkosszolgálati forrástörödek „folytatása” lesz majd a távolabbi jövőben megtalálható a moszkvai KGB-iratok „kincsesbányáiban” is.)

Ebbe a „műfajba” sorolható egy másik véglete a kommunista pártgyeduralommal szembeni szervezkedések (disszidencia) titkosszolgálati anyagokon nyugvó interpretálásának. A hidegháború jégkorszakában – főként Sztálin haláláig – özönével indult Magyarországon nyomozati eljárás rendszerellenes szervezkedés gyanúja ürügyén. Noha valóban voltak ilyenek,⁹ többségük inkább a politikai rendőrség „fokozott éberségét”, rendszerhűségét igazolni igyekvő túlbuzgóságból fakadt: közkeletűen szólva még az a bolha is csak ritkán létezett, amit azután – a legkíméletlenebb módszerekkel hízókurára fogva – elefánttá növesztettek. Csak a titkosszolgálati iratokra hagyatkozva egy olyan kortabló állna össze, mely szerint „az egész ország permanens zendülést, ellenállást mutatott”, holott a korabeli effektív ellenállás-potenciál ennek inkább az ellenkezője volt.¹⁰ Ráadásul történetileg igazolnánk a csekista módszereket sztahanovista buzgalommal adaptáló justizmordok garmadáját, amelyeket az Államvédelmi Hatóság Rákosi Mátyás pártfőtitkár terroruralma idején elkövetett. Ez a fajta „egyediség” még tömegszéria nagyságrendben is félrevezető: a kreált ügyek regimentje sokkal inkább a terror kiterjedtségét dokumentálja, semmint a vele szembeni társadalmi ellenállás mértékét. Ismételten a relativizálás bűnébe esve: miközben aligha kétséges a társadalom túlnyomó többségének a Rákosi nevével fémjelzett rendszerrel szembeni „egyéni és kollektív averziója”, ez – 1956-ig – sokkal inkább egy nehezen megfogható passzív ellenállással jellemezhető, semmint aktív, cselekvő szembefordulással. A másik oldalról viszont, az ÁVH számára – összes erőfeszítésük ellenére – logisztikailag volt behatárolt minden általuk ellenségesnek gondolt egyénnel (csoporttal) szemben fellépni. A kipécézettek és ténylegesen meghurcoltak több százezres nagyságrendjéhez mérten is maradtak (szerencsére) olyanok szép számmal, akiknek az „az is gyanús, hogy nem gyanús” logika szerint rács mögött – vagy akár bitón – lett volna a helyük, de nem volt az ambícióhoz rendelkezhető kapacitás arra, hogy velük is elbánjanak.¹¹

A másik észrevétel a titkosszolgálati iratok forráskritikai kezelésével összefüggő kutatómódszertani tanulság is egyben. Noha az állambiztonsági iratok általános jellemzője, hogy – a különböző időszakokban elszenvedett és különböző indíttatású iratpusztítások miatt – csak kisebb hányaduk került levéltárba, alkalmanként mégis az a kutató benyomása, hogy a titkosszolgálatok többet tudtak a fürkészett ügyről, célcsoportokról, mint a megfigyeltek önmagukról. (Mindenekelőtt az egyházak, a küllhoni magyar emigráció fontosabb központjai, az 1980-as évek másképp gondolkodó, ellenzéki szerveződései, valamint általában az értelmiségi dominanciájú intézmények és civil társas körök intenzív behálózottsága kelti ezt a benyomást.) Mégis úgy tűnik, hogy e tekintetben „a történelem csele” hegei paradoxonnal van dolgunk. E célzott „mindentudás” pózában szívesen tetszelegtek ugyan a titkosszolgálatok, s az alávett társadalom érintett részének is lehetett alkalmasint ilyen tévképzete velük kapcsolatban, de ez korántsem volt így. Egyszerűen arról van szó, hogy az utókor kutatója – szerencsés esetben – az egykoron begyűjtött információk olyan szerteágazó teljességét ismerheti meg, amelyen „aggregált adatbázis” a kortárs politikai rendőrségnek az adott pillanatban *egyidejűleg* soha nem állt rendelkezésére. Akkor

sem, ha azok ténylegesen megvoltak. A „cég” osztott és hierarchikus szervezeti-működési rendje, a belső szolgálati drill részét képező – egymás között is érvényes – titoktartási kötelezettség, valamint a beérkezett, meglévő információk szervezeti egységek közötti összeillesztésének futamideje a magyarázat arra, hogy „azt sem tudták, amit tudhattak volna”. Az adott kérdés utókori vizsgálóját elvileg már nem korlátozzák a titkosszolgálatok – önmaguk által kreált – logisztikai buktatói vagy éppen a „házon belüli rivalizálások”, s ha kutatási tapasztalatot szerevezve megtanul eligazodni ebben a létrehozói-működtetői által „strukturálisan lebutított” információ-labirintusban, ő lesz az, aki a fennmaradt puzzle-elemekből képes összeilleszteni a valószínűsíthetően hiteles történelmi tablót.¹² Ez okból lesz (lehet) a történész a múlt – majdnem mindent tudó – leginkább autentikus „teremtője”, hogy (Darwint mellőzve) ezúttal magunk is a kreacionista világmagyarázat mezejére tévedjünk.

Összegezve: a titkosszolgálati iratok aligha nélkülözhetőek a magyarországi államszocializmus évtizedeinek megismeréséhez, de korfeltárás közbeni hasznosulásukat illetően nehezen rendelhető hozzájuk általános érvényű forráskritikai „segéd-tudományi” útmutató, tananyag. Kezelésük, használatuk tekintetében alighanem a rendszeren belüli funkcionális feladatuk lankadatlan szem előtt tartása jelenthet némi támpontot. Nevezetesen az, hogy az ún. „létező szocializmus” (modernkedve: „a szocializmus projekt”) évtizedei során – változó intenzitással és különböző pre-judikált premisszákhöz rendelten – maga a regnáló államhatalom ösztönözte, legitímálta és várta el az alattvalói közötti ellenségkeresést vagy éppen bűnbakkreálást; a rendszer szempontjából devianciának tartott jelenségek adminisztratív eszközökkel történő felszámolását, ellehetetlenítését vagy éppen büntetőjogi (mezbe öltöztetett) számonkérését. E rendszerspecifikus megrendelések (elvárások) kondicionálták, tették a politikai rendőrség funkcionális feladatává, hogy a józan ésszel normálisnak tekinthető köznapi történéseket, életmegnyilvánulásokat is kriminalizálják, vagy kriminalizálásra is alkalmas módon rögzítsék. A huszadik század második felében keletkezett magyar titkosszolgálati iratok forrásértékét keletkeztetésük – leginkább ideológiai motívumokra visszavezethető – pre-judikált volta relativizálja. Erre vezethető vissza, hogy a fennmaradt iratok döntő többsége kriminalizált, vagy legalábbis eleve kriminalizáló célzattal készült ügyletekről, jelenségekről szól. Ehhez viszont rögtön hozzáteendő, hogy aligha extrémebbek, mint a történelem bármely más korszakából a *kriminális eseményekről, ügyekről* ránk hagyományozódott források. A tudomány „igaz/hamis” bináris kódjának való megfelelés mégsem vágyálom, amennyiben a titkosszolgálati iratok funkcionális kriminalizáltságát rigorózus, kontextuális forráskritikával kezeljük, ide értve a másutt őrzött és más típusú források sokaságával való mindenkorai összevetést is. Korszakhoz és szituációhoz illesztett „megszólaltatással” viszont nem kevésbé hasznosíthatók a múltban történtek rekonstruálása során, mint bármely más korszak más csapdát vagy egyéb konfabulálási sajátosságokat hordozó forrásai.

Általánosságban műltfeltárási zsákutcába vezethet és jogos kétségeket kelthet olyasfajta relativizáló „beárzásuk”, mint a „többé-kevésbé hitelesek” formula. Megfelelő kutatási tapasztalattal, valamint egyéb irányú, kellő mélységű forrás- és korismerettel ugyanakkor az iratokban rejlő információpanelek legtöbbje alighanem jól kalibrálható. *A hangsúly minden egyes irat és benne minden egyes adat, információ egyediségén és megfelelő kontextusba helyezésén van.* Evidensen odatartozónak tekintett részelemek koherens láncolatából, valamint – megfelelő magyarázattal ellátva – az atipikus modulok beillesztésével áll össze a történet. Ez lenne az az ideáltípusos verzió, melynek gyakorisága vetekszik a fehér hollók számosságával.

A historikus ugyanakkor épp annyira esendő, mint amennyire a történetekben – és a történelemben – a fatális mindenkoron át- meg átszövi a kauzalitást. A követen-

dő – követni próbált – modernkori diszciplináris normát adott esetben éppen Clio csintalan ihletése írja felül azt illetően, hogy mi szervesül a forrásokból a történeti interpretálás részévé, és mi marad Thomas Mann feneketlen kútjában hagyott holt textusként.¹³ A modern korra és különösen a közelmúltra vonatkozóan ráadásul exponenciális mértékben gyarapodott a források mennyisége. Levéltárosként értelmezve a kliometriát – a fogalom gazdaságtörténeti toposszá válása okán –, nevezzük azt fonsmetriának. Miközben hajlamosak vagyunk jeremiádkat zengeni az – alkalmasint valóban nagyarányú – eltűnt-eltüntetett forrásokról, azok, akik a közelmúlttörténet művelésére adják/adjuk a fejü(n)ket, legtöbbször a fennmaradt forrásoknak is csak egy töredékszázalékát hasznosítva rekonstruáljuk „a történelmet”.¹⁴ A fonsmetria szerint hozzáférhető forrásmennyiség és az egy-egy aktív életpályára kiszabadott kronometria – számoljunk bár a manapság terjedőben levő team-kutatások megsokszorozódó feltáró kapacitásával – ugyancsak a jelenkor/közelmúlt-historiográfia relativitásának kérdését veti fel, s nem csupán a most görcső alá vett állambiztonsági iratkorpusz tekintetében. Ezt az időtényezőt figyelembe véve, mire az immár rendelkezésre álló iratózönből meggyőző mértékű nagyobb hányadot sikerül feltárni, addigra a mostani jelenkor is régmúlttá – valóban történelemmé válik. A Gutenberg-galaxis sokak által utolsónak tekintett századában – az elmúlt évszázadban – oly mértékben sokasodott meg az írott források terjedelme, hogy még dédunokáinknak is fölösen elég marad „elsőként” megismerkedni a hátrahagyott primer források tömkelegével. (Így legalább egy részüknek akkoriban is lesz – lehet – munkájuk.)

■ JEGYZETEK

1. Markus Wolf: *Az arc nélküli ember*. Zrínyi Kiadó, Bp., 1998. 7–8.
2. Éppen Markus Wolf cége, az NDK Állambiztonsági Minisztériuma tartott fenn – a Berliini Fal felhúzásától annak leomlásáig – egy külön apparátust a Balaton térségében saját állampolgárai, a Magyarországra nagy számban érkező keletnémet turisták, nyaralók állandó szemmel tartására. Slachta Krisztina: *A Stasi Magyarországon, 1964–1989*. PhD-értekezés, PTE. Pécs, 2013.
3. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 3. 1. 9. V-96674/3. 140–154.
4. Gyáni Gábor: *Mítoszban, folklórbán és történelemben elbeszélte múlt*. In: *Folklór és történelem*. Szerk: Szemeréknéy Ágnes. Akadémiai Kiadó, Bp., 2007. 7–17.
5. Gyarmati György: *Mire jók az állambiztonsági ügynökök és mire nem?* Kommentár 2012. 6. sz. 64–79.
6. A Kádár-korszak konszolidációs modelljéhez a hatvanas évek közepétől alkalmazkodni kényszerülő titkosszolgálatok önmaguk folytatólagos nélkülözhetetlenségét alkalmasint „a semmi” fürkészésével és arról írott terjedelmes, de üresjáratos jelentéseikkel is igyekeztek mizonygatni. Lásd erről Rainer M. János: *Jelentések hálójában. Antall József és az állambiztonság emberei, 1957–1989*. 1956-os Intézet, Bp., 2008; Gyarmati György: *Szabaddalban fogságban. Adalékok Bibó István 1963 utáni éveire*. Tolle Lege 2013. 1. sz. 1–19. A magyar irodalmi-művészeti közélet behálózottságáról írott impozáns monográfiájában Szőnyei Tamás közel másfélszáz egykori ügynök jelentésáradataiból csak a vizsgált tárgykör bemutatásához nélkülözhetetlen részleteket idézte eredetiben, munkája így is vaskosra sikeredett: több mint 2000 oldal. Példázatait viszont a szóban forgó besúgó titkosszolgálati „irodalmi munkásságának” mintegy félszáz ezer oldalra rügő makulatúrájából válogatta. Ez nem csupán a fürkészés grafomániájára utal, hanem egyúttal a Kádár-kori titkosszolgálatok önlegitimálását is hivatva volt segíteni. Szőnyei Tamás: *Titkos írás. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet, 1956–1990*. Noran, Bp., 2012.
7. Bertalan Péter: *Provida Mater. Egy rejtőzködő enciklika magyarországi utóélete*. Palatia, Győr, 2009.
8. Bánkúti Gábor: *Jezsuiták a diktatúrában. A Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya története, 1945–1965*. L'Harmattan – JTMR – ÁBTL. Bp., 2011.
9. Óze Sándorné – Óze Sándor: *Magyar paraszballada. Fehérgárda a Dél-Alföldön*. Hódmezővásárhely, 2005.
10. Meszerics Tamás: *Politikai ellenállás [Magyarországon] 1945–1956*. Beszélő 2000. 8–9. sz. 74–84.
11. Gyarmati György: *Ellenségek és bűnbakok kavalkádja Magyarországon, 1945–1956*. 2000 2012. 7–8. sz. 12–33.
12. Rainer M. János: *Jelentések hálójában. Antall József és az állambiztonság emberei, 1957–1989*. 1956-os Intézet, Bp., 2008.
13. Thomas Mann *József és testvérei* című regényének első két mondata: „Mélységes mély a múltnak kútja. Ne mondjuk inkább feneketlennek?”
14. A magyar történelem elmúlt ezer évéről (1000 – 1990) a honi közlevéltárakban hozzáférhető teljes iratállomány 65 százaléka tudósít az utolsó fél évszázadról, és 35 százaléknyi az, ami a megelőző több mint kilenc évszázad történetjének forrásháttere. Gyarmati György: *Kísértő közelmúlt*. ÁBTL – L'Harmattan Kiadó, Bp., 2011. 121.

KÁNTOR LAJOS

BARÁTOK ÉS/VAGY ELLENSÉGEK

(Aki és akiről – amit és ahogyan)

Közel egy évtized telt el azóta, hogy a *Korunk* „Stigmatizáltak – megfigyeltek” cím alatt (2004. 8.) először közelítette meg az állambiztonsági ügyiratok, közhasznúbb kifejezéssel a szekus dossziék azóta gyakori kutatási tárgyá, könyvek forrásává vált kérdését. Kiváló örökséget utókorára hagyományozott zenetörténész barátunk, László Ferenc „a 4424-es megfigyeltről”, azaz apjáról, a múlt század erdélyi közéletében fontos szerepet vállalt református lelkészről, László Dezsőről készült jelentések egy kis hányadába (1948–1952) tekinthetett bele. Ez volt hát nálunk az érdemi kezdet. 2007-ben aztán a múltfeltárás „gazdagabb” korának eljövételét regisztrálhattuk („Nyilvánosan és titkosan. Ügynökök és áldozatok” – *Korunk*, 2007. 9.), többek közt olyan ügyekkel, mint az 1991 májusában Chicagóban „valaki által” főbe lőtt román vallástörténészé, Culianué, a besúgóvá lett és íróársai 1959-es perében terhelő tanúként szerepelt erdélyi szász Eginald Schlattneré, az ’56-os megnyilatkozásaiért hat év börtönre ítélt Páskándi Gézáé vagy a magyar államvédelmiék célkeresztjébe került, „határon túli” társaira (ránk, erdélyiekre épenséggel) következetesen figyelő szegedi irodalomtörténész-tanáré, Ilia Mihályé.

Személyesebbre fordítva: minthogy én akkor még nem ismerhettem saját megfigyelési dossziéimat, 2007-ben kísérletet tettem a szerkesztő önfeljelentésének műfajával, az úgymond hivatalos, igényelt főszerkesztői átvilágítási irat előképével. A lapszám élére került játék persze komoly volt, mintegy megelőzve a CNSAS, a bukaresti titkoszolgálati (központi) levéltár 2009. január 13-i pe-

A megfigyelők és a megfigyeltek dossziéinak olvasása nem nélkülözheti a pszichológiai közelítést, mint ahogy természetesen a történelmi térbe való behelyezést sem.

cséttel kibocsátott vaskos iratcsomóit. Érthető módon ezt a sajátos dokumentumanyagot nem túl nagy kedvvel kezdtem lapozgatni, és elég hamar abba is hagytam, majd csak egy-egy témához keresgéltem korabeli feljegyzéseket, besúgói jelentéseket, egy idő után már magas rangú szekusztisztek által készített összefoglalókat. Bevallom, megszállott önkéntesek és megélhetési kutatók közlései, sőt némely megjelent kötetek sem növelték bennem az ügybuzgalmat, noha mondogattam magamnak: ha már itt vannak ezek a beszennyezett papírlapok a dolgozószobámban, egy nagy kartondobozban, végére kellene jutni az olvasásnak – fel kellene lapoznom az életemet, megnéznem ebben a különös tükörben. *A szerkesztő archívumának vége felé Kenedi Jánostól idéztem: „előbb empiria, aztán teória”. Most viszont úgy gondolom, az empiriát már érdemes összekapcsolni a teóriával, vagyis nem maradni meg a dokumentumok számbavételénél.*

Mindenekelőtt az itt alcímbe került négy vonatkozó névmástól nem lehet, nem szabad eltekinteni; az „aki”-hez odatarozik az „akiről”, vagyis a célszemély (bőven van példa arra is, hogy a jelentő más időben vagy akár ugyanabban a pillanatban jelentett lett!), hiszen az „akiről” mögött intézmények, csoportok, ügyek állnak, igazából ezek kerülnek a Securitate figyelmének középpontjába; az „amit” és „ahogyan” pedig az ügy és az ügynök, a besúgó (esetleg alkalmi jelentő) megítélésének a vonatkozásában fontos. Ha lehet itt még erkölcsről beszélni – az árnyalt megközelítés elengedhetetlen, a fekete-fehér szétválasztási kísérlet félrevihet. A megfigyelők és a megfigyelték dossziéinak olvasása nem nélkülözheti a pszichológiai közelítést, mint ahogy természetesen a történelmi térbe való behelyezést sem. Ezt hiányolom nem egy újabb adatközlésben, bizonyos közlők, feldolgozók (például a szorgalmas és elszánt, a maga módján tájékozott Stefano Bottoni) munkájában.

Előbb-utóbb nálunk is el kell jutni olyan átfogó művekhez, mint Szőnyi Tamás két hatalmas kötete, a *Titkos írás* (Budapest, 2012), az 1956 és 1990 közti állambiztonsági szolgálat magyar irodalmi életre vonatkozó megfigyeléseinek, jelentőinek és megfigyeltjeinek rendszerbe szedése, egy-egy ügyszemély vagy személyhez kapcsoltan, folyamatokra koncentrálva. Noha csak érintőlegesen, de rólunk, a mi erdélyi (romániai magyar) dolgainkról, íróinkról is találunk benne információkat.

Saját ügyeink ehhez fogható megközelítésére még nyilván sokáig várunk kell, ám ki-ki a maga „téglaít” hozzáteheti a majdani szomorú-nagy műhöz.

Mire voltak kíváncsiak?

■ Már mint a Szeku és a párt. Röviden: a magyar nacionalisták (valamennyiünk) gondolataira, kapcsolataira, szervezkedésére. Ezt főként az immár „saját” irataim ismeretében állíthatom, de ugyanígy más, Romániában élt és még élő „nacionalisták” nyilvánosságra került megfigyelési, lehallgatási dokumentumai alapján. Merthogy a Securitate a hivatalból (irodáiból) meghosszabbított szervei, a postán működők, a kicsi beszervezettek – megfélemlítettek és/vagy megfizetett ügynökök – és a tartótisztek, követők („filaj”) szemé-füle révén mindent (meg) tud, mindent felderít. (Sok ferdítéssel persze.) A titkosszolgálati hálózat természetesen tájékoztatja az illetékes pártszerveket. Akkor különösen, ha a megfigyelt párttag, netán (kisebb-nagyobb) pártfunkcióval rendelkezik. Vagyis megbízhatónak vélt ember. Senki nem az. Sem az 1934-es kommunista párttag, *Korunk*-főszerkesztő Gáll Ernő, sem az igencsak hosszú mozgalmi múlttal rendelkező, változatlanul hithű főszerkesztő-helyettes, Balogh Edgár (Gaál Gábor régi munkatársa), sem a kolozsvári írószövetségi fiók párttitkára a hetvenes években, mármint Lászlóffy Aladár, sem barátja, a *Korunk* rovatvezetője (mellesleg Lászlóffy mellett pár évig Bürötag), Kántor Lajos.

Végtelenül idézhetném a belső (szekus) összefoglalókból meg külön személyi jellemzéseiből az ismétlődő szövegeket (évente többször tették ezt) – egyet kiválasztok a rólam írottakból, az 1986. január 21-i dátumozásút. Rögtönzött magyar fordításban így hangzik: „Egyes kolozsvár-napocai és más helységekből való, nacionalista alapállású, magyar nemzetiségű csúcsértelmiségiek köréhez tartozik, befolyásuk alatt áll (Gáll Ernő, publicista, a *Korunk* folyóirat volt főszerkesztője, Balogh Edgár, publicista, nyugdíjas, Domokos Géza, a *Kriterion* Kiadó igazgatója, Kányádi Sándor, költő, Napsugár-szerkesztő, Lászlóffy Aladár, költő, az *Utunk* folyóirat szerkesztője és mások). Ezek úgy ítélik meg őt, mint a hazai magyarok egyik jövőendő szellemi vezetőjét, és ilyen vonatkozásban van bevonva, vagy személyesen kezdeményezett különböző revendikatív jellegű akciókat a magyar nemzetiség érdekében (1982-ben két levelet, 1983-ban pedig egyet az RSZK [Románia Szocialista Köztársaság] Írószövetsége elnökének címezve, amelyekben súlyosan rágalmazza a párt és a román állam politikáját a nemzeti kérdésben).

Kihívó és arrogáns magatartást tanúsít, több kérdést vet fel a romániai magyarok helyzetével kapcsolatban, különböző kulturális rendezvényeken, kerekasztalokon, kollokviumokon és egy magyarországi lapnak adott interjúbán.”

(Ilyen esetekben természetes, hogy a nacionalistaként jellemzettnek a hozzátartozói, tanárnő felesége, gyermekei is nacionalisták, figyelemre, azaz megfigyelésre érdemesek, pláne ha az egyik éppen katonai szolgálaton van, készülhet a külön megfigyelési dosszié. Kedves anekdotaként említhetem, hogy egy lehallgatási jegyzőkönyvben találkozom Balogh Rebeka, azaz Balogh Edgár feleségének a nevével és nyilván nacionalista kijelentéseivel, kommentárjaival; neve után odaírják Rebi néni-ről, hogy „felső végzettsége” van.)

A jegyzőkönyvekben, a besúgóknak adott utasításokban elsősorban arra kíváncsiak a szekus elvtársak (és pártbeli főnökeik), hogy egy-egy fontosabb eseményről miként vélekednek, netán mások (nyilvánosság!) előtt nyilatkoznak, hangulatot keltenek, vagy éppen szervezkedni próbálnak a megfigyeltek. Az én 1960-ban indított – akkor még a beszervezésemet célzó, de 1963-ra véglegesen megghiúsult kísérletről tanúskodó – dossziémban nincs ugyan szó 1956-ról (amikor a Bolyai Egyetem Bölcsész Karán harmadévesként Köztársasági ösztöndíjas és az egyetemi Diákszövetség titkára voltam), másoknál viszont '56 októbere-novembere meghatározó (beszerzési) alkalom, ok, megragadható pillanat – mint például Szilágyi Domokos és feltételezhetően Lászlóffy Aladár esetében. A hatvanas évektől kezdődően már a rólam és környezetemről, barátaimról – részben barátaim, no meg természetesen ellenségeim által – írt jelentésekben, a szigorúan kiadott és elvárt, teljesített feladatokban nyomon követhetők sarkalatos közéleti események, országos intézkedések, fontos helyi történések – amelyekről nyilván véleményünk van: a helységevek román változatának kötelezővé tett használata a magyar sajtóban, magyar nyelvű iskolák tervezett visszaminősítése, magyarelles román könyvek visszhangja (főként a Ion Lăncrăjané), a budapesti megjelenésű Erdély-történet ellen Bukarestben szervezett országos megbélyegzés (ennek kapcsán például a *Korunk*-szerkesztők egymás közti állásfoglalása, a már főszerkesztővé kinevezett Rácz Győzőről alkotott véleményünk). Találhatók a dossziékban nemzetközi vonatkozású ügyek is – értve ezen a magyar–román viszonyon kívülieket –, mint például az 1968-as csehszlovákiai bevonulás vagy akár az NDK-beli *Sinn und Form* című (szellemi, itt-ott már ideológiai jellegű nyitásra törekedő) folyóirat és főszerkesztőjének kérdése. (Utóbbiban a besúgó éles hallása is szerepet játszik, így az „Aczel” nevűé, aki 1972-ig a *Korunk* szerkesztőségi titkáráként – László Béla volt a „becsületes” neve – a legszorgalmasabb jelentő.) Mint a későbbiekből kiderült, többen voltak a *Korunkban* – számos esetben azonban a *Korunk* ellen – így is dolgozók; alighanem többen, mint ahányat én akár 2013 decemberéből biz-

tosan néven tudok nevezni. Ők külön-külön és együtt (bár valószínűleg nem tudtak egymásról) a szerkesztőség belső dolgairól folyamatosan jelentettek; nálam (rólam) főként a Rácz-Kántor szerkesztői viszonyra rákérdezés ismétlődik, lévén, hogy kb. egy évig nem is beszélünk egymással, ugyanazt az ajtót lehetőleg nem használtam frissen kinevezett főszerkesztőmmel. Ez persze külön történet, külön megírandó; (politikai, erkölcsi) nézetkülönbségekből, személyi konfliktusokból következett, hogy a hajdani barátság (közös preferansz-partik többek közt Bretter György, Szabó Sándor, Szabó Gyula, Lászlóffy társaságában!) már-már leszámolásba torkollt.

Forrás-nemzedék

■ A 1961 végén az Irodalmi Könyvkiadó (és alighanem döntő mértékben Domokos Géza) jóvoltából elindult Forrás-sorozat – ma is merem állítani – fontos előzményeként nevezhető meg a „Fiatal szerzők előadóestje”, 1958. január 14-én, a Bolyai Tudományegyetem Arany János utcai aulájában. A romániai magyar irodalom új hangjának keresésében (és megtalálásában!) fontos szerephez jutott a három első Forrás-kötet szerzője: Veress Zoltán, Lászlóffy Aladár és Szilágyi Domokos. Mindhárman szerepeltek a mondhatni utolsó pillanatban megszervezett irodalmi-zenei műsorban (mi voltunk a szervezők, a Bolyai Diákszövetség, hozzánk társultak László Ferencék, a Zeneművészeti Főiskola magyar hallgatói); egy évvel, másféllel később már aligha léphettünk volna fel így, „szeparatisták” módján, Babeş-Bolyai keretben. Utókorai döbbenet – a barát, az egyetemi társ számára különösen az –, hogy a három kitűnő név mellé, mögé ma a titkosszolgálati iratok kutatója odaírhatja: „Ovidiu”, „Tamas”, „Balogh Ferenc”. Nem a megfigyeltnek „bent” adott fedőnevekről van szó („Goga” – Gáll Ernő, „Gheorghiu” – Domokos Géza, „Sorescu” – Sütő András, „Kardos” – Kántor Lajos stb., stb.). Hihetetlen, de el kell ismernünk: ha lehet, ha van is hamisítás a kikerült szövegekben, tagadhatatlan; ők hárman szerepeltek a jelentők közt, a maguk módján (?), rövidebb vagy hosszabb időn át, helyzetükből (is) következően – mint ahogy a beszerzés kezdetén a kiszolgáltatottság foka (korábbi börtönévek, illetve börtönnel vagy éppen *akasztással* való fenyegetés 1956-ban!) volt a meghatározó.

Hármuk közül a hozzám barátilag legközelebb álló, a középiskolából velem együtt jött Lászlóffy Aladár jelentéseire fogok csak kitérni. („Ovidiutól” származó nagyon sok van nálam, ő túl sok feladatot kapott. Arról nincs tudomásom, hogy „Balogh Ferenc” rólam is jelentett volna; csupán egy bukaresti névnapi együttlétünk leírásáról tudok, amikor Domokos Gézával, Páskándi Gézával, Lászlóffy Alival és Szisszel voltam együtt – ebben terhelő megjegyzéseket nem találtam egyikünkre sem.)

Akkor tehát Lászlóffy Aladár mint „sursa [forrás] Tamas”. 1962. november 2-án jegyzi le Oprea Florian (még hadnagy, a „Ziaritul” fedőnevű házban, hogy milyennek ismer engem a barátom. Középiskolai (majd egyetemi) tanulmányi eredményeim kiemelése mellett fegyelmezettséget hangsúlyozza. 1951-től vagyok IMSZ-tag, kezdetben kissé passzív (kispolgári vagy éppen papi szülők gyermekeinek barátjaként – László Ferencre vonatkozhat az utalás), aztán, különösen az egyetemen, aktív a közösségi munkában, sőt politikailag az egyik „legdokumentáltabb”, kitűnve a marxizmus, a politikai gazdaságtan szemináriumain, a felvetett problémákban helyes álláspontot foglalva el. Irodalmi, kritikusi, sőt írói képességeimről teljes elismeréssel nyilatkozik (utóbbit illetően Szilágyi Domokos kétkedőbb volt, ezt egyszer az *Igaz Szóban* írta le). A tartótiszt ezek után csak annyit jegyez meg, hogy környezetemet illetően meg a művészetekről alkotott felfogásomról kell tovább tájékozódni. (Tehát nem tartja értelmetlennek a beszerzésemre irányuló akciót. De az „Aczel” alig egy héttel későbbi besúgásához ugyanaz az Oprea Florin már azt fűzi hozzá, hogy

nacionalista, ellenséges megnyilatkozásaimmal vagyok számon tartott a Securitaténál, és meg kell vizsgálni, miben áll a kapcsolatom Balogh Edgárral.)

Előbbi „Tamas” szövegek bizonyára fontosabbak Forrás-vonatkozásban. Még 1960. július 15-én Hoinărescu Tepeş őrnagynak ad jellemzést négy majdani Forrás-szerzőről: Jancsik Pálról, Kántor Lajosról, Szilágyi Domokosról és Veress Zoltánról. Mindegyikünkéről lényegében jót ír, szembenéz az „apolitizmus” vádjával – ebben a vitában éppen én vettem védelmembe őket, mondja. Tulajdonképpen mind a négy ifjú kortárs versben-prózában-kritikában politikailag pozitívan nyilvánul meg. Nagyobb politikai és irodalomtörténeti-esztétikai súlyú az a „Tamas” aláírású szöveg, amely 1961. november 2-án született – Oprea Florin hadnagy megjegyzése szerint feladatként adták ki az idősebb írók írószövetségi állásfoglalása kapcsán az én kritikai cikkem értékelését a költészet időszerű kérdéseiről –, és amelyben Lászlóffy határozottan megvédi álláspontomat a pártalapszervezetben is protestáló Nagy Istvánnal szemben. „Tamas” hosszabb szövegeléséből megtudható, hogy a tanulmányt az *Utunk* kérte tőlem, most bizonyos javításokat akarnának eszközölni. (Végül a *Korunk* hozta, két részben, 1962-ben, *Régi és új a lírában* címmel – és Nagy István meg a pártos elvtársak a megjelenés után fokozták ellenem a kampányt, felvonultak jó néhányan, kinyíró gyűlést szerveztek a *Korunk* szerkesztőségében – a vád ellenem nacionalizmus és kozmopolitizmus; idősebb kollégám, Jánosházy György csupán a kozmopolitizmus bűnében marasztaltatott el.) „Tamas” két dologra is utal: egyrészt arra, hogy Nagy István már a Szilágyi Júlia fiatalokról írt *Korunk*-cikkén (1961. 10.) felháborodott, ám ezekben az ügyekben olyan fiatal írók, mint Kántor, Jancsik, Lászlóffy, Szilágyi Júlia, Láng Gusztáv egyetértettek; másrészt utal a romániai ifjú írók 1960. decemberi bukaresti (III. országos tanácskozására, amely a változásokra hívta fel a figyelmet a költészetben, és a szerkesztők figyelmébe ajánlotta ezt a ténnyt.

A „Tamas”-Lászlóffy Aladár fejezetet egy 1964. december 10-i találkozásról szóló jelentés zárhatja. Ezúttal Crețu Ioan százados a meghallgató tiszt (utolsó mondatában megjegyzi, hogy az „ügynöktől” nem kértek jelentést Kántorról – föltehetőleg tehát Lászlóffy kérte a találkozót Crețutól, következtetem már én); a jelentés („notă informativă”) tárgya útlevel-kérésem, a fél éve húzódó válasz, illetve az elutasítás; én a „Tamas”-sal folytatott beszélgetésemben, olvasom most, arra is hivatkoztam, hogy Berghianu elvtárs, a megyei elsőtitkár azt mondta szerkesztőségi főnökömnek, hogy Kántor „menni fog” („Kantor va pleca” – de ezt nem úgy értette, hogy a szerkesztőségből, végleg, hanem hogy mehet útlevelemmel Magyarországra, ami azonban nem történhetett meg). „Tamas” hozzátette, hogy a történetek ellenére nem vagyok demoralizált, továbbra is dolgozom, tavasszal pedig feleségemmel együtt beadjuk új útlevel-kérésünket. Erre jegyzi meg Crețu százados, hogy az „ügynök” nem őszinte, nem jelzi a nacionalista megnyilvánulásokat, hiszen hasonló esetben (mint az enyém) bárki ha nem is ellenségesen, de legalább elégedetlenül nyilatkozik. Ráadásul „Tamas” részt vett egy mulatságon („chef”) „Ovidiu” ügynökék házában, erről jelentést kértek tőle, de ő letagadta, hogy ott lett volna.

„Lăzărescu”, „Szabó Tibor” és a többi barát... (ellenség?)

■ A barátság természetéről elmélkedem. Ali barátommal nem beszélünk, nem beszélhettünk a rólam szóló „Tamas”-szövegekről – meg sem köszönhettem, hogy szorosabban védelmébe vett (hiszen csak az ő halála után kerültek a kezembe a dossziék). A róla szállongó hírekről tudtam, és gondolom, a helyükön kezeltem, a *Korunk*-ban 1996 októberében tőle közölt (általam kért) 1956-os versei és kommentárja folytán. Ő viszont felháborodottan mesélt az ellene elindított vádaskodásokról – talán

érthetően (nem elfogadhatóan?) tiltakozott, nem tudott érdemben szembenézni a régen vele történekekkel.

Annyiban hasonló két másik, idősebb barátommal, kollégámmal, rólam jelentősként, a besúgóként „Lăzărescu”, illetve „Szabó Tibor” néven szereplő szerkesztő társakkal, Bustya Endrével és Marosi Péterrel a helyzet, hogy ők korábban távoztak az életből, mint ahogy a dossziék anyaga nyilvánosságra került (kerülhetett). Kifejezetten szerencsének tartom (önvédelemből?), hogy Bustya-Lăzărescuval nem adódott már élőben találkozásom. Marosi-Szabót (Szentpéterit) talán másképpen szólítanám meg, az ő (erkölcsi) gyengesége korábban sem volt ismeretlen számomra. Bustya emellett az Ady-örökség egyik (ha nem a) legjobb kutatója volt, Marosi Péter pedig bizonyos szempontból a szerkesztők gyöngye, az *Utunk* kritikai rovatának vezetőjeként tökéletes szervező, könyvelő – és nagy manipulátor. (Utóbbit az ő viszonylag korlátozott beleszólási lehetőségeihez kell mérni.) Marosi-Szabó Tibor pontosan teljesítette a tartótisztek által közvetített elvárásokat, lelkiismeretesen beszámolt a hallottakról, látottakról. Tehette, minthogy nagy forgalmat bonyolított le, én magam szinte naponta, legalábbis hetente biztosan átlátogattam hozzá, a *Korunk* szerkesztőségi szobájából kilépve. Írt szépeket is a Szekunak munkásságom jelentőségéről, szélesebb körű (el)ismertségemről. (Köszönet érte?)

Lăzărescu messze túlteljesített. Olyan listákat állított össze bel- és külföldi (irodalmi, művészeti, sajtó-) kapcsolataimról, hogy arra a titkosszolgálati illetékesek közömbösebbje sem maradhatott volna figyelmen kívül. Kitartása ugyancsak példásnak bizonyult. Amíg a *Korunk* szerkesztőségének belső embere, könnyebb volt a dolga. Nyugdíjazása után házunk leggyakoribb látogatója lett, igazán közeli, már-már a legközelebbi barátta lépett elő, eszünkbe sem jutott volna, hogy bármit is titkolni kellene előtte. („Korunkos” ellenpéldának, számon tartottnak „Aczel” korán előlépett, attól kezdve különösen, hogy egyik jelentését a szerkesztőségi írógépből felejtette. Mellette sikerült gyanússá tennie magát annak a kollégánknak, aki előszeretettel kutakodott fiókjainkban, néha még a táskákban is; róla az áldozat státusa vált ismertté, mint ahogy kétségtelen is az áldozat volta. Azt nem tudhattuk, ha behívták a hivatalba, mit tudtak kiszedni belőle a szekusok. „Ovidiu” pedig azzal figyelmeztetett, hogy esetleg kényes-kétes látogatóink esetében otthagynak íróasztalát – különben háttal ült nekünk, rovatvezető társainak –, kiment a megyeházi székhelyünk nagyterméből.)

Visszatérve Bustyához: kézzel írt Lăzărescu-jelentései valóságos filológusi dühvel készültek (még ha nem is ragaszkodott annyira a tényekhez, mint az Ady-kutatásban). Némi iróniával állíthatom, hogy terjedelmileg vetekednek ezek a kéziratok életművének másik felével. Itt-ott még átmenetet is látok köztük. Ugyanis teljes önzetlenséggel (?) szolgáltatott – ajánlott fel – nekem addig kiadatlan Ady-dokumentumokat készülő, valamelyest nemzetpolitikai jellegűnek mondható irodalomtörténeti tanulmányaimhoz, hogy aztán megjelenésük után ijesztgessen, mekkora veszélynek teszem ki magam az ilyenfajta szövegekkel; és jelentést írjon különböző helyeken, főként magyarországi folyóiratokban (a tiltás idején) történt közléseimről. A Bustya-Lăzărescu rejtélyt (diákkorában kezdődött belügyes konfliktusai, kényszerlakhelye, első, még a negyvenes évek második felére visszamenő beszervezettsége, jóval későbbi zártosztályra kerülése ellenére – mellel ott is meglátogattam) teljesen ma sem tudom megfejteni. Életem egyik legdöbbenetesebb pillanata volt, napokig kiheverhetetlen, amikor a CNSAS bukaresti levéltárában a kért „korunkos” dossziék közül tulajdonképpen csak az övét hozták ki a kutatói asztalra – és szembesülnöm kellett az emberi micsoda (gonoszság? tisztességtelenség?) ilyen fokával. Nem tudtam azt mondani: szegény Bustya Bandi. Bár szeretném, ma sem sikerül ezt tennem.

Bőven idézhetnék itt a Lăzărescu-szövegekből, amelyeknek jelentős hányada nem csupán rám nézve volt terhelő, hanem igyekezett általam (katonai szaknyelven,

háborúban „nyelv” a neve az ellenség hadseregéből foglyul ejtettnek!) a szerkesztőség egészének történéseiről, hangulatáról információkat szolgáltatni. Ráadásul jóval hitelesebben, mint amire „Aczel” képes volt, a maga primitívizmusával. Ma igazán az érdekel az egész ügyből, lélektanilag, netán irodalmilag, hogy két ügynök miképpen jelent egymásról, ha történetesen barátok. Erre keresem a példákat „Lázárescu” és „Rusz Péter” (Szócs István) hozzám elkerült szövegeiben. Találok utalást. Valószínűleg más aktákban is keresni kellene – ha volna az embernek gusztusa annyi mindent fellapozni...

A többi barát és/vagy ellenség jelentései kevesebb fejtörést okoznak nekem mint kései olvasónak. „Adam”-ról, azaz Herédi Gusztávról természetesen tudhattam, hogy mint úgymond protokollfőnök kötelező kapcsolatban állt a szekusokkal, arra viszont nem számítottam, hogy besúgói, azaz ügynöki szolgálata ennyire kiterjedt volt, és nem kevés rosszindulattal („Lázárescuval” versenyre kelve) írja a szövegeket főnökeiről, Gáll Ernőről meg szerkesztő kollégáiról. Még kevésbé meglepő olyan (Korunknézőpontból) „külsősök” besúgói munkássága, mint a „Vasilescué” (Varró János) vagy az említett „Rusz Péteré”. Meg „Loné” (Jordáky Lajosé). A kisebbeket, Bíró Ferencet (bár sokat jelentett rólam, utasításra), Szabó Eugent már nem is „fordítom le”. Azokat pedig – vannak húszan-harmincan –, akiket polgári nevükön nem azonosítottam, nyilván nem is hozom szóba. Azokról sincs most érdemi mondanivalóm, akik más megfigyeltek aktacsomójába keveredve rejtőzködnek előttem.

Átjárások keletre, nyugatra

■ Néhány figyelemfelkeltő mondatot szükségesnek vélek még ide jegyezni a szűken értelmezett belső dolgaink mellé. Az eddigiek után fölösleges azt részletezni, hogy magyarországi barátaim meg a nyugatabbra élők („emigránsok”) milyen sűrű szereplői mindenekelőtt a hivatalban románra fordított – kapott és küldött – leveleknek (másolatoknak). (Levelezésemet a bukaresti kritikus Mircea Iorgulescuval vagy az írószövetségi elnök D. R. Popescuval nem kellett fordítani.) Első helyen természetesen Ilia Mihály áll, de Czine Mihály is, Kiss Ferenc is fontos, Gömöri György (Cambridge-ből), Siklós István (Londonból), Szakolczay Lajos (Pestről), a fiatalabb évjáratokból Csapody Miklós, Zelei Miklós. Olyan neveket is találok a levelezők közt, akikre nem is emlékszem. Ki gondolta volna, hogy a híres strukturalista René Wellek is írt (válaszolt) nekem Amerikából. (Ennek még megpróbálok egyszer pontosabban utánanézni.) A besúgói jelentésekből (a „Horeából”) tudom meg, hogy valamikor (1976-ban) Aczél György is érdeklődött felőlem odaátrol, mennyire vagyok megbízható. És volt olyan pillanat, amikor Esterházy Péter, Alexa Károly és Czakó Gábor mint ifjú írók együtt látogattak meg minket. (Erről is jelentettek valakik.) Ki hiszi ezt 2013-ban, 2014-ben?

Szőnye Tamásnak s a majdani erdélyi szőnyeieknek bőven akad még kutatni valója. Nyilván nem elsősorban a „Kardos” dossziéiban.

Írtam ezeket Kolozsvárt, 2013 adventjének első napján, hol megbocsátással, megértéssel, hol (sajnos) nagypénteki gondolatokkal.

Ministerul De Interne
Insp. Incl. CLU)
102 IN6/00 2469

strict secret
8x. unic
15.11.1989

SE APROBĂ

NOTĂ DE ANALIZĂ

Cu ocazia analizei S.U.I. "KARDOS" la nivelul fr. F. col. "DINEA" OVIDIU, adj. al Secției Securității s-au ordonat următoarele măsuri:

1. Diriginea pe linia obiectiv a cursului "ABAN" după de nume și el, pentru a stabili:

- continutul materialelor preluate spre publicație în revista "KORUNK"
- unele vizite în vederea și cu ce

Grup:

- dină este contactat de cetățeni străini și în ce scop auume;
- datele privind re deplasarea pe raza altor județe pt. a putea fi summat acolo;
- activitatea și comentariile pe care le face.

2. Perioada va fi contactat la domiciliu de in-formații "LĂZĂRESCU" care va edifica asupra următoarelor probleme:

- dină e vizitat de cetățeni străini și natura relațiilor cu aceștia;
- dină deține publicații din străinătate în scop de a le propaga în țară;
- dină are materiale cu scopul de a le trimite în exterior
- care este produsul de implicare a fiului său Laszlo în activități de natură etică.

kezdődött ezekben a lakásokban. Markó Béla, aki a szüleinél tartózkodott Sepsiszentgyörgyön, éppen látogatóban volt (kihúzza)-nál egy tömbházban ezen a téren, s még a delegációja sem volt nála, így el kellett hoznia, hogy bemutatthassa az ellenőrészkor. Még azt is elmondja, hogy a szobor alatt volt egy doboz, „többen látták, s valószínűleg érintésre robbant. Képzelted, milyen atmoszféra volt ott.”

Célszemély nem kommentálja, mert mondani akar valamit Farkas Árpiról. De Gálfalvi is megszakítja, hogy Árpiról beszéljen: – elvettek tőle egy fél normát (G. Gy.: fizetést), akárcsak Panektől, nagyon rossz kedvű, (kihúzza). Célszemély tudja (kihúzza), de szerinte nem kellene annyira kiborulnia a fizetés miatt, hiszen neki, a célszemélynek kisebb a jövedelme, s nem panaszkodik. Tőle semmit sem közölnek, az „Utunk” nem fogadja, Ratz-cal (G. Gy.: Rác Győző) összeveszett. De ő közöl Magyarországon, pénzt szerez ott, s amikor odamegy, felöltözik az egész családjával. Amint Gálfalvi Markó Bélától hallotta, Farkas Árpi szándékozik kitelepedni, amivel célszemély nem ért egyet.

Gálfalvi nem találkozott célszeméllyel Kacsó Sándor temetése óta, s akkor nem volt idejük beszélgetni az őt foglalkoztató gondjairól – két lánya felkészítéséről az egyetemi felvételre (már ilyen korán!!!), az egyik VII. másik IX. osztályos. Információt kérnek a célszemélytől, habár lánya biológiára szeretne menni. Célszemély Sándorkáról beszél. (G. Gy.: K. S. fia), de azt tanácsolja, hogy beszéljen Hann-nal Marosvásárhelyen, mert az ő lánya egyetemista biológia szakon.

Célszemély arról beszél, hogy kiadna egy kis kötetet az egér-meseregényéből, ami folytatásokban jelent meg „A haza Sólymai”-ban. (Magdi – Kányádi felesége – G. Gy. – megérkezik Andriskával stb.)

Gálfalvi még szeretné tájékoztatni, mik történtek, amióta nem találkoztak, de célszemély megkérdezi, hogy igaz-e, miszerint Hajdu Gy. kijelentette, hogy neki és Sütőnek nincs mit keresniük itt az országban. Gálfalvi megerősíti, igaz, Hajdu így mondta, majd részletezni kezdi a következőt: 27-én (októberben) házkutatás volt (az úrnál – nála) otthon – célszemély tájékoztatja, hogy tudja ezt Bélától, de Gálfalvi figyelmen kívül hagyja a megjegyzést, s célszemély felhívja a figyelmét, hogy ezt a szobát lehallgatják.

Gálfalvi elmondta, hogy a házkutatás után egy ideig kórházban volt (befertőződött a fülem – G. Gy.). Majd azt, hogy miközben Bélával javítottak valamit a kocsiján (Skoda), Bélának elmondta, hogy Hajdu az év végi értékelőben javasolta Gálfalvinak és Farkas Árpinak, hogy több politikai érettséget tanúsítsanak a saját írásaikban és az általuk szerkesztettekben is. Ő úgy érezte, hogy ez egyenlő a (kihúzás), s felelősségre akarta vonni Hajdut, de azt mondták, fizetés nélkül marad, s végül az értékelési lapja (amit ő, Gálfalvi nem írt alá) a többivel együtt adódott vissza.

Jánosházy közölte Hajduval, hogy Gálfalvi beszélni akar vele, de egy hétig nem fogadta. Végül is fogadta, s erkölcsi prédikációt tartott arról, hogy nem tartja be az utasításait, s ajánlja, hogy fontolja meg: ha nem ért egyet a párt felsőbb utasításaival, akkor hagyja el az országot, ő is és mások is, akik így gondolkoznak, itt említette célszemély nevét, meg Farkas Árpit és Markót; Sütőről nem esett szó. Hajdu még azt is mondta, hogy nem az ilyen emberek szolgálják a magyarságot – ezt egy gyűlésen is elmondta –, „nem az olyan emberek, akik felelőtlenül szájálnak, mint Kányádi és Sütő, hanem én (Hajdu), aki (kihúzza) tettem annyit a magyarságért egy nap alatt, mint Sütő és Kányádi egy életen át, s ezek miatt a felelőtlen emberek miatt vannak bajaink.” Gálfalvi rögtön elmondta Sütőnek, s telefonált Farkas Árpinak. De Árpi (kihúzza) pontatlanul adta le az esetet Ablonczinak, azt állítva, hogy Sütőt és a célszemélyt utasította ki az országból.

A rettenetesen felháborodott célszemély törvényre akarja adni Hajdut azért, amit a gyűlésen mondott, de nem azért, amit négyszemközt mondott Gálfalvinak, aki

mege erősíti, hogy Hajdu a gyűlésen is mondta, hogy célszemély „felelőtlenül szájal”, jelen volt Székely János is.

A dühös célszemély kijelentette, látni akarná ő a Hajdu harcának eredményét. Gálfalvi még elmondta, hogy Hajdu kijelentette: mindenkit ő húz ki a szarból, mert mindenki hozzá jön, nem Kányádihoz vagy Sütőhöz, a magyarok dolgait ő intézi. (...)

A célszemély elmondja: sajnálja, hogy Rácz arcába vágta a poharat, vagyis inkább azt, hogy ez egy fogadáson történt, de tulajdonképpen sem sajnálja. (!!!) Elmagyarázza az esetet, valamint, hogy őt feljelentette a pártnál: azért tette, mert Rácz egy dicsőítő írást írt. Még nem hívták felelősségre vonásra, de „A történetet egy szonettel lezártam”. Tovább beszél a szürke szonettekről, amelyeket Bisztricsányi közölt a rádióban, így van jóváhagyása külföldi közzétételre, s meg is jelent néhány Magyarországon (a Tükörben karácsonykor). Áttér a „Dél csillaga alatt” című versciklusára, felolvassa Kacsó Sándornak dedikált versét, majd a Kétszemélyes tragédiáig jut. A teljesen elképedt Gálfalvi kérdésére a célszemély elmondja, hogy az engedélyezést az Aradon összeült kommissziótól kapta, amely Kocsik Jóskából, Kovács Gézából és Znorovszki Attilából állt. (A neveket suttogja és nevet!) Nevet Gálfalvi is, amikor megtudja, hogy ráadásul a „Megéneklünk, Románia” keretében mutatták be a darabot. Célszemély megmutatja a beszámolót a helyi lapban és a plakátot, „ezt a címet adták, de szerepel Kétszemélyes tragédiaként is”. Gálfalvi kijelenti: „ha ezt lenyeltek”, a célszemélynek van hivatkozási alapja!

A célszemély beszél nekik az egérkés folytatásos történetről, amit a „Haza Sóllymai”-ban közöl, s amiből kötetet állít össze a Móra Kiadónál. Áttér a Napsugár nagy példányszámára, valamint az elhatározására, hogy nem ír nekik addig, ameddig tehetségtelen költők írnak oda, az ő írását, amelyben Kósra hivatkozik, kivették. Elmeséli a kisegér történetét, a „gyíkokat” (a poéta kisegér feláldozását üldöző macskák által, mert nem akart szatírárt írni!). A hölgy (a feleségem – G. Gy.) elmesélte, hogy az egyik kislányuk, amikor kicsi volt, azt mondta: „Ugye, az egerek azt hiszik a cicákról, hogy azok románok?”

A célszemély egy üveg bort hoz, nem engedi, hogy Gálfalvi elmondja, hogyan járt Máramaroszigeten, hanem mesélni kezd Toró Tibiről, akit zaklatott a Securitate, de nem kellett jelentkeznie. Az Úr (Gálfalvi) mondja, hogy szokás szerint a közlekedési osztályra hívnak (így csaptak be a házkutatáskor – G. Gy.).

A célszemély suttogva közli, hogy mit tett volna ő a híres tanár, Toró helyében. Gálfalvi is suttog valamit a házkutatásával kapcsolatban, az ártatlanság vélelmét említi, s valamit az ügyességgel kapcsolatosan, hogy végül arra a következtetésre jutson, miszerint helyesen járt el a házkutatáskor, mert tőle más könyveket vittek el, mint amit más esetekben hallott.

Isznak. Célszemély érintőlegesen emlegeti az új magyar iskolát Medgyesen, aminek a hölgy nagyon örül, hogy még ilyent is hallani.

Gálfalvi elmondja, hogy levelet kaptak Csiki Lászlótól, amiben beszámol az új lakásukról a Városliget közelében, de azt is mondja Csiki, hogy csak 5–6 évet tölt ott, többet nem, mert ő vándorló szellemű, csak azt nem tudja még, merre indul.

A hölgy hozzáteszi, hogy Csikiék két gyermeke engedélyt kapott a minisztériumtól, hogy orosz nyelv helyett románt tanuljanak, a felesége pedig fordít románból.

Célszemély igazat ad a magyarországiaknak, akik felháborodnak, mert a betelepülők állást és lakást kapnak, amire ők évek óta várnak. Hirtelen áttér magyarországi utazására Ioan Alexandruval, amire az úr (Gálfalvi) megjegyzi, hogy „ez jó diplomáciai húzása volt a célszemélynek”, amit nem mindenki értett meg, ugyanis ő hallott arról, amit Ioan Alexandru jelentett ki az írószövetségi gyűlésen és egy sepsiszentgyörgyi találkozón.

Célszemély beszél arról, hogy nem kaptak engedélyt az öt kolozsvári költő verseit tartalmazó kötet magyarországi publikálására (hogy mennyire bátran harcolt ő és miként fenyegette Noja), s hogy végül is megijedtek és elengedték őt Magyarországra a nívódíj átvételére.

Most a PEN Klub meghívására elmegy, már megvan az engedélye Bukarestből. Reméli, hogy augusztusra megjelenik közös kötete Csoórral és Sulyok Vincével, majd egy finnországi antológiában is szerepel. Beszélt Farkas Jánossal (főnökével), aki megadja az ajánlást, de, amint mondta – a párt fog határozni. A célszemély gyanítja, hogy most „fakad ki a seb”, s biztosan orrkoppintást kap majd a Rácz-ügy miatt is, s azt fogják mondani, hogy az aktivisták nem mehetnek külföldre. A célszemély szándéka, hogy erre azt fogja mondani: „mától én nem vagyok az”, pedig hogy adja be a felmondását több mint 30 évnyi munka után, a feleségének nincs állása, élhetnek majd külföldön (internacionális) segítyből.

Rögtön folytatva előadja Szabó Gyula (kolozsvári nyugdíjas író) esetét, akinek ötször utasították vissza az útlevelét, s Panek telefonon mondta neki, hogy a célszemély valószínűleg az ő emberük, azért jön-megy, ahova akar s amikor akar.

Gálfalvi nem érti, miért nem engedik ki Szabó Gyulát. Célszemély szerint a „(kihúzza) memórium” miatt, amit egyedül írt.

Célszemély helyi újdonságokkal folytatja: Gáll Ernő lemondott, s úgy néz ki, hogy a hülye Rácz lép a helyébe, amitől Kántor Lajos is retteg, és hogy a Korunkban nem írhatnak a Farkas Árpí kötetéről. Célszemély megmondta Lajosnak, hogy nincs amiért kétségbeessen, mert lehet másként is reagálni különböző dolgokra. Az úr (Gálfalvi) viszont szkeptikus, nem hiszi, hogy erre érvényes lenne a mondás, miszerint „minél rosszabb, annál jobb”, mert semmit sem lehet tenni, ha valamit megtiltanak vagy felszámolnak.

Célszemély megnyugtatta, hogy nem oly kategorikusak a tiltások, s ezt sem lehet a végtelenségig művelni, mert csak figyelembe kell venni, hogy az embereknek kenyérre van szükségük. Szabó Gyula esete más. A hölgy véleménye szerint Sütőnek kellett volna közbelépnie, harcolnia ez ügyben már korábban, nem most.

Célszemély emlegeti egy régi vitájukat, még 1970-ben Svédországban történt (kihúzza), és nem úgy kell politizálni, hogy nem tudja, milyen problémáknál kell közbelépnie. Elítéli, hogy Sütő engedte a lányát kitelepedni a Magyar Népköztársaságba, bírálja egy publicisztikai kötetét, amit épp most olvasott újra, negatív kommentárokat fűz az Egy lócsiszár virágvasárnapjához.

Gálfalvi érdeklődik a Napsugár szerkesztőségéről, mert úgy hallotta, Farkas János panaszkodik Zöld Margitra. Célszemély mondja, hogy amióta ott van Rudi (Németi Rudolf – G. Gy.), ő viszi egyedül a lapot, s célszemély, bár leadta a teljes normáját, ott kell ülnie a szerkesztőségben. (!) Az a véleménye, hogy nagyon jó lett volna, ha Markó jön a szerkesztőségbe, lehetett volna belőle főszerkesztő. Jelenleg már nincsenek szabad állások, de ő azon gondolkodik, hogy nyugdíjba mehetne, hiszen az írószövetségi kiegészítéssel annyi lenne a nyugdíja, mint a jelenlegi fizetése.

Gálfalvi gondterhelt, nem tudja, mi történik, ha Hajdu beváltja a fenyegetését, s elküldi a laptól és az országból. A két kislányára gondol, akiket taníttatni kell. Hajduval nem beszélnek egymással, Jánosházyval üzengetnek, folyton azt keresi, hogy mivel idegesítheti, provokálja, hogyha kirobban belőle az idegesség, s tesz valamit, akkor azt fegyelmi eljárásra felhasználhassa.

Célszemély elmondja, hogy őt is felbosszantotta, hülyeségeket beszélt, Hajdu (kihúzza) s az édesapjánál házkutatást tartottak.

Gálfalvi mondja, nincs mit csinálnia, ő semmiképpen nem fogja megírni, amit tőle kér, de lenyelni sem tudja (a Hajdu viselkedését). Célszemély fenntartja, hogy nem lehet kötelezni a rendelésre írást, ő meg is mondta a főnökének: ha kötelezi, akkor ő

a legmagasabb fórumokhoz fordul, hogy állás elvesztéssel fenyegetik, ez pedig nem szocialista elv.

Hirtelen témát vált: talán elvonul a szülői házba, aminek kertjét bebiztosította az ellen, hogy az állam kisajátítsa, mégpedig azzal, hogy a kertbe temette el az édesapját. Folytatja a hosszú történetet a temetésről sok öndicsérettel, a díszlövések miatt.

Aztán a célszemély megkérdi Gálfalvit, hogy mely nagy tetteket hajtott végre Hajdu a magyarság érdekében, amelyekkel annyira dicsekszik, de meg sem várja a választ, elmondja annak a színésznőnek az esetét, akinek elintézte, hogy külföldön készítsenek protéziseket a balesete után.

Gálfalvi még elmondja, hogy Hajdu folyton előhozza, hogy mindennel hozzá fordulnak az emberek: lakás-, állásszerzés. Célszemély felkiált, mint akit megégettek: Nem igaz, azokat ők küldik hozzá! Gálfalvi viszont hoz egy példát, amikor Hajdu intézkedett: a személyi titkáranak, Borbély Istvánnak – aki nem is olyan fekete, mint gondoltuk – a feleségét behozatta faluról a városba tanítani, ugyanakkor a Markó felesége már 10 éve falun tanít, de hát Markót nem tudja úgy használni, ahogy akarja.

Célszemély elmondja, hogy nem akart író-olvasó találkozóra menni Makfalvára – ami a Hajdu körzete –, főként egy ilyen kitörés után, mert ahol járt, ott az embereket meghurcolja a Securitate.

Gálfalvi emlegette, hogy Hajdu erősen megváltozott november–február közt, előtte jó kapcsolatban voltak, még azt is mondta, hogy „védenünk kell egymást”. A bátyja (a Gálfalvié) Hajduval beszélve megtudta, hogy a célszemély ellen felhozott vád: Szócs Géza köréből származó értesülés szerint célszemély helyeselte a Csoóri–Duray könyvről hallott pozitív véleményt. Pontosítja, hogy ő soha nem beszélt Szócs Gézával a könyvről.

Célszemély felháborodottan beszél Szócs Gézáról: hogy beszélt vele, amikor kijött a kórházból, a beszélgetés a szekussal, elítéli Arát (Ara Kovács Attila), aki Magyarországra érve áttért a disszidensek oldalára, akárcsak Gazsi (Tamás Gáspár Miklós). Megint Gézát bírálja, aki mindenkihez elmegy, az emberek panaszkodnak rá, ő hazudik nekik, hasonlóképpen történt a Călătorul (Király Károly) meglátogatásakor is. Aztán, épp a Magyarországra való utazása előtt Livia (az Írószövetség titkárnője) megmutatott neki egy iratot, ami az aradi milíciától érkezett, s arról írnak, hogy Géza volt (kihúзва) az Astoria hotelben (kihúзва), nem volt bejelentve a szállodába, s szemtelenül beszélt a (kihúзва) és állása sincs. Nem szabad ilyent tenni. Felemlégeti szakítását Gáll Annával, aki meglátogatta a kórházban, amikor azt hazudta, hogy súlyos állapotban van. (kihúzás)

Magyarországon amikor (kihúzás). Célszemély vádolja, hogy nem tartotta be a törvényeket, le kellett volna tennie a hotel recepciójánál a személyazonossági igazolványát, ahogy célszemély is mindig megteszi, nem altat idegeneket, s senkit sem kever bajba, amikor ő is bajban van.

Célszemély elmondja, hogy beszélt Călătorullal, aki felelősségre vonta Sabăut (Szócs Géza), mert megjelentette az emlékiratait az engedélye nélkül. Úgyhogy a célszemély számára „ez nem tiszta dolog”, amiképpen már pontra tette egy telefonbeszélgetésben.

Az úr (Gálfalvi) elmondja, hogy Géza bele akarta vinni egy hazugságba, amit ő elutasított, mire Géza azt mondta, hogy ő egy bűnösen becsületes (...)

A mondással, hogy „alma nem esik messze a fájától”, célszemély áttér a Géza apjára. (kihúzás)

Gálfalvi kezdi mondani, hogy ő is beszélt Szócs Pistával telefonon, de célszemély megszakítja, mondván, hogy a telefont egész biztosan lehallgatják. Majd, továbbra is Gézát szidva elmondja, hogy Géza hiába is bizonygatja, hogy semmi kapcsolata nem volt a csikiakkal (akiket letartóztattak), mert azokat miatta vitték el. Célszemély szeret-

né, ha Géza elmenne. Gálfalvi hallotta, hogy el akar menni. Célszemély biztos abban, hogy Magyarország fogadja. Hirtelen áttér a Duray-problémára, akit a legújabb hír szerint azért fogtak le, mert valami kiáltványokat találtak egy Magyarországra tartó postavagonban. Célszemély biztos abban, hogy ez provokáció, tudta azt, hogy veszélyes.

„Károly” előadja nekik az ismert teóriáját: „csak az Alkotmány és a törvények szerint szabad, betartva a játékszabályokat”. Gálfalvinak még eszébe jut az is, hogy a Gézával való beszélgetésben, amikor az meg akarta győzni, hogy hazudjon (az unokaöccse halálával kapcsolatban), akkor ő azt válaszolta, hogy ezt nem szabad, mert majd akkor sem hisznek neki, amikor az igazat mondja.

Célszemély elítéli Csoórit, mert az előszóban nem tudta differenciálni a problémákat. Gálfalvi kiment a szobából, ezalatt a felesége elmondta, hogy amikor a férjét behívták a Securitatéra, azt mondta otthon, hogy mindez (kihúzva). Ők meg sem keresik Gézát.

Célszemélynek eszébe jutott egy részlet a szekussal való beszélgetésből, amikor az megkérdezte tőle, hogy szerinte normális-e Géza, amire célszemély azt válaszolta: „Ezt maguknak kell tudniuk, mert a maguk intézményében volt.” (Tölgyes) Az a beszélgetés arra vonatkozott, hogy Géza táviratot küldött Straussnak, gratulálva a választási győzelemhez.

Aztán áttér a Fazekas-látogatásra – kaotikusan előadva, összekeverve egyéb dolgokkal, de amiből kitűnik, mennyit rohángált ő, a célszemély, hogy autót szerezzen számára, s mennyire irreálisan gondolkodik az öreg. Még elmondja, hogy hozott két, a nagyfőnököt üdvözlő írást, hogy azokat a célszemély véleményezze, amiért ő rettentően leszidta, s ugyanúgy Beke Gyurit is. Egy kis zárójel Bekével kapcsolatban: Gálfalvi megtudta, hogy csak rémhír volt a Beke kitelepedési szándéka, amit Panek terjesztett.

Célszemély hozzáfűzi, hogy igaz, hogy van az a 34 oldalas feljelentés a szekus tisztnek, de Gyuri (Beke) lefordítja, idézetekkel, s az Írószövetség asztalára teszi. Az Úr (Gálfalvi) ismeri az esetet.

Célszemély Fazekas Jánossal folytatja, hogy mennyire erőtlen, mennyire nevésteges volt, amikor felutazott Bukarestbe, hallva az Andropov halálhíret. Gálfalvi is sajnálja, „a szerencsétlen azt hiszi, hogy (kihúzva) visszaveszik!” Aztán elmeséli, hogy már régebben magához hívta Sütő, nála volt Fazekas is. Gálfalvi azt hitte, hogy a beadványuktól lesz szó (nem derül ki, hogy miről), de teljesen másért hívták: meghalt Fazekas nagybátyja, aki vasúti munkás volt, s Fazekas közölt róla néhány adatot, aminek alapján meg kellett volna írni a gyászbeszédet. (Visszautasítottam – G. Gy.)

Célszemély részletezni kezdi, hogyan utazott Sütővel a Fazekas apjának temetéséről, s hogy ő Sütőt (kihúzás), s az öreg odaadta az apjának a verseit, hogy kijavítsa, s nem akarta megérteni, ez nem irodalom, fogalma sincs az irodalomról. Elítéli Fazekast, mert ellenszolgáltatásokat igényel. Például, amikor hozzásegítette gáztűzhely beszerzéséhez, utána irányítani akarta célszemélyt, hogy mit írjon, amit természetesen visszautasított. (kacagnak!!) Célszemély nem mulasztja el, hogy dicsekedjen: mennyi autót szerzett „Florescu” által magyar értelmiségieknek anélkül, hogy valamit is akart volna ezért.

Aztán célszemély elmondja, hogy ő nem emigrál, hiszen minden egyes iskoláért harcolt. Mit is mondhatnának? Azt viszont szükségesnek tartaná, hogy a magyar fiatalok ösztöndíjakat kapjanak nyugati tanulmányokra, mint egykor a papok, hogy a mostani értelmiségit magas kultúrájú fiatalok váltsák.

Gálfalvi mondja, hogy Benkő Samu fián kívül senkit sem tud, aki külföldön tanulna, de most készül a Székely János fia, az engedélyt hozzá Hajdu segítségével szerezték. Azt is elbeszéli Gálfalvi, hogy Székely János próbálta őt meggyőzni, hogy Hajdu nem más, mint egy szükséges csavar, s ha nem lenne ő, akkor lenne más he-

lyette. Ugyanígy beszélt régebben Panek, de most erősen háborog miatta. Valamikor ő (Gálfalvi) mozgósítani akarta a Hajdu környezetében lévőket, hogy próbálják meggyőzni (nem pontosítja, hogy mire), de Panek azonnal beárulta, s azóta nincs is jó kapcsolata vele. Igaz, Panek néha felhívja telefonon, s Hajdut átkozza, szidalmazza.

Célszemély dicsekszik, hogy ő békítette ki Paneket Balogh Edgárral és Gáll Ernővel, majd elmondja, hogy Sütőnél volt egy kemény Hajdu-ellenes beszélgetése.

Gálfalvit nagyon meglepte magyarországiakkal beszélve, hogy azoknak fogalmuk sincs, ki Hajdu, és azt hiszik, hogy itt egy maffia működik ellene.

Gálfalvi tájékoztatja „Károlyt”, hogy Csoóri Amerikába készül, erről célszemélynek eszébe jut a saját utazása oda, s felháborodva mondja, hogy Pálffy Pitzur (sic!) és Czine Miska nem vettek részt a Ioan Alexandruval való találkozón.

Gálfalvi ismerteti az új, kéthetes hírt, miszerint Sándor (Csoóri) elfogadta Aczeltől az új folyóirat – „Hite” lesz a neve (G. Gy.: Hitel) – vezetését, a többi szerkesztő: Csengey Dénes, Pitzur – aki eljön az ifjúsági laptól –, Moldovan (Moldován) Domokos (közele rokona Keszthelyi Gyulának – n. n.) és Czine Mihály.

Célszemély panaszkodik, hogy a magyarországi újságírók, folyóiratok ritkán, nehezen érkeznek, de valójában nem is nagyon érdekli, „karanténban vagyok”, inkább olvas Horatiust, Shakespeare-t.

Beszélnek Domokos Gézáról. Mindannyian örülnek, hogy megmenekült, de sajnálják, hogy baj van a szívével. Gálfalvi arra gondol, milyen szörnyű lenne, ha elvennék a „Kriteriont”, s ez biztos szándéka lehet valakinek. Célszemély szeretné az új évig befejezni a zsidókról szóló kötetét s leadni a „Kriterionnak”, „amelyet megbíráltak, hogy nem segíti a homogenizálást”. Néhány szó az itteni antiszemitizmusról – C. Vadim Tudor könyvéről –, de főként arról, hogy magyarellenes vers is van benne, de ezt nem támadja senki (?????)

Célszemély versfordításról beszél, a klasszikusokról (Rilke stb.), aztán panaszkodik, hogy mindenki a benzínről és az élelemről beszél, de ő megelégszik a zsíros kenyérrrel s a rántottával, s néha hoznak valami ennivalót falusi olvasói. (!!!)

Hitelesítette
Rusu Valer kapitány

A dosszié száma: 00258/787
1984. 06. 26.
készült két példányban.

*

Pusztai Jánost személyesen még nem ismertem, amikor írásait már számon tartottam. Az *Ifjúmunkás* riportereként egyik első utam Nagybányára vezetett, hogy megismerkedjünk. Azonnal, mondhatnám első látásra összebarátkoztunk, ettől kezdve kerestük és meg is találtuk az alkalmat a minél gyakoribb találkozásra. Sűrűn váltottunk leveleket, de ezek részben – amint ez 2008-ban kiderült – a Securitate irattárában kötöttek ki, illetve ott is leltárba kerültek. Hogy milyen vigyázó szemmel követték kapcsolatunkat, azt az alábbi – a különböző megyei felügyelőségek közötti példás együttműködésről tanúskodó – akcióterv is igazolja.

Belügyminisztérium
Maros Megyei Felügyelőség
Belügyi Információs Szolgálat

Szigorúan titkos
Első példány.
(Géppel) Egyetértek
Ágoston Alexandru ezredes
a Securitate főnöke

Együttműködési intézkedések a Máramaros Megyei Felügyelőség által vizsgált „Scriitorul” (Az író – Pusztai János fedőneve – G. Gy.) és a Maros Megyei felügyelőség által vizsgált „Kelemen” (ez az én első fedőnevem, később elrománosodtam, Gherasim lett belőlem – G. Gy.) követési dossziéja ügyében.

A Máramaros Megyei Felügyelőség követési dossziéjában vizsgálja Pusztai Jánost (Pașcan Ioant). „Az író”, aki nacionalista-ellenséges mivoltát írásaiban és szóbeli megnyilvánulásaiban bizonyította. A szóbanforgó elem néhány írását közlés céljából elküldte a Marosvásárhelyen megjelenő *Igaz Szó*, személyesen Gálfalvi György címére, akit ugyancsak követési dossziéban vizsgál a Maros Megyei Felügyelőség, írásaiban és környezetében tanúsított nacionalista-ellenséges megnyilvánulásai miatt. A Máramaros Megyei Felügyelőség értesülései szerint nevezett Gálfalvi György tájékoztatta Pusztai Jánost, hogy egyes írásait az *Igaz Szó* nem tudja közölni (*A Zsé birtoka* című regény egyik fejezetéről van szó – G. Gy.). 1975 áprilisában nevezett Pusztai János levelet küldött Marosvásárhelyre Sütő András címére, amelyben arra kéri, hogy olvassa el *Zsé birtoka* című regényét, amelynek kiadását a Kriterion Kiadó visszautasította. Tudomásunk szerint erre a levélre Sütő még nem válaszolt. Figyelembe véve a fenti problémákat a következő intézkedéseket javasoljuk.

1. (Fekete tussal kihúzza a név) keresztül ellenőrizzük, hogy az *Igaz Szó* szerkesztőségében milyen kéziratok vannak nevezett Pusztai Jánosnak, amelyeket nem közöltek. Ha léteznek ilyen kéziratok a szerkesztőségben, a megfelelő intézkedéseket fogantatosítjuk, hogy ezeket az ellenséges tartalmú kéziratokat hivatalos úton adják át szerveinknek, hogy felhasználhassuk őket, amikor intézkedéseket fogantatosítunk „Az író” ellen.

Határidő: 1975. XI 15.

Felel: Grama Nicolae
alezredes

2. (Fekete tussal kihúzza a név) keresztül adatokat szerzünk be Pusztai Jánosról, melyek igazolják vagy cáfolják Pusztai János írásainak művészi értékét, illetve az irányvonalakkal való összeegyeztethetőségét. Ennek érdekében megkeresünk más marosvásárhelyi szerkesztőket is, akik ismerik a gyanúsítottat.

Határidő: 1975. XII 1.

Felel: Grama Nicolae
alezredes

3. A birtokunkban lévő adatok szerint Sütő András ismeri Pusztai Jánost. Sort kerítünk egy beszélgetésre Sütő Andrásal Pusztai János gyanúsítottról és ha kiderül, hogy a gyanúsítottnak valóban szándékában áll az említett művet elküldeni Sütő András címére, megkérjük, a kéziratot és írói szakvéleményét juttassa el hozzánk. A művet akkor kérjük el Sütő Andrástól, ha államunkra nézve ellenséges kérdéseket vet fel.

Határidő: 1975. XII 20.

Felel: Grama Nicolae alezredes

4. Mivel a Máramaros Megyei Felügyelőség adatok birtokába jutott Gálfalvi György ottani tevékenységéről, ezeket az anyagokat másolatban elkérjük a Maros Megyei Felügyelőség címére, hogy az itteni adatokkal összevegyeshessük.

Határidő: 1975. X. 10.

Felel: Lehoti Anton alezredes

5. A Máramaros Megyei Felügyelőségtől kapott értesülés szerint Gálfalvi György egy, az Igaz Szóban megjelent művében megbírálta a nagybányai sajtót és intézményeket, amiért nem ismerik el Pusztai János írói érdemeit. Azonosítsuk, melyik számban jelent meg ez az írás és tanulmányozzuk, mennyire felel meg a valóságnak ez az értesülés.

Határidő: 1975. XI 20.
Felel: Grama Nicolae alezredes
Lehoti Anton alezredes

(A célszemély kései tájékoztatása: Az írás *Ugocsa non coronat* címmel 1971. júniusi számában jelent meg az *Igaz Szóban*, és a körkép nemcsak Nagybányán kavart port.)

Ha a helyzet megkívánja, jelen akciótervet menet közben kiegészítjük.
A Maros Megyei Felügyelőség részéről A Máramaros Megyei Felügyelőség részéről
Grama Nicolae alezredes Lehoti Anton alezredes

R.D. 00969/448

Készült két példányban. Első példány a Maros Megyei Felügyelőségen „Kelemen” követési dossziéjában.

Második példány a Máramaros Megyei Felügyelőség számára.

*

A dossziék közötti átjárás keretében kerültek az én irataim közé (is) a Moldovan nevű „forrás” jelentései, bár ezek csak részben szólnak rólam. Moldovant nem én emlegetem először a „források” között: a *Látó* 2013. októberi számában megjelent *Ahogy a Securitate látta* című írásában Dávid Gyula közli, hogy „a 36-ok Sütő András által fogalmazott, Gálfalvi György és Markó Béla által végleges formát öntött és románra fordított memoranduma (...) útját a Securitate is nyomon követte: egy MOLDOVAN (kiemelés az eredeti szövegben – G. Gy.) ügynökre hivatkozó és 1982. július 3-án kelt marosvásárhelyi jelentés arról számol be, hogy az ügynök június második felében találkozott Domokos Gézával, aki azért jött, hogy beszámoljon Sütő Andrásnak a legfelső pártvezetéshez a Lăcrănjăny könyvével kapcsolatban beadott memorandum sorsáról.”

Az alább közölt terjedelmes feljegyzés jórészt ugyancsak a Domokos Géza és Sütő András közötti beszélgetésről tájékoztat.

Belügyminisztérium

Maros Megyei Felügyelőség

0110 Szolgálat

Iktatószám: 427/00111/1984. 10. 28.

Forrás: „Moldovan”

Fogadó: Strâmbu Emil alezredes

Tájékoztató jegyzet

Szigorúan titkos

Első példány

Két napig Marosvásárhelyen tartózkodott Domokos Géza, a bukaresti Kriterion Kiadó igazgatója.

Oktober 24-én, szerdán, a délutáni repülőjáratral érkezett Bukarestből és 26-án, pénteken a délutáni járatral utazott vissza.

A következő programja volt:

Szerdán este kisebbik fiával együtt – aki jelenleg a marosvásárhelyi Fogászati Klinikán gyakornok – jött hozzánk, nálunk maradtak éjszakára és a következő éjszakára is, tehát rajtunk kívül senkivel sem találkozott. Csütörtökön délelőtt Bocskai István egyetemi tanárral találkozott. Tulajdonképpen a marosvásárhelyi utazásának

eredeti célja az volt, hogy Bocskaival megbeszélje, van-e lehetőség arra, hogy a fia, Domokos Gábor az ősszel esedékes kihelyezés után hároméves gyakornoki idejét a marosvásárhelyi Fogászati Klinikán tölthesse. Bocskai természetesen nem ígérhette ezt meg, de elmagyarázta, milyenek a kilátások és biztosította Domokost, hogy a maga részéről minden segítséget megad.

Ezután Domokos Géza ellátogatott az Igaz Szó szerkesztőségébe, ahol Gálfalvi Györgyöt kereste, hogy együtt menjenek el Papp Ferenc íróhoz, de a látogatást másnapra halasztották, mert találkozott Hajdu Győzővel, akivel hosszasan elbeszélgettek. Ezen a beszélgetésen nem voltam jelen, de ahogy Domokos elmesélte, Hajdu az Igaz Szó körüli nehézségekről panaszkodott, arról, hogy az írók nem küldnek kéziratot, nehézkes a lapterjesztés, kevés az előfizető és nehéz az igényeknek megfelelő lapszámokat szerkeszteni.

Csütörtök délután Domokos Géza Sütő Andrással találkozott nálunk, aki délután öt órakor érkezett a feleségével és kilenc órakor mentek el. A hosszú beszélgetés Domokos mentegetőzésével kezdődött a Kriterion egyik kiadványa miatt, amelyben durva támadást intéztek Sütő ellen. A „forrás” nem olvasta a könyvet, de tudja, hogy szerzője Bíró Béla, aki Sepsiszentgyörgyön él. A tanulmányban Sütő András drámáit, Egy lócsiszár virágvasárnapját és a Szuzai menyegzőt túlhaladottnak ítéli a szerző, mert megragadtak az ötvenes évek szűklátókörű szemléleténél. Sütő egy, a Kriterion Kiadónak írt levelében súlyos szemrehányást tett Domokos Gézának a kötet megjelentetéséért. Domokos Géza Molnár Gusztáv szerkesztőre hárította a felelősséget, mert ő foglalkozott Bíró könyvével, hangsúlyozva, hogy ő nem olvasta a könyvet és Molnár nem tájékoztatta arról, hogy Sütő-ellenes támadást tartalmaz. Ahogy a beszélgetésből kiderült, a könyv lényegében azt bizonygatja, hogy Sütő drámái fölött eljárt az idő. A beszélgetés során Sütő nekitüzesedve emlegette az őt ért vádakot, Domokos Géza próbálta kiengesztelni a Kriterion iránt.

A továbbiakban Sütő beszámolt az őt ért támadásokról, arról, hogy a hatóságok házkutatást rendeztek a szerkesztőségben, mindent felforgattak és kiborítottak az íróasztalára, a figyelem eltereléséért a többi íróasztalt is felforgatták, sőt, a fotólaboratóriumot is. Ezt nem tehette egy betörő, mert az tudhatta, hogy nincs mit keresnie egy szerkesztőségben, holtbiztos, hogy a Securitate keze van a dologban, valószínűleg nem kéziratokat kerestek vagy Jókai eredeti fényképét, saját kézírásával díszítve, hanem az ő megfélemlítése volt a céljuk. Ezután beszámolt a fia kihallgatásáról, elmesélte, hogy az Amerikából érkezett Szekerest egy ismerőse, akit ő Amerikában ismert meg, elküldte a fiához, aki egy találkozót hozott össze Király Károllyal, ezért a fiát bevitték a Securitatera, csak éjjel engedték haza néhány órára. Nem nyúltak hozzá, de mindenáron ki akarták szedni belőle, miről kémkedett Szekeres Erdélyben, milyen terrorista akciókat szervezett, s közben a fiát számtalanszor megfenyegették. Sütő elmondta, amikor megérkezett, azonnal elment az elsőtitkárhoz, aki fogadta és vállalta a teljes felelősséget a történetekért, mondván, hogy ő hagyta jóvá a fia kihallgatását, ugyanakkor megvádolta Sütőt, hogy túlságosan liberális és naiv. Sütő mind ebből arra a következtetésre jutott, hogy a következő kongresszuson nem választják újra a Központi Bizottság póttagjának, s ettől kezdve a legfelső vezetés és a főtitkár nem fogja tartani vele a kapcsolatot. Azt mondta, hogy évek óta számított erre a lépésre, arra is, hogy leváltják a főszerkesztőségből.

Domokos Géza megjegyezte, történetesen biztos abban, hogy sem őt, sem Sütőt nem választják újra a Központi Bizottság póttagjának, ezzel befejeződik politikai pályafutásuk, mindez az ország nemzetiségi politikájának a megváltozását szimbolizálja. Domokos Géza nem biztos abban, hogy ez azonnali adminisztratív lépéseket fog jelenteni, de számítani kell arra, hogy sem ő, sem Sütő nem lesz igazgató vagy főszerkesztő. Sütő kijelentette, hogy ő amúgyis csak írással akar foglalkozni, s azonnal

megegyezett Domokos Gézával két kötetről, amelyeket a Kriterion adna ki 1985-ben. Sütő hangsúlyozta, hogy Budapesten nem adhat ki új kötetet, amíg az nem jelenik meg Romániában, mert ez tarthatatlanná tenné a helyzetét, de kisebb írásokat ezután is fog küldeni különböző lapoknak és folyóiratoknak, ahogy nemrég is tette, meg is jelent az Élet és Tudománynak az augusztusi számában. Domokos Géza ezzel szemben kijelentette, hogy ő ezután sem ért egyet a disszidens akciókkal, szigorúan a romániai valóság keretei között kíván dolgozni, attól függetlenül, hogy a kongresszus után hova helyezik. Négy év múlva nyugdíjba mehet. A nemzeti kérdéssel kapcsolatban mindketten borúlátóan beszéltek az iskolákról, a nyelvhasználatról, az elhelyezkedési lehetőségekről stb. elismételve, hogy a párt felső vezetése évek óta senkit sem fogad a nemzetiségek képviselői közül; itt valójában a „régiekre”, de facto saját magukra gondoltak.

Késő este, teljesen váratlanul beállított Lohinszky Lóránd, aki körülbelül egy órát beszélgetett Domokos Gézával, de jelentéktelen dolgokról.

Másnap, pénteken délelőtt Domokos Géza meglátogatta Papp Ferencet Gálfalvi György társaságában. Tudtommal fordításokról beszéltek, amelyeket Papp Ferenc végezne a Kriterion számára, s ez anyagi szempontból is fontos lenne Papp Ferencnek. (Papp Ferenc 1976-tól, amikor gégerákkal operálták, feleségén kívül senkivel sem érintkezett. Eltávolították a hangszálait, gégemikrofont nem használt, nem tudott kommunikálni. Mi gyakran találkoztunk, a feleségemmel együtt értettük, mit akar mondani, a felesége kérésére én közvetítettem közte és a világ között. Ezúttal is tolcsoztam Domokos Gézával, aki különösen kedvelte Papp Ferencet. – G. Gy.)

Ebéd után, három órakor Domokos Géza autóbusszal kiment a repülőtérre.

Aláírás: Moldovan
forrás (sursă)

Lapalji megjegyzés: Domokos Géza és Sütő András intézményünk megfigyelése alatt állnak. A forrást utasítjuk, hogy továbbra is tartsa a kapcsolatot D. G.-vel és S. A.-val, legyen gyakran a társaságukban, jelezze, kikkel készülnek ellenséges akciókra, milyen idegen állampolgárokkal találkoznak stb.

A jegyzetet használják fel Sorescu (Sütő álneve – G. Gy.) dossziéjában és egy példányt továbbítanak az I-es Igazgatóságnak.

Strâmbu Emil alezredes

Ugyancsak Moldovan írta a dossziémban található alábbi két jelentést is.

Belügyminisztérium
Maros Megyei Felügyelőség
0110. Szolgálat

Szigorúan titkos
Második példány
C.N.S.A.S. pecsét

Forrás: „Moldovan”

Átvette Strâmbu Emil alezredes

Dátum: 1988. 02. 08.

Kézírással: 1988. 02. 02. Jelentve a Központi Egységnek

Jegyzet

A Budapesti Román Követség előtti eseményekről, amelyek február 1-én történtek, kevés megjegyzés hallható. Az általam hallottak inkább a Szabad Európa Rádió magyar és román adásának a visszhangjai. De a budapesti tüntetés, a románellenes megnyilvánulások, Szűrös Mátyás nyilatkozata, a Budapesten főleg a Magyar Nemzet és a Magyar Hírlap hasábjain megjelent nyilatkozatok magától értetődően nyugtalanságot keltenek.

Romániának a magyar–román viszonyról kialakított álláspontjával kapcsolatban, melyet az államfő a Dolgozók Nemzeti Tanácsának Plenáris ülésén elhangzott beszédében fejtett ki, többen is megállítottak és aggódva kérdezték: mi készül ismét Erdély ürügyén?

Gálfalvi György, az Igaz Szó szerkesztője, akivel az utcán találkoztam, ezt mondta: Akár hallgatnak Budapesten, akár beszélnek, nekünk kell viselnünk a következményeket. Hozzátette, most ismét megjelenik egy sajtóközlemény és összehívják a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának a gyűlését.

Dr. Boga Kálmán, nagyon őszintén, négy szemközt ezt mondta: nem tudom, milyen bizottság foglalkozik Romániával Budapesten, nem tudom, ki tüntetett a követés előtt, de világos, hogy a budapesti vezetőség egyetértése nélkül senki sem tenne semmit. Az egész kampányt a budapesti vezetőség manőverének tekinti, melynek célja elterelni a figyelmet a belső gazdasági és politikai helyzetről, amely jelentősen romlott az árak és az adóemelések következtében. Belpolitikai problémák miatt vették elő ismét az erdélyi kérdést. Ezáltal az erdélyi magyarok ismét abban a nemkívánatos helyzetbe kerültek, hogy hitelüket veszítik a románok előtt.

Incze Gábor nyugdíjas, a Vörös Zászló egykori főszerkesztője megkérdezte: mi a helyzet, ismét elővették Erdély Történetét? Ennek nem lesz jó vége, most nem lesz elég tágas a Tîrgu-Jiu-i láger.

Moldovan
forrás

- Az információkat az általános útmutatások alapján szerezték.
- A jelzett problémákat a Központi Egységnek jelentjük a hasonló kommentárokkal együtt.

Pogăcean Alexandru alezredes

Belügyminisztérium

Maros Megyei Felgyelőség

0110 Szolgálat

Forrás: Moldovan

Iktatószám: C. P. 00180. 1989. 10. 06.

Tájékoztató jelentés

A forrás jelenti, hogy 1989 október 3-án meglátogatta Kántor Lajos, a Korunk szerkesztője. Az illető tájékoztatta: Kányádi Sándor kérésére telefonon beleegyezett, hogy neve szerepeljen az aláírók között azon a levélen, amelyet Tőkés ügyével szolidarizálva a két református püspöknek Kolozsvárra és Nagyváradra küldtek. Kántor Lajos azt állítja, hogy ő csak utólag olvasta el a szöveget. Ha ő írta volna, sokkal keményebben fogalmaz. Tudja, hogy a levelet aláírta Kányádi Sándor, Jakó Zsigmond István nyugdíjas és Kallós Zoltán, aki a csángók által lakott vidéken volt tanító és Tőkés édesapja. Kántor Lajos kijelentette, hogy a magyar értelmiségnek állást kell foglalnia (de nem mondta meg, mivel kapcsolatosan). Megkérdezte a forrást, hogy számíthat-e rá és a feleségére egy esetleges tiltakozó levél aláírásakor?

A forrás úgy tudja, hogy Kántor ebben az ügyben felvette a kapcsolatot Gálfalvi Györggyel, az Igaz Szó szerkesztőjével.

Moldovan

Megjegyzés: Az információt a kijelölt feladatok keretében kaptuk és a 0110 Katonai Egységnek, valamint az Egyes Igazgatóságnak továbbítottuk.

Cocis Petre
őrnagy

JK
2014/1

Kicsoda Moldovan? Nem írom ide a nevét.* A szövegkörnyezetből természetesen könnyen azonosíthatam, most már a tájékozottabb olvasók is azonosíthatják. 2008 áprilisában olvastam el a jelentéseit, még mindig nem tértem magamhoz. Hinnem kellett a szememnek, később a fülemnek is. Amikor találkoztunk, inkább szelíden, mint számonkérően megkérdeztem tőle, miért vetemedett ilyesmire. Azt válaszolta, szörnyű időket éltünk, főszerkesztője utasította, hogy vállalja el ezt a feladatot, ő féltette az állását, mert egyszer már megégette magát. Évtizedek óta ismerem, mindketten ősrégi marosvásárhelyiek vagyunk – ő, idősebb lévén, még régebbi mint én –, bajtársamnak éreztem, amikor a hatvanas–hetvenes években a valóságirodalommal rohamoztunk, 1989-től egy ideig együtt dolgoztunk az RMDSZ megyei elnökségében, 1990. február 10-én egymás mellett vonultunk fel a könyves-gyertyás tüntetésen, néha vitáztunk, többször egyetértettünk, és akkor... és akkor tudomásul kell vennem, hogy nem egy, hanem több Moldovannal éltem együtt, róla (és nemcsak róla) kiderült, hogy jelentett, másokról nem, vagy egyelőre még nem. Tudom, a többség számára megbocsáthatatlan vétéknek számít: én visszaköszönök az utcán Moldovánnak. Visszaköszöntem, amíg élt, kihallgatómnak, Bätágá ezredesnek is. Résezei voltak, részei maradtak az életemnek. Múltunk nem mögöttünk van, még csak nem is alattunk, hanem mellettünk. Szimbiózisban élünk vele. Besúgóinknak, lehallgatóinknak bizonyos tekintetben hálásak lehetünk: sok olyan részletet feljegyeztek rólunk, amelyekre mi már nem emlékeztünk, nem emlékeztünk ilyen pontosan, vagy éppenséggel hajlamosak lennénk megfeledkezni róla.

Például sohasem emlékeztem volna vissza ilyen részletességgel arra a sejtelmes beszélgetésre, amelyet csaknem negyven évvel ezelőtt Körösi Papp Józseffel, közismertebb nevén KPJ-vel folytattam, ha a lehallgatási jegyzőkönyv nem frissítette volna fel erősen megkopott memóriámat.

Magyarból fordítva

Lapok száma: 1

5/AST adó

Oktatószám: 00493/1975. 09. 12.

1975. 09. 11.

Szigorúan titkos

Egyetlen példány

T. Szolgálat (Gr. N.)

(Valószínűleg Grama Nicolae alezredesről van szó – G. Gy.)

„Kelemen”

12óra 46 perckor Körösi József hívja, akivel a célszemély a következő beszélgetést folytatja:

K.: Te vagy? Itt Körösi Jóska.

A célszemély: Szervusz Jóska. Mondjad.

K.: Szervusz. Ismét itt vagyok Marosvásárhelyen. Na, hogy volt? Mi történt?

A célszemély: Minden jól ment... azt mondhatom, hogy minden jól ment. Voltunk Fodor elvtársnál (a Bihar Megyei Pártbizottság akkori titkára), ahol mindenről beszélgettünk, s végül azt mondta, hogy a kört (a nagyváradai Ady Endre Irodalmi Körről van szó – G. Gy.) nem fenyegeti veszély. Veszély csak egyes személyeket fenyeget. Én úgy látom, az egyes számú célpont Gabi (Varga Gábor – G. Gy.).

K.: És ez komoly?

A célszemély: Úgy tűnik, igen. Úgy látom, komoly. Annyira komoly, hogy tegnapelőtt ismét bent volt. (A Securitatén – G. Gy.)

K.: És ő tudja, hogy... de hát találkozunk... Nem találkozunk? Találkozunk amíg itt vagyok.

A célszemély: Meddig leszel itt?

K.: Gondolom 18-ig vagy 20-ig.

A célszemély: Hogy-hogy 18-ig vagy 20-ig? Itt leszel 18-ig vagy 20-ig?

K.: Igen.

A célszemély: Marosvásárhelyen?

K.: Igen.

A célszemély: Akkor feltétlenül... akkor holnap bent leszek a szerkesztőségben. Csak ma nem megyek be, mert itthon dolgozom.

K.: Körülbelül hány órákor?

A célszemély: Holnap tíz és déli kettő között.

K.: Rendben van.

A célszemély: Gyere nyugodtan tíz és kettő között, mert bent leszek.

K.: Jól van, mert tudod, el kell rendeznem egy ügyet Varga Vili kérésére, és szervezek valamit a Kortárs Színpadnak.

A célszemély: Jól van, fiú. Én bent leszek holnap tíz és kettő között.

K.: Nagyon megijesztettél.

A célszemély: Hát ez a helyzet. Ebből a szempontból én is meg vagyok ijedve. Amit lehet, megtettem, az ő érdekében is, de ez még semmi konkrétumot nem jelent.

K.: Értem.

A célszemély: Ez van. Ami a kört illeti, úgy tűnik, nem kilátástalan (a fordító magyarul is odaírja: nem sötét – G. Gy.) a helyzet.

K.: És Törökkel mi a helyzet? (Török Miklósról van szó – G. Gy.)

A célszemély: Egyelőre úgy tűnik, Törökkel most nem törődnek. A hangsúlyt most Gabira helyezik.

K.: Igen. Jól van. Ne haragudj, hogy zavartalak. Egyébként mikor érkeztek haza?

A célszemély: Tegnap este. Elég gyorsan végeztünk. A szerkesztőség autójával voltunk.

K.: Mondtad, hogy mi is már találkoztunk?

A célszemély: Csak Gabinak mondtam meg.

K.: Közben én felhívtam Gabit Régenből, majd Parajdról is. Akkor holnap bemegegyek a szerkesztőségbe.

A célszemély: Rendben van, holnap várlak. Szervusz Jóska.

Fordította:

N. A. őrnagy

A párbeszéd hátterének megértéséhez el kell mondanom, hogy az *Igaz Szó* szerkesztőjeként 1970-től negyedévente utaztam Nagyváradra, az előfizetőkkel való kapcsolattartás volt a szolgálati kötelességem, de a fiatal írókkal mulattam az időt, s az Ady Endre Irodalmi kör tagjainak munkáiból többször közöltünk összeállítást a folyóiratban. 1975 szeptemberében KPJ megkeresett Marosvásárhelyen, elmondta, hogy a kör tagjait sorra behívták a Szekuritatera és az az érzésük, hogy a kört be akarják tiltani. Beavatkozási viselkedésememtől indítva meggyőztem Jánosházy Györgyöt, aki az *Igaz Szó* főszerkesztő-helyettese és a Marosvásárhelyi Írói Egyesület párttitkára volt, ezenkívül a szerkesztőség protokoll-főnöke, és mint ilyen, hivatalból neki kellett tartani a kapcsolatot a Securitateval (a dossziémban többször „forrásként” emlegetik, de jelentései ismeretében állítom, bár ne lett volna nála rosszindulatúbb „forrás”), hogy együtt utazzunk le Nagyváradra és próbáljunk meg tenni valamit a fiúk érdekében.

Nagyváradon bejelentkeztünk a megyei propagandatitkárhoz, Fodor Sándorhoz, mindenképp gratuláltunk neki azért, hogy a városban olyan színvonalas irodalmi kör működik, amelynek a megye sőt az ország határain túl is híre ment, felsoroltuk Varga Gábor, Török Miklós, Gittai István, Körösi Papp József és többek nevét, de aggodva közöltük, hogy ellenséges források rémhíreket terjesztenek a kör tagjaival kap-

csolatban. Fodor Sándor vagy tájékozatlan volt, vagy remek színész: megköszönte az elismerést, kijelentette, a kör tevékenységére a hivatal is büszke, a rémhíreknek természetesen nincs semmi alapja, személyesen lesz gondja rá, hogy a kör továbbra is megkapjon minden lehetséges támogatást. Este Jánosházy koncertre ment, én beszámoltam Varga Gábornak és Tőke Csabának a Fodornál tett látogatásról. Nem nyugodtunk meg, hamar kiderült, alapja volt a nyugtalanságunknak.

Másnap Varga Gábort ismét behívták a Securitatéra. Az Ady Endre kör viszont, ha nem is zavartalanul, de visszafogottan tovább működött.

Nem állítom, hogy kimondottan ennek a nagyváradi látogatásomnak tulajdonítható, de a Securitate Bihar Megyei és Maros Megyei Felügyelősége között szerény személyemet illetően igen élénk volt a kapcsolat. Bizonyoságként álljon itt az alábbi jelentés:

Belügyminisztérium
Bihar Megyei Felügyelőség
Iktatószám: I./B/RJ./0081.503/1985. III. 26.
A Maros megyei Felügyelőségnek
Securitate

Szigorúan titkos
Első példány

Figyelmünk alatt áll Varga Gábor Alexandru, született 1948. VIII. 5-én Nagyváradon, RKP tag, a Nagyváradi „Sinteza” Kémiai vállalat mérnöke, magyar nemzetiségű román állampolgár, nő, van egy gyermeke, Nagyvárad, B. St. Delavrancea utca 2. szám alatti lakos, akit követési dossziében vizsgálunk magyar nacionalista-irredenta magatartás miatt.

1982-ig Kovács Tibor Attilával és Tóth Károllyal, az Ellenpontok című titkos kiadvány szerkesztőivel együtt vezették a nagyváradi Ady Endre irodalmi kört, ő is részese volt a „Folyóirat” ügynek, mert olvasta ennek egyes számait, és biztatta a szerzőket, hogy folytassák tevékenységüket. Jelenleg a célszemély a nagyváradi fiatal értelmiségiek között nacionalista légkör megteremtésén, fenntartásán és terjesztésén dolgozik. Ugyanakkor, Nagy Bélához, a Nagyváradi Állami Színház titkárához hasonlóan, akit ugyancsak követési dossziében figyelünk, a nagyváradi magyar értelmiség vezetőjének a szerepében tetszeleg, hozzáértően irányítva a megyében az összes irodalmi megnyilvánulásokat, mint amilyen az Irodalmi Kör vagy az Irodalmi Kerekasztal.

Az általa szervezett rendezvényeken és közölt írásaiban arra törekszik, hogy „az erdélyi magyarság ügyének harcosa” ideológiai platformját alakítsa ki, és maga köré gyűjtsön más erdélyi helységekben élő elemeket, akik nacionalista törekvéseiket irodalmi tevékenységnek álcázzák. Adatokat gyűjt a vezető magyar értelmiségiek helyzetéről, különös tekintettel az állítólagos üldöztetésekről, amiknek ki vannak téve, a különböző intézményekben tapasztalható látszámcsökkentésekről, melyek elsősorban a magyar nemzetiségűeket érintenek, a tanügy, a sajtó, a kultúra helyzetéről stb. Olyan akcióknak a híve, amelyek „bármilyen áron megőriznék az erdélyi magyarság nemzeti egységét.” Annak érdekében, hogy napirenden legyen a budapesti disszidensek és reakciós emigránsok tevékenységével, keresi a kapcsolatot a Magyarországra utazó befolyásos személyiségekkel, és jól ismeri a magyarországi nacionalista-irredenta elemek, valamint az Erdélyből elszármazott emigránsok törekvéseit.

A fentebb felsorolt foglalatosságokról beszélgetett folyó év március 19 és 21 között Varga Gábor Gálfalvi Györggyel, a marosvásárhelyi Igaz Szó szerkesztőjével. Ketten között teljes nézetazonosság állapítható meg, mélységesen nacionalista irredenta alapon. Gálfalvi nagyváradi látogatásának az a célja, hogy kölcsönösen tájékozottassák egymást. Gálfalvi úgy értékeli, hogy Marosvásárhelyen nagy a feszültség a diákok és az orvosok soraiban, miután az orvosokra csak román nyelven lehet felvételizni, kevés a sikeres magyar felvételiző, megszűntették a rádió magyar nyelvű adá-

sait stb. Azt állítja, hogy az új megyei első titkár rendkívül kemény, a főszerkesztőjével, Hajdu Győzővel nem lehet dolgozni.

Mind Gálfalvi, mind Varga Gábor türelmetlenül várja a XIII. Kongresszust Magyarországon, remélve, hogy az erdélyi magyarok ügye is szóba kerül.

Gálfalvi György Tőke Csabánál, a Fáklya című helyi lap szerkesztőjénél volt elszállásolva, akit hozzá hasonlóan nacionalista-irredenta tevékenységéért figyelünk.

Varga Gábornak Gálfalvi György az egyik legbensőségebb munkatársa, akinek a támogatására számíthat saját írásai közlésekor, ezért ara kérjük Önöket, hogy idejében avatkozzanak be, megelőzve azt, hogy célszemélyünk novellákat vagy cikkeket közölhessen Marosvásárhelyen. [...] Ugyanakkor kérjük, a hatékony együttműködés érdekében közöljék a birtokukban lévő adatokat Varga Gáborral, Nagy Bélával, Tőke Csabával kapcsolatban.

A Securitate főnöke
Sima Traian ezredes

Az I/B Szolgálat főnöke
Sălăgean Ioan alezredes

A „hatékony együttműködés érdekében” sem a költségekre, sem a fáradtságra, sem az ünnepekre nem voltak tekintettel. Íme például egy halaszthatatlan sürgős ügyben elküldött távirat:

Távirat

Sorszám 1643, 250 szó, 1985. 12. 27.

Belügyminisztérium

Bihar Megyei Felügyelőség

Securitate

Iktatószám: 1/b/r.1./0084194/1985. XII. 22.

A Belügyminisztérium Maros Megyei Felügyelőségének

Szigorúan titkos

Az általunk birtokolt és ellenőrzött adatokból kiderül, hogy nevezett Varga Gábor Nagyváradról, akit nacionalista-irredenta megnyilvánulások miatt figyelünk, közölte nevezett Ágoston Vilmostal Marosvásárhelyről, telefon 13348, hogy 1985. 12. 30-án érkezik, és lehetséges, hogy a szilvesztert Ágoston Vilmostal együtt Gálfalvi Györgynél fogják tölteni.

Mivel célszemélyünk a központi vonal ellenőrzése alatt áll, kérjük, hogy a rendelkezésükre álló eszközökkel biztosítsák a megfigyelésüket, és az anyagokat hasznos időben (timp util) küldjék el számunkra.

A Securitate főnöke
Ogășanu Domitru
őrnagy

Igazán sajnálom, hogy ekkora gondot okoztunk, de ahogy visszaemlékszem arra a szilveszterre, háromnapos, több helyszínen végighömpölygő vándormurit rendeztünk, amelyet Varga Gáborral szokásunk szerint végigénekeltünk, főhetett a fejük azoknak a szerencsétlen flótásoknak, akik „a rendelkezésre álló eszközökkel” követni igyekeztek.

Befejezésül, vagy akár utóiratként közlök egy megfigyelési jelentést és fényképet, a Korunk egykori főszerkesztőjére, Gáll Ernőre emlékezve és emlékeztetve.

Belügyminisztérium

Maros Megyei Felügyelőség

Különleges Szolgálat

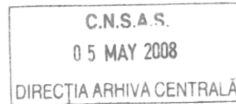
Iktatószám: 0018135; 1987. 07. 09.

A 0110 szolgálat figyelmébe

Szigorúan titkos
Egyetlen példány

1. GHERASIM
2) Inolintă cu cere și
3) înălțat st. la hotelul
„GRAND”

Jelentés

„Gherasimnak” nevezett Gálfalvi György operatív megfigyeléséről melyet 1987. 07. 09-én végeztünk 9 óra 30 perc és tíz óra harminc perc között.

Ismertetőjele: a célszemélyt ismerjük, semmi különös változás nem jelent meg a kinézésében.

1987. 07. 03-án keltezett 0015859-es iktatószámú megfigyelési kérésükre, amelyben megrendelték Gherasim célszemély *külföldi* vendégekkel való találkozásának dokumentálását és ezek *azonosítását* (kiemelés tőlem – G. Gy.) közöljük.

A célszemély tevékenysége

9 óra 30 perckor a célszemély belépett a Grand Hotelbe, ahol találkozott egy férfivel és egy nővel, akikkel felment a szálloda teraszára a cukrászdába, ahol süteményt fogyasztottak (Gáll Ernő és felesége, Gáll Éva – G. Gy.) majd tíz óra után (eddig tartott az alkoholtilalom – G. Gy.) Gherasim megivott egy üveg sört. Ez alatt az idő alatt egymás közt beszélgettek és körülnéztek, amikor vendégek érkeztek a többi asztalhoz.

10 óra 15 perckor az asszony felállt az asztaltól és kiment a szálloda elé, majd körülbelül három perc múlva felállt Gherasim is a férfival. A szálloda előtt egy percre meg beszélgettek, majd Gherasim elindult a Rózsák tere felé.

A férfi és a nő a Grand Hotelben vannak elszállásolva és operatív szerveink azonosították őket. Mellékelek két fényképet a találkozóról.

A szolgálat főnöke
Merdari Ioan
alezredes

A fényképeken, melyeket az Album Foto „Gherasim”-ból emeltek ki (úgy látszik, ilyen is volt), akkurátusan megjelölték, hol ülök én és hol a vendégeim, akiket eredetileg *külföldieknek* hittek. Így fényképezkedtünk ingyen és bérmentve egykoron, amikor körülnéztünk ugyan, ha valaki leült a közelünkben, mégsem tudtunk eléggé körültekintőnek lenni.

DÁVID GYULA

SZÁRHEGY – AZ ÚJ MAROSVÉCSI HELIKON

(és hogyan azt a Securitate látta)

■ Az 1980-as szárhegyi Kriterion-írotábor története ismert. A 2008-ban megjelent kötet (*Szekértábor a Szármány hegyén. A gyergyószárhegyi Kriterion-írotálalkozók. 1980–1990–2000. Jegyzőkönyvek, dokumentumok, visszaemlékezések.* Polis Könyvkiadó, Kolozsvár – Kulturális és Művészeti Alkotóközpont, Gyergyószárhegy, 2008.) dokumentumai azonban ma már kiegészíthetők olyan iratokkal, amelyek a „másik oldalról” láttatják az eseményeket: a minden mocsanást éberren figyelő Securitate oldaláról. Ezeket szeretném bemutatni a továbbiakban. Forrásom a Domokos Gézára vonatkozó informatív dossziék anyaga (CNSAS. I. Nr. 236943. Dos. 1. és Dos. 2.)

Azt, hogy a Hatalomnak már addig is sok gondot okozó Kriterion Könyvkiadó igazgatója valamire készül, a Securitate már egy évvel korábban, az első mozdulások idején nyilvántartásába vette. A Belügyminisztérium Állambiztonsági Osztályának I. Igazgatósága, 1979. november 11-ei keltezésű levelében (Dos. 1. pag. 163.), Dumitru Tabacu vezérőrnagy aláírásával tájékoztatja a Hargita megyei Inspektorátust arról, hogy Domokos Géza az október elején Csíkszeredában tartott Kriterion-nap alkalmából megszerezte a Hargita megyei párt- és állami szervek hozzájárulását ahhoz, hogy „1980-tól kezdve Szárhegyen évente megszervezze a román és magyar műfordítók Barátság Alkotótáborát 'a volt erdélyi Helikon mintájára'”. A levélhez csatolva van egy 1979. okt. 26-án iktatott, egyébként keltezetlen feljegyzés (Notă) is, nagyjából ugyanezzel a tartalommal. A feljegyzés alapján egy ügynöki jelentés szolgál, amelynek meg

Azt, hogy a Hatalomnak már addig is sok gondot okozó Kriterion Könyvkiadó igazgatója valamire készül, a Securitate már egy évvel korábban, az első mozdulások idején nyilvántartásába vette.

nem nevezett szerzője máris megadja a tervezett rendezvény ideológiai-politikai koordinátáit: szerinte ugyanis „a volt erdélyi Helikon két világháború között évente május [!] hónapban megrendezett találkozóinak jellege elszigetelődő volt, magyar színvonalon alapon” („avea un caracter izolaționist, de pe poziție șovină maghiară”. Dos. 1. Pag. 164.).

A találkozóval kapcsolatos közvetlen jelentés nincs meg Domokos Géza informatív dossziéjában, pedig ezek után kétségtelen, hogy megbízottjai ott voltak a találkozón – nem kizárt, hogy épp a résztvevők között. Megtalálható azonban a Domokos-dossziében egy 1980. július 30-ai keltezésű névtelen levél (Dos. 2. pag. 9r-v), amelynek írója felháborodással kommentálja a *Vatránban* (1980/112. júl. 20.) megjelent anyagot, az ugyanis szerinte „sértés a nemzetre nézve és orcátlan hálátlanság azon kisebbségek részéről, akikért a párt oly sokat tesz”. Ugyanakkor csodálkozik azon, hogy Romulus Guga és Dan Culcer miképpen engedték meg annak a sok arcátlanságnak a ki nyomtatását („cum au permis acceste gogomăni”), ami Szárhegyen elhangzott.

A Securitaténak nyilván nem volt szüksége a marosvásárhelyi névtelen feljelentésre, annál nagyobb hasznát vette annak az 1980. augusztus 14-ei keltezésű tájékoztató jelentésnek (Notă informativă. Dos. 1. pag. 296r-297r), amelynek szerzője VASILESCU ügynök*, aki a Szárhegy–Helikon-párhuzamra vonatkozólag részletes „szakvéleménnyel” szolgál. Ez a tájékoztató jelentés azért is érdekes, mert közel egy hónappal megelőzi a találkozó harmadik napjáról a *Korunk* 1980. szeptemberi számában közölt, nagy port felvert jegyzőkönyvet.

Érdeemes részletekbe menően idézni ezt az iratot. (A kiemelés az eredetiben.)

„Szeretném felhívni az illetékesek figyelmét – kezdődik a jelentés – egy olyan jelenségre, amely a romániai magyar irodalmi élethez tartozik, de amelynek veszélyes politikai következményei lehetnek.

1919 után Erdélyben akadtak haladó értelmiségiek, akik állást foglaltak azokkal a magyar revizionista arisztokrata körökkel szemben, amelyek a romániai magyar politikai életet uralták. Sőt ezek a haladó értelmiségiek egy haladó politikai mozgalmat kezdeményeztek, s határozott állást foglaltak az arisztokrata körökkel szemben. Ezeknek az értelmiségieknek a legnagyobb része író és újságíró volt. A mozgalom széles körben kibontakozott, ami élénk elégedetlenséget támasztott Budapesten. Az akkori magyar miniszterelnök, gróf Bethlen István részletekbe menő jelentésekkel rendelkezett erről a romániai magyar értelmiségi mozgalomról, valamint ezekről az értelmiségekről.

1926 nyarán 'haza'-érkezett gróf Bánffy Miklós, aki 1920-ban Magyarország külügyminisztere volt, egy reakciós arisztokrata, de különben tehetséges művészember. Mindjárt hazaérkezése után jelentette a sajtó, hogy báró Kemény Jánosnak szándékában áll meghívni marosvécsi kastélyába a jelentősebb erdélyi írókat, hogy megbeszéljék a romániai magyar irodalommal kapcsolatos irodalmi problémákat. Az is meg volt említve, hogy az akkor 24 éves Kemény bárót a kolozsvári *Ellenzék* c. lap szerkesztője, Kuncz Aladár író is támogatja.

Az írók valóban össze is gyűltek, tárgyaltak három napon át, s életre keltették az Erdélyi Helikon irodalmi társaságot, egy 'szabad parlamentet, vezetőség és program nélkül'.

Ezen a találkozón jelen volt gróf Bánffy Miklós is, és mint a legidősebb és a leggazdagabb az írók között, természetesen ő szabta meg az irányt – mint egyébként végig a 15 éven át, a következő gyűléseken. Segítőtársai is akadtak, Makkai Sándor püspök, Tavaszly Sándor teológiai professzor és mások személyében.

Ami a haladó értelmiségiek körét illeti, az ő számukra végzetes volt az Erdélyi Helikon társaság megszervezése: ezeknek az értelmiségieknek egy részét ugyanis hatása alá vonta Bánffy, fontos irodalmi pozíciókat juttatva nekik – mint például Kós Károlynak, akit megtettek az Erdélyi Szépművés Céh könyvkiadó igazgatójának -, míg másokat félreállítottak, mint 'alkalmatlanokat', ahogyan az Sipos Domokos, Kacsó Sándor és mások esetében történt.

Az Erdélyi Helikon pedig, létrehozásától kezdve, meghatározó szerepet játszott a magyar kulturális életben, átvette a magyar reakciós politikusok hangját, 1940 után pedig csatlakozott a megcsonkított Romániát rágalmazó propagandához. Annak ellenére, hogy mint 'program és vezetés nélküli szabad fórum' határozta meg magát, valójában rendkívül hatékony programmal és vezetéssel rendelkezett, s szava *erkölcsi tekintetben* kötelező erejű volt.

Miért emlékeztetek erre a régi történetre? [folytatja a »szakértő«.]

Mert napjainkban azt veszem észre, hogy kísérlet történik ennek az ügyes egyesülésnek a feltámasztására.

Június elején, Szárhegyen – Hargita megye –, a Kriterion Könyvkiadó egy találkozót szervezett bizonyos magyar írókkal és néhány román irodalmárral, amely őt (!) napos találkozót 'a fordítás napjai'-nak nevezték el. A valóságban – amint látom – a fordítások problémája csak ürügy volt. Összegyűltek ott olyan írók is, akik soha semmit nem fordítottak. Jelen voltak viszont a romániai magyar irodalom összes 'stábjai', élükön a Kriterion Könyvkiadó igazgatójával, Domokos Gézával, ennek a találkozóznak a megszervezőjével és vezérével. Jelen volt ott Huszár Sándor, Bodor Pál, Dali Sándor és mások. Jelen volt Kerekes György is, a Dacia Könyvkiadótól, aki elmondta nekem, hogy ezen a találkozón többnyire 'a romániai magyarok fájdalomairól', a magyar iskolák problémájáról volt szó és nem a fordítások kérdéséről. A meghívott írók a környékbeli falvak lakosaival is találkoztak, ahol jól ettek-ittak, siratták a magyar iskolák sorsát, valamint a magyar könyveket, amelyeknek példányszámát – egyébként épp úgy, mint a román könyveket – csökkentették.

Ami azonban fontos: ennek a találkozóznak a visszhangja.

Beke György kolozsvári író, a 'fő-székely', aki szintén ott volt ezen a szárhegyi találkozón, írt róla az Utunk című lapban, s közvetlen kapcsolatba hozta, mind tartalma, mind formája tekintetében az egykori Erdélyi Helikont és a jelenlegi szárhegyi Kriterion Napokat. Domokos Géza a rádióban azt nyilatkozta, szeretné, ha a szárhegyi Kriterion Napokból hagyomány lenne. Hasonló képpen beszéltek a televízióban szervezett kerekasztal résztvevői is. A magánbeszélgetésekben pedig a Kriterion Napok napirenden vannak.

Tehát lassan-lassan és rendkívül ügyesen, a 'fordítás' és a kulturális találkozók ürügyén, a romániai magyar irodalmi élet 'stábjai' egy nemhivatalos kulturális fórumot készítenek elő, 'formális vezetés és előre meg nem határozott program' nélkül, amely így nehezebben ellenőrizhető, viszont annál veszedelmesebb, lévén hogy befolyása lehet mind az írókra, mind az olvasókra, nem szólva arról, hogy egy ilyen nagy tekintéllyel bíró fórum bármely pillanatban mindenféle nyilatkozatot tehet.

Kinek használ egy ilyen fórum? Annak, aki a vezető pózában akar tetszelegni, báró Kemény János vagy gróf Bánffy Miklós pózában.

Ezért hiszem azt, hogy ez a jelenség érdemes arra, hogy az illetékes fórumok komolyan elemezzék."

Közbevetőleg emlékeztetni szeretnék arra, hogy a nemzetközi közvéleményt akkor már igencsak foglalkoztatta a romániai magyarság helyzete: Király Károly, Kovászna megye pártbizottságának volt első titkára, Takács Lajos, a Bolyai Tudományegyetem utolsó rektora tiltakozó beadványai akkoriban már kényelmetlen hely-

zetbe hozták a román pártvezetést, s ebben az összefüggésben igazán nem lett volna számára kívánatos egy olyan írói tömörülés, amely „bármely pillanatban mindenféle nyilatkozatot tehet”.

A jelentés azonban itt nem ér véget: készítője más szílat is „az illetékes fórumok” figyelmébe ajánl:

„A szárhegyi 'művésztábor' adminisztrátora, Zöld (?) újságíró – olvasható a továbbiakban –, aki az efféle találkozók anyagi feltételeit biztosítja, szintén megérdemli, hogy a törvény szerint illetékes szervek odafigyeljenek reá. Milyen alapokból és milyen bevételekből játssza ő a nagylelkű gazda szerepét. Számba véve az ételt, italt, utazásokat, azaz a közlekedési eszközöket, számításaim szerint az adminisztrátornak meglehetősen nagy összeg áll rendelkezésére. Vajon honnan? Nincs-e neki illegális forrása? Például mi a sorsa azoknak a tárgyaknak, amelyeket a 'faragóiskola' készít? Vajon nem illegális úton értékesítik őket? Satöbbi, satöbbi.”

Nem csodálkozhatunk azon, hogy VASILESCU jelentését a Belügyminisztérium Kolozs megyei Inspektorátusa, Constantin Ioana vezérőrnagy azonnal továbbítja.

Bizonyára ennek a tájékoztatásnak is szerepe van abban, hogy 1980. szeptember 5-ei keltezéssel a Belügyminisztérium Állambiztonsági Szolgálatának I. Igazgatósága (Stelian Popescu ezredes, a Kriterion Könyvkiadó megfigyelésével megbízott tiszt aláírásával) feljegyzést készít (Notă. Dos. 1. pag. 237r-238r) a szárhegyi három nap eseményeiről, a Gyergyószentmiklóson és a közeli falvakban (Maroshévízen, Salamáson, Csomafalván és Ditróban) lezajlott író-olvasó-találkozókról, az utolsó napon tartott sajtótájékoztatóról és a résztvevők jelenlétében Csíkszeredában rendezett régizene-hangversenyéről. Az összefoglaló jelentés írója megjegyzi, hogy „...az összes megnyilvánulásokon részt vett a Hargita megyei Szocialista Művelődési és Nevelési Bizottság képviselője, egyeseken az RKP Hargita megyei Bizottságának egyik titkára is”, vagyis a maguk részéről ők mindent elkövettek a szárhegyi Kriterion-tábor eseményeinek „kézben tartására”. Hogy a VASILESCU-féle „szakértői” jelentés és eközött összefüggést tételezünk fel, az nem ok nélküli, hiszen Stelian Popescu mint negatív vonatkozást ezt is megemlíti: „Egyes magyar nemzetiségű résztvevők összehasonlítják a szárhegyi találkozót az 1919-ben [!] alakított Erdélyi Helikkonnal, amelynek írók és újságírók voltak a tagjai (egyesek közülük 1940–1944 között írásaikkal támogatták a horthysta hatóságok nacionalista-soviniszta politikáját)”. S hozzá teszi: „Más értelmiségiek is elismerően értékelték a 'romániai magyarok ügye' szempontjából a találkozót, köztük kolozsvári KÁROLY író = Kós Károly/ és a marosvásárhelyi CÁLÁTORUL [=Sütő András], akik szerint az ilyen hivatalos rendezvények leple alatt meg lehet beszélni azokat a problémákat, amelyek a hazánkban élő magyar nemzetiségű lakosságot foglalkoztatják.”

És akkor még legfeljebb csak korrektúrában volt a *Korunk*nak a harmadik napi felszólalásokat tartalmazó száma.

Ennek a számnak a visszhangját egy 1980. október 31-én kelt feljegyzés foglalja össze (Dos. 1. pag. 219r-220r – ugyanez a szöveg még három példányban megtalálható a 221-226r lapokon – a legutóbbi Aron Bodea tábornok aláírásával). Ez az anyag az esettel kapcsolatos kommentárokat sorakoztatja fel – nyilván különböző ügynöki jelentések és lehallgatások anyagait összesítve:

„Kányádi Sándor költő azt mondta Király Károlynak, hogy a szóban forgó találkozó a magyar együtt élő nemzetiség 'sikere' volt, noha csak 'kezdet volt, tapogatózás'...”

Király Károlynak „az volt a véleménye, hogy 'a mi jelenlegi körülményeink között az is elég, ami erről a találkozóról a sajtóban megjelent'.”

Abodi Nagy Béla festőművész különösen Domokos Géza „rendkívüli” felszólalását tartja jelentősnek: „ilyesmi a román sajtóban rég ideje, hogy nem jelent meg” – idézi a feljegyzés írója.

Gáll Ernő, a *Korunk* főszerkesztője a szerkesztőség munkatársai előtt kijelentette: „a szóban forgó cikkeket, tekintettel problematikájukra és tálalásuk módjára, minél többeknek el kellene olvasniok”.

Benkő Samu és Takács Lajos szerint „örvendetes dolog, hogy megjelenik egy magyar értelmiségi, akinek van bátorsága kimondani a maga személyes kritikai véleményét, megszakítva ezzel azoknak a gerincteleneknek a sorát, akik képtelenek arra, hogy felemeljék a fejüket”.

A jelentés továbbá arról is beszámol, hogy amikor Domokos Gézát az ügyben kihallgatásra idézte Suzana Gádea, a Szocialista Művelődési és Nevelési Tanács elnöke, Hegedüs László államtitkár azt ajánlotta neki, hogy ne tudjon róla, milyen ügyben hívják; Gabriel Gafița, a Kriterion román kiadványainak szerkesztője és a szárhegyi írotábor egyik témájának (magyar irodalom románul) előadója pedig elmondta: Domokos beszámolt neki az elnök asszonynál történetéről, de nem említette Ágoston Vilmos felszólalását, „pedig abban voltak a legértékesebb gondolatok, ’ott van a nagy hal’.” Megtudjuk a jelentésből azt is, hogy Bodor Pál Fejes Gyulánál és sógoránál, Gere Mihálynál a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának elnökénél, Domokos George Macovescunál, az Írószövetség elnökénél, Szász János Dumitru Popescu KB-titkárnál és Fazekas Jánosnál próbált támogatást szerezni az ügyben a vádak ellen.

A feljegyzés készítője szerint a vélemények között figyelmet érdemel a Varró Jánosé, aki azt mondta: „a találkozó jól kitalált kísérlete azoknak, akik ma a romániai magyar irodalom élén állnak, arra nézve, hogy – a fordítások és a baráti találkozások ürügyén – létrehozzanak és állandóvá tegyenek egy olyan, nem hivatalos, formális vezetőség és formális program nélküli kulturális fórumot, amely épp az által veszélyes, hogy ellenőrizhetetlen, viszont hatást gyakorolhat az írókra és a magyar olvasók tömegeire, mint ahogy az a gróf Bánffy Miklós és báró Kemény János által létrehozott Erdélyi Helikon esetében történt”.

Tartalmilag ehhez a tájékoztató jelentéshez tartozik egy, a Domokos-dossziében 1980. október 23-án kelt kísérőlevéllel továbbított terjedelmes anyag (Dos. 1. pag. 327-337.), amely a találkozó harmadik napján elhangzott, s a *Korunk* 9/1980. számában közölt hozzászólásokból kiemelt részleteket tartalmaz. A címe: *Extrase din intervențiile unor participanți în cadrul dezbaterilor prilejuite la prima ediție a Taberei Kriterion*. Ebben minden kommentár nélkül következnek az idézetek Egyed Péter, Bodor Pál, Ágoston Vilmos, Balogh József, Kántor Lajos, Molnár Gusztáv, Csiki László, Beke György, Kányádi Sándor és Domokos Géza hozzászólásaiból. Ízelítőül itt csak egy hozzászólásból, az Ágoston Vilmoséból közlünk részleteket, amelyről a későbbi hatósági „feldolgozások” során többször is szó esik (teljes szövege magyarul megtalálható a *Szekértábor a Szármány hegyén* című kötetben, a 65–70. lapon.), amely azért is érdekes lehet, mert érzékelteti, mely „logikával” közelítette meg a Hatalom a szerző által felvetett kérdést és mit értett meg belőle.

Következzék tehát a magyar eredeti (ezt követi, mármint a jelentésben, a Securitate műhelyében készült román fordítása):

„Századunkban hangzott el az a kijelentés, hogy egy szónok többet jelent a mozgalom szempontjából, mint tíz író. Láttuk, hogy ez hova vezetett. Ezzel a kérdéssel kapcsolatban engedjék meg, hogy felolvassak itt egy írást, már csak azért is, mert megjelentetésére sehol sem volt mód: egy ilyen jellegű írás számára ebben az irodalomban nincs lap.

Előjáróban csak annyit szeretnék mondani, hogy Bodor Pál szerint a ponyvára is szükség van. Én ezt nem vonom kétségbe, de figyelmeztetni szeretnék a másik oldalra is. Egyed Péter arról beszélt, hogy a romániai magyar irodalom tömegkommunikációs helyzetbe került. Ehhez annyit tennék hozzá, hogy intézményesített tömegkommunikációs helyzetbe. Az is igaz, hogy a könyvnek vállalnia kell a versenyt a tv-vel, de nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a tv-nek elsősorban politikai funkciója van, míg az irodalomnak esztétikai.

Nincs figyelemfelhívó kritika, mondtátok. Erre nincs is szükség ott, ahol ez a kritika nem közérthető.”

Ez után következik a szóban forgó – minden lapot megjárt és mindenhol visszautasított – írás, *Az érvelés ideje* – románul: *Timpul argumentelor*. Csak az elejéről idézek egy bekezdést (a szövegben egyébként valaki később aláhúzással is kiemelte azt, amit fontosnak tartott):

„Az érvelés ideje akkor van, amikor az érvek nem függenek az időtől. Amikor a művek megközelítése nem 'Egy-és-csakis-egy' tétel körüljárására szorul, és a művészeti kritika megszabadul az imperatívusztól. Az egyetlen felszólítás, amelyet a művész elfogadhat: Alkoss! Ez, ismerjük el, meglehetősen optimista kijelentés, hiszen logikus következménye az, hogy az imperatívuszhoz és a sémához szokott művészeti kritika nem érintheti a művészet lényegét, az alkotás minőségét, egyedül a létét. Viszont a művészetek létét megkérdőjelező érvekre értelmetlen válaszolni. Egyrészt az ellenérveket a kizárólagos gondolatmenet hívei nem veszik fontolóra, másrészt sovány vigasz lenne, ha az érv esetleg fennmaradna, de a művészet megszűnne. Ezért világosan el kell különítenünk azokat a művészeti értelmezéseket, amelyeknek rejtett vagy nyilvánvaló szándéka a művészet polifóniájának a megszüntetése, azoktól a megközelítésektől, amelyeknek célja ennek a többszólamúságnak a serkentése és megfigyelése.

Annak idején, amikor a fasizmus fegyverrel emelte művészi rangra a giccset, és totális hatalmát kiterjesztette a művészetre is, nem győzhetett az érvelés logikája, hanem a cél a hatalom megszüntetése volt, és az érvelés idejének a kivárása. Mégis voltak sokan, akik az érvek általános érvényű logikáját a pillanathoz igazították. Ezáltal az érvek akaratlanul is a hatalom szférájába kerültek, és már nem az általános érvényű összefüggésekre keresett magyarázatot sok író, hanem a pillanatnyi körülményekhez igazodva, a látszat, az illúzió és a tömegméretű megtévesztés álproblémáit járta körül. Azzal, hogy a gondolkodók kénytelenek voltak elismerni a fennálló hatalom örökérvényűségét, ellenállásuk kisajátíthatóvá, beépítetté vált, és még a legjobbak is a sémák elleni küzdelemben sematikussá váltak. Csak akik felismerték, hogy a hatalom szféráján túl kezdődik a művészet, azok tudták túlélni a művészetek világágását. Amennyiben hamis az az elképzelés, hogy a művészet hatalom, épp annyira igaz, hogy az ostoba hatalomnak nincs művészete. A hatalomnak szempontjai vannak. És attól függően, hogy mennyire totalitárius, annyira érvényesíti ezeket a szempontokat a művészet értékelésében. A kultúra történetében a hatalom kisajátíthatta, megvásárolhatta a művészetet, megkérdőjelezte a létét, de nem ismerhette fel önálló értékét. Ezért vált szükségessé a manipulatív kritikus, aki mindent magyarázott, felértékelte, sőt ha a pillanatnyi érv úgy diktálta, meg is kérdőjelezte a műalkotás létét és értelmét. Ezáltal a hatalom megőrizve a semlegesség látszatát, tökéletesen manipulálta a művészetet.”

Ezzel a *Korunkban* közölt anyaggal kapcsolatban emlékeztetni szeretnék arra, hogy a háromnapos megbeszélésen elhangzott felszólalások szövege magnófelvételtől íródott át, s az első két nap anyagát – a vitabevezető előadásokkal együtt – annak idején az *Utunk* (és románul a marosvásárhelyi *Vatra*), illetve *A Hét* közölte. A har-

madik nap tanácskozásának vitabevezetőjét Szócs István és Egyed Péter vállalták el, Szócs azonban nem jött el a találkozóra, így a bevezető előadást Egyed Péter egyedül tartotta meg. A hozzászólások rögzítése az előbbiekhöz hasonlóan történt, mivel azonban a találkozó végén már nem volt idő arra, hogy szövegeiket a felszólalók gépelve visszakapják és javítsák, a nyers szöveg került a *Korunk*hoz, s az, a felszólalók utólagos javításai nélkül, azon nyers formájában jelent meg. Tehát az 1980. október 23-i jelentéshez mellékelte román fordítás forrasszövege is ez volt.

Az első szárhegyi Kriterion-találkozó körüli botrány ellenére, Domokos Géza nem adta fel azt a tervét, hogy az írótalálkozót 1981-ben újra megszervezze. Alig néhány hónappal az események után a Kriterionért felelős szekus tiszt, Stelian Popescu egy 1981. május 13-án közte és Domokos Géza közötti találkozóról számol be (Dos. 2. pag. 39r-40r), amelynek során „kötetlen beszélgetésen” szóba került az 1980-as találkozó, a *Korunk*-szám és a benne közölt anyag körüli hivatalos reagálás. Ugyanakkor Domokos Géza elmondta Popescunak, hogy 1981 szeptemberére újabb írótalálkozót tervez. Erről aztán 1981 szeptemberében (a dátumból hiányzik a nap) egy jelentés is készül (Dos 1. pag. 392r-v), eszerint a román-magyar írótalálkozóra október 6–8-a között kerülne sor, ismét Szárhegyen, „a romániai magyar irodalomkritika és irodalomtörténet-írás helyzete” témával, amelyre 20 magyar és 10 román kritikust, szerkesztőt készülnék meghívni, köztük olyanokat mint Sütő András, Ágoston Vilmos, Kántor Lajos, Beke György, Csiki László, Gálfalvi Zsolt, Bodor Pál, Szász János, akik – amint a jelentéstevő fogalmaz – „mindnyájan nacionalista-irredenta tevékenységükről ismertek és arról, hogy kitartóan tevékenykednek a magyar nemzetiség között a nacionalista szellem fenntartásán”. Egyébként ebből a jelentésből tudjuk meg azt is, hogy Domokos ez alkalommal „megkerülte az RKP KB propagandaosztályát, mert tudja, nem kapott volna onnan pozitív választ”.

Egy hónap múlva egy újabb feljegyzés (Notă) arról ad hírt, hogy a Szárhegyre tervezett írótalálkozót a CCEs nem hagyta jóvá, a mezőgazdasági kampányra hivatkozva (Dos. 2. Pag. 4. A keltezésben a nap szintén hiányzik). Domokos azonban most sem adja fel: a jelentés szerint azt tervezi, hogy más fórumon: az Írószövetség Nemzetiségi Bizottsága vagy a *Korunk* keretében talál alkalmat a találkozó megszervezésére.

További részletek derülnek ki a második szárhegyi találkozóról SZABÓ TIBOR kolozsvári ügynök* 1981. október 13-án kelt részletes jelentéséből (Dos. 2. pag. 41r-41v.) Az informátor tájékoztatása szerint Domokos Géza, azzal kereste meg őt, hogy az előkészületben lévő szárhegyi találkozóra őt és az idősebb nemzedék más képviselőit is meghívja, azzal a céllal, hogy „ott felszólalva, mérsékeljék a fiatalokat, amennyiben azok megpróbálnak sérelmi jellegű felszólalásokkal előállni”. A meghívandók között említi a jelentés Jánosi Jánost is, akit pedig Domokos nem nagyon kedvel, mert „holmi kaméleonnak” tartja, „akiről nem lehet tudni, hogy zsidó, magyar zsidó vagy valami más”. Egyébként SZABÓ TIBOR – amint jelentésében beszámol – valamivel később megtudta, hogy a szárhegyi találkozóra mégsem kerül sor, mert közeledik egy országos ideológiai konferencia, amelynek küszöbén a pártvezetés bármiféle konfliktust el akar kerülni. (Ezért halasztják folyton az Írószövetség vezető tanácsának gyűlését is.) Szerinte Domokos sajnálja a dolgot, hiszen már a tévé tudósítást is megszervezte, sőt a magyar adás műsorán az adásidő is meg volt határozva. Mindezek ellenére kijelentette: nem mond le a kollokviumról, amelyet „a romániai magyar irodalom” ünnepének szán.

A további fejleményekre vonatkozólag a Domokos-dossziében még egy jelentés található. Ebben egy BOTOS fedőnevű Hargita megyei ügynök 1982. február 19-én

*Szabó Tibor az *Utunk*-szerkesztő Marosi Péter fedőneve (Szerk.).

tartótisztjének arról számol be (Dos. 2. pag. 59r-59v), hogy egy héttel korábban interjút készített a Kriterion igazgatójával, amelynek témája az 1982-es kiadói terv és a román–magyar fordítások helyzete volt. A beszélgetés során azonban Domokos azt is elmondta: „Bár a szárhegyi írótalálkozó nagymértékben lendített a román és a magyar irodalom kölcsönös fordításának ügyén, jelentkeztek olyan körülmények is, amelyek miatt – legalábbis 1981-ben – nem engedélyezték a találkozók folytatását, noha az annak keretében lezajlott megbeszélések hasznosnak bizonyultak. Az egész dolog [Domokos Géza szerint] Hargita megyéből indult ki, valaki onnan eltúlozva jelentette a történeteket, s ennek következtében minősítették veszélyesnek a mi szárhegyi találkozóinkat. Bárkitől indult is el ez a dolog, biztos, hogy az illető helytelenül járt el.” Domokos Géza azt is elmondta: „beszélt az első titkárral, aki megígérte, hogy újra tanulmányozzák ezt a helyzetet, és végül megtalálják a módját a szárhegyi román–magyar írótalálkozók folytatásának”.

Az események azonban más fordulatot vettek: megjelent Ion Lăncrănjan *Cuvînt despre Transilvania* című könyve, s a Domokos-dossziékban most már sorakozni kezdenek a magyar értelmiség tiltakozására vonatkozó jelentések, amely tiltakozásokban neki szintén szerepe volt. Aztán következik néhány terjedelmes beadvány – ismert román írók (Francisc Păcurariu, Raoul Șorban) tollából –, a Kriterion „bűnlajstromával”, s nyomában nemsokára az a központi bizottsági vizsgálat, amelyet még 1982 tavaszán-nyarán Mihai Dulea, a CCES újonnan kinevezett elnöke vezetett, a Kriterionnál tapasztalt nacionalista-irrendenta megnyilvánulások kivizsgálására.

Ezek alá temetődött be a szárhegyi írótalálkozók témája.

Pár mondat, egy talált vers ürügyén!

A kutató munkája sokban hasonlít az aranymosóéra. Bár sose mostam aranyat, de olyannak képelem el a több tonna homok átszitalását, mint a kutatóét, aki napi nyolc-tíz órán keresztül olvas különböző kéziratokat, kategorizálja, jellemzi, „lábjegyzeteli”, hogy valahogy megértse a múltat. Vannak pillanatok, mikor egyszer csak egy hatalmas aranyrög is bekerül a szitába. Ezek a kegyelmi állapotok. Ülsz egy csendes olvasóteremben, és ott van egy valami, amire nem is vártál, ott van a Kincs. Csendben kell maradnod, hogy ne zavarj másokat. Örömdet sem nyilváníthatod ki, pedig legszívesebben megölelnéd az unott arcú teremőrt, és felugranál az asztalra... Nos ilyen érzés lett úrrá rajtam 2013 szeptemberében a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeum olvasótermében, ahol Kemény János hagyatékát kutattam, a Kemény család hozzájárulásával. A kilenc nagy doboz számos kéziratot, dokumentumot tartalmazott. A színházalapító Kemény Jánost kutatom, de ehhez át kellett rágnom magam minden papíron. Magyarán az életmű feldolgozásra vár. Különböző számlák, kézzel írott jegyzetek között két vers, Áprily Lajos Kós Károlynak írt Tetőn című verse és Szilágyi Domokostól a Báró Kemény Jánoshoz. Az elsőt ismertem, de kíváncsi lennék, hogyan került a vers Keményhez. A második ismeretlen volt számomra, az internetet bevetve rájöttem, hogy a vers eddig a közönség számára ismeretlen. Feltételezésemet Kántor Lajos, Szilágyi Domokos legalaposabb ismerője is alátámasztotta. Kimondhatatlanul örülök, hogy generációnk egyik legmeghatározóbb költőjének, Szilágyi Domokosnak a közönséghez való eljutásában ha csak egy morzsányival is, de hozzájárultam. Amin komolyan kellene gondolkodni, az egy romániai magyar irodalmi kutatóközpont létrehozása. Vannak dolgok, amelyekben segítségre számíthatunk Budapestről, de bizonyos munkákat csak mi tudunk elvégezni. És el kell végeznünk. A különböző hagyatékok, zsákokban, dobozokban várják a feldolgozást (feltámadást). Nos, álljon itt a vers, amely talán felkiáltó jel is lehet, a jövő számára. Köszönet Kántor Lajosnak, aki rengeteget tett a Szilágyi-kultuszért, és ezzel a „ragállyal” másokat is megfertőzött.

Gáspárik Attila

SZILÁGYI DOMOKOS Báró Kemény Jánoshoz

Szerkesztő úr! Tisztelt báró!
Könyvében* egy visszajáró
Lélek kísért, tudja-é?
Sőt nem is egy – egész falka:
Mely a befőtten befalta,
S részeg maradt, de nem éh.

Van egy írás ezen könyvben,
Melyet köszöntöttem könnyen,
Kalapot emelve én;
Nem csudálkozott el ő sem,

*Halász-vadász-madarász. Ifj. Kkiadó, Buk., 1968.

Visszaköszönt ösmerősen –
Merthogy öregecske. Vén.

Arról szól, hogy Mari néni (s
E helyt megvallhatom: én is)
Nem veti meg a rumot,
Mit is meggyel szaporítván,
Kotyvalékhoz – s nem is hitvány
Meggy-rum-hibridhez jutott;

Ám megromlott (s ez nem *bon ton*)
S kikötött a szemétdombon –
Bosszúság és rondaság!
Csábos volt az enyhe méreg,
Így levének szesztestvérek,
Ergo-morgó, a kacsák.

Mint a Phoenix, e történet,
Úgy tetszik, sosem ért véget,
Bár a tűzláng fölfalá.
(Annál csodásb ez, mert pláné,
Szerkesztője, ama Dáné
Tartá keresztvíz alá.)

Legutóbb – ha nem csalódom –
Megírá hasonló módon
Nagybecsű Harsányi Zsolt,
S élek ám a gyanúperrel,
Hogy ő is csak szépen-szerrel
Lefújta róla a port.

Mondhatná Ön: – No, de mér' rossz?
Hisz megírt mindent Homérosz! –
Mondhatnám én: – Meglehet!
Megírt eztet, megírt aztat
(S nem éppen *írott malasznak!*) –
Mindent, ám nem *eleget*;

Kölcsönözni *tőle* – mit sem
Árt, de Zsolttól mentsen Isten!
Legalábbis nem okos.
Nos, ne menjünk rajta öltre –
Egyszer épp elég belőle.
Nagy bajt, másként, nem okoz.

Ki maradtam tisztelője:
Szilágyi Domokos

Vargyas, 1968. aug. 10.

TÓFALVI ZOLTÁN

SZILÁGYI DOMOKOS ÉS A SECURITATE

*És minél magasabbra hágunk
a fogalmazás kaptatóin,
annál tátongóbb alattunk a mélység.*
SZILÁGYI DOMOKOS: A FOGALMAZÁS KAPTATÓIN

Exegézis

■ Teljes mértékben tudatában vagyok annak, hogy állításaimmal nagy követ dobok be a magyar literatúra állóvizébe, mert hiteles levéltári dokumentumok ismeretében árnyalni próbálok a Szilágyi Domokos ügynökmúltjával kapcsolatos, a köztudatba beépült, kőbe vésettnek hitt irodalmi kánonokat. Az ügynökmúlt árnyalását a Securitate Irattárát Tanulmányozó Országos Tanács bukaresti Levéltárában megtalált két vaskos kötetből álló, 119768-as jelzetű megfigyelési és követési dosszié, valamint más levéltári dokumentumok, mélyinterjúk alapján kezdeményezem, amelyek egy egészen más Szilágyi Domokos „portrét” tárnak a kutató, a nagybetűs Olvasó elé.¹

Szó sincs szerezmenyosdatásról! Történész-ként több száz szervezési és hálózati, valamint megfigyelési és követési dosszié, a kérdéskör ismeretében fogalmazom meg az állítást: végérvényesen csak akkor lehet egyértelműen ügynöki tevékenységgel vádolni valakit, ha előkerül a diktálás nyomán saját kézzel leírt, majd aláírt szervezési kötelezvény, nyilatkozat, a jelentéseket, az ügynöki tevékenységet minősítő „szintéziseket” tartalmazó hálózati dosszié! Szilágyi Domokos esetében egyelőre mindkettő hiányzik! Több mint egy éve kértem a Securitate Irattárát Tanulmányozó Országos Tanács bukaresti Levéltárát: a rendelkezésükre álló dokumentumok alapján közöljék a

...az ügynök-múlton
nyelvüket köszörülők
számára is
kétségbevonhatatlanná
vállik Páskándi Géza
vallomásának
örök érvénye: „se bűn,
se büntudat nem ítéltet
az érték felett.”

megfellebbezhetetlen, végérvényes választ a Szilágyi Domokos ügynökmúltjával kapcsolatos kérdésre. Eddig választ még nem kaptam! Mindez öntörvényszerűen újabb kötelezettséget jelent a kutató számára: a Szilágyi Domokos ügynökmúltjával kapcsolatosan, a Stefano Bottoni történész, a költő élettársa, Nagy Mária, a testvére, Szilágyi Kálmán által a *Transindex* hírportálon 2006. október 3-án publikált nyilatkozat állításait eddig nem ismert, hiteles levéltári dokumentumokkal kell kiegészíteni, megerősíteni, esetleg megcáfolni, mert a Securitate 1948–1989 „gyakorlatában” valóban nem volt ritka, hogy beszerzési kötelezvény nélkül is ügynökök, informátorok, besúgók, kollaboránsok hadát foglalkoztatta.

Megalapozatlanok azok az állítások, amelyek szerint Péterffy Irént, Páskándi Gézá, Páll Lajost „Balogh Francisc”, azaz Szilágyi Domokos jelentései alapján ítélték el tűz, illetve hat-hat évre. Péterffy Irént azért ítélték el, mert a saját költségén fekete gyászszalagot vásárolt, hogy a „Bolyai” Tudományegyetem diákjai a kabátjuk gallérjára kítűzve így emlékezzenek a magyarországi forradalmi harcokban elesett egyetemi hallgatókra, diákokra, fiatalokra. Péterffy Irén másik „bűne”, hogy a forradalom és szabadságharc napjaiban a Páll Lajostól kölcsön kapott *Irodalmi Újság*ból kimásolta és kolléganői körében terjesztette Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról*, Tamási Lajos *Piros a vér a pesti utcán* című versét, valamint Páll Lajos három, rendszerellenesnek minősített versét. Csepreghy András Marosvásárhelyi nyugdíjas történelemtanár visszaemlékezése szerint – aki jelen volt a tárgyalásokon – a törvényszéki kihallgatások során kijelentette: Nagy Imre miniszterelnököt nem kivégezni kellett volna, hanem szobrot kellett volna emelni a tiszteletére.

Páskándi Gézáért ítélték el hat év börtönbüntetésre, mert a Várhegyi István által összeállított és az egyetemi oktatás reformját sürgető *Határozati javaslat*ához egy öt oldalas, legépelte kiegészítést fűzött, amely rendkívül értékes dokumentuma annak az erjedési folyamatnak, amelyik a magyar forradalom hatására a „Bolyai” Tudományegyetemen elindult. A letartóztatásakor a testi motozás során megtalálták a tizenegy oldal terjedelmű, kézzel írt *Egy egyetemi hallgató feljegyzéseiből* címet viselő dokumentumot, amelyben azt javasolta, hogy a marxizmus-leninizmus, az orosz nyelv ne legyen kötelező, az előadásokon való részvétel legyen fakultatív, az egyetemes filozófiatörténet viszont legyen kötelező diszciplína, a diákok maguk döntsék el, hogy a tanári vagy a kutatói pályát választják. Mindkét dokumentumot teljes terjedelemben közöltem a *Korunk* 2007. szeptemberi számában *A Páskándi-dosszié* címmel.

Páll Lajost a Nyilka Róbert marosvásárhelyi festőművésznek 1956. október 25-én írt leveléért – amelyet a Securitate kifogott, s amely eljuttatta a címzetthez is, hogy mindkettőjüket megfigyelik, követik! –, a Mátyás király kolozsvári szülőházában (a lovagteremben) 1956. október 24-én tartott diákszövetségi ülésen való részvételéért, a *Karácsonyfák, Döntés után, Elementek* című, a magyar forradalom hatására írt verseiért, az *Irodalmi Újság* 1956. november 2-i számának terjesztéséért és azért ítélték el, mert a verseit odaadta szerelmének, menyasszonyának, az I. éves magyar szakos hallgatónak, aki a maga során tovább terjesztette az említett verseket. Páll Lajos a Nyilka Róbertnek címzett levelében a „Bolyai” Egyetemen, a „Ion Andreescu” Képzőművészeti Intézetben kialakult hangulatról írt, felfokozott, valóban forradalmi – a Securitate szerint: nyíltan uszító! – hangulatban. Ebből idézek néhány sort:

„Itt nagy dolgok történtek, a magyarországi és lengyelországi dolgok hatására. Hallottál az egyetemi autonómiáról, hát erről van szó. Itt is el akarjuk érni ezt.

Itt már megindult a szervezkedés (persze titokban), arról van szó, hogy a vásárhelyi diákok is csak velünk kell tartanak. Ezért megkérlek, beszélj néhány orvostanhallgató barátoddal, egyelőre csak arról, mit jelentene az egyetemi önkormányzatiság (fakultatív orosz és marxizmus, szakképesítés). Szóval, minél több ember tudjon a dolgról, és ne felejtse el, mindez a »haladás« érdekében történik.”²

■ Kántor Lajos és Dávid Gyula irodalomtörténész, Bogdán László költő, prózaíró mellett egyike voltam, vagyok azoknak, akik már 2006-ban – a botrány kirobbanásakor! – és azt követő években Szilágyi Domokos ügynökmúltjának tisztázását kérte, kereste – lásd: *A Páskándi Géza-dosszié*. Korunk, XVIII. évfolyam, 2007. szeptemberi szám, 70–95. oldal –, illetve a kérdéskör széles körű kutatásának folytatását. Bogdán László a *Háromszék* 2010. július 10-i számában a költő testvéröccse, Szilágyi Kálmán által szerkesztett és az *Otthonom Szatmár megye* sorozatban 2010-ben megjelent *Szilágyi Domokos családi levelezése* című kötet kapcsán így fakadt ki: „Hogy valóban ő lett volna az a bizonyos »Balogh Francisc«, fenntartásaim, sőt kételyeim vannak.” Szilágyi Domokos leveleit így méltatta: „Hangnemük összetéveszthetetlen. Azzá teszi szípkázó humora, öniróniája... Szisz különben esszéit, cikkeit, jegyzeteit, pamfletjeit is ebben a modorban írta. Épp ezt a csak rá jellemző, vérbően groteszk, részleteiben finom és keserű, sokszor gunyoros megjegyzésekben tobzódó stílt vagy modort, vagy amit akartok hiányoltam a Balogh Francisc néven az interneten futtatott besúgói jelentéseiben.”

Bogdán Lászlót és a hozzá hasonló kétkedőket az ügynök-botrány kirobbanása után – minden bizonnyal – a gomba módra elszaporodott blog bejegyzések alpári hangja is kiállásra készítette: a 20. századi erdélyi és egyetemes magyar líra egyik legeredetibb alkotójába mindenki – olyanok is, akik alig jutottak túl a betűvetésen – belétörülheti a lábát? A botrány hólabdaként tovább gördült és óriásira növekedett, amikor Könczei Csilla az interneten közzétette az azóta sokszor idézett szekusblogját. Crețu Ioan, főhadnagyból századossá előléptetett kolozsvári szekus tiszt 1965. november 25-i titkos jelentésében olvasható: „Laszlofi Aladar szerveink volt ügynöke »Tamas« fedőnévvel”. 2008. január 11-én 13 óra 37 perckor egy bizonyos »Levan Sarvian« a világhálóra röpítette: „Azonnal be kell zúzatni minden munkáját, őt magát pedig bebörtönözni, de előbb „GAZ, ÁRULÓ, LATOR VAGYOK!” táblával a nyakában közszemlére tenni. Bár az ilyennek úgylis mindegy, csak örvend és nem szégyenkezik. El kell venni a díját, slussz-passz. Szilágyi (Domokosnak) ki kell ásni a csontjait és jól bebörtönözni azokat is, lehetőleg egyszerre több fegyintézetbe. És az ő munkáit is mind bezúzatni...”

Lászlóffy Aladárral röviddel a halála előtt beszéltem, rákérdeztem az ügynökmúlttal kapcsolatos állításokra. Határozottan és keserű hangon cáfolta mindazt, ami az interneten róla keringett. Lászlóffy Aladár esetében is el kell végezni a kutatás aprólékos munkáját! Ugyanakkor a közvéleménnyel azt is tudatosítani kell: Könczei Csilla blogbejegyzései rendkívül hasznosak az ügynökmúlt feltárásának folyamatában. A saját, több mint 700 oldalas szekus dossziém is bizonyosság rá: az 1970-es évek elejétől a felerősödő román nacionalista kurzus, a kommunista diktatúra számára a néprajzi, népművészeti, helytörténeti kötetek, tanulmányok vörös posztót jelentettek. Az én „nagy bűnöm” az volt, hogy 1970-ben 19 munkatárssal – többek között dr. Kós Károllyal, Szentimrei Judittal, dr. Barabás Lászlóval, dr. Gagyí Józseffel, Haáz Sándorral, Pávai Istvánnal, Kusztos Piroskával, Lőrincz Lajossal, Lőrincz Bélával, Fülöp G. Dénessel, dr. Csörtán Mártonnal és másokkal – kezdeményeztem a Sóvidék, az etnikailag szinte teljesen magyar kisérség több kötetesre tervezett helytörténeti, néprajzi, népköltészeti, táncművészeti monográfiájának megírását. Domokos Géza szerint ez lett volna a Kriterion Könyvkiadó egyik nagy vállalkozása. Ahogyan a hatalom megakadályozta, el lehetetlenítette már a kutatás szakaszában a monográfia gondolatát is, az a romániai tudománytörténet szempontjából is rendkívül tanulságos. Könczei Csila édesapjáról, Könczei Ádámról elsősorban azért kértek és kaptak nagyon sok ügynökjelentést, mert meghatározó szerepe volt a táncházmozgalomban, foglalkoztatták a néprajzi kutatások!

Egyike vagyok azoknak, akik 2002 óta havonta, negyedévente kutatnak a Securitate Irattárát Tanulmányozó Országos Tanács bukaresti Levéltárában. 2006 óta keresem Szilágyi Domokos hálózati dossziéját, szervezési nyilatkozatát. Több olyan állítás olvasható, amelyek kétségeket támasztanak: a tényként állított, 1957. május 17-e és 1957. augusztus 12-e közötti szervezése után közel egy év telt el, ameddig 1958. április 7-én az első kézírásos jelentését megírta, holott a Securitate belső mechanizmusához hozzátartozott: a szervezési kötelezvény megírásakor az első jelentést ott, helyben meg kellett fogalmazni! Nehéz elképzelni: a Securitate megengedte magának azt a „luxus”-t, hogy az 1956-os magyar forradalom kitörése és vérbefojtása ürügyén a romániai magyar értelmiségi képzés legfontosabb központja, a Bolyai Tudományegyetem – mint „a magyar nacionalizmus és irredentizmus tűzfészke” – ellen indított hatalmi ösztűz idején alvó ügynököket tartson! A „leleplezett” diákszervezkedési kísérletek felgöngyölítése idején az egyetemi reformot sürgető, a Várhegyi István nevével fémjelzett *Határozati javaslat* vizsgálata kapcsán a belügyminisztériumi jelentések arról szóltak: a Bolyai Egyetemen kevés az ügynök, égetően szükség van hiteles információkra! Szilágyi Domokos neve a kolozsvári „*Bolyai*” *Tudományegyetem pere* (ezen az összefoglaló címen publikálom az 1000 oldalasra tervezett kötetet, monografikus összefoglalásaként mindannak, ami a Bolyai Tudományegyetemen 1956 és 1959 között történt!) első csoportjának – Várhegyi István, Nagy Benedek, Koczka György, Kelemen Kálmán – elítélésekor a korabeli egyetemi oktatási rendszerrel szembenállók, a magyar forradalommal, annak eszméivel azonosulók felsorolásánál folyamatosan szerepelt. Az említett, Szilágyi Domokosról összeállított követési és megfigyelési dossziéból is kiderül: a „négyek” perében a Securitate kolozsvári Traian (Árpád) utcai épületében 1957. május 18-án 11 óra 16 perctől tanúként hallgatták ki!³

Az általam megtalált levéltári dokumentumok nem igazolják azt, hogy a Szilágyi Kálmán által bizonyítottként kezelt szervezők Sziszt megverték volna. Szilágyi Kálmán arról ír, hogy Szisz testvérbátyja, Szilágyi Béla a Bolyai Tudományegyetemen 1956 októberében, november elején történtek után – amikor az erdélyi turnéről a néptáncsoporttal visszatértek Kolozsvárra – Domit nem találta sehol: „Csupán napok múltán találkoztak. Domi körmei lilás-feketék voltak, sápadt arcán a fáradtság tükröződött. Béla kérdésére, hogy hol járt és mi történt vele, azt mondta, hogy a Hó-jában volt néhány napig. Barátai, diaktársai leltek rá egy sziklaüregben. Béla további kérdésére, hogy mi történt a körmeivel, azt válaszolta, hogy erről soha az életben ne kérdezze, mert nem válaszolhat.”⁴ Természetesen nem zárható ki az erőszakos, sok esetben agresszív szervezési kísérlet sem. A Páskándi Géza, Páll Lajos – hogy csak Szilágyi Domokos legközelebbi barátait, költőtársait említsen – szervezésére kidolgozott „stratégia” dokumentumaiban is ugyanaz a mondat olvasható, mint a „Toth Miklos” fedőnevű bolyais ügynök 1957. április 10-i jelentése kapcsán: „La lucrările cu acesta, se vor întocmi de urgență formele pentru a fi recrutat.” Magyar nyelven: „Az ő (Szilágyi Domokos – T. Z.) megdolgozása során sürgősen össze kell állítani a szervezési dokumentumokat!

Az ügynökmúlt bonyolultságát jelzi: a tokaji írótaborban elhangzott előadásom után Gálfalvi Györggyel, a marosvásárhelyi *Látó* nyugdíjas főszerkesztőjével beszélgettünk. Megjegyezte: Hervay Gizella, Szilágyi Domokos volt felesége többször elmondta neki: Szisz valójában a kocsmázás ürügyén is jelenteni ment! Megbízom Gálfalvi György visszaemlékezésében, nincs okom kételkedni.

A kutató számára az is elgondolkodtató: a Bolyai Tudományegyetemen történt leartóztatások, perek, a későbbi, egyetemről való viharos kizárások irataiban Szilágyi Domokos neve kezdetben szinte minden oldalon olvasható, aztán következik egy éles cezúra: eltűnik a költő neve! Egyáltalán nem említik, csak Ștefan Blaga maros-

vásárhelyi szekus tiszt 1964. évi azonosításában bukkan elő, hogy „Balogh Francisc” ügynök azonos Szilágyi Domokossal!

A szekus dossziék hermeneutikája azonban ennél sokkal bonyolultabb, többszörösen egyenlőtlen, ugyanis: az eddig dekonspirált ügynökök, informátorok, kollaboránsok megfigyelési és követési dossziéiban – ne legyenek illúzióink: a Securitate minden ügynökről, besúgójáról, informátoráról többszörösen ellenőrzött, a KGB-t és a Stasit megszegyenítő dokumentációt állított össze! – mindig van valamilyen utalás, célzás „szerveink ügynöke, kollaboránsa” („agentul, informatorul organelor noastre”). Szilágyi Domokos esetében még a megfigyelési dosszié 1976. november 25-i lezárását igazoló bejegyzésben is csak annyi olvasható: „Szilágyi Domokos s-a sinucis în ziua de 5. XI 1976, fapt pentru care propunem încheierea dosarului.” („Szilágyi Domokos 1976. november 5-én öngyilkos lett, ezért javasoljuk a dosszié lezárását.”)

Az is újabb és újabb kérdéseket vet fel, hogy a megfigyelési dossziéjához csak 1974. november 19-én kértek adatokat a Belügyminisztériumhoz tartozó 0647-es állambiztonsági alakulattól, holott már korábbról több jelzés is érkezett a Securitatehoz – olvasható a megfigyelés és követés levéltári dokumentumaiban –, hogy Szilágyi Domokosnak „nacionalista megnyilvánulásai vannak, ez kifejezésre jut a sajtóigazgatóság által visszautasított versekben, ezeket külföldre akarja juttatni, az NSZK-ban, Norvégiában, Svédországban, Hollandiában, Ausztriában élő írókkal, az országban pedig a Bukarestben élő Méliusz Józseffel, Majtényi Erikkel tart fenn kapcsolatot, akik előtt olyan értékelésekre ragadtatta magát, amelyek ellentétesek pártunk és államunk kulturális téren kifejtett politikájával. A megfigyelési dosszié keretében meg kell állapítani: a rendelkezésünkre álló adatokból a Btk. 166. szakasza 2. bekezdése előírásai alapján mennyire bizonyíthatóak a szocialista rendszer elleni propaganda bűncselekményének tényálladási elemei?”⁵

A megfigyelési és követési dosszié szerint az 1974. július 12-re keltezett *Magyarok* című verse már megírásának pillanatában akkora vihart kavart, hogy a kolozsvári Securitate 1974. szeptember 27-én a következőket jelentette a belső elhárítás csoportfőnökének, Dumitru Borsan vezérőrnagynak: „A rendelkezésünkre álló adatokból kiderül, hogy Szilágyi Domokos költő – lakhelye Kolozsváron, Grigore Alexandrescu utca, 13. szám – nemrég a bukaresti Méliusz József írónak átadta a »Magyarok« című versét, amelynek hangsúlyozottan nacionalista-irredenta tartalma van, és amelyet román fordításban mellékelünk. A vers átadásakor (valójában postán küldte – T. Z.) azt állította: azután írta, miután megtekintette a Domokos Géza forгатókönyve alapján készült »Szabad akarathól, senkitől sem kényszerítve« című filmet. Méliusz József válaszként felháborodva azt közölte: »a legnagyobb nyomorban van«, ugyanakkor megkérdezte Szilágyi Domokostól: »még tart a sztoicizmusából, hogy elviselje az életet?« A szerveink a következőkben fokozzák az ellenőrzést Szilágyi Domokos tevékenységével kapcsolatosan: A kolozsvári Securitate főnöke: Constantin Ioana vezérőrnagy, sk, az ügyosztály főnöke: Muşuroiu Gheorghge alezredes, sk.”

Bár a Securitate Irattárát Tanulmányozó Országos Tanács bukaresti Levéltárában bizonyíthatóan én találtam meg legelőször a „Balogh Fr.”, „Balogh Francisc” fedőnevű ügynöki jelentéseket, sem akkor, sem az eltelt tizenkét év során nem találtam elegendő bizonyítékot Szilágyi Domokos ügynöki tevékenységének minden kétséget kizáró igazolására!

Különös nyomatékkal kell hangsúlyoznunk: az ügynökbotrány kirobbanása után az irodalmi és a napisajtót lávaszerűen elöntő beleképzelésektől, belemagyarázásoktól eltérően, a költészetében nyoma sincs annak, hogy Szilágyi Domokos együttműködött a hírhedt Securitatával! Ebben teljes mértékben egyetértünk Pécsi Györgyi és Kántor Lajos irodalomtörténészekkel, az életmű avatott ismerőivel. Az említett meg-

figyelési és követési dosszié alapján az is tételesen megcáfolható, amit Szilágyi Júlia 2006. augusztus 29-én megfogalmazott: „Szilágyi Domokos másokkal ellentétben nem bocsájtott meg magának. Elítélte magát, és végrehajtotta magán az ítéletet.”

A megfigyelési és követési dossziéból kiderül: Szilágyi Domokos öngyilkosságához mindenképpen hozzájárult, hogy ellehetetlenítették költői és emberi életét. Az 1970-es évek elején annak a Nagyvárad környékéről származó, rendkívül agilis, évtizedeken át a kolozsvári Securitate, „magyar” szakértőjeként és több értelmiségi tartótisztjeként számontartott Oprea Florian szekus őrnagynak lett a kiszemelt célszemélye, akit a román állambiztonsági szervek egyszer már megbüntettek azért, mert olyan erőszakosan próbált ügynöknek beszervezni egy kolozsvári fiatalembert (az információért ezúton mondok köszönetet Stefano Bottoni történésznek!), hogy az belehalt a megalázó, embertelen procedúrába! A Kolozs tartományi Securitate által alkalmazott brutális ügynökbeszerzési módszereket ismerteti a Stefano Bottoni által is idézett Pleșa Liviu, a *Direcția Regională de Securitate Cluj (1948-1968). Organizarea, personalul și direcțiile de acțiune* című, a jászvásári Polirom Könyvkiadó gondozásában 2011-ben megjelent *Represiune și control social în România comunistă* címet viselő kiadványsorozat V–VI. kötetében megjelent tanulmányában (Szerkesztő: Adrian Cioflâncă – Luciana M. Jinga). A szadizmusáról közismert Andrei Gluvcov ezredes az Állambiztonsági Minisztérium 1953. február 11-én megtartott állományülésén elismerte: „Brutális beszerzési módszereket alkalmaztak Kolozsváron és Konstancán. A jelöltet sötétített szemüveggel vezették be a konspiratív lakásba, hogy ne ismerje fel a helyiséget.”

A Szilágyi Domokos megfigyelési és követési dossziéjában lévő adatokat személyesen ismertettem Stefano Bottoni történésszel – akit nagyon tisztelek, mert a romániai és magyarországi történészek, irodalomtörténészek figyelmét a tabutémák egész sora felé irányította –, aki újabb kutatásokra sarkallta pályatársait és az irodalomtörténészeket egyaránt. A következőket közölte e sorok írójával: ezek szerint, akárcsak a romániai magyar közösség egyik legkiemelkedőbb képviselőjét, a „sajátosság méltóságáért” küzdő kisebbségpolitikust (Gáll Ernő megállapítása), a jogtudós Mikó Imrét, a román állambiztonsági szervek az 1950-es és 1970-es években „egyszerre tekintették »forrás«-nak és célszemélynek, folyamatosan informálódtak róla, miközben rendszerezték, értékelték és felhasználták az általa szolgáltatott adatokat”. Mikó Imre 1952. február 29-i első beszerzése előtt elhangzott az ügynöktevékenységre kényszerítő zsaroló mondat: „Azt fogjuk mondani neki (Mikó Imrének – T. Z.), hogy két lehetősége van: internáló táborba kerül, de ha otthon szeretne maradni a családjával és négy gyermekével, intenzív ügynöki tevékenységet kell kifejtenie, és le kell lepleznie mindazokat, akikkel együtt volt a pártban (az Erdélyi Pártban – S. B.), és jelenlegi tevékenységükről is be kell számolnia.”

A kisebbségi politika, a kisebbségvédelem egyik erdélyi ikonja, a hat nyelven beszélő és író Mikó Imre – akiről az 1964-ben letartóztatott és hazaárulással vádolt, Erdély adminisztratív különállásáért küzdő két erdélyi magyar szociáldemokrata politikus, Bruder Ferenc és Pásztai Géza azt vallották, hogy „ő lehetne az önálló Erdély első számú politikai vezetője, az esetleges új kormány miniszterelnöke” (lásd: Stefano Bottoni: i.m. 32. oldal) – és a 20. század hatvanas-hetvenes éveinek magyar lírájában ugyancsak ikonként, költőóriásként számon tartott Szilágyi Domokos ügynök tevékenysége között az a lényeges különbség, hogy Stefano Bottoni megtalálta Mikó Imre 1952. február 29-én saját kézírással megfogalmazott első beszerzési nyilatkozatát – így „született meg” a „Hunyadi Ioan” fedőnevű hálózati személy. Stefano Bottoni tanulmányában említi azt a jelentést, „Referat”-ot, amelyben Mikó Imre részletesen beszámolt a Kriterion Könyvkiadó szerkesztőségét felkereső, a román állambiztonsági szervek által „különösen veszélyesnek” tartott Illyés Elemér lá-

toogatásáról. (A Páll Lajos megfigyelési és követési dossziéjában is többször említett Illyés Elemér 1914. december 7-én született a Háromszéki Altortján. 1932-ben érettségizett a csíkszeredai római katolikus, ma Márton Áron nevét viselő főgimnáziumban, majd Kolozsváron elvégezte a jogi egyetemet, ahol Mikó Imre baráti köréhez tartozott, és részt vett a falukutató mozgalomban. 1941 és 1943 között magyar állami ösztöndíjjal államtudományi tanulmányokat folytatott előbb Rómában, majd az 1944-es összeomlás után a németországi Heidelbergben. A második világháború után az emigrációt választotta, előbb Brazíliában, majd 1953-ban a salazari Portugáliában telepedett le. 1974 előtt szállodatulajdonos volt, majd annak erőszakos államosítása után München mellett telepedett le a második, újvidéki magyar származású feleségével. Antikváriumot szervezett, majd korábról dédelgetett kutatási tervével, a romániai magyar kisebbség társadalmi-demográfiai helyzetével és az erdélyi magyar irodalommal foglalkozott. Illyés Elemér 1970. október 7-én lépte át a magyar-román határt, és közel harminc évig tartó távollét után Kolozsváron áthaladva két hétre „hazalátogatott” szülőföldjére, a Székelyföldre. Már a határátlépés szokatlan volt a Securitate számára: elegáns, müncheni rendszámátlablájú kocsival, brazil állampolgárként jött vissza Erdélybe. Páll Lajos megfigyelési és követési dossziéjából (ACNSAS, Fond informativ, nr. 2539) kiderül: minden lépését percről percre követték, bizalmas beszélgetéseit Tamás Gáspárral, Böződi Györggyel Székelyudvarhelyen nemcsak lehallgatták, hanem román nyelvre is lefordították. Mikó Imrével mint egykori évfolyamtársával és neves erdélyi magyar közéleti emberrel alig félórán át beszélgetett. Mikó Imre – bár 1970-ben nincs beszervezve, és valódi ellenségként sem számoltak vele – a Securitate-nak beszámolt arról, hogy Illyés Elemér élénken érdeklődött a Kriterion Könyvkiadó tevékenysége iránt, és kitűnően ismeri a romániai magyar művelődési életet, több lap, folyóirat előfizetője, sok író-t személyesen ismer, akikkel Kolozsváron találkozott: Mikó Ervinnel, Marosi Péterrel, Bálint Tiborral és főleg Tamás Gáspárral, aki a Székelyföldre is elkísérte.)

Stefano Bottoni ugyanakkor azonosította: a „Molnar”, „Molnar Eugen” fedőnevű megfigyelt és a „Miklósy” fedőnéven jelentő, illetve az 1973-tól önként jelentkező, majd 1975. január 23-tól formálisan újra beszervezett „Marcu”, illetve „Micu” fedőnevű informátor egy és ugyanaz a személy: Mikó Imre. Mindkét esetben megvannak a saját kezűleg írt beszervezési nyilatkozatok.

Hasonló, saját kezűleg megírt beszervezési nyilatkozat Szilágyi Domokos esetében egyelőre nincs! 1976. november 25-én, amikor Szilágyi Domokos öngyilkossága után három héttel lezárták a „Dodu” fedőnév alatt összeállított megfigyelési és követési dossziéját, sem utaltak arra, hogy hálózati ügynök lett volna. Az utóbbi időben dekonspiráltak mindenikénél – Varró János, Marosi Péter, Veress Zoltán, Bartis Ferenc, hogy csak az íróknál maradjunk – az ügynökmúltra egy-egy elrejtett utalás, célzás található!

Kutatói „mélyfúrások”

■ A nyilatkozatban említett, a Maros-Magyar Autonóm Tartomány belügyi szerveinél szolgáló Ștefan Blaga alezredes 1964. évi jelentése nyomán – amelyben felfedi az állambiztonsági szervekkel együttműködő Szilágyi Domokos személyazonosságát – szintén kérdőjelek fogalmazódnak meg: köztudomású, hogy Szilágyi Domokost gyakran kezelték a marosvásárhelyi pszichiátrián, amelynek vezetője az a belügyi rangban szolgáló Grecu „professzor” volt, akinek érettségije sem volt. Miközben a megfigyelési és követési dossziéjában a ráállított ügynökök jelentéseiben refrénszerűen ismétlődik: Szilágyi Domokos a világ legszótlanabb embere, a nevéhez kapcsolódó ügynökjelentésekből egy szószátyár informátor képe bomlik ki előttünk. A Kossuth-díjas Szilágyi István prózaíró, az egykori *Utunk* főszerkesztő-helyettese, az 1989 decembere utáni *Heli-*

kon főszerkesztője, az ember és a költő Szilágyi Domokos legközelebbi barátainak egyike szerint Szisz „az úgynevezett nagy szellemek körében kínálkozó» olümposzi csevelyek« alkalmait is elkerülte, viszont szívesen ott feledkezett valamelyikünk két-három esztendő s kisgyereke mellett a szoba közepén a szőnyegen.” (*Helikon*, 2007. 16. szám, 2007. augusztus 25.) Ismerni kellene Szilágyi Domokos kórlapját, a gyógykezelését! Ezért folyamodtam a Magyarországra áttelepedett dr. Grépály András Levente fül-orr-gége szakorvoshoz, egyetemi tanárhoz – akivel Szilágyi Domokos éveken át irodalom-történeti jelentőségű angol nyelvű levelezést folytatott –, aki egyike a Sziszt kezelő, még élő orvosoknak. Dr. Grépály András az angol nyelvű és a Securitate által kifogott levelekben nemcsak azt hangsúlyozza, hogy Szilágyi Domokos minden levele igazi gyöngyszem, hanem figyelmezteti is a költőt: törekeny fizikuma, egészségi állapota miatt ne hajszolja túl magát, szakítson időt a kikapcsolódásra. Dr. Grépály András a következőket közölte az interneten: „A kezelésnek semmi köze nem volt a hatóságokhoz, biztosan tudom. Tulajdonképp azt szolgálta, hogy leszázalékolják, azaz betegnyugdíjat kapjon. Ennek jelentősége az volt, hogy mentesült a diktatúrát és a diktátort éltető kötelező ünnepi cikkek megírásától, anélkül, hogy egzisztenciálisan fenyegetettségnek lenne kitéve. [...] Sajnos Csíky Csaba dr. a kezelőorvosa régóta nem él, de az özvegye elérhető, a nagykanizsai címét én nem tudom, de biztosan nem titok.”

Pécsi Györgyi már-már önkínzó, rendkívül igényes tanulmánya szerint (*Az értelmezés zavara*, Forrás, 2008. június) „Szilágyi Domokos teljes jelenléte-költészete és életének tisztázatlan s valamennyi részletében immár örökre tisztázatlan pontjaival, legendáival és legendafoszlataival együtt szimbolikusan megjeleníti a kort.”

Korpa Tamás *Textuális tükrök – közelítések Szilágyi Domokos levelezéséhez* című kitérő tanulmányában (www.barkaonline.hu/kritika/2246-, letöltés ideje 2013. augusztus 12.) figyelmeztet az ügynökbotrány utáni újraértelmezés buktatóira: „A költőre való emlékezés ugyanis ideiglenesen – a 2006 óta a társadalmi nyilvánosság számára ismertté vált ügynökjelentések felől szerveződött át. Mindez az életmű tükrében idővel jelentheti egyrészt az eddig kanonizált mnemotechnikai effektusok teherbíró képességének vizsgálatát, új szövegkezelési-értelmezési aspektusok legitimálási lehetőségeit, ugyanakkor – szemmel láthatóan – jelentheti a költészeti episztémé életrajzi vonatkozásaira apelláló, tematikusan azonosító interpretációk térnyerésének veszélyét is.”

A romániai magyar – és ezzel párhuzamosan a magyarországi – irodalmi életet és a közbeszédet kevés olyan leleplezés kavarta fel annyira, mint 2006 őszén az elemi erővel „berobbant” Szilágyi Domokos ügynök dosszié. A botrány nyomán mindenféle – rendszerint az ügynökmúlt ismeretétől messze elrugaszkodó – pró és kontra vélemény látott napvilágot. Valósággal felvirágozott a blog-irodalom – a maga követhetetlen szövevényeivel –, olyannyira, hogy háttérbe szorult az a „másik”, a Gutenberg-galaxisra emlékeztető, hiteles dokumentumokra támaszkodó, folyóiratokhoz és könyvekhez kapcsolódó tényleges irodalom.

A kolozsvári *Helikon* irodalmi folyóirat 2006. 18. számában és a *Transindex* internetes portál 2006. október 3-i számában látott napvilágot Stefano Bottoni történész, Nagy Mária, a költő élettársa és Szilágyi Kálmán, a költő testvérének közös nyilatkozata, amely tételelesen is megfogalmazza:

„Szilágyi Domokos »Balogh Ferenc« fedőnéven működött együtt az állambiztonsági szervekkel. Az utóbbi hónapokban hivatalosan megkerestük az illetékes szerveket (A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Bizottság Levéltárát – CNSAS) a dekonspirálás érdekében, de a levéltár szerint a polgári titkosszolgálat (SRI) részéről még nem történt meg »Balogh Ferenc« hálózati dossziéjának átadása.

Ennek ellenére a fennmaradt iratok egyértelműen, minden kétséget kizáróan bizonyítják, hogy »Balogh Ferenc« azonos Szilágyi Domokossal: a rendelkezésre álló

dokumentációban a Maros-Magyar Autonóm Tartomány belügyi szerveinél szolgáló Ștefan Blaga alezredes fedí fel az együttműködő személyazonosságát egy 1964-es jelentésben, fedőneve mellett polgári nevét is említve.

»Balogh Ferenc« tevékenysége 1958 és 1965 között két jól elkülöníthető szakaszban dokumentálható. 1958-ban »Balogh Ferenc« 13 írásos, ebből két kézírásos jelentést adott a Kolozs tartományi, illetve 1965-ben a bukaresti állambiztonsági szerveknek. »Balogh Ferenc« együttműködése három megfigyelési dosszié alapján rekonstruálható:

1. Lakó Elemér és Varró János megfigyelése
(Fond informativ, 3010. sz. dosszié)
2. Péterffy Irén megfigyelése
(Fond informativ, 3005. sz. dosszié)
3. Páskándi Géza megfigyelése
(Fond informativ, 2534. sz. dosszié)”

A nyilatkozat megjelenése után különböző olvasatok, kommentek – Balázs Imre József és Visky András az SZ. D.-ügyről Láng Zsolt, Selyem Zsuzsa, András Emese az SZ. D.-ügyről, újraelolvasó próba: néhány Szilágyi Domokos-szöveg, ad-hoc linkgyűjtemény Szilágyi Domokosról, Láng Zsolt: *Hol a végé?* című írása láttak napvilágot; Tibori Szabó Zoltán a *Népszabadság* 2006. szeptember 30-i számában *Ügynök volt az erdélyi költőóriás* címmel írt terjedelmes publicisztikát; Szilágyi Domokos ügynökmúltjáról dokumentumfilmeket – B. Nagy Veronika, a Videopontes alkotásait – sugárzott a romániai és a magyarországi elektronikus média. Bár Pécsi Györgynek a *Magyar Nemzet* 2006. október 7-i számában, illetve a *Transindex* portál 2006. október 12-i kiadásában közölt *Mocsok által jutunk kincshez* című tanulmányán is érződik az első sokkhatás, igyekszik elsősorban a nagybetűs Költőt látni és láttatni. „Az eddigi legteljesebb szövegkiadás alapján (Fekete Sas Kiadó, 2006.) jól láthatóan két törés van Szilágyi Domokos költészetében: az első az 1957/58 körüli években mutatkozik, a derűs költő váratlanul elkomorodik. [...] A másik törés az 1969-es *Búcsú a trópusoktól* kötet után jelentkezik – innentől, a *Fagyöngy* verseitől már a halálra készül: szembesülve az evilági üdvözítés és üdvözülés hitének, illúziójának totális kudarcával, fölhagy a formai kísérletekkel is. [...] Úgy látom, a mai olvasót az életműnek ez a második fele szólítja meg inkább, a *Fagyöngy* utáni korszak versei, amikor a költő magával a léttel áll szemben. Bejelenti a világ megújulásának metafizikai igényét (*Ünnep*), megírja az ember halálát (*Öregek könyve*), és számos változatban megírja a költő halálát (*Felezőidő, Héjjasfalva felé, Törpe ecloga*). Széchenyi, Vörösmarty, Petőfi, Radnóti – azokat a mártír sorsokat szólítja, amelyek tiszták és következetesek maradtak, azokat az elődöket, akiknek életében és halálában a szó és a tett között lényeges ponton soha seholy nem volt eltérés (Székely János). S végül az ember ontológiai magányát, kudarcát beismerve, számos megrendítő versében fölkészíti magát a – megszabadító?, megváltó?, megtisztító? – halálra. [...] Nyelvi atomrobbanása nem természetében, hanem jelentőségében Nagy Lászlóéhoz mérhető, költészetében kora (korunk) valamennyi lényeges kérdése megjelenik, lírai forradalmával modernizálta, visszakapcsolta az erdélyi költészetet a progresszív európaiságba.”

Abban viszont tévedett Pécsi Györgyi, amikor úgy fogalmazott, hogy Szilágyi Domokos ügynökmúltja miatt írta az alábbi verssorokat:

*„S mert azt hittük: a bátorság nem kifizetődő
s a gyávaság túl sokba kerül –
– csuda! –
hősöket izzadtunk ki magunkból –
kézenfekvő, mégis mondom a hasonlatot:
akár a gyöngykaplyó, feleim,*

*mert szomorú az, feleim,
 hogy mocskok által jutunk kincshez.
 Hősökhöz, akik úgy születnek, mint a többi ember,
 csak másként halnak meg.”*

Nagyon merem remélni: Szilágyi Domokos megfigyelési és követési dossziéjának publikálása, megismerése után az irodalomtörténet, az olvasók, a kételkedők, az ügynökmúlton nyelvüket köszörülők számára is kétségbevonhatatlanná válik Páskándi Géza vallomásának örök érvénye: „se bűn, se büntudat nem ítéltet az érték felett.” Szilágyi Domokos költői életműve kikezdzhetetlen!

A Szilágyi Domokos ügynökmúltjával kapcsolatos nyilatkozatban az említett Varró János-dossziéra való hivatkozás, illetve a regényszerű Varró-féle visszaemlékezés-kötetben publikált „eszmefuttatás”, miszerint Szilágyi Domokos 1956 késő őszen teljesen megváltozott, további kutatást igényel.

A 16 év börtönbüntetésre ítélt, 1964. július 24-én szabadult Varró Jánost 1964. szeptember 26-án Onac Ioan, a kolozsvári protestáns teológusokra „szakosodott” őrnagy szervezte be „Vincze János” fedőnéven. Szabadulásakor a jilvai börtönben keresték meg és ajánlották fel a Securitateval való együttműködést. Az 1964. szeptember 26-án saját kezűleg megírt beszervezési nyilatkozata, kötelezvénye, hogy az állambiztonsági szervekkel való együttműködéséről a hozzá legközelebb állóknak sem beszél, csupán az első lépés volt a rendkívül termékeny ügynöki tevékenysége – évente 50-60 jelentés megírása – során. Sokan olvasták, forgatják a kecskeméti Korda Kiadónál 2008-ban megjelent, 238 oldalas *Erdélyi sorsvallató. Egy erdélyi 56-os utolsó vallomása* című visszaemlékezés-kötetét, amelyben azt állítja: soha egyetlen kihallgatási jegyzőkönyvet nem írt alá. A kezemben vannak Varró János kihallgatási jegyzőkönyvei, minden oldalt aláírt! Nem is tehetett volna másként, agyonverték volna! Egyedül Sass Kálmán, az 1958. december 2-án a szamosújvári börtönben kivégzett érmihályfalvi református lelkész tudott egy hétig ellenállni. Tűt nyelt – amelyet kioperáltak a torkából –, majd bolondnak tetette magát, de egy hét után minden kihallgatási jegyzőkönyv minden oldalát aláírta, mert vasrúdra függesztve addig verték a talpát, hogy elájult. A kivégzésre is a rabtársai által készített papucsban vitték, nem tudott talpra állni.

Varró János egyszerre volt a Securitate megfigyeltje és ügynöke, célszemély és „forrás”. A hálózati dosszié összegző jelentése szerint csak 1965-ben 26, operatív értékű jelentést készített. A Securitate szakzsargonjában az „operatív értékű” jelentés a legmagasabb minősítés az ügynöki munkában, hiszen pótolhatatlan információkkal segítette az úgynevezett „rendszerellenes tevékenységek felderítését”, az írók legféltettebb titkairól vallott a Securitaténak. Minden bizonnyal az ügynöki tevékenysége is közrejátszott abban, hogy 1966-ban a volt politikai elítéltek közül az elsők között és saját nevére kapta vissza a közlési jogát: 1966 őszétől már publikálhatott a Marosvásárhelyen megjelenő *Igaz Szóban*. Elkövette azt a hibát, hogy az aláírt beszervezési nyilatkozat tudatában nagy vehemenciával kérte: helyezték vissza tanársegédnek az immár „Babeş-Bolyai” nevet viselő tudományegyetemre. A Szekuritátét sokan szadista és buta pribékek siserehadának tartják. A durva, a szadista, az emberi mivoltukból kivetkőzött emberekként való minősítésük megfelel a valóságnak – micsoda hatalmat éreztek, amikor bőrkabátosan, bürgeli csizmában megjelentek, és reszkettek előttük gyárigazgatók, vállalatvezetők, egyetemi rektorok, akadémikusok! –, Varró János esetében azonban mesterien meglovagolták az egész lényéből sugárzó emberi hiúságot, ambíciót. Tanítani lehetne, ahogyan újra rákényszerítették a még aktívabb operatív jelentőséggel bíró ügynöki tevékenységre: 1965-ben elutasították a bebörtönzése előtt leadott kandidátusi disszertációját, 1967-ben felvételt nyert ugyan az egyetem magyar tanszékének doktori képzésére, de amikor minden vizsgá-

ját letette, „kiderült”, hogy a Benedek Elek munkásságáról írt disszertációját a minisztérium nem hagyta jóvá. A döntés ellen fellebbezett, de soha nem kapott rá választ. Besétált a Securitate által gondosan előkészített csapdába.

1969. augusztus 11-én maga kért találkozózt a tartótiszttel! Sajnálataát fejezte ki, és közölte „azt az óhaját, hogy újra megbízzanak benne, és a továbbiakban is titkos módon, szervezeten és aktívan támogathassa a Securitate szerveinek tevékenységét. Ugyanakkor operatív értékű jelentéseket készített a szerveink nyilvántartásában szereplő ismert személyiségek tevékenységéről.” (ACNSAS, Fond Rețea, dosar nr. 302674, I. kötet, 28. oldal)

Varró János 1970-ben a kolozsvári Dacia Könyvkiadó szerkesztője lett.

Saját kezűleg írta alá a legépelt, a kutatásaim során talált és a legrészletesebben megfogalmazott beszerzési nyilatkozatot. Nyoma sincs semmilyen kényszernek!

„Alulírott Varró János, 1927. november 21-én születtem Marosvécs községben, lakhelyem Kolozsváron, December 30-a utca, 5. szám, III. emelet, arra vállalom kötelezettséget, hogy titkos módon, szervezeten és aktívan támogatom a Securitate szervei által az állambiztonság ellen irányuló, társadalmi rendszerünk érdekeit érintő bűncselekmények felfedését és felszámolását célzó tevékenységét. A Securitatéval való együttműködésem során vállalom: fokozott erőfeszítések révén az állambiztonságot érdeklő információkat összegyűjtöm, és azokat a számomra kijelölt kapcsolatrendszeren keresztül időben eljuttatom [az állambiztonsági szervekhez].

Attól az óhajtól lelkesítve, hogy teljes hozzájárulásommal segítem a nép forradalmi vívmányainak megvédését, biztosítom a Securitate szerveit, hogy mind a munkahelyemen, mind azon kívül minden tőlem telhetőt megteszek, hogy gyakorlatba ültessem a jelen kötelezvényt, teljes mértékben megértve, hogy milyen káros következményei lennének, ha nem teljesíteném a beszerzési kötelezvényt. Varró János, sk. 1971. október 8. Ez a kötelezvény a jelenlétemben fogalmazódott. Ioan Onac őrnagy, sk.”

Varró János a Securitate „kereszttségében” előbb a „Dézsi Ioan”, majd a „Vasilescu” fedőnevet kapta. Döbbenetes adatokat tartalmaz az 1970-es, 1980-as évek romániai magyar irodalmára vonatkozóan Varró János hálózati dossziéjának három vaskos kötete. A beszerzési kötelezvényének megfelelően valósággal ontja az írókról szóló jelentéseket. Kerekes Györgyre, a Dacia Kiadó főszerkesztőjére, Franz Hodjakra, a kiadó német szerkesztőjére, Beke Györgyre, Lászlóffy Csabára, Czegő Zoltánra és örök mentorára, Czine Mihályra állították rá. Arra a Czine Mihályra, aki anyagilag is segítette 1956-ban a két hónapos aspirantúrai kutatásban, és a későbbiekben, az 1987. évi áttelepedés után is a legfőbb támasza maradt.

A Varró János által szolgáltatott operatív értékű információk egyikét említi Stefano Bottoni is a Mikó Imréről írt tanulmányában. A „Dézsi Ioan”, azaz Varró János által 1971. június 8-án továbbított ügynöki jelentés döntő fordulatot hozott Mikó Imre megfigyelésében. Mikó Imre a Dacia Kiadó szerkesztőségében bizalmas beszélgetést folytatott Kerekes György főszerkesztővel, Keresztesi-Reich Évával és Varró Jánossal. Az ügynöki jelentésnek az a „diszkrét bája”, hogy Varró János maga segítette a lehallgató poloskák elhelyezését. Ügynöki tevékenységének magabiztosságában azon „értetlenkedik”, hogy Mikó Imre visszaemlékező kötetben dolgozik két 1944 előtti politikusról, Bánffy Miklósról és Bethlen Györgyről. Kerekes György válasza valóban operatív értékű, revelatív erejű információt tartalmaz: „Mit csodálkozol? – kérdi Kerekes. Mindenki tudja, hogy Mikót gyakran hívják Bukarestbe, hivatalosan a Kriterionhoz megy, de valójában Fazekas elvtárshoz jár a Központi Bizottságba, tanácsadói minőségben.”⁶

A Securitate számára rendkívül fontos információ: Fazekas János KB-tag legbensőbb tanácsadójának egyike: Mikó Imre jogtudós, kisebbségvédelmi politikus, akit „az

erdélyi magyarság szellemi vezetőjének” tartanak Romániában, Magyarországon és Nyugaton egyaránt. Gyerekjáték volt ellenőrizni az információ hitelességét. Mikó Imre rendszeresen, egy-két havonta utazott Bukarestbe, ahol egyedül tárgyalt Fazekas Jánossal személyi titkára, Blénesi Ernő jelenlétében. Az a tény – írja Stefano Bottoni –, hogy Mikó Imre bensőséges viszonyt ápol a legmagasabb tisztségben lévő magyar nemzetiségű pártfunkcionáriussal, valósággal riadóztatta a román állambiztonságot, és néhány nappal később, június 15-én magasabb fokozatra állították „Molnár”, azaz Mikó Imre célszemély megfigyelését. Ezek az ügynöki jelentések képezték Varró János (Marosvécs, 1927. november 21. – Kecskemét, 2004. március 22.) *Kós Károly, a szépíró*. (Kolozsvár, Dacia Kiadó, 1973.), valamint a *Ki csatát nyer, koronát nyer* című regénye 1976. évi bukaresti megjelenésének az árát.

A Kemény János erdélyi fejedelemről szóló regény megjelenése után a malmói Petőfi Sándor Kulturális Egyesület és annak titkára, Pálházi József meghívta Svédországba. Az útiköltséget a malmói egyesület fizette, a programot is ők szervezték. A Securitate alaposan felkészítette az útra a most már „Vasilescu” fedőnevű ügynököt. Nemcsak Malmöben, hanem Göteborgban, Stockholmban is több előadást tartott. Amikor visszatért, egy egész kötetnyi jelentést adott át a Szekuritáténak a svédországi magyar művelődési, kulturális és irodalmi életről. Találkozott Erdős Irmával, a marosvásárhelyi Székely Színház nagy népszerűségnek örvendő színésznőjével, Hajdu Győző korábbi feleségével, aki dr. Bartha Istvánhoz, a korrózió nemzetközi hírű kutatójához ment feleségül, Lund mellett, Svedalában laktak. Varró János találkozott Olajos Lajos orvossal, Litormerczky Kázmér volt horthysta katonatiszttel, László Katalin művésznővel. Visszatértében az NSZK-n, Svájcban, Ausztrián átutazva a magyar emigráció meghatározó személyiségeivel, vezetőivel találkozott. Mindenkiről jelentett. Ugyanezt tette, amikor Magyarországon töltött néhány napot. Ügynöki tevékenységét olyan buzgalommal végezte, hogy svédországi meghívóinak is feltűnt. A Securitate kifogta a meghívóinak küldött levelet, amelyben megpróbálta eloszlatni az általa keltett gyanút. Varró János ügynökmúltjának felderítése akkor válik teljessé, ha az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában is elvégzem az idevágó kutatásokat. A Securitate gondoskodott arról, hogy ügynökei révén ellenőrizzék az általa szolgáltatott információk hitelességét. Elsősorban „Szabó Tibi”-t, azaz Marosi Pétert állították rá. Ugyanakkor Marosi Pétert azzal is megbízták, hogy folyamatosan jelentsen Szilágyi Domokosról is! Varró János hálózati dossziéja egyfajta fogódzó Szilágyi Domokos figyelő dossziéjához is.

1974. október 23-án azért nyitják meg Szilágyi Domokos – „Dodu” figyelő dossziéját (Dosar de Urmărire Informativă), mert meg akarják ismerni azokat a verseit, amelyeket a cenzúra visszautasított. Tisztázni akarják a Majtényi Erikkal, Méliusz Józseffel, a kolozsvári írókkal kialakított kapcsolatainak „természetét”, mert előttük nacionalista megnyilvánulásai voltak, ellenségesen viszonyult az RKP és a román állam politikájával szemben. Kapcsolatban áll a temesvári származású, Hamburgban letelepedett Hans Thurn egyetemi tanárral, a jugoszláv állam politikai elítéltjével – akit különösen a huszita szerzetesek által kinyomtatott magyar nyelvű tatrosi biblia érdekelt –, az ausztriai PEN Klubbal, az NSZK-ban, Svédországban, Finnországban élő magyar írókkal, költőkkel. Az európai költészet legkiválóbbjaival, a legjobb könyvkiadókkal tartott kapcsolatot. Szilágyi Domokos elsősorban önmaga elé állított rendkívül magas esztétikai mércét. Olyan belső titkokat tudhatunk meg Szilágyi Domokos költői műhelyéről, amelyek ismerete nélkülözhetetlen az életmű egésze szempontjából.

A *Felezőidő* című verskötete kapcsán írta 1974. november 19-én a Nagybányán élő (Kálmán) testvérének, Kulinak: „A könyvet valósággal kasztráltam, négy éven át játszadoztam a cenzúrával. Ember, ne mérgelődj. Nagyjából kiegészítettük a fele-fele

arányban. A megmaradt versekről értesítettem a *Tiszatáj* című szegedi folyóiratot. Most várom a sajtópert. Küldjél cigarettát a dubába (dutyiba)!”

Bizonyos mértékig elégedett a kötettel, a borítóját Deák Ferenc tervezte Londonból hozott betűkkel. Arra kéri a testvérét, egy másik levélben a sepsiszentgyörgyi Plugor Sándort, hogy a *Felezőidő*ből minél több kötetet vásároljanak fel, ő majd utólag kifizeti az ellenértékét.

A figyelő dosszié 1974. október 23-i intézkedési terve szerint: „Dodu” – Szilágyi Domokos – költőtársai előtt gyakran beszélt arról, hogy a cenzúra által visszautasított, kiszedett verseit külföldön akarja megjelentetni, a verseket a Romániába látogató költő barátai révén akarja kijuttatni. Ezért a Securitate elrendelte a teljes levelezése szigorú ellenőrzését, körlevelet küldtek a határállomásokhoz, hogy a Szilágyi Domokost felkereső külföldi írók, költők, barátok, ismerősök csomagjait szigorúan ellenőrizzék. 1974. december 15-i határidővel titkos házkutatást tartottak élettársa, Nagy Mária lakásában, hogy megtalálják „az íróasztal fiókja számára írt verseit”.

1974. augusztus 16-án szokatlanul ironikus hangot ütött meg a Méliusz Józsefnek írott levelében: „Most Te az Akadémiával is levelezel. Hogy is van ez a dolog. Minden hónapban írsz egy levelet, amelyben kijelented: »Drága Akadémia, hogy vagy? Én meglehetősen jól vagyok. Mindörökre a Tiéd stb.»

Remélem, nem haragudtál meg ezért, de egy kicsit lőkött vagyok, amint a fenti sorok is bizonyítják, nem vagyok a legjobb hangulatban. A múlt éjszaka írtam ezt a dolgot, mert Mária [Nagy Mária, Szisz élettársa – T. Z.] rávett, hogy nézzük meg Domokos Géza filmjét [*Saját akaratból, senkitől sem kényszerítve*: idealizált forgatókönyv és film a román–magyar barátságról – T. Z.]. De ez maradjon köztünk, hát ez lett belőle. Legkevesebb hat éve nem voltam moziban, és a következő hat évben sem fogok menni.” Lesújtó véleménye volt Domokos Géza forgatókönyvéről és az elkészült filmről. Egyenesen árulásnak tekintette. Így született meg a *Magyarok* című verse. A történelem furcsa paradoxona és firtora: ez a vers talán ma sem jelenne meg: magyarellenességet, cigányellenességet meg mindenellenességet ráfognának! Kántor Lajos a *Magyarok* című versét górcső alá vonva a *Forrás* 2008. októberi számában így összegzi az 1974 nyarán írt adysan kegyetlen vers üzenetét: „Szilágyi Domokos lírája – leszámítva a hangpróbák időszakát – egészében vitatkozik a szentségek, bármilyen szentségek fetiszizálásával.” A legélesebben és legkegyetlenebbül a *Magyarok* című versében.

A mindenkire ráállított és mindenkiről szorgalmasan jelentő „Szabó Tibi”, „Szentpéteri Carol”, alias Marosi Péter felkérte Szilágyi Domokost, hogy Vörösmarty Mihály születésének 175. évfordulójára, az *Utunk* 1975. 48. száma részére írjon egy esszét a nagy költőelődéről. Marosi Péter minderről értesítette a Securitatét, majd ő volt a legjobban „meglepődve”, hogy saját kezű, román nyelvű jelentést kell írnia a „botrányról”. Szilágyi Domokos esszé helyett költeményt írt Vörösmartyról. Verssorokat vett át Vörösmartytól, ezeket kiegészítette a saját versével. Adjuk át a szót az ügynök Marosi Péternek:

„Az alaptéma Vörösmarty tragikuma, aki az [1848-as] forradalom leverése után elveszítette a lelki egyensúlyát. Tudta, hogy már semmit nem ér az élete. Szilágyi Domokos költeményét – írja Marosi Péter – kiszedték a nyomdában az *Utunk* 1975. évi 48. száma részére, de a Sajtóigazgatóság kivette, azzal az ürüggyel, hogy fel kell küldeni Bukarestbe, és onnan három hét múlva megérkezett a válasz: nem közölhető! Őt cenzor és a Szocialista Nevelési és Kulturális Tanács is ellenőrizte. A vers pesszimesta, Vörösmarty tragikus sorsát siratja, és eljut a filozófiai általánosításig.”

Marosi Péter maga jelentette a Securitaténak, hogy baj van a verssel! Amikor közölték Szilágyi Domokossal a sajtóigazgatóság döntését, csak annyit jegyzett meg: „Az életemben még ért ilyen csapás, s lehet, hogy máskor is megesik ez velem.”

A Vörösmartyról írt vers, mint a palackba zárt üzenet, külön életet élt. A kefelevonatot valaki kilopta a nyomdából, és eljuttatta Sepsiszentgyörgyre Szilágyi Károlynéhoz, aki egy rövid levél kíséretében visszajuttatta Szilágyi Domokoshoz: „Nagyon tetszik nekünk, és nem csodálkozunk, hogy kivették!” Szilágyi Domokos terjeszteni kezdte a cenzúra által kivett, Vörösmartyról írt verset. A Securitate riadóztatta az ügynököket. Egy „Szatmár” fedőnevű, sepsiszentgyörgyi ügynök (folyamatban van a dekonspirálása) 1975. december 10-én jelentette: megszerezte a Szilágyi Károlyné által Sepsiszentgyörgyön feladott küldeményt, amely az *Utunk* 1975. évi 48. száma részére írt Szilágyi Domokos-vers kefelevonátát tartalmazza. Egy „Szamosi” fedőnevű, ugyancsak sepsiszentgyörgyi ügynök arról panaszkodott 1975. december 18-án Velea Eugen kolozsvári tartótisztnek: „Az ön célszemélye (a kiszemelt áldozatot már a sajátjuknak tekintették!), Szilágyi Domokos, lakhelye Kolozsvár-Napoca, Grigore Alexandrescu utca, 13. szám, beszámolt Szilágyi Mártának – Sepsiszentgyörgy, Domb utca, 4. szám, 9. lakótömb, 27. ajtó –, hogy a Sajtóigazgatóság Bukarestben végérvényesen megtiltotta a megjelenését.” Majd visszautasítja a vádat, hogy ő járult hozzá a kefelevonat terjesztéséhez. „Mindezt azért írom – fogalmazott „Szamosi” ügynök –, hogy a jövőben vegyék tudomásul, semmilyen információt nem közlök önökkel. Az ördög vinné el: hiába dolgozom?”

Marosi Péter említett román nyelvű, 1975. december 23-án keltezett terjedelmes jelentésében kitért a kefelevonat születésének körülményeire is: „Miután a szöveget legépelték, Tamás Gáspár Miklós korrektor ellenőrizte a nyomdászok által már kiszedett kéziratokat, a hibákat kijavította. A kefelevonatok Derzsi József és Árkossy István szerkesztők újból ellenőrizték. Ezt követően a már kiszedett, oldalszámokkal ellátott kefelevonatok az *Utunk* másik négy szerkesztője is ellenőrzi, úgy, hogy a kezükben van az eredeti és a nyomdászok által kiszedett kézirat. A két szöveget összevetik. Ezt követően a Sajtóigazgatóság öt ellenőre és a megyei Szocialista Nevelési és Kulturális Bizottság kijelölt munkatársai is ellenőrzik, majd átküldik a nyomdának, ahol Nagy Mária – akit gyakran segít Szilágyi Domokos, az élettársa – tisztafejként újból összeveti a két szöveget.”

Szakolczay Lajos irodalomkritikus – akinek neve gyakran szerepel Szilágyi Domokos („Dodu”) megfigyelési és követési dossziéjában – Kolozsvárról áthozta Magyarországra a Szilágyi Domokos által terjesztett *Apokrif Vörösmarty-kézirat 1850-ből* című verset, és publikálta 1979-ben a Magvető Kiadó gondozásában megjelent, általa szerkesztett, válogatott, bevezető tanulmánnyal, jegyzetekkel, utószóval ellátott Szilágyi Domokos *Válogatott versek és műfordítások. Kortársunk Arany János (tanulmány)* címet viselő kötetben. Akár sorsszerűnek is tekinthetjük: Szakolczay válogatásában a Securitate által oly nagyon keresett három vers – az *Apokrif Vörösmarty-kézirat 1850-ből, Magyarok, Törpe ecloga (In memoriam R(adnóti) M(iklós) – egymást követően olvasható. Szakolczay nagy ívű bevezető tanulmányában találóan fogalmaz: ahogy elhaltalmasodott rajta a betegség, a depresszió, költészete fokozatosan úgy tért vissza a zenéhez. „Belül örült csendeket hallhatott, hogy babitsi tökélyű verseiben kimenekült az poétai mezőkre. [...] Már nem nagyon izgatja az ekkor még minden szóárnyékban megbúvó ironikus felhang; érezvén a véget, azért vetkőzik le még egyszer, hogy újból – most már díszekbe – felöltözhessék. Bár egyszer-kétszer – legerősebben az *Apokrif Vörösmarty-kézirat 1850-ből* című költeményben – még visszatér Bartók zenéjének üstdob-csattanása, a vijjogással fölkaavart, sokkolt huszadik századi világ (itt is a korábbi erősség, a montázstechnika dominál), a másfajta vonzásnak engedő hang lágy-éretten, »a túléretttség óarany színében pompázó rímekkel« (K. Jakab Antal) lassan lehull. Engedvén a földi kíváncsalomnak, a gravitáció erőinek.”*

Marosi Péter 1974. október 24-i jelentésében olvasható: „Nem nagyon hiszem, hogy volna olyan magyar irodalomkritikus, irodalomtörténész, aki megkérdőjelezn:

Szilágyi Domokos költészete a romániai magyar irodalom legnagyobb értékei közé tartozik, hogy Szilágyi Domokos egyike hazánk legnagyobb költőinek, művészeinek. Költészete – tartalmát illetően – Eugen Jebeleanu lírájára hasonlít leginkább: kérlelhetetlen humanizmus, mély tragikum, ami századunk emberi katasztróáira vonatkozik, a lírai hagyományok továbbéltetése és határozott lépések a költészet modern formái felé.”

A megfigyelési és követési dossziékból egyértelműen leszűrhető: a Securitate – bár az ügynökök munkájára alapozott – gondoskodott arról, hogy a különböző fedőnéven jelentgetők egyáltalán ne érezzék magukat biztonságban: a tartótisztek kézzel vagy géppel írott összegzései mellett saját kezűleg írt jelentéseket is kértek! Sok esetben – ha ismerős a kézírás – név szerint lehet azonosítani a jelentéseket író ügynököket! A megfigyelésre, majd követésre kiszemelt személyt az „obiectivul” – célszemély – megnevezéssel jelölték. Amíg csak kiszemelt volt az áldozat, addig a Securitate fogalomtárában a „lucrat la dosar”, „lucrat în legătură cu...”, amikor már biztosan megfigyelték, a „lucrat în acțiune” bikkfanyelvű fogalmi „bűvkör” illette meg. Az ügynököt, a besúgót a hatvanas évek végéig az „agent”, ezt követően az „informator” terminussal aposztrofálták. Mindkettő összesítő megnevezése a „csatolt mappában”, „munkadossziében” a „forrás” („sursă”) definíció volt. A tartótiszt így összegezte az ügynök által továbbított szigorúan titkos információkat: „a forrás jelenté”. Az ügynökről személyi vagy hálózati dossziét állítottak össze, amely tartalmazta a beszerzéséhez szükséges „előtanulmányokat”, a központi nyilvántartó igazolását, hogy az illetőnek van-e priusza, a beszerzési tervet tartalmazó engedélyezési kérelmet, a beszerzés lefolyását rögzítő jelentést, a saját kézzel írt, olvashatóan aláírt, majd legépelte és újból aláírt kötelezvényt (angajament), a juttatásokról szóló kimutatást – ha kapott ilyesmit –, az ügynök ellenőrzése céljából más informátorok róla készült jelentéseit, az informátori „munka” bizonyos időszakonként történt kiértékelését, sok esetben az informátori „feljegyzéseit” is. Amennyiben az informátorral megszűnt a kapcsolat, a „csatolt mappát”, „munkadossziét” öt év után elvileg meg kellett semmisíteni. Minderre rendszerint nem került sor, mert a hálózatból kizárt ügynököket kompromittáló célzattal később is felkeresték, másrészt abban reménykedtek, hogy valamilyen szinten továbbra is hajlandók „informálni”. (A beszerzés belső mechanizmusával kapcsolatosan lásd még: Molnár János: *Szigorúan ellenőrzött evangélium*. I. kötet. Nagyvárad, 2009. 10–11.)

Nagyon remélem, rövid időn belül sikerül megnyugtatóan és hitelesen tisztázni a Szilágyi Domokos ügynökmúltjával kapcsolatosan felmerült kérdéseket. Történelmi felelősséggel, Szilágyi Domokos életműve iránti tisztelettel – *sine ira et studio* – felkutatok minden lehetséges dokumentumot, amely igazolja vagy cáfolja, illetve árnyalja, újraértelmezi a költő ügynökmúltjával kapcsolatos valamennyi állítást.

■ JEGYZETEK

1. Consiliul Național Pentru Studierea Arhivelor Securității (a továbbiakban: ACNSAS), Fond informativ, nr. I119768, I–II. kötet. 2013. augusztus 15-én a Tokaji Íróklubban *A hallgatás és elhallgatás évei Szilágyi Domokos, Páskándi Géza, Páll Lajos költészetében. Moyses Márton tűzhalála* címmel tartottam vitaindító előadást. Az azóta eltelt időszak kutatásait tartalmazza az itt olvasható tanulmány.
2. ACNSAS, Fond informativ, nr. 2539, f. 275v-276v.
3. A tanúkihallgatást lásd még: *Szilágyi Domokos családi levelezése*. Összeállította, elő- és utószóval, valamint magyarázatokkal, jegyzetekkel ellátta Szilágyi Kálmán. Otthonom Szatmár megye-sorozat. Szatmárnémeti, 2010. 201–203.
4. Szilágyi Kálmán: i.m. 5–6.
5. ACNSAS, Fond informativ, nr. I119768, vol. I., f. 2–3.
6. Stefano Bottoni: i.m. 46. ANSAS, Fond informativ, dosar nr. 235727, f. 404.
7. Szilágyi Domokos: *Válogatott versek és műfordítások. Kortársunk Arany János (tanulmány)*. Válogatta, szerkesztette, a bevezető tanulmányt, jegyzeteket és az utószót írta Szakolczay Lajos. Magvető Kiadó, Bp., 1979. 16–17.

CSEKE PÉTER

„MIKÓ-MEGFIGYELŐK” A SZERKESZTŐSÉGBEN

Bizonyára a legnagyobb kedvezmény elvének alkalmazásával járó előnyök „szemmel tartása” is hozzájárult ehhez: a hatalom nem akarta elveszíteni az Egyesült Államok jóindulatát.

■ 1. A Dunatáj Alapítvány megbízásából 2014 tavaszára dokumentumfilm készül Mikó Imre zaklatott életpályájáról. A Domokos János vezette stáb október végén több napon át forgatott Kolozsvárt. A kérdező a Budapesten élő Stefano Bottoni történész, aki a *Magyar Kisebbségben* tanulmányt tett közzé Mikó Imre és a román állambiztonság viszonyáról.¹ A terjedelmes közleményről több ismerető is megjelent (az MTI, a HVG, a Transindex portálján, a *Szabadság* hasábjain), és némelyik visszhangból az aggodalom is kicsendült a témakezelést illetően. A kétes értékű szekus iratokat nézzük-e, vagy a történelmi kényszerúségeknél alávett ember efemer értékű megnyilatkozásait? „Akik az életét tönkretették, a nevét bemocskolták, azok titokba burkolózhatnak a mai napig?” – kérdezte az Amerikai Egyesült Államokból az egykori Mikó-tanítvány, Szöllősi Béla.² Mikó monográfusa, Balázs Sándor egyenesen a szenzációhajhásztól óvta a film alkotóit.³ Stefano Bottoni, a szekus dossziék titkait kutató történész és Domokos János, a film rendezője – ugyancsak a *Szabadság* hasábjain – kifejtette: nem céljuk a leleplezés. Arra keresik a választ, hogy milyen volt polgári politikusként élni a kommunista rendszerben. „Mi a különbség az egypártrendszer játékszabályainak elfogadása, a rendszerrel fenntartott párbeszéd vagy a jobbító szándékkal vállalt együttműködés között? Lehetett-e nemet mondani az állambiztonságnak, és ez milyen egzisztenciális következményekkel járt?”⁴

A készülő dokumentumfilm remélhetőleg a szekusdossziék tanulmányozásának elvi-elméleti

és módszertani eljárásaira is rávilágít majd. Ebben bízva álltam – több társammal együtt – magam is kamerájuk elé.

2. Mikó Imre számtalan belügyes megfigyelőinek⁵ egyike 1964. június 19-én eképpen jelentett: figyelni kell az egykori Erdélyi Magyar Párt főtitkárának, „a horthysta parlament képviselőjének” erdélyi és magyarországi kapcsolatait, merthogy „a reakciós elemek lehetséges kormányfőt láttak benne”. A jelentéstevő ügynökök és tartótisztek egyébként fölöttébb furcsállják, hogy a baloldali elkötelezettségű „megfigyelték” (Balogh Edgár, Csehi Gyula, Gáll Ernő) igencsak jó véleménnyel vannak a „jobboldali”, „irredenta”, „magyar nacionalista” Mikóról. Ráadásul a legnagyobb tisztelet és megbecsülés hangján beszél róla még Benkő Samu, Erdélyi László, Faragó József, Gaál Margit (Gaál Gábor özvegye), Heinrich László, Kacsó Sándor, Kiss Elek unitárius püspök, Nagy Géza, Tóth Sándor és Venczel József is, akik közül többen rendszeresen felkeresik az egyetemi könyvesboltban. Benkő Samunak, Gáll Ernőnek, Tóth Sándornak, Erdélyi Lászlónak rendszeresen kijár a „magyar nacionalista” megbélyegzés. Ezek után már azon sem csodálkozhatunk, hogy az *Erdélyi Fiatalok* is „magyar nacionalista szervezatként” jelenik meg ezekben a belügyes dossziékban. Szembetűnő, hogy az illegalista múltú és a náci koncentrációs táborból szabadult Gáll Ernőre haragudtak a leginkább. Miért áll ki minden adandó alkalommal Mikó Imre mellett? Számon tartják, hogy francia, német, angol, orosz nyelvismeretének köszönhetően Mikó szociológiai és ideológiai szakirodalomhoz segíti hozzá Gáll Ernőt, „hálaképpen” pedig Mikó előtt széles fronton megnyílnak a *Korunk* hasábjai.⁶

Korviszonyainkra jellemző mozzanat: egyik volt brassais tanárkollégája, aki „Sófalvi” néven rendszeresen jelentett Mikóról, 1962. október 4-én azt tudakolja: Miklós István néven ő fordít-e oroszról? Az '56-ot követő megtorlások és tisztogatások során Mikót is eltávolítják a tanügyből, a főtéri könyvüzlet, a Cartea Rusă (Az Orosz Könyv) lerakatához kerül, ahol a Nagy Ladislau/Nagy László néven jelentő munkatársa egyik alkalommal arra volt kíváncsi: hogy is jutott eszébe, hogy a *Korunk*nak írjon? A *Korunk*nak jutott eszébe – tehetjük hozzá. Mind a harmincas évek első felében, mind a folyóirat újraindulását követően. Merthogy a lapnak szüksége volt az ő nyelvtudására, szellemi tájékozottságára, íráskultúrájára, munkabírására. Az 1964. február 13-i jelentés szerint „Aczel” azt is számba vette, hogy 1957-től 1964-ig milyen jellegű publikációi voltak Mikónak a *Korunk*ban. Ha az életmű-bibliográfia alapján kiegészítjük ezt a hevenyészett listát, 115 címet számolhatunk össze. Ami önmagában sem kis teljesítmény, még akkor sem, ha tudjuk: jórészt „kenyéranyagokról” van szó. Mind a maga, mind a *Korunk* szempontjából. (A „Páll Ernest” nevű ügynök 1964. július 1-jei jelentése szerint főként a *Haladó hagyományok*, a *Krónika*, a *Panoráma* rovatok igényelték közreműködését.)

3. A négyévi szovjet hadifogságából épphogy hazatért Mikó Imre 1948-ban keresi helyét a kialakuló új helyzetben. Az *Önéletrajz és önbírálat* című visszatekintésében nem alaptalanul hivatkozott baloldali kapcsolataira.⁷ Akikkel együtt indult a kisebbségi helyzet feltárására és a kisebbségi életstratégia kidolgozására vállalkozó – „radikális és liberális” – *Erdélyi Fiatalok* munkaközösségében, többnyire a távollétében királyi rendelettel indított Bolyai Egyetem tanárai, illetve vezetői voltak. Bányai Lászlóra, Demeter Jánosra, Jancsó Elemérre, László Dezső testvéröccsére, dr. László Ferenc közgazdászra gondolunk. És természetesen Balogh Edgárra meg Szabédi Lászlóra. Mikó hazaérkezésekor történetesen Balogh Edgár volt a Bolyai Egyetem rektora, amíg 1949-ben le nem tartóztatták őt is. Holott a második világháború vége felé Mikóval együtt kulcsszerepe volt Kolozsvár megmentésében, a zsidó munkaszolgálatosok és a bebörtönözött kommunisták kiszabadításában. Szabédival az Unitárius Kollégium hagyományrendszere és szellemisége is összekötötte, és aki

– amikor még Székelynek hívták – a legjobb recenziót írta Balázs Ferenc „világiáró könyvről” az *Erdélyi Fiataloknak*.⁸ Természetesen Mikó Imre kérésére.

A családtagok úgy emlékeznek, hogy az *Önéletrajz és önbírálatot* Gaál Gábor kérte volt Mikótól.⁹ Magam azt tartom valószínűnek, hogy a szöveg a Bolyai Egyetem káderosztályának a kérésére született, Mikó egyetemi oktatói kinevezése érdekében, és ekként kerülhetett Gaál kezébe. Tény, hogy a nyugati hadifogságból visszakérülő marxista filozófiatanárnak szüksége volt a „keleti fogságban” orosz nyelvtudással gyarapodott hajdani *Korunk*-munkatársra. A *fiatal Marxról* szóló egyetemi előadásai során Gaál nem nélkülözhetette a szovjet forrásmunkákat (elsődlegesen például a lenini Hegel-kommentárokat tartalmazó *Filozófiai füzeteket*). A történelem fintora: az akkori ambivalens helyzetben a politikailag megbélyegzett Mikónak orosz nyelvtudásával kellett eltartania népes családját.¹⁰

Gaál úgy találta, hogy az *Önéletrajz és önbírálat* nem eléggé önkritikus. Ezért maradhatott fenn mind a szerző, mind a Szeku irattárában. Hogy az 1948-ban még hatalmas teljében lévő Gaál Gábor valamilyen – alárendelt – szerepet szánt volna Mikónak a Bolyai Egyetem filozófiai és közgazdasági karán? Elképzelhető. Mikó egyetemi oktatói kinevezésének kérdése ugyanis pár évig „téma” volt szekus körökben. Megfigyelőinek egyike, az „Aczel” nevezetű ügynök* 1964. február 13-án úgy emlékezett, hogy a Balogh Edgárt követő rektor, Bányai László is az egyetemen szerette volna látni Mikót, csakhogy az 1956-os magyar forradalom kitörése után ez már szóba se kerülhetett.¹¹

4. Az 1968-as nyitást követően Mikó Imre elsőként hívta fel a figyelmet az *Erdélyi Fiatalok* nemzedéki mozgalmára és annak kiadványaira az *Igaz Szó* 1970-es évfolyamában.¹² Ezt követte Gáll Ernőnek a vegyes lakosságú falvak kutatásáról írt *Korunk*-tanulmánya, amelyben a szerző tudománytörténeti távlatban emeli ki *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* korabeli jelentőségét.¹³ A hatvanadik születésnap a felvidéki Sarló szociográfiai kutatásait kezdeményező Balogh Edgárnak kínál alkalmat 1971-ben, hogy portrévázlatában éles kontúrokkal jelezze: Mikó „az *Erdélyi Fiatalok* romantikus falukutató kezdeményezését tudományos felmérésig viszi tovább”.¹⁴

László Dezső eseményszámba menő kor- és nemzedéktörténeti visszaemlékezésének a megjelenése után¹⁵ (a kéziratot Gáll Ernő kérte a *Korunk* számára) úgy tűnt, hogy 1973-ban végre lezárult az ötvenes években „nacionalistának”, „profasisztának” bélyegzett ifjúsági mozgalom rehabilitálása. Hogy aztán Mikó szekus dossziéjából kiderüljön: a hetvenes évek elején nemcsak Gáll Ernőt foglalkoztatta a kolozsvári értelmiségnevelő műhely tevékenysége – a belügyesek is élénk érdeklődést mutattak iránta. Merőben más megfontolásból persze. Az idő tájt, amikor László Dezső írása beérkezett a *Korunk* szerkesztőségébe,¹⁶ Mikó szekus-iratainak V. kötege újabb dokumentummal gazdagodott. Egy 1973. március 25-i jelentés arra hívja fel a figyelmet, hogy *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* azt sugallja: Erdélyben a magyarok az őslakosok, a románok pedig betelepültek. Az ügynök ugyanakkor nehezményezi, hogy a falufüzet szerzője transzszilvanista alapon tárgyalja a nemzetiségi kérdést; Mikó Imre szerint ugyanis a svájci modell érvényesítése jelenthetné a megnyugtató megoldást: az Erdélyben együtt élő nemzetrészek önkormányzatainak együttműködése. Szóba kerülnek Mikó politikai „pálfordulásai” is: előbb jobbra tart, aztán meg balra. De arra nem hajlandó utólag sem választ adni: marxistából miért lett antimarxista?

Hogy miért kerültek újólag terítékre az ötvenes évekből jól ismert vádpontok? Mikó politikai múltját többször is átvilágították, erdélyi és külhoni kapcsolatait figyelték – egyházi főgondnoksága idején (1964–1968; 1973–1977) különösképpen; irodalmi munkásságát, műfordítói és publicisztikai tevékenységét szemmel tartották

*László Béla fedőneve (Szerk.)

– álnéven közreadott publikációit nemkülönben. Hiába hivatkozott baloldali kapcsolataira, vagy arra, hogy Dimitrie Gusti professzort nemcsak Bukarestben kereste fel, de Párizsban is eljárt a világhírű tudós előadásaira – mindez csak a gyanakvást növelte: mit akar ezzel leplezni? Az „éberségi hullám” újbóli feltarajlása alighanem azal függ össze, hogy 1973 őszén meghívták az Egyesült Államokba. A meghívás egyrészt a nagy unitárius személyiségekkel – Bölöni Farkas Sándorral, Brassai Sámuellel, Orbán Balázssal – foglalkozó írónak és világi unitárius egyházvezetőnek szólt, másrészt a Kriterion szerkesztőjének. Kihallgatásai során Mikó sosem tagadta, hogy a két háború között kapcsolatban állt a *Tizenegyek* egykori költőjével, Szent-Iványi Sándor kolozsvári unitárius teológiai tanárral. Csakhogy a meghívás idején Szent-Iványi az Amerika Hangja Rádió munkatársa, az Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat vezetője, az Amerikai Erdélyi Szövetség vezetőségi tagja volt.

Így hát nincs semmi meglepő abban, hogy a borsi határnál 1973. szeptember 27-én szigorú vámvizsgálatnak vetik alá Balla Bálint NSZK-beli szociológust,¹⁷ és elkoazzák tőle az *Erdélyi Fiatalok* négy falufüzetét, amelyeket Mikó szeptember 24-án adott át neki fénymásolás végett. Október 2-án a Tatár Péter fedőnevű ügynök az ifjúsági mozgalom népi, felekezeti feletti és „mérésékelt nacionalista” jellegéről tájékoztatja megbízóit. Mikó falufüzetét lényegében „irredentának” tartja, mely azt a félelmet sugallja, hogy az erdélyi magyarság elrománosítása elkerülhetetlen.¹⁸ Hamarosan ismertető készül mindenikről, annál is inkább, mivel az Árpád úti rezidencián jól tudták, hogy Balla kitől kapta a füzeteket a Petőfi utcában.

A belügyesek ébersége ellenére Mikó az útlevelet megkapja. Bizonyára a legnagyobb kedvezmény elvének alkalmazásával járó előnyök „szemmel tartása” is hozzájárult ehhez: a hatalom nem akarta elveszíteni az Egyesült Államok jóindulatát. Más „hozadéka” is volt persze ennek az engedménynek: a Románia-ellenes magyar emigráció megfigyelése.¹⁹ Mind az elutazás (1973. november 12.), mind a visszaérkezés (1973. december 12.) sok megaláztatással járt. A Băneasa repülőtéren kiderült, hogy a kéziratot Kolozsváron véleményező megyei aktivista nem üttette rá a „nihil obstat”-ot, pedig Mikó román nyelven is benyújtotta azt láttamozás végett.²⁰ Vendéglátóinál fejből kellett újraírnia tehát a szöveget.²¹ A hazaérkezést követően egymás után keresik fel a lakásán a besúgók és az ügynökök. „Nemes” már december 17-én, „Stănculescu” december 22-én. Csak részleteket tudnak meg Mikótól,²² ami nem elégíti ki a tartótisztet, Oprea Florian őrnagyot. Következik hát a kihallgatás 1974. január 4-én, aminek eredményeként hét gépelt oldalnyi szöveg került a dossziéjába.²³ Szerencsére azt nem tiltották meg, hogy az irodalmi, illetve egyházi nyilvánosság előtt beszámolhasson az amerikai unitáriusok között szerzett élményeiről/tapasztalatairól.²⁴ Nem, mert már folytak a Kolozsváron tartott 1974-es Unitárius Világkongresszus előkészületei.²⁵ És ott ismét szükségük volt Mikóra: a Nyugatról érkezők közül kikket tartja a kapcsolatot?

Újból előtérbe kerül a Tatár-ügynök által „kiszemelt” idézetgyűjtemény, mely 1974. június 27-én egyenesen Mikó Imrére „fókuszált”. A 136 lapot számláló kiadványból 25 idézetet ragadnak ki (a 8., 9., 13., 14., 25., 28., 34., 52., 61., 63., 69., 74., 83., 85., 90., 91., 93., 104., 111., 112., 114., 125., 126., 131., 133. oldalról). Hogy mennyire tendenciózusan, azt az alábbi „szűrőpróba” is érzékelteti:

„A nemzet fogalma alatt ma egy olyan nemzetiséget értünk, mely az állami hatalommal rendelkezik, míg a szoros értelemben vett nemzetiség állami hatalom nélkül egy idegen nemzetiségnek reá nézve kedvezőtlen jogi és gazdasági rendje alatt él.” (8. lapról)

„Az imperialista nemzetállam-felfogással szemben ma már Európa-szerte érik a hangulat a kisebbségeknek mint közületeknek az elismerésére. Ezért küzd a német kisebbségi »Nation und Staat« mozgalom [...]. Ennek lehetőségét foglalja magában a pá-

rizsi szerződés 11. szakasza, mely a székely és szász közületeknek kulturális önkormányzatot biztosít, a gyulafehérvári proklamáció, ahol az együtt élő népek nemzeti jogainak fenntartásáról van szó, sőt Károly király 1931. évi trónbeszéde is már nem kisebbségekhez tartozó egyénekről, hanem népekről emlékezik meg.” (8–9. lapról)

„Az asszimiláció legfőbb akadályja [...] a nép nemzeti öntudata, amivel szemben eredménytelen marad mind az erőszakos beolvasztási törekvés, mind a gazdasági előnyök békés felkínálása.” (13–14. lapról)

„Bűnjelként” szerepel az Acsády Ignáctól vett idézet („természetesen” a szerző megjelölése nélkül) a töröktől/tatártól, járványoktól pusztított Erdélybe áramló románok letelepedéséről. (34. lapon)

„Végigtekintve Bonchida, Válaszút, Bádok és Borsa lakosságában a XVII. és XVIII. században beállott változásokon, tisztán megfigyelhetjük azt a folyamatot, mely a magyar nevek megritkulásában, sőt kipusztulásában és a román nevek túlsúlyra emelkedésében áll. [...] Megfigyelhető továbbá az is, hogy a románok térhódításával számos magyar asszimilálódik...” (69. lapon)

5. „Én július elején megyek szabadságra – írta 1973-ban egyik levelében. – Székelyudvarhely mellett, Szejkefürdőn dolgozom Orbán Balázsról szóló regényem második kötetén.” A megfigyelési dossziék tanúsága szerint a készülő (pontosabban: a befejezés előtt álló) regény felkeltette a hatóságok figyelmét is. Már 1971 nyaratól találunk feljegyzéseket arra vonatkozóan, hogy „Orbán Balázssal küszködik”, mert a regény szerepel „a Dacia jövő évi tervében”. Az 1971. október 23-i jelentés szerint azt is tudják az udvarhelyi szekusok, hogy Mikó öt példányban gépeli a kéziratot, és ebből egyet Váró Máriánál hagy. 1974 nyaratól felgyorsulnak az „események”. A következő nyáron ugyanis az udvarhelyi szekusok jelentik feletteseiknek: Mikó „ismét jön Szejkefürdőre, hogy befejezze a regényt”. Mire 1974. június 23-án utasítják a Hargita megyei szerveket, hogy tartsák megfigyelés alatt a szerzőt. A feladattal Gedő András székelyudvarhelyi őrnagyot bízzák meg, aki július 9-én arról számol be, hogy a nyár folyamán Mikó az említett regényen dolgozott, és a kézirat tartalmáról a „kezükből tartott” Székely László újszékelyi unitárius lelkészről kaptak tájékoztatást. A Mikóval egy időben szovjet hadifogságot szenvedett tiszteletes nem állított mást, mint ami a valóság: az Orbán Balázsról szóló életregény „unitárius szellemben van megírva”. A jelentésből az is kiderül, hogy Mikó akkor még bízott a regény megjelenésében. Később egyre szkeptikusabbá válik. „Stănescu” megfigyelő 1975. július 22-én arról tájékoztatja a kolozsvári szerveket, hogy az Orbán Balázs-regény kézírata már egy éve Bukarestben van, de Mikó nem tudja, hogy megjelenik-e, mert két tanulmánykötetét elutasították már. Hogy a regény végül is nem jelent meg írója életében, annak oka nemcsak a kiadó által megbízott lektor szerkezeti/megformálási kifogása volt. „Hanem sokkal inkább az, hogy akkor – Dávid Gyula visszaemlékezése szerint –, 1976-ban már kényelmetlen volt a cenzúra számára egy mű, amely emléket állít a szabadság egy olyan megszállottjának, a Székelyföld egy olyan szerelme-sének, mint amilyen Orbán Balázs volt.”

■ JEGYZETEK

1. Stefano Bottoni: *Népszolgálat és túlélés. Mikó Imre és a román állambiztonság, 1948–1971*. Magyar Kisebbség, 2013. 1. 8–50.
2. Szöllösi Béla: *Keresztre feszítve – hányadszor? Mikó Imre védelmében*. Szabadság 2013. július 30
3. Balázs Sándor: *Előzetes egy Mikó Imréről készülő dokumentumfilmhez*. Szabadság, 2013. október 12.
4. Stefano Bottoni – Domokos János: *Válasz Balázs Sándornak*. Szabadság, 2013. október 19.
5. A Mikóról készített szekus-dokumentumok V. kötegében az 1963. április 11-én kelt 320-as számú feljegyzésben az olvasható, hogy a Sófalvi, Stoica Paul, Szentpéteri, Gyurka, Pădureanu, Pap János, Zilahi, Papp Domokos fedőnevű ügynökök (agenți) voltak ráállítva. Az 1968. április 30-i jegyzékben Someșan Vasile, Székely János, Nagy Ladislau/Nagy László besúgók (informatori) szerepelnek; *Plan de măsuri 19. VI. 1964*. Az 1964. június 29. és július 1. közötti napokról szóló jelentés alapján készült intézkedési tervben Pleșița Nicolae őrnagy elrendeli Mikó Imre erdélyi és magyarországi kapcsolatainak a megfigyelését.

6. Az „Aczel” fedőnevű ügynök jelentése 1964. február 13-án.
7. In: Balázs Sándor: *Mikó Imre. Élet- és pályakép.* Kéziratok, dokumentumok (1933–1968). Polis Könyvkiadó, Kvár, 2003. 294–314. Lásd még Balázs Sándor jegyzetét a dokumentumról (447–448).
8. Székely László [Szabédi László]: *Balázs Ferenc: Bejárom a kerek világot.* EF 1930. 3. 47–48.
9. Mikó Lőrinc szóbeli közlése.
10. Lásd: Balázs Sándor: i. m. 161–181.
11. Mikó szekus megfigyeléseinek V. kötetében olvasható, a Crețu Ioan kapitány tollából származó – 1965. március 3-án kelt – 307-es számú jelentésben.
12. Mikó Imre: *Erdélyi Fiatalok.* Igaz Szó 1970. 10. Változtatásokkal, bővítésekkel újraközölve in: M. I.: *Akik előttem jártak.* Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1976. 14–31.
13. Gáll Ernő: *A vegyes lakosságú falvak kutatása.* Korunk 1971. 7. Ua. in: G. E.: *Tegnap és mai önismeret.* Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1975. 143–149.
14. Balogh Edgár: *Mikó Imre 60 éves.* Igaz Szó 1971. 5. Ua. in: B. E.: *Mesterek és kortársak.* Tanulmányok, jegyzetek, emlékezések. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1974. 453–455. – Egyébként elsőként Mikó írt nálunk a Sarló-mozgalomról az *Erdélyi Fiatalok* 1930-as évfolyamában.
15. László Dezső: *Erdélyi Fiatalok.* Korunk, 1973. 6.
16. Uő: i. m.
17. Szöllősy Pál: *Szociológia mint életcél.* (Balla Bálint: *Életem és a szociológia.*) Korunk 2010. 9. 115–118.
18. Vö: VI. köteg, 102/31. I. 1974-es számú jelentés.
19. Ioana Constantin kolozsvári ezredes átiratban kéri a Belügyminisztériumot, hogy nyugati útján figyeltesse Mikót: kikkel találkozik?
20. Az 1971. június 15-én megnyitott 2399-es számú dossziében *Trecutul și prezentul biografiei ca gen literar in literatura maghiară din România* címen szerepel egy 14 és 16 oldalas gépirat, Mikó saját kezű javításaival.
21. Vö. Mikó Imre: *Gondolatok az erdélyi magyar emlékirat-irodalomról.* A rekonstruált szöveg először az *Ötágú Sípban* jelent meg, majd *A Hétben*, aztán az *Akik előttem jártak* című kötetben (239–248). A „Nemes” fedőnevű ügynök 1974. január 7-i jelentése szerint kérésére után Mikó azt írta haza a feleségének, hogy előadása újraírásán dolgozik, mert az előre elkészített szöveget a repülőtéren elvették tőle.
22. VI. köteg, 38. és 102. lap. Jelentéseik szerint Mikó előadást tartott New Yorkban, Washingtonban, Buffalóban, New Brunswickban, Bostonban, Clevealande-ben.
23. Uo. 42–49. lap. Eszerint Mikó Imre találkozott Szent-Iványival, Teleki Bélával, az Erdélyi Párt volt elnökével, Páll Györggyel, az Országos Magyar Párt temesvári szervezetének titkárával, Cseh Tibor vegyészsel, Gyallay-Pap Domokossal, Kóréh Ferencsel, Flórián Tiborral, Hamza Andrással, Prágay Dezsővel, Hám Tiborral, Teleki Gézával. Többnyire azok keresték a találkozást vele.
24. A Mikó-életmű bibliográfiájából sajnálatos módon kimaradt a *Bölöni Farkas Sándor nyomában az Egyesült Államokban* (Utunk 1974. 2.). Lásd még: Mikó Imre: *Amerikai unitáriusok között.* Keresztény Magvető, 1973. 3–4.
25. Oprea Florian őrnagy 1974. január 4-i jelentése alapján.

LŐRINCZ GYÖRGY

MÉG EGYSZER...

Öninterjú

A besúgók kapcsán feltétlenül szembe kell nézni azzal a ténnyel, hogy kik és hányan lettek öngyilkosok, alkoholisták, hány és hány család ment tönkre visszafordíthatatlanul.

Ahol az embert megalázzák, ott már nem tud másként élni, mint saját érdekéért, saját hasznát keresi, és nincsen benne többé szív, még akkor sem, ha ünnepel, vagy ha szeret, vagy ha imádkozik.

HÖLDERLIN

■ – Többször megszólaltál a besúgással s a besúgókkal kapcsolatban.

– Igen. Valóban több cikkben is megszólaltam, s ráadásul írtam három vagy négy novellát, elbeszélést és egy regényt is erről a kérdéstről.

– *Miért foglalkoztatott téged annyira ez a téma?*

– Talán mert kétségbe vont mindent, amit fontosnak tartottam az életben. A szeretetet, a bizalmat és az önbecsülést. Vagy talán azért, mert az életem legnagyobb kihívása volt abban a korban, amelyben éltünk. Az árulás a legaljasabb tettek egyike, részben mert bizalomra, barátságra, kölcsönös tiszteletre épít, részben mert szétzúzza az őszinte emberi kapcsolatokat is egy olyan társadalmi közegben, ahol már nincs is más érték, mint az őszinteség és bizalom. Tehát a legutolsó és legtisztább emberi értékeket számolta fel. Éppen ezért a besúgás kérdése nem bűnbánat, de nem is megbocsátás kérdése. Főleg azok esetében, akik önként és vígan jelentettek vagy túlteljesítettek.

– *Miért?*

– A besúgók kapcsán feltétlenül szembe kell nézni azzal a ténnyel, hogy kik és hányan lettek öngyilkosok, alkoholisták, hány és hány család ment tönkre visszafordíthatatlanul. Ha róluk egy pillanatra is megfeledekezünk, akkor annyi, mintha az egész korról megfeledekeznénk. Amikor tehát a megbocsátásról vagy feloldozásról beszélünk, akkor gondolnunk kell minden egyes halottra is vagy

azokra, akik a megfélemlítések, meghurcolások miatt elzüllöttek, alkoholistákká váltak. Udvarhelyen csak az én közvetlen ismeretségi körömből négyen lettek öngyilkosok. Akikről pontosan lehetett tudni, hogy miért vetettek véget az életüknek. És ezek ráadásul nem voltak csúcserőtelmesek. Ráadásul most utólag feltételezhető, hogy a '90 utáni első, besúgással kapcsolatos megnyilatkozások, megszólalások sem a meghurcoltak, megalázottak, bebörtönözöttek véleménye volt, ők valójában még föl sem ocsúdhattak, hanem sokkal inkább a Securitate háttéremberei, akik szervesen tovább működtek, azoké, akiknek a feladatuk volt a körülmények tisztázásának az ellehetetlenítése, a tisztánlátás megakadályozása. '89 után például megpróbáltunk egy „fehér könyvet összeállítani” a '89 előtt meghurcolt, megvert emberekről – elszabotálták. E láthatatlan személyek háttértevékenységének köszönhetően nem látunk tisztán még ma sem, olyanok ők, mint a *hivatásos* fórumozók vagy a tévéműsorok betelefonálói, akik valószínű fizetett „alkalmazottként” egy-egy intézményt, pártot képviselve folyamatosan zavart keltenek. Éppen ezért a kérdés nem az lett, ami kellett volna, hogy legyen, vagyis hogy lehet-e *minden helyzetben erkölcsösen cselekedni*, hanem épp ellenkezőleg: a tisztánlátás megakadályozása, a zavarodottság fenntartása. Ráadásul egy alapjaiban vallásos társadalomban tudatosan a megbocsájtásra s a keresztény erkölcsre apelláltak. Persze, ehhez hozzájárult az is, hogy a társadalom nem nyilvánult meg egységesen, s a halottakat nem lehetett föl-támasztani, a széthullt családokat egygé forrasztani. Ez végletessé, befejezetté tette a megválaszolhatatlant. Fokozta ezt, hogy a besúgott mindig is egymagában állt a hatalom, a besúgó s egy besúgásra épült társadalom teljes gépezetével szemben, a szomszédos államok is egymás között kapcsolatot tartottak fenn, átadták, működtették az egyébként is többszázados tapasztalatot, illetve az új helyzetben fölerősítették a megbocsájtás fontosságát, már-már elutasították a tisztázás, tisztánlátás óhaját. És így lett, épp emiatt az új világ is olyan, amilyen. Mert nem tudtuk, át sem gondoltuk, hogy a hangadók véleménye mögött kik állnak. Az új hatalomba beemeltek mögött kik állnak. Egy pillanatra a társadalom látóteréből eltűntek bizonyos szervezetek, a háttérben persze tovább tevékenykedtek és ők maradtak az egyetlen szervezett erő hosszú időn át. És amikor erre rájöhettünk volna, már meg is szilárdult az új hatalom. Ráadásul ekkor már a nyugati kormányoknak sem volt érdekük a teljes hatalomváltás, kialakult kapcsolatrendszerekkel rendelkeztek, kialakult kapcsolatok működtek – ez a leglátványosabban például Magyarországon látható –, s tudták: a szorult helyzetben lévő, kiszolgáltatott kommunistákkal könnyebb egyezkedni, mint a tiszta, erkölcsös, de ismeretlen emberekkel kapcsolatot teremteni, esetleg vitatkozni. Ez sajnos csak mára vált egyértelművé, amikor már láthatjuk, hogy mit kértek tőlünk ezért. Tulajdonképpen az egész „rendszerváltás” egy rejtett gazdasági háború fedőművelete volt: „szabadságot” adunk nektek, de cserébe nyissátok meg piacaitokat s a gazdaságot.

– *Mi és mikor volt az első ilyen irányú tapasztalásod?*

– Mielőtt erre válaszolnék, ki kell térnem egy másik kérdésre is. Én falusi származású voltam, teljesen idegen volt számomra a többsikű gondolkodás. A többféle identitás. A rendszerváltás után, amikor először mentem Magyarországra, szinte ledöbbsentem attól, milyen magas szinten tudtak beszélni az ottani emberek. Aztán rájöttem arra, hogy miközben mi arra törekedtünk, hogy elrejtjük a legigazabb, legőszintébb gondolatainkat, őket a nyelvi precizitás, a nyelv tökéletes birtoklása foglalkoztatta. Még árnyaltabban, egyértelműben fogalmazva, nekem falusi gyermekként az első időkben gondot jelentett a saját gondolataim pontos megfogalmazása is, hogy azután, miután elkerültem otthonról, rögtön azzal szembesüljek, hogy egyféle nyelven beszélnek az emberek otthon a családban, másféleképpen az utcán, és megint másféleképpen a HIVATALBAN. És ez nemcsak az akkor divatos politikai fej-

tágítókon érte el a maga mélységeit vagy csúcseit, hanem az élet minden területén. Később sokszor elgondolkoztam a személyiségem különböző rétegein, s megdöbbentem, hogy milyen színéváltozó emberré lettem az évek során, miként váltottam egyik identitásból a másikba. Kerültem el, rejtettem el a számomra, esetleg a másik személy számára is veszélyes gondolatokat, dolgokat. Persze sok időbe telt mindez. Én, miután leszereltem, Zetelaka környéki tanyákon tanítottam, csupa lányok között, éppen ezért, ha csak tehettem, csillogtattam az eszemet. Ráadásul naiv falusi voltam, akinek érték volt az őszinteség. 1973-tól 1989 decemberéig egy gyárban, a székegyudvarhelyi Technoutilajban dolgoztam, s mert diszpécser voltam, reggel 30 műhelybe kellett bemenjek, s kb. száz emberrel szóba álljak, akiknek – főleg miután megjelent az első kötetem, az *Amíg csak él az ember* – az első kérdésük az volt, na, mit szólsz, vagy mit szól Ceaușescu elvtárs tegnapi beszédéhez? S mert Ceaușescu elvtárs ugye mindennap beszélt, s mert minden reggel volt egy tegnap is, nekem nagyon meg kellett gondolnom, hogy kinek mit mondhatok. Minden kérdésre, a bizalomtól és más meghatározóktól függően, különböző eszmerendszerekbe kellett nemcsak helyeznem magam, hanem válaszolnom is. Ekkor mondta a feleségem, hogy beszélj, csak beszélj, mert általában az ember szája vereti meg a seggét. És majdnem így is lett, bár az igazság az, hogy nem vertek meg. Viszont el kell mondanom, a bizalmatlanság később, az évek során olyan fokot ért el bennem, hogy odajutottam – egykét ember híján mindenki iránt –, hogy a legtöbb ismerősömnem elmondtam valamit, amit egyedül csak neki mondtam el, s lejegyeztem, hogyha arra valahol, valamikor rám kérdeznek, tudjam, „honnan fúj a szél”. Ekkor és ebből írtam egyébként a *Véleménynélküli ember* című novellámat, vagyis hogy, miként válik véleménynélküli emberré az ember.

– *Térjünk vissza közvetlenül a besúgásra. A legfontosabb kérdés számomra: miért lesz, hogy lesz valaki besúgó... Melyek voltak azok a kérdések, amelyekkel sarokba szorították az egyes embert. Feltételezem, senki nem jelentett önszántából...*

– Tévedsz. A kérdés sokrétűbb, mert igenis jelentettek... Ahogy Hamvas Béla írta egy öninterjújában az ötvenhat utáni helyzetről: „Az elaljasodáshoz minden kedvezett, és semmi egyéb nem volt, mint elaljasodás”. És ez érvényes volt ránk is.

– És itt álljunk meg újra egy pillanatra, tegyünk egy kis kitérőt. Nézzük meg, hogyan, mikor s miként szervezték be a nagy többséget. A kezdetekben, tehát a 45-ös rendszerváltáskor, akiket be akartak szervezni, azok egy része már eleve megfélemlített, kiszolgáltatott ember volt. Aki vagy a régi uralkodó osztály tagja volt, vagy az előbbi rendszer fenntartója, besúgója, valamelyik reakciós párt tagja, például nyilas vagy elítélt, aki börtönben volt, és onnan szabadult, vagyis olyan helyzetben voltak mind-mind, hogy számukra nem volt más kiút. És erre a hatalom birtoklóinak megvolt a tapasztalatuk és megvoltak a módszereik. Hisz gondold el, te, a naiv ember, kivel beszéltél volna őszintebben, nyíltabban, mint egy börtönviselt emberrel... (És itt és most nem is beszélek azokról, akik önszántukból, elvhűségből vagy meggyőződésből, esetleg irigységből, gyűlöletből, anyagi vagy hivatali előnyökért, hatalmi céllal jelentettek. A kommunistákról. A karrieristákról. Vagy akik titkos hatalmat, védettséget akartak maguknak. Akik a frusztráltságukat, semmi voltukat akarták ezzel kompenzálni. Meg kell nézni a negyvenes évek újságjait, megdöbbensz, amit ott tapasztalsz. Tele volt a sajtó önkéntes feljelentőkkel. Azt is mondhatnám, burjánzott a feljelentés)...

– Viszont az egyszerű emberek közül a hangadókat, akiket csak simán kiszemeltek, vagy fölhívták magukra valamivel a figyelmet – és itt már inkább a hetvenes évekről beszélek –, azokat általában kétféle céllal „hívták” be. Őket vagy csak megfélemlíteni akarták, vagy hogyha látták, hogy a megfélemlítés során valóban meg is ijedtek, egyszerűen beszervezték. Ezt a feltételezést megerősíti az is, hogy ezeknek a behívását, sőt a megverettetését is, ha a helyzet úgy kívánta, tehát nem tudták meg-

törni a behívottakat, kiszivárogtatták, már-már szinte dobra verték, hogy ijedjen meg, féljen, rettegjen a közösség, míg a „csak” szervezési céllal behívottak behívását titokban tartották. Viszont, persze a kortól függően, most egy nagyon meglepő dolgot mondok. Az én meglátásom szerint, mint már jeleztem, például a hetvenes években, nem volt kötelező kényszer a besúgás. Igaz, ekkor már a feltételek is mások voltak, mint korábban, de számítottak arra is, hogy nem mindenki szervezhető... És persze ez csak ott derülhetett ki, bent, amikor szóba álltak. És ezt nem csak azért gondolom, mert hívták a következőt, aki simán belépett, hanem a beszélgetés során derülhetett ki az is, hogy alkalmas-e az illető vagy sem. Akit viszont csak szervezési céllal hívtak be – bár a megfélemlítés és a különböző előnyökkel való kecsgetés ekkor is működött –, a forgatókönyv nagyjából a következő volt: amikor behívták, és szembekerült a hivatal emberével, persze a különböző stiklik után, mint a több órás várakoztatás, az ajtó bezárása, hisz minek kellett bezárni az ajtót, amikor lent fegyveres őr őrködött, ha nem a megfélemlítésért, többnyire a következő kérdést tették fel: – Tudja úgy-e, miért hívtuk? Persze a válasz az volt, és igazat mondtunk:

– Nem.

– Nem?

– Nem.

– Gondolkozzék rajta... – mondta udvariasan vagy komoran a tiszt – személye válogatta.

– Most már tudja?

S majd jött az ismert mondat:

– Mert ne feledkezzen meg róla, mi mindent tudunk... És mondtak valamit, valami általánosat, olyant, amit mindenki mondhatott s te is... Mert tele volt az életünk tiltásokkal, vagy más se volt az életünkben, csak tiltás. Nem láthattuk azt sem, amit láttunk, vagy legalábbis mást kellett mondani...

Persze ilyenkor az ember elgondolkozott, hogy azokban a napokban kivel, kikkel találkozott, kinek, hol és mit mondott. Járt az esze. És valósággal megkönnyebbült, amikor aztán az első „segédigét” (Esterházy), az első konkrét, valóban általa mondott szöveget hallotta. Hogy ekkor és ekkor... Itt és itt... Aztán kezdődött az – mindenkinek az alkata, lelki ereje szerint –, hogy tagadsz, árnyalsz, mellébeszél, majd amikor följajnlották, hogy dolgozz velük, vagy fejet hajtasz, vagy elkezdesz menekülni a kérés elől. – Én azt nem tudom megtenni!

– Miért?

– Hát...

– Maga nem hazafi? Magát nem ez az ország iskoláztatta? A pártunk és kormányunk? S mindezt persze egy olyan országban kérdezik, ahol az iskolában nem arra tanítják az embert, hogy tiszteld apádat, anyádat, hogy valamit a szüleinek is köszönhet az ember, hanem mindent a pártnak...

– Én nem járok sehová, próbálsz menekülni. (És attól a pillanattól valóban nem jársz). Vagy: – Nincs nekem pénzem arra, hogy naphosszat a különböző helyeken megjelenjek.

– Mi segítünk... – MI! És megjelenik a hivatali többes! Az intézmény! A párt! Mi, akik sokan vagyunk, szemben veled, aki egyedül vagy! Aki apró, kis folt, semmi vagy. *A Besúgó voltam, szívem* című regényemben ezt szándékosan már-már újságírói tényyszerűséggel írtam le, annyira fontosnak tartottam a módszerek bemutatását. Vagy a rémhírkeltést. A bomlasztást és hírbehozást. Mert persze azt is megtették, hogy akit nem tudtak szervezni, a legforgalmasabb útszakaszon megállították, hogy lássa mindenki, az illető a Securitate főnökével vagy alkalmazottjával órákat beszélget. Szándékosan nem engedték el. S aztán persze olyan úr lett az addig tisztelt, nagyrabecsült személy körül, mintha befalazták volna.

– *Te készültél arra, hogy egyszer hívatnak?*

– Talán minden értelmiségi ember készült, mert végül is nem másokat hívtak be.

– De visszatérve az első „behívásra”, „beszervezési kísérletre”, ez az után történt, hogy dr. András Zoltán főorvossal elmentünk Kapussy Antalhoz Gyimesközéplokra.

– Később tudtam meg, hogy Kapussy Antalt és a feleségét a valamikori csendőrség épületében helyezték el, s mindent lehallgattak. Tény, hogy amikor jelezték, hogy másnap X. órára be kell mennem, akkor annak ellenére, hogy a „személyzetis” kikötötte, hogy ne tudjon róla senki, senkinek sem szabad elmondanom, rögtön elmentem András Zoltánhoz, hogy őt hívatják-e? Nem hívták. Majd, most már nem emlékszem, milyen körülmények között, de beszéltem Katona Ádámval is, aki egyfajta mentorom volt, s már addig is sok hasznos tanácsot adott – ahogy megismert, rögtön azt tanácsolta, hogyha lehetőségem lesz, azonnal álljak be a pártba – amit én kisebb ellenkezés után meg is tettem. (Ezt ma sem szégyellem, mert az bizony óriási védettséget jelentett számomra.) Egyébként is az ötvenes-hatvanas években ha valaki valahová csak egy kérvényt is írt, mindig azzal fejezte be, hogy „Éljen a Román Munkáspárt”! Vagy: „Építjük a demokráciát”! Vagy: Éljen a Román Munkás Párt élén Gheorghe Gheorghiu Dej elvtárral stb. stb.; vagy ahogy behívtak, rögtön a párttag vagy párttitkár ismerőseiről kezdett beszélni... Én például az első „roham” után azt hangoztattam, hogy egy öntudatos párttag vagyok, s csak a pártnak vagyok hajlandó jelenteni. De visszatérve Katona Ádámra, Ádám azt a tanácsot adta, hogy rögtön, még az elején kérdezzem meg, hogy Uborny elvtárs (ő volt a municípiumi elsőtitkár) tud-e a behívásomról? Amit én meg is tettem. Ahogy másfél, kétórás várokoztatás után elkezdődött a beszélgetés, szerényen, udvariasan, mintha a világ legtermészetesebb dolga volna, megkérdeztem: – Uborny elvtárs tud a behívásomról? Ettől szemmel láthatóan meg is lepődött az illető tiszt. Rám nézett, majd azt mondta fenyegetően, hogy ne szemtelenkedjem vele. Mire én, továbbra is udvariasan, azt mondtam, hogy egyáltalán nem szemtelenkedem, csak akarom tudni! – Mái obraznícule – tegezett le –, de meghökkent. Majd váratlanul azt kérdezte, hogy mondtam-e el valakinek is, hogy hívatva vagyok. Mire én azt mondtam, hogy persze. Meg kellett mondanom a feleségemnek is, s a főnökömnek is (Kolumbán Lászlónak hívták a termelési osztályfőnököt, akivel később, együtt, kétszer is voltunk bent) el kellett kéreznem. Ekkor, bár még rám kérdezett, hogy nem tájékoztatott a káderes, hogy nem szabad tudnia másnak róla, rögtön fölállt, bement egy szomszédos irodába. Rövid szünet következett, a többi már az én esetemben szinte komolytalanság volt. Ez után mondtam, hogy én a párttitkárnak, ha valami olyanról tudok, rögtön jelentek, hisz mindennap találkozunk. Ami igaz is volt, mert a mi irodánktól, a termelési irodától három ajtóra volt a pártiroda. Persze, valószínű esete válogatja, de ezután, bár még később, valószínű, hogy megfélemlítsenek, hívtak be, viszont többet, szervezési céllal, nem hívtak. Megírták a szokásos papírt, amivel valószínű igazolták a munkájukat, amit persze legtöbb esetben ők is diktáltak, hisz az ember még máskor, nyugodt állapotban sem tudott volna románul fogalmazni, aláírták, még megfenyegettek, majd elengedtek. Mindez persze Udvarhelyen volt. S mindez persze függött a hivatal parancsnokától is. Ahogy biztos vagyok abban is, hogy egy vegyes lakosságú városban, ahol nem volt egy „Uborny elvtárs”, s esetleg nem voltál párttag sem, minden másképp működhetett. És akit be akartak szervezni, azt be is szervezték... Ahogy abban is biztos vagyok, hogy bárhol, bárki környezetében könnyűszerrel megkapták a megfelelő embert, vagy azt, aki be is akart sügni. De be kell vallanom, a fenti látszat ellenére, a „szemtelenkedésemre” később, évek múltán, benyújtották a számlát. Az intézmény aljassága nem változott. Ez, *hogy értse mindenki, hogy miről beszélek, a forradalom után négy évvel történt* – tehát elég hosszú az intézmény emlékezete –, a fiamat az egyetem elvégzése után Konstanca

mellé, Topraisára, egy büntetőszázadba vitték katonának. Ahol együtt voltak az egyetememet végzettek a négyosztályos köztörvényes bakákkal és a büntetett tisztekkel. Itt többnyire hasonló szülők vagy pedig vegyes házasságból származó, magyar-román vagy román-magyar szülők gyermekei voltak. Tudtommal romániai magyar írónak, még Pusztai Jánosnak a fia volt ott katona. A fiam el is ment az országból. Most az olyan megfélemlítésekről nem is beszélek, hogy másvalakitől hívtam a saját telefonszámomat, a telefon bekattant, s hát Katona Ádám a fájdalommentes szülésre tanítja a második gyermekünkkel terhes feleségemet. Vagy egy alkalommal érkezik Szabó Máthé Barna, a *Vitorlaének* című antológia egyik tehetséges költője, hogy hívni akart, a telefon bekattant, s hallotta, hogy mi mit beszélünk. És ez, ki tudja, hogy hányszor fordult elő.

– Amit még hozzáfűzhetnék ehhez a fejezethez, az az, ha a beszerzés megtörtént, a legtöbb – mert voltak itt is kivételek, hogy ki, mit és mennyit jelentett –, a többség szemrebbenés nélkül jelentett. S megmondom azt is, miért. Mert nem beszélhetett róla, a besúgót előbb-utóbb fanatizálja vagy ösztönzi a kibeszélhetetlenség. Hogy nincs lehetősége senkivel beszélni, bevallani, megosztani a titkát. Hisz kivel beszélhetne őszintén? Magával a besúgóval? *A besúgás sajátossága, hogy az egyetlen ember, akivel a besúgó őszintén beszélhet, csakis és csakis a tartótiszt lehet.* És az évek során eljut oda, hogy a tartótiszt már-már barátjává válik, vele tud a leginkább megnyílni, őszintén beszélni. És beszél. Persze hangsúlyozom, mindez függ a kortól s a besúgó személyiségétől is. Hisz voltak olyanok is, és ezt is el kell mondani, akik a hivatallal szembeni gyengeségüket azzal kompenzálták, hogy a barátiknak „megsúgták”, hogy őket beszervezték, s egyben megkérték arra is, hogy előttük ne beszéljenek kompromittáló dolgokat. Mert őket is figyelik, figyelhetik. Mások, egy-egy „behívás után”, megkeresték azokat, akikről a hivatal érdeklődött, s megmondták nekik miről érdeklődtek. De a legtöbb jelentett. Vígán és énekelve. Persze volt, van ennek a történetnek egy olyan oldala is, hogy a gyárban, ahol én voltam, nem lehetett annyira megfélemlíteni az embert. Nem voltak annyira kiszolgáltatottak, mint egy hivatalban vagy kutatóként, esetleg egy-egy szerkesztőségben, egyetemen. És persze, akikről jelenthetett volna is, azok se voltak annyira fontos emberek. A „szerv” dolgozott, mert rosszul működött a társadalom, s ennek néha így vagy úgy hangot kellett adni. És azt is el lehet fogadni, hogy volt olyan kényszerhelyzet is, amikor az illető számára nem volt a beszerzés elől menekvés. Ezt írtam meg a *Kuron Anna balladája* című novellában. Csak, és itt van a kutya elásva, a „forradalom után” elő kellett volna állni és beszélni. Nyilvánosan vagy legalább titkon bocsánatot kérni az áldozatoktól. De a nagy többség nem állt elő, mert valószínű bíztak abban, hogy az állam a történelem során mindig is megvédte a besúgóit. Nem fedhet fel a kilétüket, mert már a forradalom másnapján újra szüksége volt rájuk. És láthatjuk azt is, hogy a többségi társadalom még csak most jutott el az ötvenes évekig... Most kezdtek elővenni az akkori börtönparancsnokokat. Alexandru Visinskit és Ion Ficiort. Akikhez vér tapadt. Akik emberek százainak a haláláért felelősek. És kérdés, akkor mikor kerülhet sor az eltelt többi 55 évre? Talán 65 év múltán veszik elő majd azokat is, akik lövettek a forradalom idején?

– *Tehát ezzel el is értünk a forradalomig. Hogy és mivel magyarázod, hogy nem következett be a változások után az öntisztulás... A kiközösítéstől féltek?*

– Hát igen... Nehéz kérdés ez is. Az ember csak ül és töpreng, csak ül és csodálkozik, hogy miért nem következett be mindez. Bár tudok olyan eseteket is, papokról van szó, akik rögtön a „forradalom” után vallottak... Kivételes s jellemes emberek ők. A nagy többség még azután sem állt elő, amikor már azok, akik kivették a megfigyelési ügyirataikat, találkoztak a besúgóik nevével. Hogy miért? Félték a kiközösítéstől? De hisz nem volt amiért. A legtöbbjüket már a régi rendszerben, még a forra-

dalom előtt beazonosították, tudták, hogy kik ők, csak elő kellett volna álljanak. Fölfedjék a kilétüket, s bocsánatot kérjenek. És éppen ez, hogy nem álltak elő, nem vallottak, jelezte a bűnösségüket. Ráadásul a társadalom sem volt felkészülve, hogy mit kellene tennie, még miután az iratokból kiderült a besúgók, besúgóik kiléte sem. Nem határolódtak el – egy-két kivételtől eltekintve, senki. Hogy legalább nyilvánosan megtagadják a kézfogást. (Ebben a kérdésben egyedül csak Kőnczei Csilla volt következetes). Talán bennünk volt a félelem, hogy visszatérhetnek? Hogy nincs még befejezve semmi? Ismertem egy olyan újságírót is, akit egyébként mindaddig tiszteltem, hogy mentünk Székelyudvarhelyen, az utcán, s ő öldökölte Páll Lajost, hogy szólaljon meg, mert azt terjesztik, hogy az ötvenhatosok nagy többsége besúgó lett. Lajos egy ideig tűrte, tűrte, aztán fölmérgeződött, s azt mondta, ő nem volt az, védjék magukat, akik azok voltak. Hangsúlyozom, mindez a forradalom után történt, s mit ad az Isten, nemsokára kiderült, hogy épp az illető újságíró volt besúgó. Szóval voltak mélységei az aljasságnak...

– Miért *nem következett be, következhetett be senki esetében úgymond a „katarzis”*?

– Katarzis? Láttál Te valakit is a két országban, itt és Magyarországon, aki előállt volna, s vallomást tesz? Esterházy Pétert írt az apjáról. De ő nem is tehetett mást, miután megírta a *Harmonia Caelestis*. Rettegtek, lapultak, s várták, hogy mi történik. S rettegnek, lapulnak ma is. És el kell mondanom, hogy nekem is, pontosabban a *Besúgó voltam, szívem* című regényemnek, ezt rótták föl legnagyobb hibájául. Hogy a főhős sosem vallott, csak rettegett és lapult, nem élt át katarzist. De meg kell mondanom, hogy a regény befejezéséhez közeledve, hetekig töprengtem rajta, hogyan fejezzem be. Van-e nekem jogom, akit nem hozott kimondott válsághelyzetbe a sors, elítélni bárkit is? – tettem fel a kérdést. És úgy éreztem, nincs. Ha el lettem volna ítélve ilyen okból valaha is, be lettem volna börtönözve, akkor, valószínű, igen. De így, nem. És jobb híján, az „Istenre bízom” az ítéletet vagy feloldozást. És áldom a sorsot, hogy nem tett nagyobb próbára engem. Álljon itt érdekességként a regény befejezése.

– ... Az Isten ott ült egy felhő csücskén, a máskor szelíd kék szeme rosszállóan villan, bozontos fehér szakálla, fehér szemöldöke, haja körbefogja az ezerráncú, máskor jóságos, szelíd, most haragos arcát, a homlokán, két oldalt kidagadnak az erek. Ül és vár, ül és vár...

Göcs Aladár egy létrán, álmában, araszol föl az ég felé.

Nincs semmi alatta, csak a hideg mélység.

Nincs semmi körülötte, csak az acélos szürke űr.

Fogja a létra fokait, kapaszkodik keményen, nem mer a mélységbe visszanézni. Nézi az Isten világos, búzavirágkék szemét, ahogy világol a sötét űrben, s bár a létra csak a levegőben függ, a levegőnek támasztva áll, tudja, amíg az Isten rajta tartja a szemét, amíg az Isten nézi, amíg az Isten ott van a felhő csücskén, addig nem dőlhet el a létra, hiába áll támasz nélkül a semmiben. A fontos az, hogy ne mozduljon el róla az Isten tekintete. Nézze őt, fogják egymás tekintetét. És Isten ott van a felhő csücskén, csak őt nézi és rá vár, s amikor közel ér hozzá, amikor kezével megérinti a felhő csücskét, azt kérdi:

– Hogy éltél a földön, Göcs Aladár? Istenhez méltó életet éltél-e?

– Nem, Uram, egyáltalán nem. Emberhez méltót sem éltem, bűnbe vertem magam nap mint nap...

– S akkor? – kérdi az Atyaisten – s kék szeme elsötétül, ezerráncú arca elkomorul, megfeszül, a fehér bőrön átderengenek a kék erek. – Akkor mit vársz tőlem?

– Megbocsátást, Uram, megbocsátást! Nem igaz, nem lehet igaz, hogy számomra nincs megbocsátás!

– És mit követtél el, Göcs Aladár?

– Besúgó voltam, Uram! Elárultam a felebarátaimat, testvéreimet, s csak most tudom, hogy bűnt követtem el.

– (...)

– Nem igaz, nem létezik, hogy nincs más megbocsátás, csak a halál, Uram!

– Ki mondta ezt?

– A vejem s a lányom.

– Hittél te bennem valaha is, Göcs Aladár?

– Nem. Nem, Uram! Engedd, hogy megérintsem a sarud!

– Ha nem hittél, miért vársz tőlem megbocsátást? Megbocsátani csak azoknak tudok, akik hittek, s hisznek bennem!

– Nem hittem, Uram, soha. Bevallom őszintén, de most már törekedni fogok...

– Nem hisznek mások sem, csak törekednek rá!

– Értem Uram, törekedni fogok rá.

– Képtelkedtek az életek folyamán, nem hisztek, még csak nem is törekedtek, s csak amikor megvénültök, akkor kerestek meg...

– Egész életünkben feléd megyünk, Uram!

– Bűnben, mocskokban és szennyben...

– Igen, Uram, bűnben, mocskokban és szennyben, hogy megismerhessük később a szenvedést s a megtisztulást. A lelkiismeret-furdalást s a feloldozást. A kint s a gyöttrődést. Hogy megismerhessünk Téged, Uram! Mert miért esedeznénk hozzád, Uram, hogyha tisztességben éltük le az életünket? Miért? Miért esedeznénk, hogyha magától értetődő lenne a megbocsátás? Akkor miért bocsátanál meg, Uram, hogyha nem követtünk el soha semmit, semmi ellenedre valót? Miért? Ha hitben éltünk? Hisz Te mondtad... tökéletes nem lehet soha senki, csak törekedhetünk rá...

– A tökéletesség felé haladni mindig!

– Bűnben és mocskokban, Uram?! Akkor van-e megbocsátás? Mondd, mit tehetnék?

... Gyöngé szellő rebben, Göcs Aladár alatt meginog a létra, szárnyra kapja a borzobodros báránnyelhet.

– Érints meg, Uram! – kiáltja. – Ne menj el addig, érintsd meg az én orcám! Évek óta bűnhődök, Uram, nem bírom tovább! Csupa kín és szenvedés az életem. Retteggek nappal, rettegek éjjel, hogy nehogy álmomban elszóljam magam...

– Mit akarsz? – mordult rá az Úr. – Mit akarsz?

– Választ, Uram! Választ a kérdéseimre! Hogy rettegek-e tovább, vagy „vonjam le a következtetést” én is... A fát is kiválasztottam már, Uram – kiáltja Göcs Aladár kétségbeesetten. – Mondd, mit tegyek?

– A fát?

– Igen, a fát, s megvettem a kötelet is...

– Azt mondtad, engem keresel, felém akarsz jönni!

– Igen, Uram, téged kereslek, s csak téged akarlak!

– Akkor...

– Nem adtál választ, Uram!

– ...

– Nem adtál választ, Uram, szólj, kiálts!

– Nem adtam? – hallja a távolból az elhalkuló hangot – azt mondtad, felém akarsz jönni...

– Igen, Uram! Mindenre születik ember. Hősnek is, árulónak is, legyőzöttnek és győzőnek, gyávának és bátornak, megalázottnak és dőlyfősnek, mindenre.

– Akkor...

– Meddig szenvedjek, Uram?! Meddig?! – kiáltja. – Vagy akkor szeretsz, hogyha versz? Akkor?

ILIA MIHÁLY

HOGYAN CSINÁLTÁK?

A lehallgatókészülékek beszerelésének technikája

A magyarországi Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárától megkaptam rám vonatkozó anyagokban három olyan iratcsomó van, melyek a lehallgatásomra utalnak, és jelzik ezeknek a masinériáknak a beszerelési módszerét. 1974. október 23-án a *Tiszatáj* szerkesztőségébe, 1974. november 6-án az egyetemi szobámba, 1978. januárjában a lakásunkba szereltek be ilyen készüléket. A *Tisztájtól* való megválásom után, 1975. március 21-én a szerkesztőségi apparátust leszerelték, aktualitását veszítette. Az egyetemi szobámból 1989. február 13-án vitték el a lehallgatókészüléket, de nem leltem az iratokban semmi nyomát annak, hogy a lakásunkból elvitték volna, ami persze csak akkor működik, ha újra föltöltötték.

Itt teljes terjedelmében közlöm az egyetemi szobámba való beszerelés iratát, a másik két iratról már régebben írtam.

Csongrád Megyei Rendőrfőkapitányság III/III Osztálya Szigorúan titkos! Különösen fontos! 205-9/159.74. Engedélyezem: Harangozó Szilveszter r. vezérőrnagy főcsoportfőnök-helyettes Dr. ILIA MIHÁLY szegedi lakos ügyében „3/e” rendszabály bevezetésére Beszerelési javaslat Szeged, 1974. október 31.

A BM III/III-4 Osztállyal együttműködve, nacionalista platformon kifejtett ellenséges tevékenység gyanúja miatt 1974. augusztus 29-én „Subások” fedőnéven 11-Cs-780 számon bizalmas nyomozás alá vontuk Dr. ILIA Mihály Táp, 1934. szeptember 29. Dobó Erzsébet egyetemi adjunktus főszerkesztő (Tiszatáj) MSZMP-tag, nő, vagyonta-

Talán nem érdektelen megjegyezni, hogy az egyetemi intézményben milyen otthonosan mozgott a belügy, hiszen jó segítők voltak...

lan büntetlen előéletű magyar állampolgár magyar nemzetiségű Szeged, Tarján 611 szám alatti lakost. Ellenőrzött operatív adataink szerint nevezett bizalmas baráti kapcsolatot tart több olyan nyugaton, illetve hazánkban élő személlyel, akik elsősorban kulturális területen fejtenek ki szervezett ellenséges tevékenységet. Elképzeléseiket, célkitűzéseiket nacionalista „polgári radikális” platformon fogalmazzák meg. Egy Svájcból irányított illegális csatornához kapcsolódva részt vesz általunk eddig ismeretlen tartalmú küldemények átvételében, illetve azok továbbításában is. „Geiszhauser” és „Váradi” f. titkos megbízottak egybehangzó jelentéseik, valamint „3/e” rendszabály útján megszerzett adatok szerint nevezett illegális találkozók lebonyolítására használja fel a JATE-n lévő dolgozósobáját. Itt találkozik a „Fórum” fedőnéven előzetes ellenőrzés alá vont laza csoportosulás tagjaival, valamint az egyetemen lévő kapcsolataival. (Pl. 1974. október 18-án itt fogadta Romániából érkezett vendégeit.) Ellenséges tevékenységének felderítése, dokumentálása, bizalmas baráti kapcsolatai kilétének magállapítása céljából szükségesnek tartjuk egyetemi dolgozó szobájába „3/e” rendszabály bevezetését. Az objektumba való bejutást Osztályunk biztosítja, a rendszabály beszerelését pedig a BM III/V-1 Osztály beosztottjai hajtják végre. A BM III/V-1 Osztály, kérésünkre az objektum szemrevételezését elvégezte a szükséges kulcsok másolatát, a műszaki véleményt elkészítette. A műszaki véleménybe foglaltak alapján a rendszabály beszerelése végrehajtható. Az akció zavartalanságát külön biztosítási terv alapján végezzük. A fentiek alapján kérjük Dr. ILIA MIHÁLY ügyében a „3/e” rendszabály bevezetését engedélyezni.

Földvári László r.fhdgy.

Egyetérték: Dán István r.őrnagy

Osztályvezető Molnár István r.alezredes főkapitány áb.helyettes

Megjegyzés: Ebben az iratban is, mint annyi más III/III-as anyagban, édesanyám nevét hibásan írják, ő nem Dobó volt, hanem Bodó. Érdekes, hogy a szerveknél senkinek nem tűnt föl, hogy „a nacionalista polgári radikális platform” valami torz fogalom, ilyen platform aligha létezhet. A svájci illegális csatorna a szegedi belügyesek találmánya volt, mint ahogyan „Forum” nevű laza csoportosulás sem létezett, ez ugyanis az újvidéki Forum kiadó, amelynek munkatársaival sűrűn találkoztam Szegeden, barátaim voltak és azok ma is. Figyelemre méltó az a stílár „finomság”, hogy e szervezet a lehallgató készüléket és beszerelést „rendszabálynak” nevezi. És itt következik a biztosítási terv, azaz a beszerelés.

Csongrád Megyei Rendőrfőkapitányság III/III Osztály Szigorúan titkos! Különösen fontos! Engedélyezem: Harangozó Szilveszter r.vezérőrnagy főcsoportfőnök helyettes BIZTOSÍTÁSI TERV Szeged, 1974. október 31. Engedélyezett javaslat alapján a szemrevételezést követően elkészített műszaki vélemény szerint a 11Cs-720. sz. „Subások” f. csoportdossziés ügyben a BM III/V-1 Osztálya 1974.november 6-án hajtja végre a „3/e” rendszabály bevezetését Dr.ILIA MIHÁLY Táncsics Mihály u. 2.sz. alatti II. emeleten lévő tanszéki dolgozósobájában. A munka zavartalan biztosítása érdekében az alábbi intézkedések végrehajtását tervezzük:1./ Az objektumban való tartózkodást hivatalos kapcsolat útján legalizáljuk. Nevezett MSZMP-tag, megbízható, segítőkész, titoktartó elvtárs, aki egyetemi megbízatása kapcsán is rendszeres munkakapcsolatban áll szervünkkel. Az épületben való tartózkodásunk legalizálását azzal indokoljuk kapcsolatunk előtt, hogy az ellenforradalom, illetve november hetedikével kapcsolatban esetleges ellenséges tartalmú röpcédulaszórást, falfirkálást kívánunk rejtett figyeléssel megelőzni. Hasonló kérésünket 1974. március 15-én is teljesítette, rendelkezésünkre bocsátotta hivatali helyiségeit, preventív intézkedésekkel egyetért és azt támogatja, a behatoláshoz és a tartózkodási helyhez szükséges

kulcsokat átadja. 2./ A rendszabály beszerelését, a vétel ellenőrzését és külső biztosítását egymással rádió, illetve telefonösszeköttetésben álló akcióbrigád végzi. A feladat végrehajtását – meggyőződve arról, hogy a célszemély lakásán tartózkodik – 23.00 órakor kezdik el. Esti programja megállapítása céljából fokozottan ellenőrizzük a szerkesztőségi munkahelyén bevezetett „3/e” „3/a” rendszabályokat. a./A birtokunkban levő kulcsokkal az objektum oldalbejáratán bejutva a melléklépcsőházban felmegyünk a II. emeletre, s a célszemély szobáját felnyitva a BM III/V-1 Osztály munkatársai végrehajtják a rendszabály beszerelését. b./a szerelést végző csoportot az alábbiak szerint biztosítjuk: Belső biztosítás: – Az objektum főlépcsőházának II. emeleti fordulójában Kovács József r.szds., – Az oldallépcső II. emeleti szintjén Földvári László r.fhdgy. helyezkedik el. Feladat: – Amennyiben az akció idején az épület másik szárnyának földszintjén lakó portás, vagy más egyetemi dolgozó a célszemély szobájához vezető folyosórészen akar áthaladni – felhasználva a legendát –, beszélgetni kezdünk vele, – a rádiókészüléket adásra állítva jelezzük, „közvetítjük” a szerelést végző csoportnak a történeteket, akik az akciót zavaró személy eltávozásáig felfüggesztik a munkát. Külső biztosítás: – A célszemély Szeged, Tarján t. 611 szám alatti lakását gépkocsiból figyelés alá vonjuk. Amennyiben az akció idején onnan eltávozna, az ellenőrzést végző Zsembery Antal r. hadnagy rádión értesíti a rendszabály szerelését és biztosítását végző csoportokat. A Táncsics Mihály u. 2. szám alatti egyetemi épület két bejáratát Dán István r.őrnagy osztályvezető gépkocsiból tartja külső figyelés alatt, ellenőrzi, hogy a szerelést végzők megfelelően elsötítették-e az ablakokat, a belső biztosítást végzőket tájékoztatja az objektumban észlelt mozgásról. A biztosítást végző valamennyi csoport rádió segítségével tart egymással kapcsolatot, valamint a rendszabály működését ellenőrző vételi hely közötti összeköttetést a szerv rádiós központjából Nagy Béla r.százados biztosítja. 1./A rendszabály működésének ellenőrzését a Csongrád megyei Rendőrfőkapitányság III/V Csoportjának helyiségéből Baranyi István r.őrnagy csoportvezető irányításával végezzük. A szerelést végző csoport a vételi hellyel egyoldalú telefonösszeköttetést létesíthet. 4./A rádióforgalmi hívónevek: a./Rádióközpont: „Fedélzet” b./Lakásbiztosító: „Bagoly” c./Objektum-biztosító: „Rakéta” d./Belsőbiztosítók: -főlépcső: „Oszlopos”-oldalfeljáró: „Üveges” e./ Szerelést végzők: „Fecske”. Zavaró körülmény esetén a biztosítók „Fecske! Repüljön ki a fészekből” jelszóval küldik a tartózkodási helyre a behatoló csoportot. A rádiókat csak indokolt esetben használjuk. Az akciók előtti eligazításért és rendszabály beszerelésének tervben foglaltak szerinti végrehajtásáért Földvári László r.főhadnagy a felelős.

Földvári László r.fhdgy.

Dán István r.őrnagy

Osztályvezető Molnár István r.alezredes főkapitány áb.helyettes

Megjegyzés: A gépelt szöveg utolsó mondatához valaki kézírással odaírta: „Dán elvt. legyen a felelős.” Az akcióban szereplő két név külön is érdekes a számomra: Földvári László és Zsembery Antal a tanítványunk volt, magyar-történelem szakot végeztek azon az egyetemen, ahol később „rendszabályt” szereltek be a tanáruk szobájába. A lehallgatók mindhárom helyen jól működtek, a megkapott anyagban számos jelentés ezek alapján készült. Talán nem érdektelen megjegyezni, hogy az egyetemi intézményben milyen otthonosan mozgott a belügy, hiszen jó segítői voltak, mint ebben az esetben is V.J. dékánhelyettes, aki egy másik, rólam szóló anyagban monogrammal szerepel. Itt hivatalos kapcsolatnak nevezik, és a nevét a megkapott anyagban kitarakták.

KÖNCZEI CSONGOR

RENDSZEREN BELÜL, RENDSZEREN KÍVÜL, RENDSZERTELENÜL...

Tucatnyi bekezdés egy 1980-as évekbeli gyerektől

Másodikosok voltunk, amikor jó és kevésbé jó tanulókra osztva pionírrá avattak. Mivel én abban az időben még jó tanulónak számítottam, az első csoportba kerültem. A „kiválasztottak” csoportjának avatására a Történelmi Múzeumban került sor, igen ünnepélyes keretek között. (A „többieket”, a gyengébb tanulókat később az iskolában avatták.) Nem nagyon fogtuk fel, hogy mi is ez az egész, de azért büszkén feszítettünk az új egyenruhákban, az új pionírkendőkkkel a nyakunkban, mi, a „jó tanulók”, valamiféle diplomával a kezünkben. (Erre azért is emlékszem ilyen pontosan, mert a helyzetet csoportkép őrzi.) Később, amikor negyedikesek voltunk, és már mi avattuk a másodikosokat, szintén a „kiválasztottak” avatásán vehettem részt, akkor a Néprajzi Múzeum egyik termében. Én tartottam a zászlót, amire a kicsi „jó tanulók” felesküdték. Itt is büszkén feszítettem, hogy milyen fontos feladatot teljesítek. Persze, így utólag belemagyarázható, hogy a szocialista kasztrendszer új csíráinak öntözésében vettem részt, de tény, hogy a rendszer része voltam.

Nagyapám, Könczei Gerő, orvos volt. A *Kolozsvári Egyetemi Lapok* közlése szerint 1900. június 26-án vált az egyetem friss doktorává. Jó szakembernek számított, Purjesz Zsigmond tanársegédeként bent is tartották volna a Ferenc József Tudományegyetemen, viszont a családi emlékezet szerint állítólag összejött egy „kasszírnövel”, így a küüllővári földbirtokos dédapám „elrendelte” Kolozsvárról. (Arról nem szól a fáma, hogy nagyapám rövid egyetemi karrierjének megszakítását

Az Astoria háta mögötti sötét kisutcában jártunk, amikor egy parkoló Dacia fényei felgyúltak, kiszállt négy ballonkabátos.

miként élte meg, de hát akkortájt a családi etikettel nem vicceltek.) Így viszont gyakorló orvosként tagja lett a Monarchia egészségügyi rendszerének: először körorvos Zágomban, majd hosszú ideig járásorvos Hátszegen, végül törvényszéki orvos Hátszegen és Déván. 1920 után nem tette le a hűségi (királyi) esküt a román államnak, ezért elbocsájtották. Hazatelepedett Küküllővárra, ahol birtokosként és magánrendelőt nyitó orvosként élte le életét, viszonylag későn alapítva családot. És ezzel tulajdonképpen az újonnan felálló rendszeren kívül rekedt.

Kisiskolás koromban gyakran megfordultam a *Korunk* szerkesztőségében. Édesapám ott dolgozott, általában ő vitt haza a Petőfi utcai Zeneiskolából, de mindig volt még valami intéznivalója a szerkesztőségben. Tehát ültem és rajzoltam a mostani Polgármesteri Hivatal Mócok útjára nyíló földszinti nagytermében, vártam, menjünk már haza. Ősz vége vagy tél eleje lehetett, pontosan nem emlékszem, de korán esteledett, s egyszer csak arra figyeltem fel, hogy csend van és sötét, sehol senki. Apám szórakozott ember volt, mindig járt valamin az agya, így hazament, engem pedig a szerkesztőségben felejtett. Már sírtam, amikor rám nyitott Rácz elvtárs, akkori főszerkesztő-helyettes. Kétségtelenül meglepődött, s próbálta kezelni ezt a megszeppent-szipogós helyzetet. Arra nem emlékszem, hogy miként zajlott kettőnk között a kommunikáció, arra viszont igen, hogy papírrepülőztünk! És Rácz elvtárs éppen egy asztal tetején állt – dobta felém a repülőt –, amikor apám benyitott. Ezt a helyzetet ugyan nem örökítette meg fénykép, de édesapám somolygása emlékezetembe vésődött: aznap este a *Korunk* szerkesztőségében két, „a pártot” magasztaló vezércikk megírása között megnyilvánult az „emberarcú szocializmus”.

Nagyapám, Könczei Gerő, bogaras ember volt, a szó szoros értelmében: elismert rovartani szakemberként a Hátszegen töltött évei alatt bekapcsolódott a dél-erdélyi zoológiai kutatásokba. A Retyezátban végzett kutatásait a *Rovartani Lapokban* közli, választmányi tagja többek között a Hunyad megyei Történelmi, Régészeti és Természettudományi Társulatnak. Elkötelezett közművelődési és tudományszervezési tevékenységét kényszerű hazaköltözése után is folytatja, felhívások sorát teszi közzé a *Székelység* havilapban, folyamatosan levelezik az EME és a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum kutatóival. A le nem tett eskü, valamint a rendszeren kívüli folyamatos tevékenységei miatt 1934-ben elkezdni figyelni a Román Királyság titkosrendőrsége, a Siguranța, megfigyelési dossziéja 1944-ig tart, a rendszer utolsó pillanatáig. Pontosabban nem utolsó, hiszen nagyapám története jól példázza a rendszerek (és titkosszolgálatok) közötti folytonosságot: szintén a családi emlékezet szerint az immár kommunista Securitate 1949. március 1-én, hajnali háromkor kényszerlakhelyre hurcolja. A küküllővári családi kúriát lerombolják, könyvtárát, levelezését, zoológia gyűjteményének nagy részét elégetik (az időben átadományozott kisebb részét a sepsiszentgyörgyi Múzeum őrzi). Az új rendszer deportálta volna, de ezt az időt és kisémmizett nagyapám szíve már nem bírta.

Gyerekkoromban kétszer lettem tetves. Először egy „megéneklünk” típusú legényesfesztyiválon faluról kaptam hagyományörző tetveket a kolozsvári Diákházban, másodsor egy cukorsorban közönséges Monostor negyedi tetvek lepték el a fejemet. Mert akkoriban ugye szinte mindenért sorban álltunk, lisztért, csirkéért, cukorért, mikor miért. Órákon keresztül, tömött sorokban, hiszen jött áru, osztanak valamit. És volt kenyérgyeg meg olajgyeg (azt egy nagy hordóból pumpálták, mai napig magam előtt látom-érezem „guszta” voltát), sőt még tojásgyeg is! Kisgyerekként jól ki-gyakorolt stratégiával haladtam előre: számoltam magamban hűszig, majd léptem egy fél lépést, így ameddig a tömeg egy métert haladt, én legalább kettőt, s mivel las-

san és fokozatosan araszoltam, ez senkinek nem volt feltűnő. Ezért általában sikeres sorban állónak számítottam, két-három óra alatt megvásárolhattam például a két-három kiló havi cukoradagot. A petróleummal bekent fejbőröm alatt viszont megszűletett a felismerés: miért is?! És azóta utálok sorban állni!

Édesapám, Könczei Ádám tanár volt. 1952-ben nyert magyartanári diplomát a kolozsvári Bolyai Egyetemen. Fiatalként hitt az újonnan szerveződő rendszerben, a népi demokráciában, a háború után hirdetett egalitarizmusban. Jó kérdés, hogy mikor kezdett kiábrándulni: amikor édesapját elhurcolták, családi házukat szétverték? Vagy amikor – véleményét mindig is vállaló emberként – fokozatosan szembetalálta magát a tájba simuló új elittel? Tény, hogy lelkes ifjú tanárként nemcsak tanított, hanem folyamatosan szervezett is, hol kórust, hol néptáncgyűttest, hol író-olvasó találkozókat, hol hivatásos előadóművészeknek iskolai fellépéseket. Fel is figyeltek rá az illetékes szervek: egy 1956 márciusában rendezett iskolai Petőfi-műsor meg eleve az 1956-os események alatti magatartása (mellesleg a Szabad Európa Rádió hallgatása és az iskolai párttitkár lányának megbuktatása) meghozta a „gyümölcset”: a Szeku 1957. március 13-án ún. ellenőrző dossziét nyit róla, bűne „a tanulók között kifejtett nacionalista bujtogatás”. A közben családot alapító édesapámat tanév közben állásából elbocsátották, s ezzel örökre kikerült a rendszerből.

Tizenkét évesen megtapasztalhattam a Szeku brutalitását. A Karolina téri Fások Klubjában László Bakk Anikó gyerekfarsangot szervezett, s noha 1983 után Kolozsváron (is) betiltották a táncházakat, Anikó néni táncházásokat hívott maskurásnak. Négyen mentünk, három huszonéves (Csilla néném, Fülöp Hajni és Kopek) és kis-maskurásként jómagam. A bál után elmentünk meginni egy sört a főtéri Ursus kocsmába. (Mármost a nagyok itták a sört, én meg egy „szukkot”.) Miután kijöttünk, és Kopek elbúcsúzott, a sarok után belebotlottunk egy földön ülő részeg pasasba. Én akkor nem értettem, hogy a lányok miért karolják fel, miért próbálják lakhelyét megtudakolni, hiszen nem tudhattam, hogy milicista úzus volt az esti utcákon lődörgő részeg emberek bekísérése és megverése. A pasas valamit motyogott, majd elindultunk, elől a lányok a pasassal, mögöttük én a csomagokkal. Az Astoria háta mögötti sötét kisutcában jártunk, amikor egy parkoló Dacia fényei felgyúltak, kiszállt négy ballonkabátos. Szekusok voltak, igazoltatták a lányokat, érdeklődtek, hogy rokon-e vagy egyáltalán ismerős-e a részeg. Amikor rájöttek, hogy csak egy segítőkész akciót állítottak le, begorombultak. A pasast először előttünk kezdték el verni, majd ketten behurcolták egy kapualjba, ahol módszeresen kifektették. (A lányokon is elcsattant egy-egy pofon, a mai napig emlékszem a technikára: egyik kézzel le a nővérem szemüvegét – gondolom, hogy ne törjön össze, ne legyen nyoma a pofonnak –, a másik kéz pedig csattant, s után vissza is nyújtotta neki...) Én teljesen kibuktam, zokogva kapaszkodtam a nővérembe, életemben azóta sem félttem úgy, mint azon az éjszakán. Különbben a lányoknak valószínűleg velem volt szerencsémük, mert elengedtek. Igaz, hazafelé végig követtek, emlékszem a Daciára, ahogy néha elhúzott mellettünk (a Szamos-parton, majd a városvégi kerülőúton gyalogoltunk éjszaka fel a Monostorra). Közben a lányok lelkekre kötötték, hogy erről senkinek, de főleg édesanyámnak egy szót se! (A kilencvenes évek közepéig nem is beszéltem erről az esetről senkinek.) Hogy miért emlékszem mindezen ilyen pontosan? Mert tizenkét éves voltam. És nagyon megijedtem.

Édesapám, Könczei Ádám folklorista volt. Már ifjúkorában magába szívta Kis-Küküllő mente népi kultúráját, egyetemista hallgatóként elsajátította az etnográfiai terepmunka ismérveit, így felnőtt fejjel gyűjtőként járta Erdély falvait. Folklorisztikai

írásait 1952-től közölték a hazai folyóiratok, viszont korai, váratlan halála miatt gyűjtéseinek túlnyomó része feldolgozatlanul maradt. Élete egyik nagy fájdalma volt, hogy hivatásos folkloristaként csak egy évig dolgozhatott, amikor 1958-ban a kolozsvári Folklór Intézet tudományos munkatársa lehetett. Az 1957-ben elbocsájtott tanár folkloristaként való elhelyezkedése valószínűleg a rendszer figyelmetlensége volt, de gyorsan korrigálták: 1959 januárjában ismét elbocsájtják, évekig munkanélküli. (És hogy a szocialista rendszerben hivatalosan nem létezett munkanélküiség...) De a folklór iránti elkötelezettsége töretlen maradt, továbbra is gyűjtött, írt és főleg szervezett és tervezett: munkásságának köszönhetően indult el 1977-ben Kolozsváron az első erdélyi táncház, a hagyományos népi kultúra azóta is népszerű revival-mozgalma. A városi táncház mint alulról szerveződő civil kezdeményezés új helyzet elé állította a rendszert: az első pillanattól figyelte (besúgók teljes hálózatát építve a táncházak köré), az elején próbálta is kisajátítani (ilyen „megéneklünk” dologként), de amikor rájött, hogy ez nem megy, akkor ellehetetlenítette, betiltotta. De ezt már édesapám nem érte meg.

A nyolcvanas évek második felében a kolozsvári Zeneiskolában megszüntették a felső tagozatos magyar vonalat, így nyolcadikosként választanom kellett: vagy maradok tovább román tagozaton, vagy, ha magyarul akarok tanulni, abbahagyom a zeneispályát. Döntésem nem volt kérdés, viszont megviselt, hiszen tizennégy éves gyereként szembesültem azzal, hogy magyarságom miatt tulajdonképpen életpályát kellett váltanom. Amúgy azokban az években teljes gőzerővel folyt Kolozsvár magyar iskoláinak felszámolása, anyanyelvű felső tagozaton már csak az akkor ipari líceumokként működő központi iskolákban lehetett tanulni. Mint a Brassaiiban is, ahova átmentem, s ahol szembesültem a rendszer rendszertelen „való világával”: két hét iskola váltakozott két hét műhelygyakorlattal, mely utóbbi az unalmas semmittevés inasiskolája volt, hiszen – leszámítva a részeg mesterek otrombaságai és sallerjei által kísért, az egyik osztály hegeszti, a másik reszeli, a harmadik szétvágja, s kezdik előlről a „munkafolyamatot” – semmi hasznosat nem dolgoztunk, ha egyáltalán dolgoztunk. Mondhatni a „rendszer” kijátszása már az iskolai műhelyekben el-sajátítható volt, az így szerzett tudást később a gyárakban is sikeresen kamatoztatta ama osztályharcot megnyerő munkásosztály...

Édesapám, Könczei Ádám lapterjesztő volt. 1967-től az 1983-ban bekövetkezett haláláig a *Korunk* munkatársaként dolgozott. Természetesen ott is figyelték – a *Korunk* a Szocialista Művelődési és Nevelési Tanács folyóirataként eleve a rendszer egyik legmegfigyeltőbb helyének számított –, második személyi megfigyelési dossziéját 1973. május 17-án nyitották meg, és 1983. június 28-án zárták le, két héttel halála után. Lapterjesztés közben, jártában-keltében próbált a rendszeren fogást találni: a leírt alkotmányos jogainkra hivatkozva élni véleménynyilvánítási jogával, magyarul beszélni az üzleti eladóval, kilincselve aláírásokat gyűjteni óvodai, iskolai csoportjaink megtartására stb. Édesapám szabad emberként próbált élni egy elzárt világban. Természetesen a rendszer nem tűrte, figyelték és gátolták, ahol csak lehetett. (Csak a *Korunk* belső munkatársaiból álló besúgóhálózat több száz oldalnyi jelentést írt róla.) De gerincét csak tragikus balesete tudta megtörni. Temetésén a *Korunk* részéről az egyik legjobb barátjának hitt kollégája búcsúztatta, akiről évtizedekkel később kiderült, hogy Ovidiu néven besúgója volt. (Mint ahogyan az is, hogy besúgó volt az őt temető református lelkész is – nesze neked szörványmentés!) De ezt édesapám nem tudhatta, mert már nem élhette meg a következő rendszert.

Ősszel a műhelygyakorlat mezőgazdasági terményszedést jelentett. Azt élveztük, amikor hasmenésig almát és cseresznyét szedtünk a Csillaghegyen, de azt már kevésbé, amikor esőben, hidegben, nyakig sárban murkot vajtunk a repülőtér mellett. Tulajdonképpen a rendszer kizsákmányolt minket: gyerekeket dolgoztatott ingyen, a betakarított terményt pedig értékesítette! (Emlékszem, ahogyan a szögesdróttal körbekerített gyümölcsös kijáratánál végigtapogattak minket, nehogy a megengedett néhány darab almánál valaki többet vigyen haza.) Tavasszal meg KISZ-tagokká avattak. Az iskola udvarán egyforma kék egyenruhában masíroztunk, esküdtünk mint a rendszer ifjú tagjai. De valahogy erre már egyáltalán nem voltam büszke, sőt! Minden porcikám viszolygott ettől a kék militarista képmutatástól, miközben egyre kilátástalanabb, szegényebb és szürkébb napokat éltünk. És mivel folyamatosan csüngtek-lógtak az emberek a villamosokon, trolibuszokon, általában gyalog közlekedtünk, s már arról beszélgettünk, hogy ez az egész nagyon szar, meg hogy vajon egyszer vége lesz?

Aztán vége lett. „Boldog gyerekkor”, szól a mondás. Hát nekem ez nem nagyon jött össze: gyerekként éltem át a nyolcvanas éveket, megtapasztalva egy elnyomó rendszer minden gonoszságát. 1990 januárjában a Brassai udvarán is égett a máglya, „forradalmi” nekibuzdulásomból az én KISZ tagkönyvem is szemébe került. Lazán, egyenruha nélkül (hogy az mekkora öröm volt!) üldögélve vártuk a kimúlt rendszert kiszolgáló tanárainkkal való szembenézést. De csak az említett iskolai KISZ szervezetért felelős és mindenki által rettegett román tanárnő „nézett” a szemünkbe. Nyilvánosan beismerte, hogy egy rossz rendszer kiszolgálója volt, és bocsánatot kért tőlünk, kamaszoktól. És azt is elmondta, ha valaki nem fog megbocsájtani, megérti. Azután pedig közölte, hogy a hányadik lapra nyissuk ki a tankönyveket, mert az élet megy tovább. Dan Mariának hívták, jó tanárnő volt. (A magyar tanárjaink? Ugyan, az erdélyi magyarokra sem akkor, sem azóta nem jellemző az önreflexió.) És következtek azok a rendszertelen kilencvenes évek...

GAGYI JÓZSEF

REMÉNYEINK SZERINT: JÓTÉKONY

**Minden
munkahelyemen volt
párttitkárom, aki hol
barátságosan,
hol tekintélytartóan,
hol fenyegetően
befolyásolni,
megnevelni akart.**

■ Még bő negyven év, számításaim szerint, és a szocializmusban politikai rendőrségként működő titkosszolgálatok tevékenységeiről és társadalom-alkakító hatásairól forgalmazott tudás végleg a kulturális emlékezetbe kerül át. Vagyis átértelmeződik, felejtésen és szelekción megy át, és „ami ma eleven emlék”, az „közvetítőcsatornák anyagává”,¹ iskolai tananyaggá, emlékművek rituális használatává, levéltárak és könyvtárak papírtömegévé, múzeumi raktárak tárgyi világává – meg mítosszá válik.

Mindaddig, vagyis amíg a legutolsó tagja is el nem távozik annak a generációnak, amely felnőtt fejjel megélte, megtapasztalta, eltúrta, elszenvedte a politikai rendőrség (Romániában a Securitate) jelenlétét és akcióit, sokszor, sokat és sok szempontból fogunk/kell beszélni mindarról, amit átélünk, ami életünk sötét része volt. Mindaddig a kommunikatív emlékezetben őrződnek és emésztődnek, nyomasztó víziókként visszatérnek, és indulatokat kavarnak a szocializmusban született és felnőtt generációk élő, mert megidézhető megannyi fájdalmas tapasztalatai: megfigyelések, lehallgatások, fenyegetések, retorziók, megfosztottságok, korlátozott életek.

1989 után gyorsan szétfoslott a szocialista ideológiát szolgáló állami/intézményi kényszerekből az egyének köré szőtt, szocializációt meghatározó, életvezetést szabályozó háló.

Én a hálóba az ötvenes évek elején beleszülettem, beilleszkedtem a folyamatba, voltam pionír, KISZ-tag, és akárcsak az egyetememet végzett diplomások egy része, akiknek a legtekintélyesebb tanáraik is azt tanácsolták, hogy lépjenek be, mert

jobb bent, mint kívül (nekem Tóth Sándor filozófiatanárom, nyugodjék békében), párttag is voltam. Minden munkahelyemen volt párttitkárom, aki hol barátságosan, hol tekintélytartóan, hol fenyegetően befolyásolni, megnevelni akart. Minden munkahelyemen az egyik első, befogadást jelző baráti gesztus az volt a kollegák részéről, hogy figyelmeztettek: kik a besúgók. Hogy igaz-e, amit mondanak, vagy maga az „ügynök” volt az, aki ezt megbízói utasítására másokról közölte velem, azt akkor nem lehetett biztosan tudni. Megértem, hogy a magyarországi utazást lehetővé tevő útlevel kérvényezéséhez szükséges igazolás kiadását megtagadta a megyei tanfelügyelőség. Katona, majd egyetemista koromban szembesültem a Securitate tisztjeivel, különböző akciók (irodalmi körök, magyar konzul látogatása) szemtanújaként megkerestek, behívtak, vallattak és nyilatkozatokat írtak, ma is őrzök egy 8 oldalas, kézzel írt „életrajzot”, amit nem valamely félelmetes „beszélgetőszoba” magányos csendjében, hanem nagylelkűen hazaengedve, otthon írtak velem (persze előzőleg közösen „átisméltük” az anyagot), és amit végül is nem adtam át, mert elszabotáltam a megbeszélte találkozót, és utána már ezt nem követelték tőlem. Lehet, csak az volt a „technikai folyamat”, hogy nyúzzam magamat, féljek, napokig gyötördjek, és utána őrizzem a papírt meg a kínzó emléket.

Amikor a szekuritátés „beszélgetések” végén nyilatkozatot kellett írni, és a nyilatkozat végére a tiszt még azt szerette volna hozzáíratni, hogy ezután kötelességemnek tartom az államellenes tevékenységek jelentését az illetékeseknek, akkor azt nem kis vívódás után, izzadva és félve, de megtagadtam. Volt, amikor újraírták, eltelt még két óra, újra próbálkoztak, de újra megtagadtam, és végül is csak az a passzus került a nyilatkozat végére, hogy mindazt, amiről beszélgettünk, szigorúan titokban tartom, mert ha nem, lecsap rám a törvény szigora. Üres fejjel értem késő este haza a rám váró, végső eseményeket vizionáló, rettegő családhoz, nem éreztem semmiféle kellemszédülést, hősi emelkedettséget. Utána még jobban ügyeltem, kivel is osztom meg a „titkot”, mert nem lehetett nem megosztani.

De sose tartottak bent éjszaka, és sosem alkalmaztak fizikai kényszert.

Volt még egy történet: 1988 szilvesztere után nem volt a család otthon, anyósom felment a lakásba, és amikor nyitni akarta az ajtót, bentről kilépett egy szekus, akit ismert, átvitte őt a Securitatéra, ott tartották, nagy zavarban voltak, és végül azt találták ki, hogy anyósom nyitva találta a lakásajtót, azért ment oda, hogy jelentse azt nekik, igaz? Közben anyósom rosszul lett, anginázott, sürgősen hazaengedték, és autóval megkerestek minket a közeli Hargitafürdőn (persze tudták, hogy ott vagyunk), engem bevittek, körbehordoztak a lakásban, és nyilatkozatot kellett írjak arról, hogy nem hiányzik semmi. Nem hiányzott, megírtam, nem is csodálkoztam különösebben, hiszen érkezésük előtt egy félórával megjött apósom, és elmondott mindent. Vagyis már vártuk őket. Vagyis sejtettük, mert pontosan nem tudhattuk, hogy a fiúk vagy lehallgató készüléket szereltek, vagy cseréltek, amikor éppen tetten értük őket, és lebuktak. Telefonunk nem volt akkoriban. És mit is tehettünk volna, beletörődve eljátszottuk a színjátékokat.

Én azt mondhatom, hogy megúsztam. Nem voltam politikai, gazdasági, kulturális intézményben vezető. Ingázó tanár, értelmiségi voltam vidéken, aki ezt-azt írogatott és közölt. Nem nagy ügy. Nem kértem ki a megfigyelési iratcsomómat. Gyimesi Éva említi egyszer könyvében, hogy engem is „nacionalistaként” emlegettek a szervek. Ennyi. Gyere ritkábban foglalkoztat.

Kulturális emlékezet, kommunikatív emlékezet: a német Jan Assmann egyiptológus, kultúraelméleti szakértő fogalmai. A kommunikatív emlékezet sajátossága, hogy a közös generációs tapasztalat közös feldolgozása, megosztása tartja életben: amikor kihal a generáció, akkor megszűnik ez a sajtós, történetileg létrejött kommunikatív

tér, az újabb generációk már mást tapasztaltak, másképpen, tehát mást láttak, tehát másról beszélnek. A kommunikatív tartalmak akkor is mások, ha a szavak nagyjából ugyanazok.

Assmann szerint „ennek az emlékezési térnek, amelyet a mindenki számára személy szerint adott és kommunikációban közvetített tapasztalás alakít ki, a Bibliában három-négy nemzedék felel meg, amennyi egy esetleges vétségért felelősséggel tartozik. A rómaiak erre a »saeculum« fogalmát használták, azt a határt értve rajta, amikor egy nemzedék legutolsó tagja – egyúttal sajátos emlékezetének hordozója – is meghalt.”²

Mіндеzt azért részletezem, mert azt a kijelentésemet szeretném alátámasztani, hogy a viszonyulásunk alapvetően és intenzíven és talán kibékíthetetlenül kétféle. A földobott, pörgő érem egyik oldalán az áll: nem kell sietni, van még idő, a másikon: sietni kell, fogy az idő. Ne siessünk, a fel-fellángoló ügynök-leleplezések és ezekkel kapcsolatos viták még bő negyven évig aktuálisak lesznek. Persze, magyarázható és érthető a sietség is: egyre kevesebb az egyéni idő, és valójában az igazságukat keresők közül senkit se vigasztal az, hogy majd minden (?) helyére (???) kerül az utókor emlékezetében.

Végül is, egybefogva: nem kell sietni, van még társadalmi idő, de az egyéni idő az vészes gyorsasággal telik, fogy, végéhez közeleg.

Egy, másfél, két generációnyi – emberöltőnyi – idő ez?

Míndenestire negyven év múlva már nem fognak élni azok, akik személyes ismerősei vagy viselt dolgaikat ismerni vélő kortársai voltak Szilágyi Domokosnak, Mikó Imrének, Szócs Istvánnak, hogy csak néhány közvélemény elé került, közvitatát kiváltó ügynöknevet, -esetet említsek. És nem fognak élni azok sem, akik könyvvé formálva dolgozták fel szekusiratcsomóik anyagát, ezzel értelmezve-átértelmezve múltukat-múltunkat. És nem fognak élni azok sem, akik másképpen emlékeznek ezekre a múltakra, múltunkra, akik másképp, jobban tudják, akik vitatják, akik felháborodnak, akik elítélnék. Meg nem fognak élni azok sem, akik most hallgatnak.

Mi tűnt már eddig el, és mi az, ami véglegesen elmúlik, ha majd visszavonhatatlanul eltelt egy saeculum?

A kényszerek azok gyorsan megszűntek, maradt lényegében egyetlen egy. Intézményesülve („ügynöktörvény”) és társadalmi szinten meg informálisan, egyének, csoportok, egykori barátok számára kínzó kötelességként maradt a kényszer és feladat: tisztán látni.

Lehetséges-e tisztán látni?

Mi is történt velem, mi is történt velünk?

A történések megélőiből, résztvevőiből a korszakváltással átminősültünk tanúkká: hol álltunk, mit láttunk?

Hátralevő életünkben, meg amíg el nem telik a saeculum, ezt a szerepet mi már el nem kerülhetjük: mások is ekként tekintenek ránk, mi is időnként elfogadjuk és eljátsszuk. Meg időnként ennek az igen mélyre hatoló játéknak a részeként például folyóiratba reflexiókat írunk, reflexiókat olvasunk. Előkészítjük, megalapozzuk, a magunk módján és a magunk szerény eszközeivel, a kulturális átmenetet. Mert azt szeretnénk, hogy *a következő nemzedékek tisztán láthassanak*. Az azonban kétséges, hogy kíváncsiak-e rá, és onnan, ahonnan majd visszapillantanak, látható lesz-e majd/még ez a megtisztogatott, fénylő igazság.

avatkozást és személyes sorsok szétzúzását célzó fenyegetésekkel nem csupán egyik vagy másik korszak vagy rezsim, nem csak a szocializmus jellemzője. Szerencsés vagy kevésbé szerencsés korok vannak, karóba húztak egykor, és nem húznak ma már, de ezt nem tudjuk személyesen megválasztani. Csak azért felelünk, és csak azért vonhatnak felelősségre, hogy hol véltük meglátni az igazságot, és hogyan döntöttünk, hova álltunk. De azt tudni kell, kimondani kell, hogy a hatalom természete, a „dominanciaorientált attitűd” (Székely János) mindig is befolyásolta azt is, hogy ki honnan nézett, és mit is látott felfényleni, majd hogyan cselekedett. Adott, mai és eljövendő helyzetekben, ahogy azt szintén Székely János írja, pénzzé tehető áru és politikailag bevethető fegyver minden *tudományosan* kimunkált igazság.

Az időnk telik, a kulturális átmenet történik, a kommunikatív emlékezet gyengül, elkövetkezik a kulturális emlékezet kora. Én úgy látom, a magam számára értelmezve az assmani fogalmat: kikerekedik, időben felépül a mítosz.

Vágyaink („az emlékezés s vele együtt a rögzítés és továbbadás vágya”³) velünk együtt elhalnak. Ami túlél minket, az a mítosz.

Ennél többet képtelen vagyok mondani.

Jó lenne tehát, ha próbálnám pontosítani, mire is gondolok.

Arra gondolok, hogy minden új nemzedék berendezi a világot, sőt, nincs is más világ számára, kulturális értelemben, mint amit berendez, és mint amiben ő berendezkedik. Leginkább hozott elemekből építkezik, társadalmi szinten igen ritka a forradalmian és valóban új, inkább újrendezést, re-formációt tapasztalhatunk. De nem az építőelemek a legfontosabbak, hanem a mítosz magja, a teret és időt teremtő és elrendező ideák⁴. Ezekhez sorolható a múlt kimunkált ideája is. Múlt nélkül, vagyis az örökölt emlékezetek újraértelmezése nélkül egyetlen új generáció sem teljeshető ki önmagát, az elődökkel való azonosulások és eltávolodások játékában konstruálódik a generációk időbelisége és identitása.

Miben azonosulnak, miben távolodnak?

Nehéz, csaknem lehetetlen innen ezt látni és megmondani.

Próbálkozhatunk mi, mostaniak addig is, de ha eltelt a saeculum, ebbe már nem tudunk aktívan (tudományos érvekkel vagy hatalmi gesztusokkal) beleszólni.

Számunkra ott lenni és ellenőrizni nem lehetséges, hát legalább itt és most lenni, és amíg van most, befolyásolni kellene a folyamatot. Ezért lesz több és más ez, mint *tudományos feltárás és objektivitásra törekvő mérlegelés*, ezért épül a mítosz. Vagyis: összeáll a személyes emlékekből és dokumentumokból rekonstruált folyamatok, az igen általános ideák, de megkerülhetetlen módon az érzelmek és vágyak gondosan, szépen megformált együttese (kevésbé racionális egyvelege?), amely imperatív módon a cselekvésvezérlő értékek rendszereként működik.

Ez marad utánunk: elbeszélések, szövegek arról, hogy milyenek voltunk, miben tévedtünk, miért szenvedtünk, mi ellen lázadtunk, miért buktunk el, hogyan kerestük az igazunkat, hogyan sikerült győznünk, vagy egyszerűen csak: hogyan éltük túl. Megvilágító beszélgetéseket szervezünk, médiavitát folytatunk, nem kis szellemi erőfeszítéssel rendezzük emlékeinket, és megírjuk, kiadjuk emlékiratainkat. Megannyi új lépés, megannyi tisztázó szándék: építőkövek a mítoszhoz.

Közben időnként indulatosak, türelmetlenek vagyunk, kétszer, sokszor mondjuk ugyanazt, fogják is a fejüket a feltárást és nyilvánosságra hozást végző fiatal kutatók: ki hitte volna, hogy ennyi a fájdalom, frusztráltság, gőz?

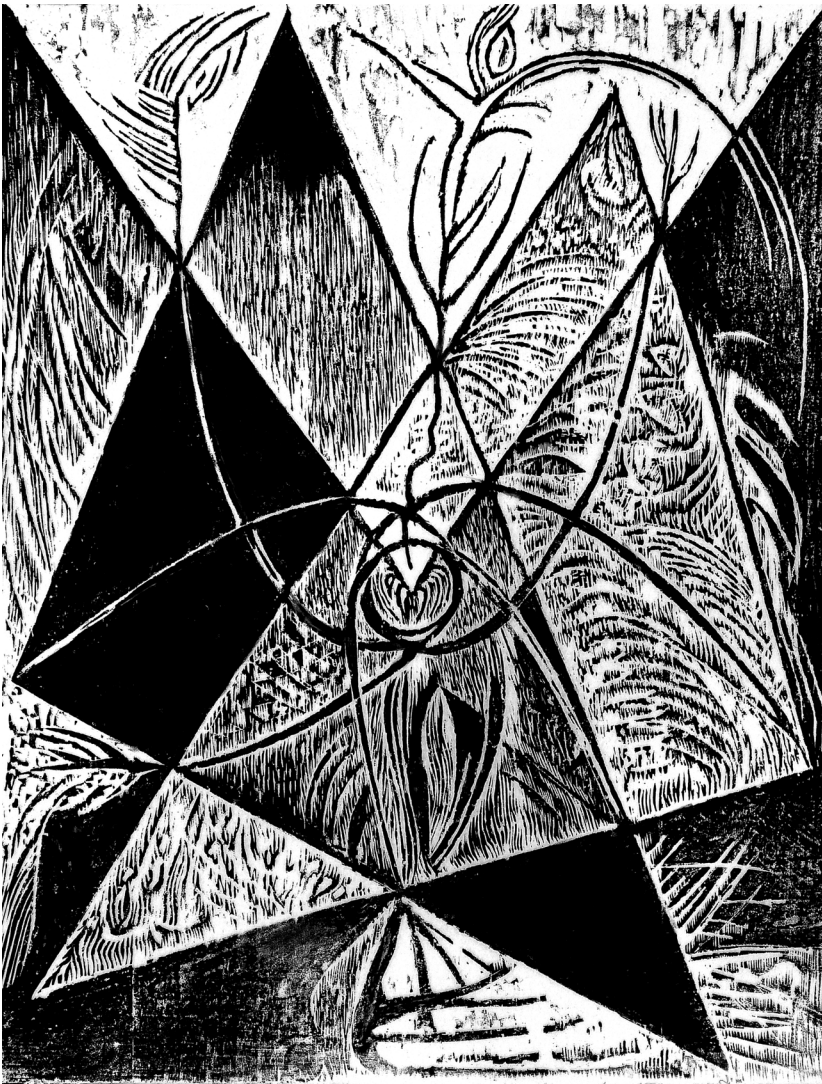
Persze hogy jó lenne, nagyon jó lenne csak és szigorúan *tudományosan feldolgozni*: tovább és minél többet kutatni, feltárni, újra leírni és a történelmi folyamatokba illesztve ismerni a közelmúltat. Elraktározni az ismereteket. Remélni, hogy éppen ez és éppen ebből a szempontból érdeklí majd az utódokat.

Hát persze, tudományosan, hát én is ezt szeretném, ezzel foglalkozom, a magam módján, amíg erre lehetőségem van.

A szándék legitim és töretlen, csak éppen a (politikai-közéleti) aktualitás kihívásai, a lankadó lendület, csökkenő erő, elfutó idő egyre több teret nyit a feledésnek, némaságnak. Az időnk véges, még csak negyven év maradt, kedves barátaim, társaim, gyorsan tovatűnő, szűk negyven év, és utána feloldja nyomainkat a mítosz – reményeink szerint: jótékony – köde.

■ **JEGYZETEK**

1. Jan Assmann: *A kulturális emlékezet*. Atlantisz Könyvkiadó, Bp., 1999. 52.
2. Uo. 51.
3. Uo. 52.
4. Az etológusok által kimunkált, a kultúrantropológiában is használat idea fogalmára gondolok.

AMI A BORÍTÉKBÓL KIMARADT

■ Az 1992. szeptember 27-i országos választáson RMDSZ-színekben harminckilencen (12 szenátor és 27 képviselő) jutottunk be a Román Parlament két házába. Mivel már többször kétségek merültek fel a romániai politikusok szekus múltjával kapcsolatban, érdekvédelmi szervezetünk csúcsvezetősége mindnyájunktól bekért egy olyan nyilatkozatot, amely tisztázza az illető viszonyát Ceaușescu rendszerének politikai rendőrségével. A külön ebből a célból összehívott találkozózn először mindenki előszóban is elmondhatta volna, hogy volt-e valamilyen kapcsolata a Securitatével, próbálták-e beszervezni, adott-e jelentést, beszámolót a belügyiseknek. A felszólításra adott válasz azonban a néma csend volt. Senki nem jelentkezett. Becsületünkre váljon, hogy hála Istennek, ez teljes biztonsággal utólag sem derült ki egyikünk-ről sem. Ma viszont már jól ismert tény, hogy három vezető politikusunk is komoly gyanúba keveredett – egyiküknek még a minisztersége is ráment a feltételezésre –, de ők végig mindent tagadtak, és a szekus múltat vizsgáló bizottság végső határozatai sem voltak esetükben egyértelműen kompromittálóak.

Azt még ma sem értem, miért kellett nyilatkozatainkat zárt borítékban írásban is leadni. Ugyanis mi van akkor, ha valaki azt borítékolta, hogy ő besúgó volt, de ez szerencséjére nem derült ki. Titkát biztos még most is őrzi a lezárt boríték. Ha pedig végül ezt mégis rábizonyították, akkor avval együtt viselnie kellett a következményeket, hogy nyilatkozatában bevallotta múltját.

Jómagam tiszta lelkiismerettel írhattam, hogy soha nem próbáltam beszervezni, nem adtam sem szóban, sem írásban jelentést senkiről és semmiről.

Pedig kapcsolatom volt velük. Sok éven át, és nem is akármilyen! Még 89 után is! Mielőtt még követ vetne rám az olvasó, bevallom, inkább csak anekdotába illő, a groteszk humort sem nélkülöző kapcsolatokból eredő történetek ezek, de jellemzőek, és talán tanulságosak sem nélkülöznek.

Munkahelyem, a Gyógyszerkutató Intézet a város ipari negyedében, a kolozsvári Terapia gyógyszergyár udvarában volt. Sajnos csak volt, mert intézetünk megszűnt, épületünket lebontották, és a gyár egykori több ezer dolgozójából jelenleg csak kb. négyszáz dolgozik. Már elég régen sejtettük, hogy létezik olyan belügyis tiszt, aki az ipari zónát ellenőrzi, de kilétét nem ismertük, csak találgattuk. A nyolcvanas években viszont már rendszeressé váltak az általunk is már jól ismert Sălăjan alezredes nyílt ellenőrző látogatásai. Ötven feletti, puha kézfogású, mindig gumitalpú cipőben járó, kissé őszülő „öregelvtárs” volt. Több mint négyezer ember tevékenységét figyelhette, de konkrét munkáját csak feltételeztük. Engem tulajdonképpen csak egyetlen dologban zavart. Ő próbálta felderíteni, hogy ki és hol cigarettázik, ugyanis a legfőbb vegyész, Elena Ceaușescu rendelkezése a nyolcvanas évek második felétől a Vegyipari Minisztériumhoz tartozó épületekben betiltották a dohányzást. Nem számított, hogy a laborokban gázégők százaiban égett a láng, a szabályt ő szigorúan ellenőrizte. Még a vécékbe is beszagolt. Persze, mi nem ott cigiztünk. Nyugodtan füstöltünk a kísérleteink mellett a laborokban, mert a bejárati ajtónál ülő szolgálatos kollégánk azonnal mindenkit riasztott, hogy jön a szekus. Egyszer mikor vészjósló tekintettel behivatott az igazgatónk irodájába, azt hittem, valaki beárult, hogy én vagyok az egyik legnagyobb bagós. Nem ez volt a bűnöm. – Tudom-e, hogy kollektívánk laboráns kislányának egy arab egyetemista udvarol? Megkönnyebbülve válaszoltam a szigorúan feltett kérdésre, hogy nem, honnan is tudhatnám? – Márpedig egy kutató csoport jó vezetőjének ezt feltétlen tudnia kell. Hiszen egy idegen állam polgára, aki itt nálunk diák, hamar kiszedheti a tudatlan kislányokból a fontos kutatások eredményeit, pláne ha még intim kapcsolat is van köztük – próbált beavatni szakmája titkaiba az alezredes. Majdnem elkacagtam magam, hogy tőlünk ugyan nemigen van mit lopni, de a folytatásban elakadt a szavam. – Ezt annál is inkább illene tudnom most, mikor a fiam a felderítésben szolgál. Ha ez a több ezer ember tevékenységét követő ember tudja, hogy a fizika szakot éppen elvégzett fiam kollégáival együtt Gyergyóban rövidített katonaságát pont a Securitate egységeinek keretében végzi, akkor ő tulajdonképpen majdnem mindent tudhat rólunk. Szerintem pontosan ezt akarta a tudomásomra hozni.

A '89-es fordulat után még kétszer találkoztunk. Először mikor még szenátor voltam, és március 15-ét ünnepelni mentünk a Biasini szálloda felé. Ott sündörgött körülöttünk, majd odajött hozzám. Puha kézfogásának kíséretében azt kérdezte/mondta, hogy ugye mikor úgy-mond „együtt dolgoztunk”, akkor ő ugye korrekt volt, hiszen nem csinált senkinek semmi

rosszat. Nem vagyok benne egészen biztos, de szerintem most is csak azt akarta a tudomásra hozni, hogy vigyázzunk, mit csinálunk, mert ő még most is figyel. Második találkozásunkkor már nem diskuráltunk. A 89-es „forradalom” kolozsvári halottainak sírjait koszorúztuk a Hősök temetőjében. Én a prefektúra részéről, ő mint a Nagy Románia Párt valamilyen főkorifeusa.

A 80-as évek második felében feltehetően „fokozódott a helyzet”, mert alezredesünk Ghilea kapitány személyében segítőt kapott. Ez a fiatal, ruganyos léptű, sportos megjelenésű és állítólag vegyész mérnöki diplomával is rendelkező, szintén kék parolis tiszt rendkívül megnyerő modorú volt. Habár ő inkább a gyárra koncentrált, ritkán az intézetünket is „megtisztelte”. Egyszer kifejezetten az általam vezetett kutatócsoport volt érdeklődésének fő célpontja, de csak barátságosan elbeszélgettünk. Nem is nagyon értettem, hogy mit akar.

Aztán kiderült. Legnagyobb meglepetésemre megjelent a Babeş Stadionban. Egy a Farmechben dolgozó vegyész kolléga kommandálta be abba az öregfiúkcsoportba, ahol én már 25 éve hetente kétszer rúgtam a labdát. Amatőr focizó társaimról sem feltételeztem, hogy benne lehetnének kapitányunk célkeresztjében, így nem is gondoltam semmi másra, mint hogy ő is focizni akar. Ki a fene gondolta volna, hogy megfigyelésének központi figurája pont én vagyok.

Ha valaki kicsit is jártas sportolók öltözőjében, zuhanyzójában, az tudja, hogy ott a sűrűn elhangzó viccek témája általában a lányok körül forog. Ha öregfiúkról van szó, akkor ez egy kicsit háttérbe szorul, és óhatatlanul megjelenik mellette a politika. Ilyenkor tréfásan figyelmeztettük egymást: vigyázzunk, mit beszélünk, hiszen van köztünk egy szekus! A melleleg aránylag elég jól focizó Ghilea kapitány ilyenkor joviálisan szabadkozott. – Gyerekek, csak nyugodtan, most nem vagyok szolgálatban.

Abban az időben egyáltalán nem kerestem összefüggést Ghilea megjelenése és útlevelem megvonása között, hiszen '85 után rajtam kívül még nagyon sokan nem kaptak útlevelet. Olyanok is, akik, mint én, azelőtt kétévénként majdnem mindig mehettek külföldre.

'89 december 22-én reggel, mikor az ipari negyed munkásai tömegesen elindultak Kolozsvár központja felé, Ghilea kapitány a Teropia gyülekező munkásai elé teatrális mozdulattal letette pisztolyát, bocsánatot kért, és bejelentette, hogyha elfogadják, beáll a termelésbe dolgozni. Megtapsolták.

Az 1996-os parlamenti választáson nem én nyertem el az RMDSZ szenátori listájának első helyét, így nem jutottam be a Román Parlamentbe. Mintegy kárpótlásul a Megyei Küldöttek Tanácsa engem javasolt a szövetségünket megillető alprefektusi tisztségbe. Ebben a minőségemben – négy évig voltam Kolozs megye alprefektusa –, amikor a teljes jogú prefektus valamiért hiányzott, alkalmam volt olvasni a most már S.R.I. néven újraalakult utódszervezet (hangulat)jelentéseit, amit rendszerint a S.R.I. megyei főnöke hozott el személyesen. Ilyenkor ugye benne van a pakliban az ismerkedés, a kávézás, a nekem sok magyar barátom/rokonom van bevezetéssel kezdődő beszélgetés, majd – na nem éppen már az első alkalommal – kisebb-nagyobb szívességek kérése, elvárása. Az én emberemnek is volt egy zilahy magyar rokona, akinek a fiacskája éppen érettségizett, és a kolozsvári Református Teológiaiára készült felvételizni. Nem lenne-e egy ismerősöm, aki segíthetne a felkészítésben?

Csak egy telefonhívás az éppen rektorként ügyködő, egykori vívó ismerősömnek, aki ígérte, megpróbál beszervezni egy hallgatót, mert biztosan neki is jól fog majd egy kis zsebpénz. A következő jelentés hozatalánál nagy volt a hálálkodás, köszönés. Minden nagyon szép, minden nagyon jó, mivel tudná viszonzni ezt az óriási segítséget? A szokásos na ne, ugyan már, semmi az egész hebegés-habogás után azért csak kinyögtem: ha nem esik nagyon nehezeére, nézne utána, hogy ki áztatott el engem útlevel-ügyben a nyolcvanas évek második felében. Két hét sem telt el, jött a válasz. Nem szeretne nevet mondani, de tudtam én, hogy a stadioni focicsapatomban valaki aktív tiszt volt? Persze, hogy tudtam, hiszen nem is titkolta. Csak éppen azt nem gondoltam, hogy jelent is rólam. Bizony jelentett, méghozzá elég pocskul.

Nemsokára Constantinescu államelnök magyar kollégájával, Göncz Árpáddal kellett találkoznom Kolozsváron. A Magyar Főkonzulátus megnyitása adott erre alkalmat. Fárcaş prefektus az autón érkező román elnököt várta a város bejáratánál, a repülőtéren landoló Göncz Árpádot pedig én. Amint a szamosfalvi reptér VIP várójában beszélgetek a fogadóbizottság többi tagjával, egyszer csak kit látok meg? A most már főtisztí egyenruhát viselő Ghilea úr áll előttem, snájdígul tiszteleg, majd lejelentkezik: „Alprefektus úr, a repülőteret biztonsági szempontból leellenőriztük. Jöhet a Magyar Köztársaság Elnöke!”

Remélem, senki sem fogja tőlem számon kérni, hogy mindezt miért nem írtam le a borítékba zárt nyilatkozatomba.

■ Ezt ittuk Szögedében diákkorunkban. Hosszú nyakú, elegáns, zöld üvegben hozták ki, szép színe volt az éjszakai kocsmafényben. Anna-vizet töltöttünk hozzá átlátszó, csillogó palackból.

A mérgesi pusztán termett ez a bor, hosszú ideje nem látom már a szegedi kocsmasztalokon, mert még azért vannak a városban igazi kocszmák, úgy ott felejtve az időből. De nem ezt a bort isszák a népek. Holott az is jó volt benne, hogy nem volt érdemes hamisítani, annyira olcsón adták. Vagyis tiszta volt. Bármennyit megivott is belőle az ember, másnap nem fáj tőle a feje. És ez fontos volt! Tiszta fejjel, megtartott emlékezettel és szabad akaratunk birtokában kezdeni újra az ivást. Nem véletlenszerűen sodródva az eseményekkel.

Ültek közöttünk, akik mindig akkor vették elő a húszforintosokat – akkor papírból volt még –, amikor a többiek pénze már elfogyott. Az ő nevüket olykor – sokkal, de sokkal később –, a jelesebb ünnepek alkalmából megjelentetett ügynöklistán láttuk viszont. De volt, aki már nem is élt ekkor. Bizonyos Tóni például, akit a legenda szerint úgy láttak meghalni közben is, hogy részegen lefordult egy padról az utcán – és kampec dolores.

Mert bizony sokat kellete nyonya. Különösen a nagy termés évében, ez a hetvenes évek elejének valamelyik bő esztendeje volt, amikor már kora ősszel szétment a hír, hogy most igazán tessék behúzni, mert oly nagy lesz a termés, hogyha nem issza a nép csontszárazra az összes hordót, demizsont, nem fog elférni az idei bor: „Törött fiúk tanyája: kocsmáol, / ahol naponta hallgatja ki őket / (minden pohárban ott fülel) / a nyelvüket megoldó alkohol” – ahogy az életérzés nagy költője, Petri Csathó Ferenc írta.

De nemcsak a „kacskalábú kocsmasztalok” mellett ment a vedelés, megindult az a közintézményekben is.

A levélbontóosztályon is keményen ittak. Vajh, ez volt a pontos neve? Vagy levéllenőrző osztály? Esetleg levélbontó alosztály? Imádták a korszakban az alosztály kifejezést. Mert az egy kicsivel több semmit jelentett, mintha csak úgy mondták volna, osztály.

Be is nyomtak a levélcenzorok rendesen. Így esett meg, hogy két, Amerikából érkezett levelet összecseréltek, s a másik borítékjába tették vissza.

De nem történt jövátehetetlen hiba!

Az sose történt.

A címzettek ismerték egymást – és visszacserélték a levelüket. Jobban is jártunk! Mert így sokkal többet tudtunk meg a világról, mint amennyi a levelekben volt írva róla...

Rég elmúlt az az ősz. És sok rákövetkező ősz is azóta. Hogy befejezésül is Petri Csathót idézzem: „a trombiták torkára sál tekerve: TÉL”.

Zelei Miklós

VÁRATLAN AJÁNDÉK A SZERKESZTŐNEK

■ Kolozsvár és Debrecen között félúton – Budapesten – furcsa ajándékot kapott a szerkesztő, váratlan körülmények közt. A „félút” ráadásul a Magyar Írószövetség választási közgyűlése, várakozás a kezdésre, rövid találkozások alkalmá. Csupa abszurd, akár földrajzilag, akár másképpen nézi az ember.

És akkor folytatódik az abszurd: találkozás a folyosón azzal a moldvai csángó faluból, a Klézséhez tartozó Somoskából származó Demse Mártonnal, aki a hetvenes évek végén (Székelyudvarhelyen szerzett tanítói diplomával) mozdonyvezetőként keresett fel a *Korunk* szerkesztőségében, kéziratot hozott, sikerült is közölnünk (Neki is, nekünk is váratlanul) – most pedig átadja, „csángó magyar tisztelettel” a Kaposvárt, magánkiadásban megjelent könyvét, a *Pásztortűz* címűt (2013-as megjelenésű), benne, „Előszó helyett”, a magyar külföldön keresztül 1984-ben érkezett, de még 1982-ből származó bákói belügyes vallomást, amelynek szerzője a szintén csángó származású Alexandru Berecki alezredes.

A nyugdíj előtt álló Berecki (abban a reményben, hogy pontos beszámolója Demse és az őt meglátogató két magyarországi vendég vállatásáról nem kerül „idő előtt a nyilvánosság elé”) pontosan beszámol a történetekről. Néhány bekezdés a vállatás, a házkutatás hosszú leírásából, az utasítások feltárásából:

„Azzal vádoltuk Demsét, hogy ő bujtotatja kémkedésre a Magyarországról érkezett egyéneket, akik a csángók iránt érdeklődnek. Mi az oka annak, hogy Moldvába, a csángókhoz jött magyarok Demsét megkeresik? Azzal vádoltuk Demsét, hogy ő a magyar és távoli külföldi revizionizmus előretolt bástyája, hazaáruló, és mint ilyen, halálra is ítéltető. Magam is, Onciu V. őrnagy is jól tudtuk, hogy a vádak alaptalanok, de utasításunk volt Bukarestből, hogy ijesszünk rá, és előzzünk meg minden olyan kísérletet, ha kell, terrorral is, amely a csángók magyar nyelvét óhajtáná megőrizni, ápolni tudását.

Közben Bajcsit is vallatták. Egy civil ruhába öltözött állambiztonsági tiszt, aki magyarul nem tudott, az vallatta, a fordító Eugen Farcádi volt, akit 1980 óta vettünk magunk mellé az állambiztonsághoz. Farcádi csángó magyar származású, a felszabadulás után Székelyudvarhelyen tanult a magyar tanítóképzőben, és Farcády Jenő névre hallgatott. A moldvai Forrófalva községből, Nagypatakról való (románul Valea Mare din comuna Fărăoani). Farcádinak két történelemtanár bátyja van, Gergely (Bákóban a sportiskolában), a másik Péter, a 16. számú elemi iskolában (Bákóban).

A három Farcádi fivért úgy megfélemlítettük, hogy »önként« megtagadták magyarságukat, és állandó besúgónk lettek. Néha előnyben is részesítettük őket, csak hogy hűségesebben szolgáljanak, felhasználhassuk őket a csángók erőszakos elrománosításában, azoknak a figyelésében, akik a csángók közül ragaszkodnak magyarságukhoz, és esetleg próbálnak küzdeni ezért.

Tudtuk, hogy Demse járt Bukarestben, és fogadta Fazekas János is, a kormány alelnöke és a Román Kommunista Párt Központi Bizottsága Végrehajtó Politikai Bizottságának tagja. Kérdeztük, vallattuk, miről beszélt Fazekassal, az volt ugyanis a feladatunk, legmagasabb szintről, hogy Fazekas Jánosról is gyűjtsünk információkat.”

„...Figyelmeztettük, hogy senki külföldivel nem beszélhet, ha azt előzőleg be nem jelentette az állambiztonságnál, kerüljön minden találkozást a kolozsvári, marosvásárhelyi és bukaresti magyar értelmiségiekkel, mondjon le a csángókérdéssel való foglalkozásról, nem áll jogában idegent a lakásában fogadni, bármilyen levelet kap külföldről vagy romániai magyar írótól, azokat román fordításban az eredetivel hozza a biztonsági szervek tudomására. Ha ezt nem teszi meg rendszeresen, ne feledje, hogy a posta ilyen értelemben tőlünk utasítást kapott, kénytelenek leszünk letartóztatni, és minden következményért magára vessen.

Részt vettem mindezekben, amióta nekem, Berecki Alexandru belügyes alezredeknek adták át az ún. csángókérdést. A Belügyminisztérium megbízásából feladatom volt úgy gondoskodni a csángókérdés megoldásáról, hogy a románosodás folyamata felgyorsuljon, a beolvadás akadálytalanul és sikeresen folytatódhasson. Állambiztonsági szerveink sugalmazták a *Flacăra* folyóiratnak olyan cikkei közlését, amelyek a csángók román eredetét bizonyítják, a csángókat erőszakkal elmagyarosított románoknak tüntessék fel. A Művelődési Tanácsot is figyelmeztettük, hogy tiltsanak be minden olyan írást, amely a csángókról mint magyarokról ír.”

Ezekkel az idézetekkel a szerkesztő – a kéziratok nyomdába adásának pillanatában – egészíti ki e lapszám már kész írásait, mindenekelőtt a Király István tanulmányát.

K.L.

FEKETE FEHÉREN

M. Makkai Piroska (1910–1998) emlékkiállítás

■ „Csak a sikerről kellett lemondanom. Az élet nem kényszerített vakságra, ezért hálás vagyok Nekí, hogy fél évszázadon keresztül kínoztak az összeütközések. A jelenség mindig elmentmondott a lényegnek, az érzés a formának, a valóság az áhítatnak. De a fekete nálam egyensúlyban maradt a fehérrel. Be kellett látnom, hogy egy élet alatt olyan sötétségből, a bányá mélyéről nem juthatok a csúcsra. A napsütésre. A gyermekeim és unokáim folytatják utamat.” – vallja a művész életrajzsorozata befejező képehez írt kísérőszövegében. A sors mosolya, hogy rokonai, Deuten-Makkai Réka és Makkai Bence felfedezték Makkai Piroska hagyatékát, festményeit, grafikáit, naplóit és írásait, és első nekilendülésből összeállították az első emlékkiállítást fametszeteiből, azzal a céllal, hogy Makkai Piroskát újból beemeljék az erdélyi művészeti köztudatba.

Makkai Piroska egyik legnagyobb grafikusunk volt, akit a történelem hányattatásai miatt elveszítettünk szem elől, majd szépen lassan el is felejtettünk, pedig az a grafikusunk ő, aki

túlnő erdélyi mivoltán, képi nyelvezete univerzális, témái ha konkrétan erdélyiek is, mégis egyetemesen emberiek. Művészete leginkább a közép-európai német expresszionista iskolához sorolható, hangsúlyos asszonyi mivolta miatt Käthe Kollwitzhoz áll a legközelebb.

Élete regénybe illő, sok drámai fordulattal, tragikus elemekkel, ismert helyszínekkel és hősökkel. Életrajzsorozatában a művészet hol úgy jelenik meg, mint a Lélekmadár, hol úgy, mint a vigyorgó számár. Dománban született, egy Zsil-völgyi bányatelepülésen. Gyermekként átéli a háború borzalmain, félárva lesz. Önerőből felkerül a kolozsvári Szépművészeti Főiskolára, ahol pedagógia szakon végez, mert csak ebben az esetben részesülhetett egyházi ösztöndíjban. A budapesti akadémián folytatja tanulmányait Varga Nándor Lajos tanítványaként. Nagyváradra kerül tanárnak, férjhez megy, három gyermek édesanyja, mikor újra kitör a világháború. „Átvészelttem a háborút, a menekülést, a menekülést. Átmeneti rossznak minősítettem. De meddig tart ez az »átmeneti« állapot? Amióta élek: háború, menekülés, átmeneti állapot, forradalom, ellenforradalom, átmeneti állapot. Azután háború, menekülés, átmeneti állapot. Míg betöltöttem a 33. évemet. Harminc éve tudom, hogy tehetséges vagyok. Négyéves koromban láttam, hogy egy piros téglá vagyok, mert Piroskának hívnak. Egyéb pirosat nem láttam a természetben. Se virágot, se cseresznyét, se lemenő Napot. Azóta rajzolok. Kietlen gyermekkorom is sarokba szorított” – vallja naplójának akkor, amikor már férjét elhurcolták szovjet munkatáborba, egyedül maradt három kicsi gyermekével. Nagybányán találtak végre egy nyugodt pontot, ahol újrászervezte többedmagával a nagybányai festőtelepet és iskolát. Átélté újra a határváltoztatást. 56-ban, több mint tízéves fogság után engedik haza férjét magyar hadifogolyként Budapestre. Nehezen felépített életét hagyja hátra, hogy a család egyesülhessen. Ajándékként megélheti az 56-os forradalmat. De ezzel élete hátralevő részére kiírta magát az erdélyi művészeti élet körforgásából.

Makkai Piroska mindig festő szeretett volna lenni, de belső képi világához a legjobb kifejező eszközként a fametszés bizonyult. Ebben tudta adni őszintén és zseniálisan önmagát. „A metszett fán a nyomás után minden fordítva jön ki. Jelképnek láttam, ez a világ igazsága” – mondja egy vele készült interjúban a művész. Ez a számár fintora. Ugyanakkor a fekete-fehér világa az állandó és feloldhatatlan kontrasztja miatt hihetetlenül expresszív. A megadott fa véges, ebbe kell beszorítani egy egész mondanivalót. Képei, akár Bartók művei, szigorúan megszerkesztett formába öntött motívumok és gondolatok kavalkádja. Lát-szatharmóniába öntött diszharmonia. A megérthetetlen, öntörvényű világ, kis emberi lét rendbe szorítása. Művészi egyensúlyozás a szétbomlás határán.

(A vándorkiállítás helyszínéről, illetve Makkai Piroska további munkásságáról a honlapon lehet tájékozódni: www.makkaipiroska.hu ill. www.facebook.com/M.Makkai.Piroska)

HERMANN GUSZTÁV MIHÁLY

A SZÉKELYEK KOLLEKTÍV NEMESSÉGE – MÍTOSZ VAGY IDŐBEN ELÉVÜLŐ JOGI TÉNY?

■ A székelyek feudalizmus kori kiváltságai hadi szolgálatokon alapuló csoportos privilégiumok voltak, amelyekhez hasonlóak több népesség esetében megfigyelhetők a Kárpát-medencében (jászok, kunok, az erdélyi és bánáti románok néhány területi közössége, szepesi lándzsás nemesek, hajdúk). Az is tény viszont, hogy a székelyek – az idő múlásával egyre sokasodó panaszleveleikben – királyi szóval szentesített szabadságaik és kedvezményeik mellett előszeretettel hivatkoznak nemesi jogállásukra is. A kérdés egyáltalán nem ismeretlen a szakirodalomban, ezért némiképp meglepő volt az a lekezelően drasztikus fogalmazásmód, amellyel Marius Diaconescu bukaresti történész nemrég reagált egy ismeretterjesztő, illetve oktatási segédanyagának szánt könyvben olvasható megállapításra. Az inkriminált mondatrészt így szól: „Az 1562. évi felkelésig elméletileg [...] a székely jogilag egyenlő s kivétel nélkül nemes volt.”¹ „A 'történesz' uraknak – írja Marius Diaconescu – fogalma sincs arról, mit jelentett nemesnek lenni a középkori Magyarországon, és összetévesztik a székelyek kollektív szabadságjogait, mindenekelőtt a katonai szolgálatokért cserébe kapott adómentességet a nemesi kiváltságokkal. Vajon ez a tankönyvszerzők történelmi ismereteinek súlyos hiányát mutatja, vagy szándékos manipuláció?”² Diaconescu írásának megfelelő fejezete *A székely kiváltságok mítosza* címet viseli, ezzel is nyomatékosítva, hogy a bírálata célkeresztjébe került szerzők az áltudományok területén tévelyegnek.

A pellengérré került kiadvány főszerkesztőjeként erre meg a hozzá társuló szakmai és tudományerkölcsi vádakra reagálnom kellett, úgy ahogy a bírálat is ért, váratlanul és hirtelen.³ Azóta nyugodtabb napok is következvén, megpróbáltam némiképp rendszerezni azt, ami e vitássá vált kérdésről mai tudásunk szerint rendelkezésre áll. Igyekeztemben az is közrejátszott, hogy rendezgetvén régebbi, eddig felhasználatlan

cédulákat, kezembe került egy szöveg, amit évekkel ezelőtt Udvarhelyszék 1801-es közgyűlési jegyzőkönyvéből írtam ki. A székbeli rendek előjáróikhoz, kiemelten a főkirálybíróhoz címzett folyamodványáról van szó, amelyben a következőket olvashatjuk:

„Tagadhatatlan a Hármaskönyv 3-[i]k rész 4-[i]k titulussából az: hogy *a székelek kivált képpen való nemesek*, élni nemzetünk minden nemteleneket illető terheknek viselésével meg nem alatoított, maga ősi és természet szerént való szabadságának édeségével meg a magyar királyok alatti, a haza oltalmára megkívánható törvényes fegyver fogásbeli kötelesség és az úgy nevezett *ökör sítés*-beli segedelmen kívül legfejebb pénzbeli fizetés terhére sem lévén köteles, a mint ezeket 1-ső Mátyás király Boldog Asszony fogantatása után 5-töd napon 1473-ban költ levele bizonyította [...]. Ezen ősi szabadságnak tagadhatatlan bizottsága 1-ső Ferdinándnak a királyi jövedelem lenyomozására küldött biztosainak 1552-ben nemzetünk aránt tett [...] feladások.” Hivatkozások következnek tovább országgyűlési végzésekre, illetve az Approbaták törvénygyűjteményére. Aláírók: „Az anya udvarhelyszéki székely szabad, de adózás alá hozatott n[e]m[en]s rendek.”⁴

E folyamodvány keletkezésének kora valóban nem sok jóval kecsegtette azokat, akik még reménykedtek, hogy a központi hatalom érdekei és a modernizáció által lassan felőrölt székely kiváltságok visszaperelhetők. Érvéleik során ez időben a székelyek kétségkívül gyakran tényként idéznek kódos hagyományokat, mitikus múltjuk epizódjait és a hamis dokumentumokra való utalástól sem riadnak vissza. Semmi okunk ezen megütközni, tiltakozni és kínos igyekezettel cáfolni, hiszen ezek egytől-egyig a korban megszokott, általánosan használt módszerek, amelyekkel Európa majd minden népe, jelentősebb embercsoportja élt, miért éppen a székelyek lettek volna kivételek? Az itt idézett szövegben viszont nem

erről van szó: ezúttal a felsorakoztatott dokumentumok valóságok, állításaik hitelesek. Annyi történt csupán, hogy a hivatkozott privilégiumok felett eljártak a századok...

De az áttekinthetőség kedvéért próbáljunk némi időrendet tartani.

Kezdjük azzal az 1346-ban kelt oklevéllel, amelyben Nagy Lajos a Szabolcsban letelepedett Sényői Pált, továbbá atyját, Domokost, valamint Salamon nevű fiát igaz székelyeknek ismeri el kijelentve, hogy ebből következően ők nemességükről nem tartoznak királyi oklevelet felmutatni.⁵ Más szóval a székely az ő székely mivolta által nemes, nem írással igazolandó királyi kegy nyomán. „A kollektív nemesség tehát – állapítja meg e tények kapcsán Balogh Judit –, noha nem volt személyre szóló, mégis személy szerint megilletett mindenkit, aki része volt a székely társadalomnak, tekintet nélkül arra, hogy az illető az első vagy második rendbe tartozott-e.”⁶

Mátyás király 1473. december 9-én kiadott, fentebb hivatkozott oklevele nem beszél a székelyek nemességéről, csupán kiváltságaikról, és persze az 1801-beli udvarhelyi panaszosok szempontjából ez volt a lényeges: „...Hűséges székelyeink semmiféle pénz fizetésére sem nekünk, sem a mi embereinknek örök időktől fogva nem voltak kötelezve, csak a mi és Magyarország felséges királyai házasságkötéseinek és gyermekáldásainak alkalmával tartott mulatságokra tett önkéntes és készséges felajánlásokra, valamint jóvedelmük szerint a hozzájuk vagy az általuk küldött követéseknek lovasság adására, miként ez a részükre kiállított kiváltságlevelünkben részletesen is megtudható...”⁷ Mátyás levelét általában hitelesnek tartja a kutatás, noha első ízben, 1791-ben Benkő József „az eredeti” alapján adta ki, „melynek hol létét nem említi”.⁸ Az is különös, hogy Mátyásnak a székelységet általánosan érintő igen fontos oklevele, amelyre itt utalás történik, elkallódott. De most ne ezzel foglalkozzunk, haladjunk tovább...

Következik II. Ulászló 1499. július 13-án kelt kiváltságlevele, a középkori székely privilégiumok talán legfontosabb fennmaradt dokumentuma. „...Nemes híveink, országunk erdélyi részének lakói, a székelyek...” – olvasható e levélben, majd tovább: „...e székelyek minden adótól vagy bármiféle szolgáltatástól mentesek, miként a Magyarország dicső királyai által kiváltságolt igazi nemesek.”⁹

Akkor hát igazi nemesek vagy sem? Erre a választ a középkori magyar jog legavatottabb szakértője, maga Werbőczy István adja meg: „...vannak az erdélyi részeken a sci-

thák, *kiváltságos nemesek*, a kik a scitha néptől, ennek Pannoniába való első bejövetele alkalmából származtak el, a kiket mi romlott néven *'siculusoknak'* nevezünk; a kik teljesen külön törvényekkel és szokásokkal élnek; a hadi dolgokban legjártságosabbak; az örökségekben és a tisztségekben egymás közt (a régi szokás alapján) törzsek, nemzetségek és nemzetségi ágak szerint részesednek és osztozkodnak.”¹⁰

Hogy pedig miképpen magyarázza Werbőczy a székelyek kollektív nemességét, azt a magyar nemesség eredetének részletes kifejtéséből érthetjük meg: „A hol is tudnunk kell, hogy ámbár a tudósok közös véleménye szerint nemes az, a kit saját érdeme megnemesít, mind a mellett is, célunkhoz képest a *nemesség, a melyet többnyire a szabadok elnevezése alatt is szoktak érteni, úgy mondják, hogy eredetileg a hunok és magyarok közt keletkezett, miután ezek Scythiából Pannóniába nyomultak* [...], mindnyájának közös egyetértésével és végzésével elhatározván, hogy amikor az egész közönséget egyenlően érdeklő dolgok merülnek föl, vagy a hadseregnek általános felkelése válnék szükségessé, akkor a hunok lakása helyén és táborában, vérbe mártott tört vagy kardot hordozzanak körül, és hangozzék a hirdető szó, mondván: 'Istennek szava, és az egész közönségnek parancsa az, hogy mindenki ezen s ezen a helyen (megnevezvén azt a helyet) fegyverrel vagy amint teheti, a közönség tanácsának s egyszersmind parancsának meghallgatására megjelenjen.' [...] Ezt a szokást a magyarok közt Szent István első magyar királyunk, dicsőséges fejedelmünk és Apostolunk atyjának Géza vezérnek koráig sértetlenül fenntartották, amely szokás a hunok közül sokat örökös szolgálásra juttatott. [...] Mert elhatározták és véggezték, hogy az *ily parancs áthágóit, hacsak helyes mentségét nem adják, pallossal kell ketté vágni, vagy közönséges és örökös szolgálásra vetni.* [...] Különbben nem történhetett volna, hogy az egyik úrrá, a másik szolgává, ez nemessé, az nem nemessé és paraszttá legyen, mert mindnyájan ugyanegy nemzetiségből, tudniillik Hunortól és Magortól származtak.”¹¹

A székelyek tehát – Werbőczy értelmezésében – azok a „hunok”, akik tömegesen és tömbben megtartották a hadfelkelésre vonatkozó egyezséget és parancsot, így nem veszítették el nemesi státuszukat.

„A székelyeknek – írja 1942-ben Bónis György – Werbőczy eddig az irodalomban nem méltatott hatalmas szolgálatot tett. Nemcsak konzerválta a székely jog egyes tételeit a hamarosan bekövetkező országos csapások áradatában, hanem elterjesztette

és megerősítette e jogrendszer különállásának, sajátzerű voltának gondolatát.¹² Bónis elemzi Werbőczy céljait is, valamint azt a feltételezhető gondolatmenetet, amelynek mentén a feudális magyar jog rendszerezője a székelyek jogi helyzetét meghatározta: „Werbőczy abban az időben alkotta meg munkáját, amikor a székely jog – mondhatnánk – virágkorát élte. Az önálló nemzeti jogalkotásnak, a külön székely ország és székely törvény hitének évtizedei voltak ezek. S ha Werbőczy a való helyzettel számolva, a fennálló szokásjogokat iktatta is jogkönyvébe, eljárásában a köznemességgel annyi tekintetben rokon székelység iránti együttérzés is megnyilatkozott. Ezek a 'kiváltságos nemesek' társadalmi állásban még jobban elmaradtak a hatalmas főuraktól, mint magyar társaik: a székelyek vérdíja, tehát társadalmi és jogi értéke csak 25 forint volt, míg a magyar nemeseké 200, az erdélyieké 66. Ez volt a 'populus Werbőczyanus' alsó rétege, amelyet a *Hármaskönyv* szerzője a legnagyobb főnemességgel egy sorba emelni igyekezett.”¹³

Úgy tűnik, e korszak Erdélyében működött még egy, az ország kiváltságos rendjeit tömörítő „*kápolnai unió*” túlmutató szolidaritás a vármegyék nemessége és a székelyek között. 1524-ben például a nemesek és székely Marosvásárhelyen közös „diétát” tartottak, ahol egyéb sérelmek mellett erősen nehezményezik, hogy a fogarasi várnagy egy nemes társukat, Székely Pált felakasztattatta, ami „hallatlan dolog Erdélyben”.¹⁴ Ez a „diéta” székely követeket meneszt a királyhoz a helyzet előtárása és orvoslása érdekében, miközben a „kápolnai unió” másik társult rendjét, a szászokat csupán levélben értesítik minderről, illetve biztatják őket a rendi összetartásra. A fogarasi várnagy által felakasztatott Székely Pálról pedig azt vallják, hogy „*nemes testvérük*”, aki „Erdélyország tagjából származott”.¹⁵

Noha Werbőczynek a középkori magyar jog kérdéseiben nem szoktak ellentmondani, a mohácsi tragédia krónikása, Brodarics István szerémi püspök és kancellár kicsit másképpen értesült az erdélyi állapotokról: „Itt [Erdélyben] élnek a székelyek, harcias és vad nép, közülük *senki sem nemes és senki sem paraszt, mindannyian ugyanazon jog szerint ítéltetnek meg*, akárcsak a svájciak.”¹⁶

Oláh Miklós, az 1530-as években ezzel szemben ismét a székelyek határozott igényét rögzíti együttes nemességük tiszteletben tartására: „Azt akarják, hogy mindnyájukat nemeseknek tartsák, mint akik a régi hunok maradékai. S valóban igyekeznek a szabadság előjogával élni, ugyanis nem tűrik, hogy valakinek közöttük a többinél na-

gyobb szabadsága legyen. Közöttük a legkisebbnek is ugyanaz a szabadsága van, mint a legnagyobbaknak.”¹⁷

Verancsics Antal (1504–1573) a 16. századi magyar vallási és politikai élet jelentős alakja, pécsi és egri püspök, majd 1569-től esztergomi érsek volt. Magyarországról írt befejezetlen krónikájában olvashatjuk, hogy a székelyek különös attribútuma „*a nemesség, amelynek közösen mindannyian örvendenek*, még az ekét és kapát forgatók is”.¹⁸ A dalmát származású, így némely részeken járatlan Verancsics különböző jelentéseket bízott meg azzal, hogy tájékozassák őt az ország számára kevésbé ismert szegleteiről. „*Az erdélyi székelyekről*” készült jelentés ismeretlen szerzője ugyan vázolja a székely társadalom akkor már világosan kikristályosodott belső rétegződését („előkelő, közbülső és alsó nemekre oszlanak”), de nem mulasztja el hangsúlyozni, hogy ettől eltekintve ők „*általában mindannyian nemesek*”.¹⁹

Az udvarhelyi rendek fent idézett folyamodványa is hivatkozik „1-ső Ferdinándnak a királyi jövedelem lenyomozására küldett biztosainak 1552-ben” kelt jelentésére. E biztosok Bornemissza Pál veszprémi püspök és Werner György voltak, jelentésükben pedig az áll, hogy „*...a székelyek együttesen valamennyien nemesek*, és valamennyi kötelezettségtől mentesek...”.²⁰ A következő év április 26-án pedig I. Ferdinánd király, midőn Bernád Balázs és Sándor Mihály, a székelyek „követei és hírnökei [...] előadták, hogy [...] a székelyek összessége régi idők óta fogva, amikor őseik Attila fejedelem révén jöttek országunk erdélyi részeire és ott letelepedtek, [...] Magyarország szent királyaitól mindenféle adó, illetve pénzbeli fizetési kötelezettség alól teljes mentességet és szabadságot kaptak, *valamint igazi nemességel éltek*, kivéve azt, hogy Magyarország királyainak koronázásakor, házasságkötésekor és elsőszülött fiainak születésekor mindannyian egy-egy ökröt adtak a királynak...”. A király az előadottakat e levelével helybenhagyja, megengedve, hogy a székelyek „*ósi szabadságaikban és jogaikban, amelyekkel élnek, békésen megőriztessenek és megmaradjanak*...”²¹

És ezzel elérkezünk 1562 nyarának elejéhez, amikor a székely szabadságok rendszere az első jelentős csapást szenvedte el. Az ifjú János (Zsigmond) választott király által június 20-ra összehívott és levezényelt segesvári országgyűlés megerősíti az 1557-es diéta határozatát a székely örökség különleges voltának korlátozása ügyében, kimondva, „*hogy ez után valamikor ők oly dologban vétkezzenek, kiből örök hitetlenség szokott következni, ők is azonképpen mint*

az nemesség és országunkbéli több híveink örök hitetlenséggel büntetessenek, és mind fejekét, jószágokat és örökségeket elveszessék”.²² Ami viszont szempontunkból most lényeges: *a segesvári országgyűlés hivatalosan is véget vet a székelység egységes nemesi státuszának.*

Az itt hozott határozatok az első két rendet, a főembereket és lófóket, a vármegyei nemességgel egyenrangúvá teszik, kimondva, hogy birtokaikat nemesi jogon bírják, „úgy mint a nemesség az ő nemességében; az ő földön lakóikat, kiket jó igazsággal bírnak, úgy mint a nemesség bírja az ő jobbágyakat, ők is jobbágyul bírják, kik a rovásnak [adószedésnek] idején több községgel együtt megrovattassanak”.²³ Továbbá felmenti őket a dézsmafizetés alól, biztosítva számukra a „házok szükségére való sót [...], mint a nemességnek régi szokás szerint só adatik”.²⁴ Ezzel szemben a székely község gyakorlatilag elveszti addigi szabad és kiváltságolt státuszát: „Az székely község mi szabad birodalmunk alatt legyen, kiket sem a fő népek, sem senki, akárkik legyenek, bántani ne merjék, sem semmi szolgálatra ne kényszerítsék”.²⁵ Ez kétségkívül védelmet jelentett a leszegényedett, hadi kötelezettségeit teljesíteni képtelen közrendű székelyek számára, az őket jobbágyaikká tevő főemberek és bizonyos lófók ellen, de ugyanakkor társadalmi visszalépést is. „Bár az tételesen nincs megfogalmazva – állapítja meg Demény Lajos a segesvári végzések kapcsán –, hogy a székely község elveszítette fejenkénti hadkötelezettségét és a velejáró szabad székely állapotot, mégis kiderül az egész szövegből a közsékelyek megadóztatása és katonai kötelezettségük teljes mellőzése.”²⁶

Helytelen volna mindezt kizárólag ifjú János királyt és a Segesvárra összehívott rendeket okolni, de megfordítani a vádat és az uralkodó ellen fellázadt székely „községet” tenni felelőssé a fejleményekért éppen akkora hiba. „Bár az egyetemes székely szabadságra sokan és sokszor hivatkoznak – írja Takács Péter –, de valamennyien tudjuk, hogy a forgandó szerencse és a székelyek gyakran dühöngő önpusztító indulata feltételezhetően már a 14. század első felében három ’rendbe’ sorolta őket.”²⁷ A belső társadalmi rétegződésen kívül a székely kiváltságok erodálásán dolgozik az egész tágabb térség középkorból újkorba átdöcögő történelme is: a sztyeppei népek ellen korábban hatékony székely könnyűlovasság és gyaloghad a nyugati, jól felszerelt és képzett zsoldosok ellenében nem sokat ér. A tűzfegyverek széleskörű elterjedése, a hadászat általános fejlődése is más alapokra helyezte a háború mesterségét: a félhivatásos székely pa-

raszthad – melynek valamennyi katonája saját testi épségén kívül az otthon hagyott népes családjáért, házért-földért, félbehagyott munkáért is aggódik az egyre hosszabbra nyúló hadjáratok során – már nem versenyképes a kor harcterein. Arról nem is szólva, hogy az erdélyi fejedelmek ugyanannak a török szultánnak adóznak, akinek a Kárpátok túloldalán országgló román vajdák. Összegezve a dolgokat: a korábbiakhoz képest nagyot esett – bármily kellemetlen is ezt kimondani – *a székelység katonai csereértéke* a kiváltságok adok-kapok rendszerében. A privilégiumok fokozatos visszavonása ezek után már csak idő kérdése.

Az erdélyi fejedelmek mindennek dacára sem mondtak le teljesen a székelyek hadi szolgálatairól, bízva abban, hogy társadalmi reformokkal újra növelni tudják e voltaképpen olcsó haderő ütőképességét. Báthory Zsigmond két, ugyanazon a napon (1601. december 31.) kibocsátott kiváltságlevelében újra felszabadította az ifjú János király által függőségre ítélt közsékelységet, *szabadosokká* (libertini), azaz a korábbi *darabontokkal* (a „communitas” kötelékébe tartozó gyalogosokkal) egyenrangú, katonai szolgálatra kötelezett szabad emberekké nyilvánította őket.²⁸ A következő fejedelmek (Bethlen Gábor, a Rákócziak) a főemberek és bizonyos lófók által eljobbágyosított székelyek „recuperálására”, azaz felszabadítására és újbóli hadrendbe állítására tesznek erőfeszítéseket.

Az idő malmai viszont könyörtelenül örölnék. A Habsburg-korban a székelység – az adományozás útján nemesi rangot nyert szűk rétegét leszámítva – adózó tömeggé vált, melynek kiváltságolt állapota csak hagyományos közigazgatásának bizonyos tövábbélt elemeiben, illetve nagy részének társadalmilag szabad státuszában őrződött meg.

A feudális jog viszont sokkal bonyolultabb és rétegzettebb szerkezet annál, mint hogy a valós társadalmi tényállásokat naprakészen kövesse. A végleges formában 1691. december 4-én kiadott *Diploma Leopoldinum* (I. Lipót Erdélyre vonatkozó „alkotmánylevele”) elismeri a fejedelemség kori Erdély jogi alapokmányait, a székelységről pedig a következőket írja: „A székelyek, eme legharciasabb néptörzs, mint eddig voltak, úgy ezután is mentesek legyenek minden adófizetéstől, minden téli és nyári katonai elszállásolás terhétől s birtokaik után, amelyeket a hadfölkelés kötelezettsége mellett bírnak, tizedfizetéstől és egyéb szolgálmányoktól. Ezek ellenében a haza védelmére saját költségükön katonáskodni tartoznak ezután is. A székely parasztok, vagyis jobbagyok nem értetnek ez alá.”²⁹

A székelyek tehát, bármily tudathasadásosnak tűnik jogi alapállásuk két-háromszáz év távlatából, a hatályos törvények szellemében jártak el. Így történik ez Udvarhelyszék 1782. március 8-án tartott széki közgyűlésén is, amikor a császárnak címzett panasztevő-felirat („*Supplex Libellus Nobilium Siculorum in Sede Siculicali Udvarhely...*”) a következőket rója fel:

„...Már néhány esztendőktől fogva a contribucionalis tabellákba rectificator co[m]missarius uraiméktől libertinusi titulusal irattattunk, mint hajdan a jövevény és országatlan emberek irattak, holott N[agysá]gok előtt tudva vagyon:

1-o. Hogy a De[cr]ét[um] 3-dik végzésének 4-dik titulusa első végzésének 3-dik titulusával egybe vetvén, a székelek egy nemzetből Hunor és Magortól származtak minyájon, és annak utána Scithiából lett ki származásokkal ezen tartományokot biradalmok alá vevén mind ezideig [...] bírták és az ellenség torkába nemcsak oltalmazták, hanem a töb keresztény országok[na]k és tartományok[na]k mint egy oltalmazó kő falai lévén azokat is védelmezték. [...]

2-do. Alázatosan könyörgünk [...]: Minthogy mű székelyek nem libertinusok, hanem kiváltképpen való nemesek vagynak [...], rectificator co[m]missarius uraimék libertinusi név alatt ne írjanak, hanem corrigáltassék, és azután is ős törvényes titulusunkkal illetessünk.”³⁰

Hogy miképpen viszonyultak a székely nemesség kérdéséhez a 18–19. századforduló magyarországi hatóságai, arról egy érdekes történet tanúskodik, ami egy levélből bontakozik ki, melyet bizonyos Baróthi Intze Mihály és testvére, György intézett Udvarhelyszék közgyűléséhez (amint akkor nevezték: „gyrás székehez”). Ebből kiderül, hogy a folyamodók édesapja 1780-ban Miklósvárszékből, Barótról családjával együtt Magyarországra költözött, Bihar vármegye Sályi nevű helységébe. „...Minek utáni emberi kort értünk – írják az immár magyarországi illetőségű kérelmezők – által láttuk, hogy az idő feledékenység hamvába takarodik székely nemes származásunk, ha tsak most hiteles leveleinkből, az egyetlen eredeti 1614-béli lustra könyvből ki nevezett eleinkhez kötve magunkat, a tekéntetes gyrás szék által el esmértetve oly bizonyosság levelet nem eszközlünk, melyet a nemes Bihar vármegyei generalis gyűlésen producálhassunk, s azon nemes megyében is nemes eredetünk protocollátván, ellent áljunk a homályba borulásnak...” Bemutatásra kerül a család leszármazása az 1614-ben lustrált ősöktől a kérelmezőikig, az udvarhelyi tisztség 1829. január 2-án kelt válaszában pedig

helyt ad kérelmüknek: „A kívánt publicum testimonium az instansnak adassék ki.”³¹ Az idézett levélhez csatolva található a marosvásárhelyi Királyi Táblán kelt, „Személyes nemességének meg bizonyítására indult perekben Baróthi Intze Mihálynak és Györgynek, kik most n[e]m[e]s Magyar Országban Ronton laknak, Marosvásárhely X-ber 16-ikán '803-ban kimondott ítélet”, melynek értelmében „a fellperesek igaz valóságos nemes embereknek ítéltetnek.”³²

A két székely származású kisnemes tehát valami hasonlóan fáradozott, mint az 1346-ban Nagy Lajoshoz folyamodó Sényői Pál: hogy székely őseiknek az 1614-es összeírásbeli szerepléséről (magyarán és egyszerűen: *székely mivoltáról*) hiteles igazolást szerezzon, ezt tekintvén nemessége fő bizonyítékának, ami nélkül a többi, nehezen összegyűjtött irat értékelenné válik. Hogy pedig a magyarországi hatóságok még a 19. század elején is ebben a szellemben jártak el, igazolja a Magyar Királyi Helytartó Tanács Pest vármegyéhez címzett, 1820. december 12-i átírata, „Bikfalvi Falka Sámuel székely nemességéről való bizonyítvány” tárgyában: „...a fenn álló felsőbb rendelkezések szerint a székely székeknek leveles táraikban lévő lustrális könyvekből kiadott bizonyító-leveleik, a nemesség bébizonyítására minden további kérdés vagy felsőbb vizsgálat nélkül elégségesek, ha a származás azoktól kik az ilyen lustrális könyvekben találtak, voltaképpen megmutattatik...”³³

Erdélyben viszont ekkor már egészen más volt a gyakorlat. Ami érthető, hiszen a jelentős lélekszámú székelység tömbben érvényesített nemesi kiváltságai csak fokozták volna a modernizáció útjára lépett ország-rész öröklött társadalmi-gazdasági anomáliáit. A székelység ellenben, mint idézett folyamodványai is mutatják, nem nyugszik bele az elavult, de elvileg még létező privilégiumai mellőzésébe. Ebből következően ez időben szép számmal találunk nemessége valóságos mivoltát alátámasztó székely érvelést, melyek sorából alaposágával kiemelkedik Benkő József 1770-es években írt okfejtése. Benkő szerint egyrészt azok, akik „a nemesség igazi előjogainak örvendenek” és „nemeseknek is nevezik”, másfelől a lófők és gyalogok „elkülöníthetők ugyan [...], de a nemesség alapvető joga tekintetében egyenlők amazokkal, mert kijár nekik: 1) A fejlvltságot egyenlősége, megkülönböztetés nélkül, az összes székelyek között [Werböczy III. 4.]; ugyanez az alapja a székelyeknél beszédni szokásos bírságoknak is. 2) A peres ügyekben és jogorvoslásban való egyenlőség: valamennyien éppen úgy, mint Erdély más nemesei, nem kötelezhetők tör-

vény elé állni másként, csak beidézve, s ügyükkel apellálhatnak a legfőbb igazságosztóhoz, vagyis a fejedelemhez. 3) A pereskedés egyenlősége: az összes székelyeknek ugyanis szabadságukban áll perbe szállni bármiféle mágnásokkal és nemesekkel, mégpedig Erdély minden fórumán, akár vagyont, akár személyt illető keresetben. 4) A passzív pereskedés egyenlősége: mert éppen úgy mint a többi nemes, cikkelyes büntetés terhe mellett a lófők és a gyalogosok sem idézhetők be székely örökség ügyében a Királyi Táblához, ha az ügyet előzőleg nem vizsgálta meg a székely fórum. 5) A személyes jogok egyenlősége a bűnügyekben: mert minden székely, mint igaz nemes, ha valamely büntetett színhelyéről elmenekült, idézés, vagyis a törvény elé hívás nélkül nem tartóztatható le és nem verhető bilincsbe a törvény tilalma folytán. 6) A potenciális büntetés egyenlősége. 7) Az utódlási jog egyenlősége: mert valamint bármely mágnás és nemes ősi jószágait másként nem idegenítheti el, csak a testvérek és szomszédok előzetes figyelmeztetése után [Werböczy I. 59–60.], ugyanúgy egyetlen szabad székelynek sincs joga javai eladására ilyen előzetes figyelmeztetés nélkül. 8) A királyi utódlás egyenlősége a vármegyei jószágokban: mert valamint a nemesek a vármegyei birtokaikban magva szakadtuk esetén utódjuk a Szent Korona jogán a fejedelem (aki nem nemtelenek, hanem nemesek utóda szokott lenni) vagy a fiskus, nem másként van akármelyik olyan székelynek az örökségeivel, aki a gyermekek vigasza nélkül hal meg, ha történetesen a vármegyékben vásárolta örökségét. 9) Az egyenlőség a vám és a harmincad alóli mentességben [1. Compilatae III. 8, 8.]” A székelyek viszont nem élhetnek a nemesi jogállás legfőbb előnyével, az adómentességgel. De „az adózás nem a nemtelenség jele – figyelmeztet Benkő –, hiszen Erdélyben sok armalistát és úgynevezett egytelkes nemeset számlálhatsz meg, akik adót fizetnek, és mégsem jogosult senkinek az az állítása, hogy ezek nem igazi nemesek”.³⁴

Valahogy így állunk hát a székelyek kollektív nemességével. Egy fontos kérdés viszont megválaszolatlanul marad: mi lehet e nemesség alapja, miért másak e tekintetben a székely privilégiumok, mint a többi hadi alapon kedvezményezett magyarországi embercsoport kiváltságai? (Amellett, hogy általában átfogóbb jellegűek, de mindenképpen szilárdabbak és időállóbbak amazoknál.) Erre – mai tudásunk szerint – csak tippekkel válaszolhatunk, amitől a magam részéről óvakodnék. Csupán egy sejtést bátorokodnék megosztani arról, hogy merre kereshetnők a válasz egyik lehetséges forrását.

A Szepességben, a Hernád-völgyében egykor létező ún. „*lándzsás nemesek*” – kiváltságai tekintetében – a székelyek talán legközelebbi „rokonai”. Fekete Nagy Antal szerint ők a Tisza kanyarulatától továbbköltöző-terjeszkedő, minden bizonnyal kabaretedetű „Gömör-örök” utódai, akik a Szepesség területének – a királyság határvédőiként – első lakói voltak.³⁵ Akárcsak a székelyek, székekbe szerveződtek: a tatárjárás előtt két székükről beszélnek a források, egyik a későbbben is birtokolt lakterületükön (amelyből aztán egyszerűen „a Szék” lesz), a másik Szepes várától nyugatra, utóbbinak népe viszont a nagy dúlás nyomán elpusztult-szétszéledt. A „Szék” területén a lándzsás nemesek bíraskodási és közigazgatási ügyeit a maguk választotta bíró („comes nobilium”, „iudex nobilium de Scepus decemlanceatorum”) intézte, esküdte társaival. Az „országos nemesség” és a „lándzsások” jogállása között csupán a katonai kötelesség más alapon történő teljesítése tekintetében volt különbség. Ők ugyanis „*partikuláris vagy feltételes nemesek*”, akiket „*korán kialakult autonóm szervezettik még a királyi várispánság fennhatóságától is megóvott*”.³⁶ A „*tízlándzsás*” elnevezés onnan származik, hogy a tatárjárás idején megfogyatkozott és tönkrement szepesi nemeseken IV. Béla olyképpen próbált segíteni, hogy nyolc „*ekefölddel*”³⁷ rendelkező nemes kötelezett egy páncélos vitéz hadba állítására.³⁸ Ne feledjük, II. Ulászló 1499-es kiváltságlevelle a székelyeknek is feladatul rója, hogy „*mikor a Királyi Felség személyesen indul nyugat felé hadba, akkor a székelyek minden tízedik telkes székely után tartoznak a Királyi Felség szolgálatára zsoldost állítani*”.³⁹ Nyilván, a keleti népek könnyűlovassága ellen ekkor még hatékony székelyek esetében a hadkötelezettség ily módon való átruházása tűnhetett célravezetőnek, ha valamely nyugati hatalom zsoldoshada volt az ellenség. A mintegy 80 „*ekefölddel*” rendelkező, így összesen tíz felfegyverzett zsoldost („*lándzsást*”) kiállító szepesiek kötelezettsége pedig eleve a nyugati és északi hadakozást célozta. És ott van végül a székelyeknél és a „*tízlándzsásoknál*” egyaránt létező ún. „*fiüleányság*” intézménye, ami azt jelentette, hogy a férfitúd nélküli családoknál a női ág viszi tovább a kiváltságokat és az ezekkel járó hadkötelezettséget.⁴⁰ A „*tízlándzsásokról*” – valószínűleg földrajzi elhelyezkedésük miatt – a feudalizmus kezdeti századaiban lényegesen több információval rendelkezünk, mint a keleti végeket védő székelyek esetében, ami a sok tekintetben analóg fejlődésből adódóan segítségünkre lehet a korai székely történelem néhány vitás kérdésének megfejtésében.

Összegezve, a székelyek kollektív nemessége nem a 18. századi székely rendek sérelmi politizálása mentén költött mítosz. Ismét Balogh Judit megállapítását idézve, „nemcsak a székelyek tartották magukat nemeseknek, mégpedig 'kiváltképpen való' nemeseknek, hanem a kívüllég is ezt látta legfőbb jellemvonásai egyikének.”⁴¹ Az viszont más kérdés, hogy egykor létező jogaikból, címük-ből-rangjukból – a társadalmi, gazdasági, geopolitikai változások nyomán – mi volt érvé-

nyesíthető és tartható. Miképpen az 1559-es országgyűlési végzés is mondja, „...ű Felsőgök, [...] az székely uraimhoz mindenkor kegyelmes és kegyes tekintettel voltanak, és az ű szabadságok meg tartásának kedveztek, mostan is [...] űket régi szabadságokban, a mennire lehetséges az űdöknek mi voltáért, el tökéllették megtartania.”⁴²

„A mennire lehetséges az űdöknek mi voltáért” – egy régi varázformula, amit ma sem ártana megjegyezni...

■ JEGYZETEK

1. Mihály János: *A székelyek három rendje*. In: Hermann Gusztáv Mihály (főszerk.): *A székelység története. Kézikönyv és tankönyv az általános iskolák VI. és VII. osztályai (valamint minden érdeklődő) számára*. Csíkszereda – Sepsiszentgyörgy – Székelyudvarhely, 2012. 49.
2. Marius Diaconescu: *Mit și manipulare în conștiința secuilor prin manualul de istorie a secuilor*. Historia 2013. 3. sz.
3. Hermann Gusztáv Mihály: *Pledoarile pentru și pentru niște „istorici” rătăcitori*. Adevărul 2013. 03. 27.
4. Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága, Kolozsvár. Udvarhelyszék Levéltára (a továbbiakban: USZt.). I/39. a.
5. Szabó Károly (szerk.): *Székely Oklevéltár*. I. Kvár, 1872. 52.
6. Balogh Judit: *A székely nemesség kialakulásának folyamata a 17. század első felében*. Kvár, 2005. 27.
7. Kordé Zoltán (szerk.): *A középkori székelység. Krónikák és oklevelek a középkori székelyekről*. Csíkszereda, 2001. 53.
8. Szabó Károly: i.m. 220.
9. Kordé Zoltán: i.m. 56–57.
10. Werbőczy István: *Hármaskönyv*. III. rész 4. cím. (Kiad. Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen) III. kiadás. Bp., 1894. 285–286.
11. Uo. I. rész. 3. cím. 39–40.
12. Bónis György: *Magyar jog – székely jog*. Kvár, 1942. 24.
13. Uo.
14. Mályusz Elemér: *Az erdélyi magyar társadalom a középkorban*. Bp., 1988. 51.
15. Uo. 61.
16. Kordé Zoltán: i.m. 138.
17. Makkai László (szerk.): *Erdély öröksége*. I. Tündérország. Bp., é. n. 6.
18. Uo. 144.
19. Uo. 142.
20. Szabó Károly: i.m. II. Kvár, 1876. 100.
21. Kordé Zoltán: i.m. 234.
22. Demény Lajos: *Székely felkelések a XVI. század második felében*. Buk., 1976. 48.
23. Uo.
24. Uo. 51. A főemberek és lófők székely rendek sorából való kiemelésének, a vármegyei nemességgel történő „egyenlősítésének” előzménye az ugyancsak ifjú János király jelenlétben megszövegezett, 1559. jún. 12-én kelt gyulafehérvári országgyűlési végzés: „...a fűfű székelyek, azokval a ló fejekkel egyetembe, kik tudni illik igaz gyökér szerint ló fű ősoktűl származtanak, és kiknek az ű eleik Mátyás király és egyéb királyok ideibe jámborul és serényen vitézkedtenek, és véreket ontották, semmiképpen meg nem rötatnak, sőt a régi szabadságokban, meg mértés nélkülű, a vitézlő dologra és hadakozásra tartatnak meg, kiket ű Felsőgök bizonyos időkbem meg műstráltat és készületöket meg tudatja.” Szilágyi Sándor (szerk.): *Erdélyi országgyűlési emlékek*. II. Bp., 1876. 123.
25. Demény Lajos: i.m. 49.
26. Uo. 51.
27. Takács Péter: *Gondolatok a „székely örökségről”*. In: *Csaba királyfi elárvult népe. Székely konferencia 2009. október 2–3*. Debrecen, 2009.
28. Jakó Zsigmond: *A székely társadalom útja a XIV–XVI. században*. In: Benkő Samu – Demény Lajos – Vekov Károly (szerk.): *Székely felkelés 1595–1596*. Buk., 1979. 32.
29. Szádeczky Kardoss Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*. Bp., 1927. 297.
30. USZt. Kögyűlési jegyzőkönyvek. I/2. 11–12.
31. Intze Mihály és György levele a Gyrás Sékhez. 1828. A Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára. R3124.
32. Személyes Nemességének meg bizonyítására indult Perekben Barothi Intze Mihálynak és Györgynek. Kik most Nms. Magyar Országban Ronton laknak Marosvásárhely X-ber 16-ikán '803-ban ki mondott Itilet. A Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára. R3125.
33. *A Nemes Székely Nemzetnek jussait világosító némely darab levelek, többek által Magyar nyelvre fordítva, némelyek pedig eredetileg magyar nyelven*. [Marosvásárhely]1837. 96–100.
34. Benkő József: *Transsilvania specialis. Erdély földje és népe*. Fordította, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közözetesi Szabó György. II. Buk.–Kvár, 1999. 8–11.
35. Fekete Nagy Antal: *A Szepesség területi és társadalmi kialakulása*. Bp., 1934. 253, 259.

36. Bónis György: *Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban*. Kvár, 1941. 372–373.
 37. Az „ekeföld” vagy „ekealja” az egy gazdasági év alatt, egy ekével megművelhető területet jelentette Magyarországon; nagysága eketípustól, tájtól, földtől függött, de mindenképpen 30 hektár feletti volt. [Bán Péter (szerk.): *Magyar történelmi fogalomtár*. I. Bp., 1989. 99.]
 38. Uo. 371.
 39. Kordé Zoltán: i.m. 57.
 40. Kristó Gyula (szerk.): *Korai magyar történelmi fogalomtár*. Bp., 1994. (szócikk-szerző: Zsótér Rózsa) 393–394. A leányági örökösödés meglétére vannak adatok a jászkunok közösségében is, de a székelly fiúleányság és a lándzsásoknál fellelhető analóg jogszokás hasonlósága több ponton is közelebbinek tűnik. Lásd erre Fekete Nagy Antal: i.m. 279–282.
 41. Balogh Judit: i.m. 31.
 42. Szilágyi Sándor (szerk.): i.m. 122.

DOMOKOS PÁL PÉTER – „A ROMÁN ÁLLAM ÉS NÉP ÁDÁZ ELLENSÉGE” (I.) Avagy mit lehet megtudni Domokos Pál Péterről egy csíkszerdai megfigyelési dosszié anyagából¹

■ 1981 február hónapjában a Hargita megyei állambiztonsági szervtől kikerült egy „szigorúan titkos” minősítésű, a moldvai csángók eredetére és etnikai hovatartozására vonatkozó belső anyag, amelyet központi szervük egyik ügyosztálya² küldött meg az ott dolgozó tisztek és altisztek „felkészítése” céljából. Az „áruló” Péter Ferenc nevezetű altiszt volt, aki telefon- és lakáslehallgatási hanganyagok rögzítésének feladatát látta el. Az anyagot ezen sorok írójának adta át, aki egy éjszaka alatt kézzel lemásolta és visszaadta neki, elkerülvén így, hogy konspiratív barátja lebukjon.³

Ma már tudni lehet, hogy ennek az anyagnak a készítője az a Dumitru Márta, a Securitate állományában lévő „tudós” volt, aki 1985-ben, nyilván a legfelső pártvezetés jóváhagyásával, könyvet jelentett meg bizonyítandó, hogy a moldvai csángók nem mások, mint az Erdélyben elmagyarosított azon románok utódai, akik Moldvába menekültek, főleg a határőrezredek szervezése idején a Beszterce-vidéki és székelyföldi ellenállások leverését követően.⁴ A kikerült anyag Márta elméletének tömörített változata volt, amivel akkor még nem mertek a nyilvánosság elé lépni. Meggyőződésem, hogy 1981 júliusában a *Flacăra*-ban azért tették közzé hasonló tartalmú és azonos című írását (*Date și versiuni cu privire la geneza și apartenența etnică a populației ceangăiești din Moldova = <Adatok és változatok a moldvai csángók eredetére és etnikai hovatartozására vonatkozóan>*), hogy ha úgy

adódik, tagadni tudják ilyen szellemű eszmék titkos terjesztését az állambiztonságiak körében. Így adott esetben hivatkozni tudnak arra: szó sincs itt titkos, belső anyagról, Király István és társai egy publikált, történelmi kutatás szabadságával élő, de természetesen vitatható, álláspontot kifejező véleményyt rosszindulatúan az állambiztonsági szervezet nyakába akarnak varrni azzal a céllal, hogy lejárassák a román állam példás nemzetiségi politikáját, és felszítsák az itt élő magyarok körében a nacionalista-irredenta érzelmeket.

A kihallgatásaim során macska-egér játékot játszadoztunk ebben a kérdésben a kihallgató tisztjeimmel, Popescu Stelian ezredessel, a központi állambiztonsági hivatal egyik részlegének vezetőjével és Butiurcă Ionnal, a megyei Securitate századosával. Ők állították, hogy nem titkos anyag, mivel ilyen témában már jelentek meg írások, mire én azzal replikáztam: igen, de nem most, hanem a harmincas-negyvenes években, és azok szélsőséges nacionalista jellegűek. Miért kutakodnak utána, ha már megjelent anyagról van szó? A hivatalos román történetírás elismeri a csángók magyar eredetét! Létezik egy nem hivatalos szemlélet is, amit a Securitate promoveál? S ha már egy ismert és publikált elméletről van szó, amelyik nem sérti a román érdekeket, akkor miért kéri rajtam számon annak terjesztését?

A Péter Ferenctől kapott anyagot kézzel lemásoltam, és lefordítottam magyar nyelvre, majd Kósa-Szánthó Vilma,⁵ a Népi Alko-

¹ A tanulmány folytatását következő lapszámunkban közöljük.

tások és Művészeti Tömegmozgalmak Megyei Irányító Központjának (röviden csak Népi Alkotások Házának nevezett) etnográfusa segítségével sokszorosítottuk, mind magyar, mind román nyelven. Mindketten terjesztetni kezdtük a megbízhatónak vélt és a kérdéskörben jártasnak tartott ismerőseink körében. Hogy kinek adtuk át elolvasásra és további terjesztése céljából, az ebből az írásból nagyjából kiderül. Rajtuk kívül csak azokról tudok beszámolni, akiknek én adtam át személyesen, de a Securitate előtt sikerült eltitkolnom: köztük volt Hajdú Gábor ügyvéd⁶ és két gyerekkori barátom, Várdai György és Szép Zoltán is. Tény viszont, hogy én adtam át annak a személynek is, aki lebuktatott, és akiben akkoriban megbíztam. Nemrég, a megfigyelési dossziém kézbevétele után bizonyosodtam meg kollaboránsi voltáról. A gyanú már rég megfogtam bennem, és hat évvel ezelőtt Péter Ferencsel újra elemeztük az akkori helyzetet, és őt valószínűsítettük lebuktatónknak. Csak annyit árulok el róla, hogy a *Hargita* napilap egyik akkori újságírójáról van szó, és *Fekete*, illetve *Botos* konspiratív névvel tartották számon. Ő buzgó informatorként azonnal a megbízóihoz szaladt, és átadta nekik: „Március 14-én »Fekete« jelezte, hogy a »Kutató« a Securitate egy titkos anyagának birtokában van, ami alapján politikai meggyőző és diverziós tevékenységbe kezdett, [hirdetve] hogy a csángók elnemzetlenítése a céljuk...” – olvasható az egyik május havi jelentésben,⁷ tehát még mielőtt a hónap utolsó napján lecsaptak volna ránk: „Március 20–21.-én a »Kutató« pontosította »Feketének«, hogy az anyagot meg kell cáfolni, mivel azt a Securitate dolgozóinak felkészítésére készítették, és más ilyen jellegű anyag is létezik.”⁸

Annak ellenére, hogy 1975. december 1-jétől 1980. november 30-ig a BM állományában dolgoztam, civil alkalmazottként, vagy tán éppen ezért, már 1977 júniusától megfigyelés alá helyeztek.⁹ Mikor megfigyelésemre jóváhagyást kértek Szász János akkori megyei első titkártól, két dologgal indokolták ennek szükségességét:

1. Király Károly testvére és Hargita megyében „az egyik legelszántabb támogatója” vagyok. Szoros kapcsolatban állunk mint bátyám bizalmasa.¹⁰

2. Levéltárigazgatói minőségemben szoros kapcsolatban állok olyan személyekkel, akik „nacionalista, magyar irredenta szellemiségű történelmi tanulmányok írásával foglalkoznak”.¹¹ „Kutató” néven tartották számon, az ún. „filaj” (percről percre való megfigyelés) alkalmával a megyeiek „Chivu”-ként szerepeltettek, amikor pedig ez a fel-

adat más megyeiekre volt bízva, mindig egy alkalmi névvel gazdagították névpalettámat.

1980-ban lelkiismereti válságba kerültem. Az érzés természetesen nem egyből tört rám, hanem fokozatosan alakult ki. Ami végül is kiváltotta belőlem, hogy úgy dobot be a kesztyűt, hogy egyúttal fel is veszem, és arcul csapom vele a pártot és leghírhedtebb kiszolgálóját, a Securitatét!

1980 júliusában került sor a tagkönyvek cseréjére, a régiiek leadására és az újak átadására. Ezt az akciót Ceușescuék mintegy a párttagság revíziójának szánták, egyéni elbeszélgetések előzték meg az akciót. Ezzel azt célozták, hogy felrúzzák a felduzzasztott és egyre nagyobb érdektelenséget mutató tagságot. Mi, a belügyminisztérium civil alkalmazottai külön alapszervezetet alkottunk a BM megyei felügyelősége keretében. A gyűlésen részt vett Fábíán András, a municípiumi pártbizottság elsőtitkára, Oprea Ion, a megyei Securitate helyettes vezetője és Todoran Eugen politikai tiszt is.¹² Mikor rám került a sor, kivettem az elnökséghez a tagkönyvemet, letettem, és az újat nem vettem át, majd megindokoltam cselekedetemet: lelkiismeretem nem engedi, hogy továbbra is tagja legyek egy olyan pártnak, amely marxi-lenini elveket vall, de gyakorlata mindenben ellentmond ezen elveknek, aminek egyik legkézenfekvőbb vetülete a soha nem látott személyi kultusz, és mivel a párt vezetősége megtagad minden párbeszédet a nemzeti kérdésekben, ezennel önként lemondok párttagsági minőségemről tiltakozásul a fenti jelenségek ellen.¹³ Másnap már leváltottak levéltárt vezetői tiszttségemből, visszaminősítettek egyszerű levéltárosnak, és nyomást gyakoroltak rám, hogy önként távozzam a levéltártól. A pártból kizártak, amit én oly értelemben vitattam, hogy ez abszurdum, mivel én távoztam soraiból saját elhatározásomból! Szeptember 2-án, miután a cikkarcfalvi általános iskolában, ahova pályázat útján kineveztek, az iskola-kezdés napján tudomásomra hozták, hogy a Románia története tantárgyat, nem lévén párttag, nem taníthatom, ezt újabb jogsértésnek minősítve visszavontam pályázatomat, és levelet intéztem a Központi Pártközlégiumhoz. A levél csak ürügy volt arra, hogy bővebben kifejthessem álláspontomat, és megismertessem vele a hazai és külföldi közvéleményt. Sok huzavona után 1980. december 1-jétől a megyei Munkaügyi és Népjóléti Igazgatóság Munkaerő Hivatalához kerültem. Eltiltottak minden publikálási lehetőségtől, még a helyi újságban sem jelenhettek meg írásaim. A megyei múzeumok évkönyvéhez (*Acta Hargitensia*) leadott tanulmányom megjelenését, bár előzőleg

már jóváhagyták, végül nem engedélyezték. Érdekes módon a Securitate nem nyilvánította publikálásra alkalmatlannak, és a pártbizottságra hagyta a döntést, az pedig jobbnak látta, hogy retorziót alkalmazzon. Megtagadták az állami levéltárba és a megyei dokumentációs könyvtárba való belépésem. Ezek ellen határozottan tiltakoztam, alkotmányos jogaim megsértésének tekintetem. Kihallgatásokra mentem Oprea Ionhoz, a megyei Securitate helyettes vezetőjéhez, majd Erdélyi Elemér tábornokhoz, a BM megyei felügyelősége akkori vezetőjéhez, aki őszintén megmondta, hogy a levéltári belépésem, nem korábbi vezérigazgatóm, hanem ő ellenzi, és amíg ő funkcióban lesz, ne is várjak mást. Kihallgatásra mentem Walter József megyei propagandatitkárához és legvégül Szász József elsőtitkárhoz is.¹⁴ Mindhámba. Elhallgatásra és elszigeteltségre ítélték, ami csak növelte elszántságomat, hogy nem elég csupán passzívan ellenállni, hanem minden eszközt meg kell ragadnunk, hogy hallattassuk szavunkat, éreztesük a hatalommal, hogy nem értünk egyet politikájával.

Ilyen körülmények között játszott a kezemre Péter Ferenc a csángókra vonatkozó belső és szigorúan titkosnak minősített anyagot.

„Feketének”, a *Hargita* napilap szerkesztőjének¹⁵, akivel jó viszonyban voltam, március 13-án adtam át a csángókra vonatkozó „felkészítő” anyagot.¹⁶ Ő tíz nap múlva visszahozta azzal a megjegyzéssel, hogy nem foglalkozik ilyen veszélyes dokkal. Titokban azonban a Securitate megkezdte az adatgyűjtést. Szigorúbb megfigyelés alá helyezték, akárcsak Vilmát. Róla Offner Marianna fecsegte el, hogy kérésemre titokban találkozunk lakásán, és megbeszéltük, hogy Vilma legépele Domokos Pál Péter *Édes házának akartam szolgálni* című könyvének az egyik hazai folyóiratban megjelent bírálata, és azt kiküldi Budapestre a könyv szerzőjének.¹⁷ Április közepén már sejtettem, hogy kezükbe került az anyag, mert tudomásomra jutott, hogy a Megyei Vízgazdálkodási Hivatalnál (OGA) dolgozó feleségem írógépről írásmintát vettek. Akkor nem, de most már tudom, hogy miután „Fekete” „feldobott”, és arról is beszámolt nekik, hogy megkértem, segítsen egy Consul írógép titokban való megszerzésében. Azonnal megkezdtek az ügyben érintettekről az adatgyűjtést. Az állambiztonságiak is tudomásomra szereztek arról, hogy én is értesültem nyomozásaikról.

Lecsapni viszont csak akkor csaptak le ránk, midőn 1981. május 27–28-án a Szabad Európa Rádióban beolvasták – a magyar adásban kétszer, a románban egyszer – a Központi Pártkollégiumhoz még az előző év

szepember elején írt levelemet, melyben megindokoltam, miért hagytam el a pártot: hivatkoztam arra, milyen óriási szakadék tátong a nagy hangon hirdetett, a párt vezetése alatt Románia által elért nagyszerű gazdasági teljesítmények és a mindenapjainkban megélt valóság között. Másrészt rámutattam a „szocialista demokrácia felsőbbrendűségének”, a párt- és állami dokumentumokban és az alkotmányban garantált „széles körű emberi és szabadságjogoknak” a kirakatjellegére, arra, hogy „teljes egyenlőségről és a nemzeti kérdés példás és végleges megoldásáról” elfogadott számos párt- és állami dokumentum ürügyén megtagadják, hogy nyílt és őszinte párbeszédre kerülhessen sor ebben a kérdéskörben. Ugyanakkor elítéltem a nagyfokú és egyre fokozódó személyi kultust, aminek szemtanú voltunk.¹⁸

A kihallgatásokat mindig mesterien időzítették. Engem – és tudtom nélkül feleségemet is – a tengerparti nyaralásunk előtti nap (május 30.) délutánján kísérték be. A városi rendőrség épületében Butiurcă Ion százados és az általam akkor még nem ismert Popescu Stelian, a központi állambiztonsági szerv (*Departamentul Securității Statului*) egyik hivatalának vezetője várt. A „beszélgetést” titokban hangszalagra rögzítették. A kihallgatás ekkor még csak a Szabad Európa Rádióban beolvasott levelem kijuttatása körülményeinek felderítésére irányult. A csángókra vonatkozó „tanulmány” (mondhatjuk inkább „tananyag”) ügyét egyelőre fektették, mivel még nem kerítettek sort a „csángó ügy” többi gyanúsítottjának kihallgatására. En természetesen tagadtam, hogy valami közöm volna a levél kijuttatásához, őket vádolva, hogy ez a részükről megrendezett provokáció, amivel le akarnak járni, amiért az új párttagsági könyvem átvételének megtagadását a Csíkszerdai Állami Levéltár igazgatójaként, vagyis a BM állományában lévő alkalmazottként „léptem” meg. Közben a feleségemet egy másik szobában faggatták. Ő is tagadta, hogy én juttattam volna ki a levelet. Próbálták érzelmileg zsarolni, megfélemlíteni, befolyásolni, de állta a sarat. Végül este 9 óra felé bocsátottak el, feleségemet korábban, kb. egy órai kihallgatás után. „Kegvesek” voltak, tudván, hogy tengerparti nyaralásra készülünk Csutak József sógorom és Pál László szomszédunkkal közösen. Figyelmeztettek, hogy a kihallgatásról senkinek se beszéljek. Azzal zárták, hogy hazatérésünk után folytatni fogjuk a „beszélgetést”, vagyis újabb kihallgatásra számíthatok. A megyei Securitate még aznap tájékoztatta a felettes szervét a kihallgatás eredményéről és tervezett további intézkedésekről. Érdekes módon ebben a csángó ügyre csak mellékesen

utalnak (igaz, ez akkor még nem képezte kihallgatásom tárgyát).

Június másodikán a Securitate országos parancsnoka, az államtitkári rangban lévő Tudor Postelnicu tájékoztatást nyújtott be a „Kutató” ügyéről George Homoștean akkori belügyminiszternek, ebben azt is a miniszter tudomására hozzák, információik vannak arról, hogy a „csángókra vonatkozó anyagot” Kósa-Szántó Vilma segítségével sokszorosítottam, és rajta keresztült jutattam ki Magyarországra. A tájékoztatóba beépített intézkedések között szerepel, hogy felgyorsítják a vizsgálatot az ügyben, valamint az is, hogy a nyaralásból való hazatérésem után újra kihallgatnak, és addig házkutatást is tartanak otthonomban.¹⁹ Azt, hogy ez az ügy a belügyminiszter asztalára is került, két dolog indokolta: egyrészt hogy egy volt belügyi dolgozó lépett ki a pártból, másrészt hogy egy szigorúan titkos irat került ki a Securitate berkeiből, és bizonyos jelek arra

mutattak, hogy a „Kutató”-nak nevezett el-
lenséges célszemélynek bizalmas kapcsola-
tai lehetnek az állambiztonság egyik dolgo-
zójával vagy akár több személlyel is! A szí-
gorúan titkos információk kiszivárogtatása
nagyon súlyos következményeket vonhatott
maga után, akár hazaárulásnak is minősít-
hették. Ekkor még úgy vélték, hogy az *Ada-
tok és változatok a moldovai csángók eredete
és etnikai hovatartozására vonatkozóan*
címet viselő anyag vélhetően a Bákó Megyei
Felügyelőségtől került ki. Ennek birtokába
a „Kutató” marosvásárhelyi bátyján, a „Uta-
zón” (Király Károlyon) keresztül jutott; ezt
az anyagot a Securitate apparátusának fel-
készítésére használták (Kósa-Szántó Vilma
nyilatkozata, amit újra vettünk tőle, és sza-
lagon is rögzítettünk).²⁰ Erre a tévútra én
tereltem őket, hiszen én is igyekeztem, akár-
csak a Securitate se, nem egy esetben, „dezin-
formációs” tevékenységet kifejteni.

Király István

■ JEGYZETEK

1. Arhiva Operativă a Consiliului Național pt. Studiarea Documentelor Securității (továbbiakban ACNSAS) Fond operativ D.U.I – „Cercetătorul”, dosar nr.1256646, vol. I–VII. (a továbbiakban a hivatkozásokban csak a kötetek és lapok számát tüntetem fel magyar nyelven. pl. II x.x.)
2. Az U.M.0544 București küldte meg a megyei BM felügyelőségének. I. 83.
3. Péter Ferenc két társával együtt a rendszerváltás után Balogh Júlia kérésére beszámolt a Securitaténál végzett tevékenységéről. A felvétel egyik része a Magyar Nemzeti Videótár részére készült 1994-ben, a másik része pedig a Duna Televíziónak egy évvel később. Balogh Júlia ebből szerkesztett egy kivonatot, amit *A Szekuritáté és a magyarok* címmel publikált az Erdélyi Napló 1998. 48–50. számaiban. Péter Ferenc többek között beszámolt Király Istvánnal való több éves együttműködéséről is. 1984-ben őt is eltávolították az állambiztonsági szervezet állományából.
4. Dumitru Mártaș elmélete – írja 2000-ben Gabriel Andreescu, emberjogi aktivista, publicista és könyvkiadó: „...a fost lansată de către Securitate în anii 80 în cadrul politicii asimilationiste practicate de regimul din acei ani.” *Extermismul de dreapta în România*. Cluj–Napoca, 2000.
5. A román nyelvű iratokban nevét legtöbbször Kosa Szanto Vilma formában írták.
6. A Megyei Munkaügyi Igazgatóság az Igazságügyi Palota földszintjén volt. A Városi Bíróság és a Megyei Törvényszék, valamint az ügyvédi irodák az első és második emeleten voltak. Hajdú Gábor húgával, Szabóné Hajdú Magdolnával és családtagjaival szoros baráti kapcsolatban álltam. Ezért nagyon meglepődtem, amikor Hajdú Gábor volt szenátor 1998-ban, amikor elfoglalta az egészségügyi miniszteri bársonyszékét, maga mellé vette miniszteri tanácsosnak Jeszenszki Ferencet, akit addigra már kétszer lepleztek le, feladata (1981-ben KK, nyílt levele, 1995-ben KK *Nyílt kártyákkal – önéletrész és naplójegyzetek*. Nap Kiadó, Bp., 1995.) a Securitate ügynökeként főleg a nyugati emigrációról való tájékoztatás volt.
7. I. 97.
8. Uo.
9. I. 10–11.
10. Uo. 16.
11. Közéjük sorolták Antal Imrét, a Csíkszerdai Elméleti Líceum akkori történelemtanárát, volt Nagy Nemzetgyűlési képviselőt, aki főleg az 1921-es földreform, valamint a Cskíi Magánjavak kisajátítása-
kor elkövetett törvénytelenéseket, hatalmi visszaéléseket kutatta. Ez utóbbi téma kapcsán tanulmányozta dr. Páll Gábor levéltári hagyatékát. Dr. Páll Gábor csíkszerdai ügyvéd és a két világháború között a román Szenátus tagja a Népszövetség elé vitte az ügyet. Veszelgy elemeknek minősítették a megyéből még Garda Dezsőt, akkoriban a remetei középiskola tanárát és a volt közös egyetemi tanáraink közül Imreh Istvánt, Egved Ákóst, Magyarai Andrászt, Bukarestből Demény Lajost, a Nicolae Iorga Történelmi Kutatóintézet munkatársát, a magyar nemzetiség történetét koordináló tanulmánykötet szerkesztőjét. Ők gyakran jártak Hargita megyében, bármely lehetőséget, így például a falusi könyvhét rendezvényeit is kihasználva. Gyakran jött ezekre Bitay Ödön, a Politikai Könyvkiadó munkatársa is. Néha megkeresett levélben Csetri Elek, a legismertebb Körösi Csoma Sándor-kutató. Egyszer még Jakó Zsigmond arisztokratikus attitűdökkel rendelkező, középkorra és művelődéstörténetre szakosodott nagy tudású professzor is ellátogatott lányával együtt megyénkbe. Én vállaltam kalauzolásukat, utólag olyan szép köszönőlevelet kaptam tőlük, amelyre most is nagyon büszke vagyok. Volt egyetemi tanáraink és Demény Lajos igen fontosnak tartották a magyar nyelvű történetírás utánpótlásának biztosítását is, mivel akkorra már felszámolták ennek intézményi hátterét. Ezért nyúltak pl.

Csucsuja István, Garda Dezső és jómagam hóna alá. Arról nincs tudomásom, hogy a másik két székelly megyében annyi fogadókészség lett volna, mint amilyen főleg Csik és Gyergyó vidékén létezett ebben az időben.

12. Oprea Ioan a Megyei Pártbizottság propagandaosztályának vezetői tisztségéből került a Securitatéhez, Todoran Eugen a megyei KISZ-bizottságnál volt titkártársam, Fábián András pedig a megyei KISZ-bizottság elsőtitkári tisztségéből került a municípiumi pártbizottság élére.

13. Később „Fekete” reprodukálva az általam mondottakat, a következőket jelentette motivációmról: „...Nem tudok egyetérteni azzal, ami ma történik, mivel semmilyen téren nem az történik, amiről beszélnek, azt mondta, nem akar a »kórus« tagja lenni [...] egyszerűen nem akar olyan helyzetbe kerülni, hogy meghasonuljon, egy skizofrén értelmiségi legyen belőle.”

14. I. 75–79.

15. „Fekete” vezette azt a rovatot, amelynek keretében különböző érdekességeket tettem közzé a „levéltár titkaiból”, illetve népszerűsítő történeti témájú írásokat közöltem. Ő is Marosvásárhelyről került Csikszeredába. A felesége népszerű tanárnő volt, rá és gyermekeire való tekintettel mellőzöm nevének közzétételét.

16. II. 168.

17. I. 145–46.

18. Uo. 206–208, valamint 216–218.

19. I. 59–61. lap

20. I. 67.

BORBÉLY ANDRÁS

SZERELEM ÉS POLITIKA

Egy titok archeológiája Szilágyi Domokos és Hervay Gizella költészetében

■ A Szilágyi Domokosról 2006-ban nyilvánosságra hozott titkosszolgálati dokumentumok, túl a kérdés etikai, politikai, történeti problematizálásán, irodalomelméleti, közelebről módszertani kihívásokkal is szembeállítják Szilágyi Domokos életművének kutatóját. Az új életrajzi adatokat az *irodalomelmélet provokációjaként* értelmezi Selyem Zsuzsa, aki szerint az ügynökműlt dokumentumainak publikálásával irodalomelméleti alapfeltevéseink felülvizsgálata is szükségessé vált.¹ Javaslatára szerint le kell mondanunk az irodalom önreferenciális, valóságtól független, fiktív és autonóm világának illúziójáról,² illetve szükségessé vált, hogy a „teljes embert megszólító irodalom”-ról³ gondolkodjunk. Ez azt jelentheti például, hogy a művek értelmezésekor az életrajz és a politikai kontextus reflektált figyelembevételre is elkerülhetetlenné vált, még tovább menve pedig annak vizsgálatára szólíthat fel, hogy milyen politikai jelentések íródhatnak be a költői nyelv – politikamentesnek hitt – archívumába. Ez a tanulmány a szerelmi költészet kódjának lehetséges politikai implikációit vizsgálja Szilágyi Domokos korai szerelmi költészetében, a *Szerelmek tánca* című kötetben, illetve párbeszédbe állítja az itt körvonalazódó szerelmi kódot Hervay Gizella költészetének egyes aspektusaival. Mindezt azzal az igénnyel, hogy ne „csak” szövegek, hanem ezeken keresztül e két élettörténet feszült, ellentmondásokkal és titkokkal terhelt dialógusára is utalni próbáljon.

A *Szerelmek tánca* című kötet első, ezért bizonyos értelemben programadónak is felfogható szövege (*Látomások*) – amellet, hogy a költő első kötetéből már ismert testmetafora alkalmazását adja („megtestesült képzelet” stb.), ahol a világ konkrét, materiális végtelenként kerül bemutatásra – ezt a világot nőként nevezi meg: „kapaszkodó szem vad csodát, / téged néz epedőn, világ, / [...] / kacérka ringyó: sohasem / adod ma-

gad teljesen”. A világtapasztalat finomabb átértelmezésével találkozunk az *Este a tömbházaknál* életképjelenetében („Nagy házak kicsi árnyékában / a gond / fegyelmelzeten gondolatá tömörül, / s követ ritmusosan / a lehajló est lombjaiban – / követ valakit, / ki fájón szereti, / s aki mégis örül, / hogy itt lehetett / köztetek, célszerű meszesgödörök, / tervszerűtlen szerelmek, / nagy eszmék árnyékában – / egy a kicsi emberek közül”) vagy az *Ünnepek* emelkedett befejezésében („szerelmek szép, meztelen, súlytalan ünnepeit / kívánom neked is, világ”). De megjelenik a szerelemnek egy nyersebb, a társadalmi reprodukció fölött értelmezhető politikai gazdaságtani retorikája (*Lányok az autón*), illetve a szülés/születés tematikájának egy a korabeli politikai retorikával összefonódó, a társadalmat naturizáló s a természet átpolitizáló (pl. „tavaszítás”⁴) jelenetelés is („az első ibolyák s az első / ibolyántúli sugarak / járóják bennünk a rügyedező, / újratavaszkodó tudat // s remény s rettenet örök táncát / – kín a szülés s a születés –; / fagyútta, tetszhalott kívánság / után a beteljesülés // ne vég legyen –: kezdet, új vággyé, / küzdelem, tovább, tovább” / *Szemedből*).

Hogy ez a retorika csak részben tekinthető a korabeli politikai megrendelés kényeszerű kielégítésének, arra az utalhat, hogy a kötet megírásának időszakában köt házasságot Szilágyi Hervay Gizellával, és születik meg Szilágyi Attila nevű gyerekek. A kötetbeli beszélő szerepértelmezési dilemmái a hétköznapi „polgári” szerep (apa, férj) és költői szerep feszültségeként érezhetően összefüggenek ezekkel az élettörténeti tényekkel, legnyilvánvalóbban az úgynevezett „számvetés típusú”⁵ versekben. A *Számvetésben* így: „Ha nem is jól, legalább nem megy rosszul sorom. / Van meleg vacsorám, van asszonyom, fiam, van pohár söröm. / Nem erre szerződtem? / Nem. / *Jobbra* szerződünk mindannyian, / csak épp ki kell csikarni a jobbat – magunkban belül, és kívül

A tanulmány az Európai Szociális Alap 2007–2013 között a POSDRU/107/1.5/S/76841 számú szerződés alapján társfinanszírozott Modern doktori tanulmányok: nemzetköziesítés és interdiszciplinaritás című doktori kutatási program keretében készült.

is –” (*Számvetés*)*. Persze nem önmagában a szövegek életrajzi motívtaltsága vagy ideológiai „fertőzöttsége” az érdekes most számunkra, hanem sokkal inkább az a kérdés, hogy a kötetben körvonalazódó szerelmi kód mennyiben tűnik alkalmasnak arra, hogy szintetizálja vagy feloldja a szerepértelmezési dilemmákat.

A szerelemnek ez a „teleológiája” ebben az időszakban két egymással összefüggő mozzanatban ragadható meg. Egyrészt abban, hogy a másik identitásának megmutatkozása/megérthetősége mindig egy hiányalakzaton keresztül történik: „s ott maradtam, hogy hiányodban / fölfedezhessem lényeged” (*Búcsú*); „s mint a bonyolult óramű, ha elvész / egy alkatrésze, s tiktakja kihagy, / olyan lennék nélküled; és csak akkor, / csak akkor tudnám igazán: ki vagy” (*Ha nem vagy itt*); „szerelmes tüzek táncán / ujjong az ég / amint elmentel megláttalak egészen” (*Szerelmelek tánca*); „cipellek remegő inakkal: / oly súlyos vagy, ha nem vagy itt” (*Kis, szerelmes himnuszok* II.). Hogy a rész mindig csak hiányzóként mutatkozhat egésznek, a szerelem retorikai kódjára, pontosabban annak hiányosságára vet fényt: a színekdoché működése, amely képes az egészre a résszel történő helyettesítés által utalni, itt elégtelennek bizonyul, s ez megkérdőjelezi a helyettesítendő komplexenaritását. Más szóval: nem működik a közvetítés aközött, aki *reális*an a másik, és a másik elképzelt „lényege” között. A másik mozzanat, hogy a kódnak ez a hiányossága olyan *ígéretnek* mutatkozik, mely a személyes létezését meghaladó naturalizált nyelv jövőjének „emlékezetében” mégis megvalósultként tétéleződik: „Nyelvünk sós szavakat izzad, / bőrnök alatt versmirkigyek. / Végtelen láncban egymásba nyilvának / a fény ajtajai: a szemek. / [...] Nyelvünk sós szavakat izzad, / homokká őrljük agyunk, / unokáink gyúrnak belőle / pogácsát, frissen sült Napot” (*Felnőttek*).

A kötet poétikailag rétegzettebben kidolgozott darabjaiban a szerelemnek ez a „dialektikus”, az *én* és a *te* pozíciójának szimmetriájára és komplexenaritására épülő felfogása jelenszerűen is kinyilvánítódik: „Várlak, mert tudom: visszajössz; / visszajössz, mert tudod, hogy várlak. / Tökéletes kör: te meg én, / és tökéletes logika” (*Penelopé*); „A Rend vagyunk mi, ugye, kedves. / Fáradni jó: hogy megpihenhess” (*Kis, szerelmes himnuszok* XVI.). De a képek retorikájának szorosabb olvasása, főként az utóbbi szöveg esetén, itt is fölfedheti a rejtett

aszimmetriát, például az egyik legmegkapóbb sorban, ahol a kiazmus szimmetrikus felcserélhetőségét a jelentés szintje megtagadja („Nincs szava a szívnek, szíve a szónak.” /*Kis, szerelmes himnuszok* IV./). Ebben a tagadásban a „szív”, a szerelem hozzá kapcsolódó bensőségeségének konnotációival együtt, meg van fosztva a nyelvtől és a kimondhatóságtól, az a nyelv pedig, amely rendelkezésre áll, alkalmatlan arra, hogy megszólítsa a bensőségeséget. A közvetítés, az *én* és a *te* nyelve közti fordítás tehát lehetetlen, mivel a nyelv olyan megmerevedett, gépies működésnek mutatkozik, mely „nem távolít, nem hoz közelebb” (*Kis, szerelmes himnuszok* XV.). Ugyancsak a komplexenaritás megbomlására és az *én* – aki a szimmetrikus pólusok egyik partikuláris eleme – bensőségeségének feltörhetetlenségére és kommunikálhatatlanságára utalnak a következő sorok, ahol az „egész” megvalósulása csak az *én* oldalán, tehát aszimmetrikusan és negatív konnotációkkal társítva válik lehetővé: „Félszív, félszem, félszó – a fájás / egész csak, s a félsz, hogy a világ / nélkülem vidít-szomorít” (*Kis, szerelmes himnuszok* XXI.). Ezek a rejtett aszimmetriák (elfojtások?) egy olyan *zettős alárendelődést* vagy szorongást idéznek elő, ahol a beszélő folyton azért kénytelen könyörögni, hogy a másik, egyfajta áldozatvállalással, oldja fel szorongását („életem éleszd életemért” /*Kis, szerelmes himnuszok* IX./), de mivel ez lehetetlen, a másik egyszerre mutatkozik a közölhetetlenség (lehetetlen) *pótlékának* s ebből következően önmaga hiányának.

Ez a meghatározás azt is lehetővé teszi, hogy ezt az egészlől leváló részt Lacan *objet petit a*-jával azonosítsuk, a vágnak azzal az imaginárius tárgyával, mely – a *Penelopé* című vers szavaival – egyszerre lehet a vágy „oka és célja”, s amelyet a vágy a másikban keres. Ez a „kicsi dolog”, mely a másikkal, a másikkban vagy a másik által van elrejtve, Lacannak Platón *A lakoma* című művéhez írott kommentárja szerint ugyanakkor egy olyan ajándék vagy felajánlás (*agalma*), melyet az isteneknek kell átnyújtani.⁶ Nem túlságosan belebonyolódva egy pszichoanalitikus interpretációba csak azt regisztráljuk, hogy retorikai értelemben a másik egy olyan hiányzó rész itt, amely a trópusok komplexenaritására hajló retorikájával szemben folyton elhalasztja az egésznek vagy az egyesülésnek a beteljesíthetőségét. Platón szerelemről szóló kommentárja több helyen tartalmaz olyan passzusokat, melyek össze- csengenek az *én-te* viszony fönt jellemzett,

*Első, folyóiratbeli megjelenésekor a *Számvetés*ben még megtalálhatók voltak ezek a sorok: „Nem erre szerződtem, Élet elvtárs, / pelenkából szedni a szart. / Tízennyolc éves nyugtalanságom nem ezt, nem azt, / mindent akart.” (Szerk.)

látszólag nem komplementer jellegével. Arisztophanész provokatív s inkább karneváli és parodisztikus, mint szó szerint vehető okfejtésében⁷ azt olvassuk, hogy akik a szerelemben egyesülnek, „azok, akik egész életüket együtt élik végig, s nem tudnák megmondani, mit kívánnak egymástól”.⁸ Szókratész szerint pedig „Erósz először is valaminek a szerelme, másodsorban pedig mindig annak, aminek éppen híjával van”.⁹ De korántsem ennyi az, amivel Szókratész hozzájárul Erósz dicséretéhez. Kifejti, hogy a szerelem „a szépségben való szülés vágya”,¹⁰ s mint ilyen, az a közvetítő (*daimón*), akik, más daimónokkal együtt teszi „összefüggő egészé a mindenséget”.¹¹

De hogyan függ össze a „szülés vágya” és a mindenség mint összefüggő egész? Szókratész magyarázata szerint úgy, hogy mivel a természet és benne az ember örökös változósnak és átalakulásnak van kitéve,¹² éppen azáltal őrizheti meg állandóságának látszatát (!), ha folyton mást állít a maga helyére, azzal a fenntartással, hogy az „mindig ugyanannak lássék”.¹³ Az állandóság vágya tehát nem más, mint egy olyan örök látszat vagy pusztán név szerinti identitás utáni vágyakozás, amely elfedi vagy egyszerűen túllép az azonos név mögötti átváltozások, helyettesítések láncolatán, s ezáltal eltérli azt is, ami személyes, egyedi, saját vagy éppen más. Ez a képlet sokban hasonlít ahhoz, ami Szilágyinál legtisztábban a már idézett *Felnőttek* című szövegben fogalmazódott meg egy olyan jövő „emlékezeteként”, amelyben nem annyira megszűnni, mint inkább elfedődni vagy betemetődni látszik az a kínzó hiány, amit a másik jelenléte hordoz, vagy ami őt hordozza. Ugyanakkor ez a hiány mégsem válhat részvé az egésznek, hiszen erről éppen az mutatkozott meg, hogy valami olyasmi, ami nem kaphat helyet az egészlegességre irányuló komplementaritások retorikai rendjében.

Szilágyi egyik szöveghelye, különös elszólásként, megmutatja, hogy mi történik akkor, ha a másikat teljesen bekebelezi, úgyszólván tulajdonába vonja az egészlegességre vágyó nyelv: „Te vagy minden vagyonom – / súlyos adót fizetek. Segíts!” (*Kis, szerelmes himnuszok IX.*). Ha szó szerint vesszük ezt az államgazdasági metaforikát, akkor megmutatkozik, hogy amennyiben a másik „vagyon” vagy birtoklás tárgya, akkor az adót csak úgy lehet megfizetni, hogy a beszélő kénytelen vagy a másiktól egy részt, vagy saját magából egy részt „fizetni be”, tehát az egészért cserébe magáról az egészről kell lemondani. Ez arra mutat rá, hogy létezik itt egy másik hatalom is, aki kívül áll a komplementaritások rendszerén, de azért

beszedi az adót. Ez a konstelláció megbontja a szókratészi rendszer szimmetriáját is, hiszen ott a politikusok és az állam törvényhozói, hasonlóan a szerelmesekhez vagy a költőkhöz, *ugyanannak* a vágnak – a szépségben való szülés vágyának – a hatóköre alá tartoznak, törvényeikben és intézményeikben pedig ugyanarra a pusztán látszatszerű állandóságra és örökérvényűsége törekednek. Sőt a politikusokban megszülető „okosság” a „legnagyobb és legszebb”, mert „az államok és az otthonok belső rendjét igazgatja”.¹⁴ Az adószedő állam és a szerelmes költő viszonya Szilágyi esetében viszont nem rendezhető el egy ilyen analógiás rendszerben, de nem is állnak egymással szimmetrikusan szemben, hanem mindketten azt a harmadikat szeretnék megkaparintani, adóként vagy a másik vagyontárgyra redukálásával, ami nem tud, vagy nem akar pusztá (alkat)része lenni sem a szerelmi összhangzattannak, sem pedig az állam örökérvényű (látszat)állandóságának.

Az államgazdasági metaforika egy másik olvasatban egy olyan törésvonalra irányíthatja a figyelmet, melyről Platón még nyilvánvalóan nem tudhatott, de amely vélhetően a legnagyobb kihívás elé állítja azt, amit jobb híján „szerelmi lírának” szoktunk nevezni. Ennek kódolása ugyanis mindig kettős, egyszerre irányul a szerelmesek közötti intim vagy „közvetlen” közvetítés lehetőségére, az általános normarendszerekből való kikülönülés esélyére, illetve mint egyezményes nyelvi kód a nyilvánosság tételre. Éppen ezért lehetnek konstitutívak a szerelem kódja számára azok a különbségek, melyeket az intimitás története során az amour (szerelem) és a plaisir (élvezet), az ész és az irracionális, a házasság és a (romantikus) magány, a tisztességes és az önző szerelem között figyelhetünk meg. A modern szerelmi líra számára az jelentheti a kihívást, hogy – amint Luhmann mondja – „a mostani formaadó különbségtévés inkább a társas kapcsolatok szintjén található [...]. Az egyén az étellel szembeni legtöbb követelését – és ez új – már csak személytelen kapcsolatokban valósíthatja meg, és e kapcsolatokban nem, vagy csak a mindenkori rendszer szűk határai között kommunikálhat önmagáról. E feltétel magában foglalja az én önépítésének folyamatát.”¹⁵ Az individualitás vagy a személyiségi jogok deklarált rendszerében a személyesnek a kikülönülése már nem lehet pusztán egy individualizált nyelvhasználat vagy „dialektus”, hanem „a másik egy másik énje és egy másik saját én utáni vágy”¹⁶ szükségessége mozgatja. Ezzel együtt élesen merül föl a szerelemmel, illetve a szerelmi lírával szembeni szokásos el-

várások konvencionális társadalmi kódja és a személyes kód közti szembenállás.

Szilágyi Domokos esetében ezek az általános feltételek további árnyalásra szorulnak a korabeli politikai rendszer függvényében. Az államszocialista diktatúrában az egyénnek nem pusztán azért nem lehetnek titkai, privát, az összesség érdekeivel összeegyeztethetetlen érdekei, mert a hatalom paranoid módon fél az összeesküvéstől, hanem mert a titok léte (és nem pusztán a tartalma), ami a szubjektivitás egyik kiemelt formája lenne, ellentmond a társadalmiság kizárólagos logikájának. Paradox módon a megfigyelési dossziék feladata az, hogy a személy titkait, szavainak, vélekedéseinek, tetteinek privát jellegét átminősítsék államtitokká vagy „köztitokká”, ami azt jelenti, hogy a szubjektum titka, amely magának a szubjektivitásnak lenne a garanciája, bármikor felhasználható a szubjektum *ellen* a közhatalom *nevében*. Így maga a szubjektivitás garanciája fordítható a szubjektum ellen. A megfigyelési dossziék nem pusztán a személy megfélemlítésére, hanem a szubjektivitás expressis verbis eltörlésére hivatottak.¹⁷ És az a tény, hogy a közhatalom nevében nem csak azzal vádolható meg az egyén, amit tett vagy mondott, hanem olyasmivel is, amit esetleg csak tervezett, ami csak megfordult a fejében, sőt olyasmivel, ami esetleg csak megfordulhatott a fejében, azaz amit sohasem tett meg, amit nem mondott, sőt nem is gondolt, éppen ezért a szubjektivitásnak nem csak kimondhatatlan titokként, hanem lehetőségként sem marad megnyilvánulási területe. Ez mutatkozik meg abban a Lenin által is helyezett bűnvádi logikában, miszerint nem az elkövetett bűnököt kell büntetni, hanem az elkövetendőket.¹⁸ Így válhattak a személy baráti kapcsolatai, származása, osztálya, illetve a hétköznapi banalitások is bűnjelekké, egy pusztán potenciális bűncselekmény bizonyítékává. Ez az összeesküvés az összeesküvés megelőzésére a privát szféra társadalmisításával egyúttal kriminalizálta a hétköznapi életet is.

Mindezek mellett eszünkbe juthat, hogy nagyjából a *Szerelmek tánca* című kötet megírásának és megjelenésének az időszakára esik a Szilágyi Domokossal azonosított „Balogh Ferenc” fedőnevű ügynök tevékenységének második dokumentálható szakasza, a börtönből szabadult Páskándi Géza megfigyelése¹⁹ Bukarestben, ahol a költő ezekben az években élt. Ezek a körülmények, túl a teoretikus megfontolásokon, drasztikusan kiélezi a „Te vagy minden vagyonom – / súlyos adót fizetek. Segíts!” sorokban benne rejlő, feloldhatatlanul romboló összeférhetlenséget a szerelem személyes nyelvének

szükséglete és az állam azon követelése között, hogy a személy minden titkát fizesse be „adóként”, azaz a személyes titkot tegye államtitokká. Mert itt mutatkozik annak az erőszaknak a kegyetlensége, hogy a platóni *agalmát* mint a másikban visszatartott titkot (hiányt) föl kell áldozni az „isteneknek”, s egyúttal annak a követelésnek a jogosulatlansága, hogy a szerelem nyelve egy „tökéletes kör”, egy „egész” megalkotására kell törekedjen. És itt lepleződik le a „tökéletes körnek” és az „egésznek” a rejtett politikai értelme és hatalma, mely szerint a *köz* egy olyan kizáráson keresztül válhatna az egész látszatává, mely az *én* és a *másik* minden másikat megszüntessel fenyegeti.

Ha ennek a két sornak a beszélőjét azonosítjuk azzal az empirikus személlyel, aki egyszerre költő és besúgó, akkor az is megmutatkozik, hogy ennek a követelménynek az erőszakossága egy bizonyos szempontból drasztikusabban sújtja őt, mint a *másikat*, vagyis a *te* pozícióját – még akkor is, ha utóbbinak is el kell szenvednie azt a *pótlék*-szerepet, melyet a szimmetrikus kompleximentarítások retorikája számára előír. Egy olyan személynek, aki egy diktatúrában ki van téve a bármikori megfigyelés vagy lehallgatás lehetőségének annak esélye nélkül, hogy tudná, ki figyeli meg, még mindig megmarad az a szabadsága, hogy saját akaratából tegye kockára védettségét. Tudja, hogy áldozattá válhat, tehát tudja, hogy mit kockáztat: saját maga és szerettei, barátai stb. életét. De ha ezzel együtt mégis megszólal, és úgy szólal meg, hogy nem veszi figyelembe a politikai elvárások beszédkényszerét, kikerüli vagy éppen kritizálja ezeket, ezzel a másiknak is megadja azt a bizalmat, amivel saját életét *bizza rá*. De aki besúgó, csak azt tudhatja, hogy benne nem lehet bízni, hogy bárki, aki benne megbízik, őt hamis tanúvá teszi, s adott esetben az életét teszi kockára. „Segíts! – de sose bizz meg bennem!” – így egészíthetnénk ki ezt a könyörgést, vagy akár úgy, hogy „Szeresd elenségedet!”, azt, akinek nincs meg többé az a szabadsága, hogy kockára tegye saját életét, mert csak a másokét teheti kockára. Pontosabban: csak az életét teheti kockára, a szabadságát már nem. Mert számára már nem volt titok többé: saját titkát már befizette, saját titka éppen ez a befizetett adó. És mégis, éppen ez az *ő* titka: *a titok, hogy nincs titka*, de ezt senkivel nem oszthatja meg, mivel nincs is mit megosztani, s amit nem nyújthat át senkinek a bizalom jeleként. Ez az, amire nincsen szó, amit csak végtelen magányban lehet hordozni, végtelen magányra ítélve a másikat is, aki őt szereti. És itt megtörténik a másik hiányának

aszimmetrikus megkettőződése a *nincs titok* titkában, mely a hatalomnak való (ön)felajánlásban mégis megőrizte önmaga halálának titkát.

Vagy talán mégis el lehetett „mondani”? Talán mégis létezett, ha nem is átvállalás, szimmetria, komplementaritás, ha nem is kölcsönösség és megértés, hanem valamilyen végzetes áthordás, a súlyok és terhek olyan átnehézkedése, mely egyszerre állt ellen a nyelvi megoszthatóságnak, de annak is, hogy a hiányzó titok titka örökre elzárt titokként temetődjön el a másik elől. A *Kís, szerelmes himnuszok* utolsó strófája ennek az áthordásnak a kérdését szegezi szembe a mással: „Vállalja gyöngé vállad, / amit vállalam elvállal? / Nem szabad szövetkeznünk / halál ellen – halállal.” Több jel utal arra, hogy Hervay tudott arról, amiről nem szabadott volna tudnia, arról a magányról, amely nem oldódik föl a szerelemben, illetve arról a titokról, amelyről nem szabadott beszélni. *Ki-ki hazamegy* című szövege egy jellegzetesen korhű jelenetben mutatja be azt a szituációt, amelyben néhány ember vodkázás közben mindenről beszél, csak épp arról nem, ami itt a legfontosabb. Közülük egyvalaki azonban, ha nem is beszél, tesz valamit:

A vodka megszabadította őket minden gondolat valóságos súlyától.

Csak egyetlen szempárban élt kiűzhetetlenül az, amiről nem beszéltek, ez a szempár; a legbátrabb, legvédtelenebb – teljesen egyedül maradt.

[...]

Valaki most négykézlábra áll, egy cigarettá megáll a levegőben

[...]

És aki négykézlábra állt, hiheti-e, hogy elmenekült?

Egy kicsit mindig józan marad, csak parányit, annyit, hogy tudja:

a kimondatlan gondolat elől menekül.

S a vitatkozók, végül is mindegy, bevallják, nem vallják,

szavaik csak elsiklanak a gondolat mellett, fel-felbuccyanak helyette, s elakadnak végül. Aki négykézláb állt, most üres üvegekkel sakkozik s önmagát veri meg.

Nem kapaszkodik meg a szempárban, a szerelem, akár a

kimondatlan gondolat, megáll a levegőben, mint a fiút,

és énekszó töri meg reménytelenül.

Ki-ki hazamegy. Ki részegen, ki egyedül.

Persze nem szükséges a négykézlábra állót feltétlenül egy besúgóval azonosítanunk, hanem csak egy olyan valakivel, aki nem teheti meg, hogy ne tudjon arról, ami-

ról a többiek megfélelmezhetnek, s akinek hallgatása nem siklik el a „gondolat” mellett. Mégis, az egyszerre állati és gyermeki, megalázottságot és komikumot sugalló póz „kinetikus játéka” a menekülési útvonalak teljes ellehetetlenülését, a külső fizikai kényszer önbüntetéssé (!) válását jelzi. Az önmagával sakkozó ember helyzete, ugyanígy, nem azonos egy külső ellenféllel küzdő személy helyzetével, hanem egy önmagában meghasadt személyt képzeltek el az olvasóval, aki azonban mégis józan, azaz ismeri saját reális helyzetét, egyáltalán nem skizofrén. Ez pedig mégis megfeleltethető az önanonosság mögé rejtett *másik én*, a besúgó és a költő egy személyen belüli reális kettősségének.

De van egy döntőbb pont is, ami arra utal, hogy maga a szöveg *tud* arról a végzetes küzdelemről, amit Szilágyi szövegében a politikai hatalom és a szerelem személyes nyelve közti összeférhetetlenségként emelünk ki. Ha ugyanis a „kimondatlan gondolatot” a hatalom által megkövetelt „súlyos adó” megfelelőjeként értjük, akkor a szerelemnek ehhez a kimondatlan gondolatához való hasonlítása („a szerelem, akár a / kimondatlan gondolat”), illetve a szerelemnek a szempárban felajánlott elutasítása éppen azt a krízist viszi színre, mely az elemzett Szilágyi-szövegrészben is a nyelvi személyes és politikai kódja közti kölcsönös adósság kínjaként zajlik. Hervay szövege tehát veszélyes pontossággal olvassa Szilágyi szövegét, s annak ellenére, hogy a titok itt is megoszthatatlan és kimondhatatlan marad, mégis egy újabb reflexiók szintet képvisel, amikor tudósít a kimondhatatlan *létezéséről*, illetve az ehhez kapcsolódó testivé vált krízisről, anélkül, hogy azt megpróbálná tételesen is kimondani. De olyan értelemben is értő ez az olvasat, hogy a másik krízisé a testéről olvassa le, ami nagyon is egybevág Szilágyi ekkori poetológiai törekvéseivel.

Hervay költészetében sok olyan nyom található, mely igazolja a föltevést, hogy a személyes hiánya vagy lehetetlensége Szilágyi szerelmi költészetében Hervay oldalán áthordásként jelenik meg. Egy olyan költészet megteremtésének radikális kihívásában mutatkozik ez meg, mely egyedülálló személyességével is mindig a *másikat* olvassa, mégpedig az általa hordozott személyes hiánnyal és politikai terhekkal együtt: „Menni, menni, megtanultuk a dialektikát, / s önmaga két arcával hadakozó vággyá vált bennünk” (*A fehér tó városa*). Ennek a folyton a másikat olvasó személyes költészetnek egyes darabjai – azt sejtetve, hogy Hervay többet tud Szilágyiról, mint amit ő elmond, elmondhat, vagy el mer mondani magáról („Figyeltem egyszer, hogy telefonálsz – / a

hangod most már örökre hallom, akaratlannal, / s megbicsakló sorsodat velem, / s láttam, ahogy legyintettél, s elszomorodtam” / *Gondolkozz el velem!*) – a Szilágyi-lírához intézett, a személyes hiányát is számon kérő felszólítások sorozataként is olvasható. Az *Ítélet* című szöveg például, a mentségeket elhárító önfeltárással való felszólítással („Nem lesz mentség, / hogy nem tehetünk mást”), egy olyan szerelmi nyelvet ajánl föl, mely *kritikusan* tér el Szilágyi komplemen-tarításra törekvő retorikájától. Nem az egészlegesség személyest eltörölő, felaján-ló/feláldozó dialektikus anyagiságát javasolja, ennek a sajátos platóni/marxi Erósznak a nyelvét – noha, mint láttuk, olvassa/érti azt –, hanem éppen a Luhmann által említett „másik másik” és az „én másik énje” alapján történő együtt-gondolkodásra/hordozásra hív: „egymáson innen és túl, ki-ki önmagá-ban”. Az „innen” és a „túl” itt egyértelműen nem a „szépségben való szülés vágya” által megkövetelt „transzcendáló” hajlamú egységre és marandóságra való törekvés szava-i, hanem a legközelebbi lehetőségre hív-nak. Arra, hogy ki-ki önmagát *he-lyévé* tegye, hiszen csak ezáltal nyithatja azt meg a másik felé. Éppen ezért nevezhetjük a másik végtelensége iránti elköteleződés nyelvének, mert itt a másik sohasem pusztán egy individuum, nem is csak az önmaga elbeszélhetővé tételében fölépülő „narratív identitás”, hanem egy olyan valaki, aki mindig több lehet annál, aminek őt egy másik, a többiek, vagy aminek ő saját magát tudja. Ez a beállítódás a kíméletlen önfeltárással nyelv-ként azért lehet mégis megengedő és megbocsájtó, mert számára a másik mindig több, mint ami látható és megérthető belőle, és több annál is, amit eltitkol mások vagy önmaga elől. Az *Ítélet* című költemény, túl az önfeltárással szigorú követelésén, a befejezésben egy olyan ítélet utáni jelen felé nyílik meg, egy olyan megérkezés befogadására válik képessé, mely erotikus önfelajánkozásában is kérlelhetetlenül öntudatos marad: „Bemocskolhatatlan tisztaságom / szíromként vedd védő tenyeredbe, / s a kabátot, ha már bekopogtál, / s megszerrettél talán – vedd le.”

A *Szerelmek tánca* (1965) című kötetnek Hervay *Reggeltől halálig* (1966) című kötete, de több később megjelent szövege felőli olvashatóvá válása is így annak megerősítésével szolgálhat, hogy a szerelmi költészet komplementáris retorikára és logikára épülő kódja nem volt képes feloldani a korabeli társadalmi és politikai helyzet okozta szerepdilemmákat. De ez a szerelmi retorika annyiban mégsem nevezhető sikertelennek – s ez a *Kís, szerelmes himnuszok* című szöveg kapcsán mindenképp hangsúlyozható –,

hogy a szimmetriára épülő retorikai struktúrák és az „egészet” követelő szerelmi/politikai vágy sajátos kontra-produktivitásán keresztül feltárhatóvá tette ennek a sikertelenségnek a lehetséges okait. S ezáltal közvetlenül rámutatott egy másik szerelmi kódra, mely a sikertelenségre adott válaszként, a szerelmi/politikai „titkos kód” feloldásaként is olvasható. Ez a másik kód már nem követeli az „egészet”, hiszen ez a szerelem egyszerre jelentheti a másik elutasítását és megerősítését.²⁰

E két szerelmi kód együtt- és egymást-olvasásában ezenfelül egy olyan lehetőség is megmutatkozik, mely továbbgondolhatóvá teszi azt a „szerelmi költészet végére” vonatkozó tételt, melyet Kulcsár Szabó Ernő Szabó Lőrinc *Semmiért egészen* című versének elemzésében fogalmazott meg. A „szerelmi líra nyelvi lehetetlensége” itt ahhoz a belátáshoz kapcsolódik, hogy a szerelem „intimitása nem tehető hozzáférhetővé, ártatlanságáról pedig lehetetlen meggyőződni. Mert ha mondani kezdi, annak chiazmusában marad fogva, hogy a saját mindig kimondhatatlan, a kimondott pedig sohasem marad saját.”²¹ A szerelmi líra nyelvének szubjektuma eszerint sohasem egy *én* vagy a *másik*, hanem az a nyelvi, tropológiai játék, amely felcserélhetővé teszi a *Semmiért egészen* értelemigénye által mégoly szigorúan kijelölt pozíciókat is a beszélő grammatikai énje és megszólítottja között. Az így létrejövő „egyenlőség” azonban egy olyan univerzális függvénye, mely a nyelv tropológiai mozgását illeti meg.

Az a mód azonban, ahogyan Hervay szövegei olvassák a Szilágyi-szövegeket, rámutat egy ennél fontosabb lehetőségre: a szerelmi líra lehetetlenségének nyelve egy *megerősítő elutasításban* olvashatóvá tehető, egyszerűen fogalmazva a szerelmi költészet (lehetetlen?) nyelvébe visszairható/hallható a másik felől érkező kritikus női hang, mely egyben szolidáris marad a „másik másik” iránt, még akkor is, ha a szolidaritás jeleként csak az önmagával sakkozó kinézését/szenvedését tudja felmutatni. Ami azt is jelenti, hogy a tropológiai/nyelvi mozgás univerzálisának előfeltevése elfedheti, hogy a szerelmi költészet esélye nem (csak) abban van, hogy egy univerzális mozgáson belül cserélhetővé teheti az *én* és a *te* pozícióit, hanem éppen e pozíciók felcserélhetlenségének kinyilvánításában, a *te* hangjának az univerzális retorika hatóköré alóli kikülönülésében és személyessé válásában, végső soron a tropológiai univerzális által elfedett soknyelvűség esélyének megmutatásában. Egy olyan személyes nyelvben tehát, mely nem kizárja azt, ami nem tehető

szóvá, hanem inkább elhallgat, hogy mégis be tudja fogadni.

Néhány hallgatag adat ennek a kritikusság párbeszédnek az utóéletéből jelezheti, hogy egy ilyen áthordás vagy kritikusság szolidaritás a társadalmi, politikai és személyes különösségek determinációi és az ezekkel való küzdelmek közepette is eséllyel, noha ezáltal végzetes eséllyel rendelkezett. Ezek az adatok jelezhetik, hogy máshol és máshogyan érhet véget, vagy kezdődhet el a „szerelemi líra” eltérő történeti, társadalmi, politikai viszonyok között. Noha Hervay Gizella és Szilágyi Domokos 1963-ban, három év együttélés után, felbontják házasságukat, másfél évtized múlva, 1978-ban megjelenik Hervay *Kettészelt madár* című kötete, mely-

ben az akkorra már halott Szilágyi Domokosnak és a szintén halott közös gyermeküknek, Szilágyi Attilának állít emléket. Ugyanebben az évben jelenik meg *Zuhanások: Oratórium három hangra* című kötete, melyben a következő három sor is olvasható: „Mikor megtudta, / hogy a férje besúgó, / nem tudta többé megölelni.” Hervay Gizella 1982. július 2-án lett öngyilkos Budapesten, Szilágyi Domokos épp ezen a napon töltötte volna 44-ik születésnapját. Egyik búcsúleveleiben ez áll: „Ami rád méretik, az méreessen rám is. Osztozni akarok a szenvedésedben.”²²

De Hervay költészete, e végzetes áthordás terhe mellett, tud egy másik jövőről is: „A bordák mögé zárt harang / meglódul a bőr alatt – / a félrevert jövő.”

■ JEGYZETEK

1. „Mára viszont nehezen hárítható el az a szembeszökő tény, hogy szűkössé vált az a tér, ahová irodalom és tudománya visszavonult a csúnya politika és a tájékozatlan emberek elől.” Selyem Zsuzsa: *Irodalom és politika*. In: Uő (szerk.): *Magány és árnyék. Egy Szilágyi Domokos nevű ember a Szekuritáté hálójában*. Láthatatlan Kollégium/Tranzit Alapítvány, Kvár, 2008. 89–105. 93.
2. Helyeslően, bár némiképp óvatosabban fogalmaz Berszán István, aki szerint „az irodalom önreferencialitásának kritikai vizsgálata [...] kétségkívül a feladatunk”. Berszán István: *Szilágyi Domokos képe és árnyéka*. In: Selyem Zsuzsa (szerk.): i. m. 107–111. 107. T. Szabó Levente szintén érinti futólag a kérdéskört: „Szilágyi Domokos lírája kapcsán az utóbbi időben igen gyakran fogalmazódott meg, hogy ezeknek a szövegeknek politikájuk is van, s hogy ezentúl nem lehet ezeket mellőzve olvasni őket. Valószínűleg így is van, de nem mindegy, hogy hogyan.” T. Szabó Levente: *A Szilágyi Domokos körüli vita mint az irodalomtörténet provokációja*. Irodalomtörténet 2008. 1. sz. 111–124. 123–124. Ezekkel lényegében ellentétes nézőpontot képvisel Boka László, aki szerint az ügynökműlt ellenére az újraértelmezés elsődleges feladata, hogy az életmű „értékeit poétikai távlatban ragadja meg, s lehetőség szerint ekképpen tartsa fenn az új nemzedékek szövegcentrikus újraolvasatai (sic!) számára.” Boka László: *Szerepek és zavarok. A hatalom árny(fáték)ai: Sütő András és Szilágyi Domokos esélye, Nyírő József vesszőfutása*. In: Uő: *Egyszólamú kánon?* Gondolat Kiadó, Bp., 2012. 193–223, 221. (Kiemelés az eredetiben.)
3. Selyem Zsuzsa: i. m. 92.
4. Erről bővebben lásd Balázs Imre József: *A hatalmi beszéd az erdélyi magyar irodalomban a második világháború után*. In: Uő (szerk.): *A sztálinizmus irodalma Romániában*. Komp-Press – Korunk Baráti Társaság, Kvár, 2007. 11–62, 26–28.
5. Cs. Gyimesi Éva: *Álom és értelem. Szilágyi Domokos lírai létértelmezése*. Kriterion Kiadó, Buk., 1990. 28.
6. Dylan Evans: *An Introductory Dictionary of Lacanian Psychoanalysis*. Routledge, London/New York, 1996. 128–129.
7. A szerelemnek mint az egymást kiegészítő részek egymásra találása mítoszának parodisztikus jelenetezésére hívja föl a figyelmet: Selyem Zsuzsa: *El-közéltetés. Szerelemről, széről, esszékről és tücskökről*. In: Uő: *Valami helyet. Esszék*. Komp-Press – Korunk Baráti Társaság, Kvár, 2003. 5–10.
8. Platón: *A lakoma*. In: *Platón válogatott művei*. Szerk. Falus Róbert. Európa Kiadó, Bp., 1983. 147–215. 174.
9. Uo. 185.
10. Uo. 194.
11. Uo. 189.
12. „...a halandó természet igyekszik lehetőség szerint örökké megmaradni és halhatatlan lenni. Erre pedig csak így képes, szaporodással, mert így mindig újabb, másik lényt hagy hátra maga helyett. Mint ahogyan minden egyes élőlényről azt mondjuk, hogy él, és egy és ugyanaz, s ugyanannak tartják gyermekkorától öregségéig, pedig semmi sem marad benne ugyanaz, mégis egyformán hívják, holott mindig újjászületik, s valami mindig elpusztul benne, a hajában, a húsában, csontjaiban és egész testében.” Uo. 195. skk. (Kiemelés tőlem.)
13. Uo.
14. Uo. 197.
15. Niklas Luhmann: *Szerelem – szenvedély. Az intimitás kódolásáról*. Jászóveg Műhely Kiadó, Bp., 1997. 196.
16. Uo.
17. Az eltörlés intenciója nyomon követhető a szovjet típusú nyomozati dossziék és a bűnvádi eljárás logikájában. A nyomozati dosszié első dokumentuma egy a gyanúsított által írt *önéletrajz*, amely még szubjektív, noha hangvételét már eleve meghatározta az, hogy az áldozat milyen elvárásokat tulajdonít a titkosrendőrségnek, s hogy ezeknek mennyiben akar megfelelni. A nyomozati dosszié zá-

ródokumentuma a *vallomás*, amely viszont már nélkülözi a szubjektivitást, mivel a leírás ebben maradéktalanul meg kellett feleljen a szocialista bűnöző valamelyik sematikus típusának. Az *önéletrajztól* a *vallomásig* vezető út a szubjektivitás eltörlésének folyamata, ezt a szakaszt „a börtönmemoárok rendszerint úgy írják le mint a fogvatartás idejének leggyötrelmesebb tapasztalatát.” Cristina Vatulescu: *Lebilincselte életrajzok: a titkosszolgálati dosszié a Szovjetunióban és Romániában*. In: Selyem Zsuzsa (szerk.): *Magány és árnyék*. 11–36. 21.

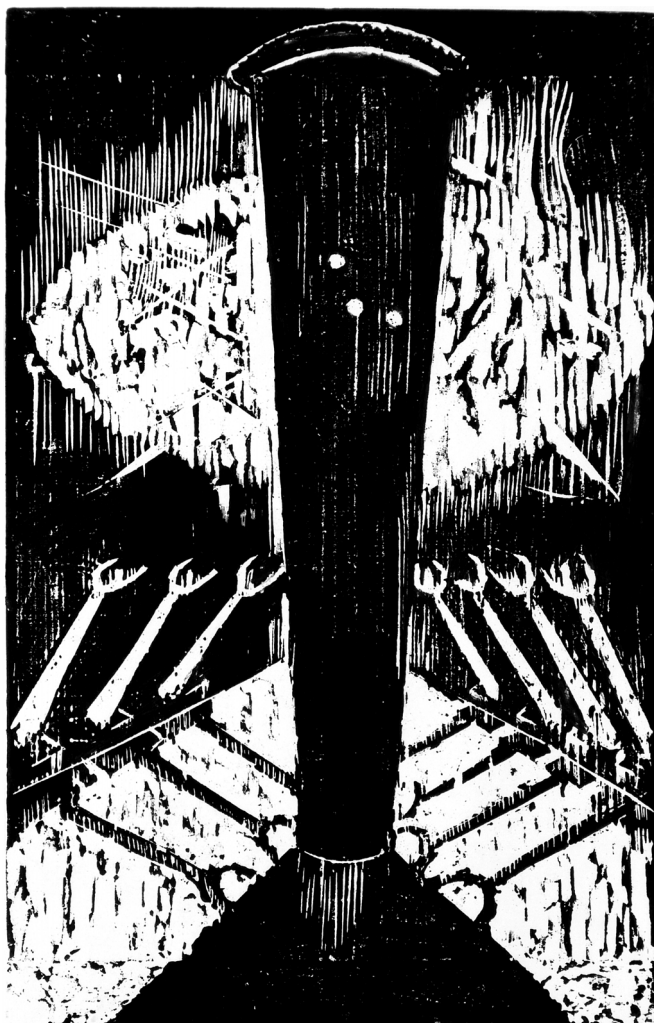
18. Uo. 25.

19. Lásd Stefano Bottoni – Nagy Mária – Szilágyi Kálmán: *Fedőneve: Balogh Ferenc. Közlemény Szilágyi Domokosnak a Securitatéval fenntartott kapcsolatáról*. <http://itthon.transindex.ro/?cikk=4722> (2013. 06. 15.)

20. „És ha nagyon pontosan és intim tudásként érezzük át, hogy a másik 'saját' környezetével olyan szimbiózist keres, amely negatívan hat rá vissza, a szerelem akkor egyszerre megerősítést és elutasítást követel. A szenvedélynek vége, az eszményből csalódás lett, a problémának nincs megoldása. A problémairányultságnak viszont előnyére válik, hogy azt a feladatot adja a szerelmeseknek: a problémákkal való foglalkozásban mutassák ki szerelmüket – gyötrő kilátástalansággal, mégis szerelmével.” Luhmann: i. m. 220.

21. Kulcsár Szabó Ernő: *A „szerelmi” líra vége. Igazságosság és az intimitás kódolása a késő modern költészetben*. Akadémiai székfoglaló (2004. szeptember 27-én). <http://mta.hu/fileadmin/szekfoglalok/000426.pdf> (2013. 08. 23.)

22. Lásd Balázs Imre József: *Hervay Gizella*. Kriterion Kiadó, Kvár, 2003. 170.

STANIK BENCE

KEGYELEMKENYÉREN

■ Lehet-e tényfeltáró riportot írni ma a diktatúra idején elkövetett bűnökről? Erre a kérdésre kerestem a választ a Babeş-Bolyai Tudományegyetem újságíró szakára 2009-ben készült államvizsga-dolgozatomban. Vezetőtanárom Tibori Szabó Zoltán volt. A dolgozatban azt vizsgáltam, hogy a tényfeltáró riport alkalmas-e a diktatúra okozta traumák feltárására és kezelésére. Egyszerre kutatjuk a múltat és a jelent, előbbinél segít a történelemtudomány, utóbbinál az újságírói eszköz-tár. Így egy olyan sajátos keveréket kapunk, ami az elbeszélte elemeket (oral history) is tartalmazó történetírásból és a jelent szemlélő zsurnalizmusból áll össze. Feltételezésem szerint a tényfeltáró riport műfaji sajátosságai miatt jól használható a kommunista rendszer ideje alatt keletkezett, de a rendszerváltoztatás után húsz évvel is ható feszültséggócok megtalálására és enyhítésére. Az így létrejövő riportok, amennyiben a média segítségével sok emberhez eljutnak, segíthetnek abban, hogy ne csak egy szűk értelmiségi elit, hanem a hétköznapi médiafogyasztók is újragondolják a 20. század második felének történezeit. A műfaj szabadon értelmezhetősége lehetőséget ad a szerzőnek arra, hogy a tényeket részben szubjektív szempontok alapján rendszerezze, és tárja a történetet az olvasók elé. Ha a szerző nem él vissza a lehetőséggel, és a szubjektivitás nem válik öncélúvá, az a történetírás és az újságírás érvényes és izgalmas kombinációját eredményezheti.

A módszer alkalmazására tudtommal 2013-ig nem volt példa Romániában. Biro Attila, a *Gándul* újságírója hasonló megközelítést választott *A ma is élő kommunista hóhérok listája* (<http://tortionari.gandul.info>) című, videointerjúkkal tűzdelt riportsorozata összeállításakor, amelyben a diktatúra brutalitását vizsgálta oknyomozói igényességgel. Multimédia kategóriában első díjat nyert a legjobb újságírói teljesítményeket elismerő Superscrieri 2013 gálán.

Dolgozatomban – az alapfeltételezés alátámasztásaként – egy riport is szerepel, ami a '70-71-ben zajlott, általam „Kegyelemkenyér-ügynek” nevezett eseménysorozat feldolgozásának elindítását célozza. A tényfeltárás a legtöbb esetben hosszú folyamat, a friss eredményeket általában újabb és újabb riportokba sűrítve tálalják.

Ágoston Vilmos novellája

■ *Most induló tényfeltáró riportsorozatunkban utánajárunk, milyen módszerekkel épült be a Szeku a kolozsvári magyar diákok közé, hogyan férközött a baráti körökbe, és fért hozzá a legszemélyesebb információkhoz. Ágoston Vilmos másfél éves meghurcoltatást szenvedett el a hetvenes évek elején *Kegyelemkenyér* című novellájának felolvasása miatt. Hogy látja a történeteket a novella szerzője, hogy emlékezne vissza közeli barátai, ismerősei, akik döntően befolyásolták tanúvallomásaikkal Ágoston sorsát? Mit mondanak az azonosított informátorok és az ügyről a nyomozást irányító szekus tiszt?*

A Szekuritáté Irattárát Átvilágító Bizottság (CNSAS) 2006-ban adott ki a *Kegyelemkenyér-ügy* vizsgálatához alapvető fontosságú dokumentumokat Molnár Gusztáv diákori megfigyelési dossziéjából (164739). Az iratok között Molnár Gusztáv barátainak, ismerőseinek tanúvallomásai, valamint a róluuk jelentő informátorok jelentései is megtalálhatók. A dokumentumokból kirajzolódik a hetvenes évek elejének megfigyelési gyakorlata. Kiderül, hogyan gyártott a Szeku terhelő bizonyítékokat azokról, akik a rendszer megreformálásának lehetőségein gondolkodtak. A dossziérésletet Molnár Gusztáv Ágoston Vilmoshoz is eljuttatta, akit jelenlegi munkahelyén, a budapesti az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítványánál kérdeztünk az akkori megpróbáltatásokról.

– 1970. június 9-én este tartottak nálam házkutatást először, majd elvittek. Azelőtt figyelmeztettek az egyetemi évfolyamtársak, hogy figyel a Securitate. Kérdeztem tőlük, hogy akkor mit kell csinálni, mindenkit figyelnek, nem? Igen, de azért vigyázz magadra, mondták. Na de hogy? Erre nem volt semmilyen recept – meséli Ágoston Vilmos takaros budapesti irodájában. Majd' negyven évvel a történet után már nyugodtan eleveníti fel az emlékeket. – Az 1964 után amnesztiával szabaduló, '56-os magyarországi események miatt elítélt erdélyi foglyoktól, köztük Fülöp G. Dénes református lelkésztől és másoktól pontosan tudtam, hogy hány óra van Romániában. Az ő történeteik meggyőzőek voltak. Világosan tud-

tam, hogyan működik a román belügy, és mire figyelnek. Tudtam, hogy bármilyen apró cselekedetért is bármikor elvihetnek. És hogy bármiről be lehet bizonyítani, hogy államellenes cselekedet – mondja Ágoston. Tudta, hogy a tűzzel játszik, amikor 1969 decemberében a fiatal kolozsvári értelmiségiek egyik fontos találkozóhelyén, a Gaál Gábor irodalmi körön felolvasta *Kegyelem-kenyér* című novelláját. Tisztában volt vele, hogy besúgók is hallják a szöveget. – Arra építettem fel az írást, hogy a Földön többségében már csak sárgák és feketék lesznek, s majd a fehérek kezdik énekelni ezeket a jogokról szóló spirituálékat. S persze hogy beemeltem néhány realiztikus elemet is fátylás tüntetésekről, ami akkoriban napon-ta volt Kolozsváron a szobor körül, ezek hangulatát beépítettem. Így nem mondhatad azt, hogy ez nacionalista, imperialista, mit tudom én, milyen horthysta-fasiszta, mert ezekkel a jelzőkkel illettek akkoriban. Csak tanúvallomásokkal tudták rám bizonyítani, hogy ez igenis nacionalista tartalmú. A bevitt ismerősök azt kellett mondják, hogy én nekik elmagaráztam. Ezek a tanúk rendszerint hazudtak. Vagy megijedtek, vagy féltek. Vagy ott se voltak – meséli.

Ágoston Vilmos a tanúvallomások és a besúgók anyagai alapján fél évvel a novella felolvasása után, 1970. június 9-én bevették a Securitate kolozsvári központjába. Nem verték meg, testi fenytést egyszer sem alkalmaztak, de másfél évre a „kivizsgálás szabdlábon” kategóriába került. Ez napi egy-órás eltávozással enyhített folyamatos fogvatartást jelentett. Egész napra csak letartóztatással zárhatták volna börtönbe, amire végül nem került sor.

A Szeko a felolvasott novellában talált kapaszkodót. A rendszerellenes tartalmat Ágoston Vilmos kortársainak, közeli barátainak tanúvallomásaival és besúgók jelentéseivel próbálták alátámasztani. Ágoston dossziéja a CNSAS hivatalos tájékoztatása szerint nem létezik. – Pedig láttam a dossziémat, ott volt előttem. – Idézi fel a Securitate kolozsvári székhelyén töltött napokat Ágoston. – Volt, akiből nem sikerült ellened felhasználható részleteket kiszedni, de olyan is volt, aki tollba mondta a Szekunak, amit hallani akartak. Milyen érzés kezdedben fogni a rád terhelő adatokat is tartalmazó tanúvallomásokat? – kérdezem, miközben az asztalra kiterített vallomásokat nézzük: Bíró Bélát, Bereczki Károlyt, Molnár Gusztávét, Turanicz Józsefét, Demeter Zoltánét és Rostás Zoltánét. – Rostás egyszer azt írta rólam, hogy gyerekkorom óta államellenes összeesküvésben vettem részt. Ez olyan kemény vád volt, hogy bent a Szekunál idead-

ták, és elolvashattam. Onnan tudok róla. A vallomások nagy részét láttam. Például végig abban a meggyőződésben voltam, hogy ők nem tudnak arról, hogy kint voltam Magyarországon, ahol találkoztam Németh Lászlóval és Illyés Gyulával. Ebből kiderül, hogy Bereczki megmondta. (Nevet.) Kérdeztek, voltam-e, mondtam, hogy voltam, kivel találkoztam, senkivel. S hagyták, úgy látszik, a magyarországi vonalat nem akarták piszkálni. De azt, hogy én államellenes összeesküvést szervezek diákkorom óta, ezt kivizsgálták. Elmentek az iskolaigazgatómhoz, aki szembenevette őket, mert én nagyon rendes tanuló voltam, végig román és magyar néptáncokat tanítottam, tehát jó véleményt mondott, így ezt a nyomot elejtették. – Nem róttad fel ezt Rostásnak sosem? – Miután kijöttem aznap a Szekuról, megkérdeztem Rostást, hogy miért mondta. Azt válaszolta, azért, mert haragudott rám, mert diákkorunkban volt egy irodalmi kör Marosvásárhelyt, és valami megjegyzést tettem rá lányok előtt. Kéne mérlegelni a szavak súlyát.

Ágoston elbeszéléséből és a dossziében talált, aláírt dokumentumokból egyaránt kiderül, hogy az ügyet Liviu Călian szekus őrnagy tartotta a kezében, aki Ágoston szerint precíz munkavégzésű, erélyes fellépésű katonaeMBER volt. A kihallgatásokon a szellemi kifárasztás minden eszközt bevetette, órákon, napokon keresztül igyekezett terhelőbb információk kiadására bírni Ágoston Vilmos barátait, őt magát pedig az ellene felhozott vádak bevallására készítette. Fizikai erőszakhoz egyszer sem folyamodott. Călian Liviu ma Kolozsváron élő nyugdíjas. Családja megkeresésemkor nem járult hozzá a személyes találkozóhoz a hetvenes éveiben járó exkatonával. Több telefonos egyeztetés után sem sikerült időpontot egyeztetni. Később azt is letagadták, hogy Călian Liviu valaha a Szekuritáténak dolgozott.

Következtetés (2013. novemberi kiegészítésekkel)

■ A fenti riport természetesen csak az ügy feltárásának és közreadásának folytatásával tölthetné be küldetését. Hiányzik belőle Călian Liviu nyilatkozata, további megkeresésekkel talán szóra lehetne bírni. Az első részből kimaradt annak bemutatása, hogy Ágoston kihallgatott barátai közül ki vallott terhelően rá, és ki állt ellen a fenyegetésnek. Az azóta azonosított besúgók emlékei is fontos részletekkel szolgálnának arról, hogyan követték a hetvenes évek elején Kolozsváron a fiatal magyar értelmiségieket. (Például a 2. számú mellékletben szereplő „Kulcsár” László Bélával, a *Korunk* akkori szerkesztő-

**Consiliul Național
pentru
Studierea Arhivelor Securității**

București, Str. Dragoslavele nr. 2-4, Sector 1, cod 011024
Tel.: 319.09.35; Fax: 319.09.32
www.cnsas.ro

Nr. 1973/07 din 07-09-2007

Domnului Vilmos AGOSTON

Urmare cererii dumneavoastră înregistrată la C.N.S.A.S. cu nr. 1973/07 din 24.04.2007, în temeiul art. 1 alin. 1 din Legea nr. 187/1999, modificată și completată prin OUG nr. 16/2006, în urma verificărilor efectuate, vă aducem la cunoștință următoarele:

- Serviciul Român de Informații ne-a comunicat că în evidențele fostelor organe de securitate, pe numele dumneavoastră s-a identificat o «fișă de evidență cu „Dosar pașaport”, dar dosarul nu s-a clasat în arhivă».

Conform răspunsului SRI, dosarul nu a fost clasat în arhiva specială de la securitate. Pentru informații suplimentare referitoare la acesta, vă rugăm să vă adresați Direcției Generale de Pașapoarte din strada Nicolae Iorga nr. 29, sector 1, București, telefon 021/212.56.74.

- Serviciul de Informații Externe și Serviciul Istoric al Armatei ne-au transmis că în sistemul de evidență preluat de aceste instituții de la securitate nu au fost identificate dosare/documente cu privire la persoana dumneavoastră.

Această cerere rămâne în atenția noastră și vă vom informa dacă vor fi identificate documente pe numele dumneavoastră, dat fiind faptul că verificările vor continua.

Cu stimă,

Vicepreședinte,

conf. univ. dr. Virgiliu – Leoa TĂRAU

A CNSAS levele, melyben közli, hogy „nem találták meg” Ágoston Vilmos dossziéját. (Az útlevélosz-tályon találtak egy valószínűleg lényegtelen dossziét.)

ségi titkárával azonos, mint az a CNSAS 2012. december 7-én Molnár Gusztávhoz intézett hivatalos leveléből kiderül.) Ágoston beszámolója is hiányzik arról, hogy mit élt át a fogvatartás és a folyamatos zaklatás alatt, ezt is a folytatásban lehetne pótolni.

A dolgozat 2009-es leadása óta a Kegyelemkenyér-ügy számos részlete tisztázódott. A CNSAS elfogadta Ágoston Vilmos egykori diáktársa, Molnár Gusztáv *Ellenzéki tevékenység a '70-es, '80-as években az értelmiség körében* című kutatási témáját. Ennek keretében Molnár megkapta a CNSAS-tól Ágoston megfigyelési és peres dossziéját is, több száz oldalnyi anyagot. Többek között a felolvasott novella magyar nyelvű, eredeti szövege is előkerült, tehát ma már árnyaltabb, teljesebb leírás készülhetne az ügyről. Molnár és Ágoston az anyag feldolgozása után vélhetően publikálják is a kutatási eredményeket.

A riport folytatásai nem készültek el, de már az első, sorozatindító darab is bizonyítja, hogy a tényfeltáró újságírás alkalmas a diktatúra idején keletkezett, máig ható ügyek feldolgozására. Persze feltevődik a kérdés, hogy mi aktuális ma ebből? Egyrészt az ügyek átbeszélése segíthet az érintetteknek a tapasztalatok feldolgozásában, de következtetéseket vagy akár tanulságokat is megpróbálhatnak levonni az olvasók a tör-

tétekből. Az ehhez hasonló témákat vizsgáló riportok készítésekor az is kiderül, hol tartunk a kommunista diktatúra kutathatóságában. A CNSAS megalapítása nagy lépés volt, de már ez az ügy is mutatja, hogy aki a rendszerváltás előtti időkről konkrét információkhoz szeretne jutni, korlátokba ütközik. A CNSAS előtt megnyitott archívum mérete és a hivatal korlátozott kapacitása miatt egy-egy kutatás évekig, akár évtizedekig elhúzódik. Kérdés viszont, hogy Ágoston Vilmos dossziéját az első kérés leadása után visszatartották, vagy csak egyszerűen nem találták. Vélhetően a múlttal való szembenézés másik korlátja maga a titkosszolgálat, amely mai napig védi azokat az egykori besúgókat, akikre valamilyen okból még szüksége van. A jelenlegi rendszer Janus-arcúsága ott is megmutatkozik, amikor mégis hozzájárulnak az idővel használhatatlanná vált titkosszolgák azonosításához, amivel azt a látszatot erősítik, hogy az állam többé-kevésbé őszintén, a legmagasabb szinteken is támogatja a kommunista időszak bűneivel való szembenézést. Eközben pedig békés nyugdíjas éveket töltik azok, akik több száz politikai fogoly kínzását és kivégzését rendelték vagy követték el; és a mai napig nem tudjuk, hogy a forradalomkor ki adott parancsot a temesvári, a kolozsvári és a bukaresti sortűzekre.

ADORJÁNI PANNA

KÖZVETLEN, FELSZABADÍTÓ

Alice Munro: *Asszonyok, lányok élete*

■ A Park Kiadó gondozásában 2009-ben megjelent – és 2013-ban, a Nobel-díj ürügyén újranyomott – *Asszonyok, lányok élete* hátlapján az áll, hogy a könyv, amely Alice Munro „egyetlen regénye”, „önéletrajzi ihletésű”. A belső előlapon pedig apróbb betűkkel a következő olvasható: „Ez a regény formailag önéletrajzi, valójában nem az. A szereplőket nem a családtagjaimról, a szomszédaimról vagy a barátaimról mintáztam.” A látszólag ellentmondásos kijelentések sajátosan szervezik a formailag valóban önéletrajzként megírt regény olvasását.

Ha hinni akarunk a szerzőnek – habár *l'auteur est mort*, mondja Roland Barthes –, az író disclaimerre elidegenítő hatással lehet az olvasóra, aki ilyen módon soha nem fedezkedhet bele abba a regénybe, amely egyébként mindvégig hű marad a választott formához, és egyetlen ponton sem írja felül a memoárszerű szerkezetet. Mondhatnánk, hogy a tiszta önéletrajziság feltételezése egy irodalmi mű esetében nem más, mint az olvasó rajongó naivitása, vagy másképpen szólva az, amivel úgy gondolhatjuk, hogy egy könyvet könnyebben el lehet adni (ezzel meg persze a Nobel-díjjal), és tényleg, a valóságosság ígérete különleges súlyt kölcsönözhet egy jó történetnek. Az *Asszonyok, lányok élete* kapcsán azonban jobban járunk, ha sem a hátlapot, sem a kisbetűs részt nem olvassuk el. Nemcsak az egyszerű olvasó fog megharagudni, amiért gondtalan marketing-fogásokkal törbe akarják csalni, de az egyszerű recenzens is, aki szereti az utolsó betűig megolvasni a recenzálandó könyvet. Az önéletrajziság kérdése ugyanis sehova nem vezet, csak bosszantó módon kísért végig, miközben a könyvet olvasom, ahogy az is kiderül, hogy a műfaji megjelölés – az „egyetlen regény” – is ugyanannyira igaz, mint amennyire nem.

Az *Asszonyok, lányok élete* a kanadai Ontario tartománybeli Dell gyermek- és fiatalkorát mutatja be nyolc novellaszerű fejezetten keresztül, amelyeket laza kronológia,

az elbeszélő személye és jónéhány közös szereplő tart össze. És ha formailag önéletrajz, akkor műfajilag ezek az egyes részek viszont novellák, amelyek tulajdonképpen önmagukban is megállják a helyüket. Munro lazán végighalad a gyermekkoron és kamaszéveken át a fiatal felnőtté válás e háromszáz oldal alatt, a végeredmény azonban mégsem lesz felületes. Ez a novellisztikuságnak köszönhető: a történet nemcsak a nyolc fejezetet illetően, de az egyes részek belső struktúráját illetően is laza láncolatokban és kapcsolódásokban bontakozik ki. Ez egy olyan hálórendszert eredményez, amelyben könnyedén mozoghat az elbeszélő, de maga az olvasó is. Nem válik terhessé a szereplők közötti viszonyrendszer megértése, sem a történések követése, mert ahogyan az egyes szereplők esetében egy-egy határozott ecsetvonással élővé válnak az alakok, úgy a történetek is egy-egy izgalmas fordulat által azonnal belénk ivódnak. A visszaemlékező hangnem ugyanakkor arra is lehetőséget teremt, hogy az elbeszélő néhol ismétljen, de legalábbis az ismerőség érzetét keltse, amikor egy-egy epizódhoz, emlékekhez visszatér pontosítás vagy kiegészítés végett.

A könyv legemlékezetesebb alakjai mind nők, a legkülönfélébbek és akik a legkülönfélébb módokon hatnak a főszereplő Della életének alakulására. Az ateista anya, aki enciklopédiákkal járja a környező településeket, Naomi, a barátnő, aki látszólag könnyűszerrel oldódik fel a társadalmi elvárások által megképzett nőszerepben, a vallási fanatikus nagymama, Grace és Elspeth, a tündéri vénkisasszony nagynénik vagy Miss Farris tanárnő, az operettrajongó, aki beleöli magát a folyóba. Különböző korú, különféle társadalmi osztályból származó és változó világnézettel felruházott személyek jelennek meg és tűnnek el a „regény” szövetében, színes női arcképcsarnokot alkotva. Dell szemszögéből nézve ők mind valamelyest ironizáltak, mintha a szemlélődés kissé el-

torzítaná őket. Ugyanakkor nem lesznek felelőtes karikatúrává – az író az utolsó pillanatban a mélybe rántja őket, megmutatva a színén túl a fonákjukat is, vagyis azt, ahogy valamilyen módon mindenikük sorsa tragikus lesz. Végeredményben senki sincs, akinek a boldogsága felől biztosak lehetünk: a progresszívan gondolkodó anya belefásul saját radikalitásába, és már-már kicsinyesen önméltóvá lesz, a divatos, de elnyomott feleségnek készülő Naomi terhes lesz, és találomra megy egyik udvarlójához férjhez, a munkában és anekdotákban tündöklő úriasszony pedig fásult vénasszonyokká lesznek. Dellt magát is pont akkor ragadja el egy baptista fiú szerelme, amikor a legjobban kellene tanulnia, hogy ösztöndíjjal tanulhasson az egyetemen tovább, és bármennyire kecsegtető, nem végződik happy-enddel a sztori, és a főhős nem gőz mindenkin, felülkerekedve az élet nehézségein.

Vannak férfiak is ezekben a történetekben, de csak annyi, amennyit Della, az elbeszélő lány meglát, és csak annyira és annyi ideig, ameddig érdeklődése irántuk el nem hal. Néha fel-felbukkannak, majd eltűnnek, és más férfi jön helyettünk; az apa és öcs is mintegy hiányként határozhatók meg, ők a család furcsa tagjai, akik kiköltöznek a városból, és így tulajdonképpen kiköltöznek az események menetéből is. Jó ez a fordított perspektíva, hogy végre a női szem nézi a férfiakat, és kedvére nézhet el, ha megunja őket.

Munro írásának személyességét nemcsak az egyes szám első személyű elbeszélés, az életszerű történetek és a közvetlen hangnem adja, hanem az is, hogy olyan témákat dolgoz fel, amelyekről talán csak naplóinkban írunk vagy legjobb barátainkkal beszélgetünk. Hogy hogyan képzel el egy serdülő a szexet, hogy mit érez, amikor maszturbálni lát egy férfit, hogy tényleg milyen az első szexuális élmény, vagy milyen az, amikor az izgalomtól izzadni kezd a hónaljunk – a női szexualitás legszélyesebb ügyei kerülnek itt terítékre mindenféle felhajtás vagy szenzációhajhászás nélkül. Az a természetes egyszerűség és egyenesség, ahogyan Munro ír arról, hogy konkrétan milyen lánynak vagy nőnek lenni a 20. század derekán Kanadában, egyszerre megszegyenítően közvetlen és felszabadító. Az *Asszo-*

nyok, lányok élete szabadon és reflektáltan ír a szexualitással kapcsolatos tabukról, tévhitekről, legendákról, frusztrációkról, traumákról és élvezetekről. Ez a szókimondás teljességgel ellentéte annak, amit a könyvmoly főszereplő olvasása során tapasztal: „[A] könyvekben az emberek lefeküdtek egymással, gyakran lefeküdtek, de hogy aztán mit csináltak, azt a regények egyáltalán nem részletezték. (...) A könyvek mindig valami máshoz hasonlították [a közönséget], sosem beszéltek róla önmagában.”

Az *Asszonyok, lányok élete* női ennek megfelelően igazi nők, ahogyan a történetek is igazi történetek, ahol nemcsak a vágy és a vágyakozás tárgya van, hanem érző és gondolkodó emberek, akiknek (szexuális) együttléte valóságos, és ahol a költőiség nem a dolgok eufemizáló elhomályosításában és sejtetésében rejlik, hanem a felvállalt pőreség lehangoló tökéletlenségében. Ahogyan a hibák teszik szívszorítóan intimmé és szépé ezeket az életkezt, úgy a könyv szerkezetének hézagossága teremti meg annak a lehetőségét, hogy az olvasó belesétäljön és bent maradjon a történetben.

Az önéletrajziaság végeredményben részletkérdés marad. Munro egyéb írásai hasonló módon személyesek és közvetlenek, történetei nagyrészt mind Kanadában, gyermekkorra – és nemcsak – terein játszódnak, ahogyan más köteteit is reklámozták már önéletrajziasággal. Az igazság valóban valahol félúton van a fikció és szubjektív valóság között, az ihlet forrása és az írói gondolat zsenije találkozásában. A könyv is ezzel végződik: Della eldönti, hogy regényt ír a város egyik családjáról, és bár az írásban nem sokáig jut el, fejben kész a mű. Amikor a fikciós eljárástól családtörténetről beszél, pontosan leírja, hogy milyen érzelmi módon meghamisítani a valóságot: „A lényeg az volt, hogy én igaznak éreztem [a történeteket], nem valóságosnak, de igaznak, mintha felfedeztem és nem megalkotam volna ezeket az embereket és ezt a történetet, mintha ez a város szorosan a mögött terülne el, amelyben én is járok naponta.” Talán ebben a furcsa mellérendelő kapcsolatban képzelendő el az *Asszonyok, lányok élete* is, de mindenesetre egy olyan konstellációban, amelynek nincs föltétlenül szüksége a valóságra ahhoz, hogy igaz legyen.

CSATOLMÁNY A TALANÍTÁSHOZ

Markó Béla: *Csatolmány*

■ Markó Béla legújabb verskötetét érdemes együtt olvasni az egyik, fiatalon kiadott Kriterion-könyvével, az 1984-es *Talanítással*. Ez utóbbi címadó verse ezzel a szakasszal indult:

*a talanítás körzetét pontosan megjelölni
a talanítás időszakát kiválasztani
kellő számú talanítót toborozni
a talanítókat kiképezni*

Vajon most, három évtizeddel később érkezett el a „talanítás” ideje? Teljesebb választ akkor adhatnánk e kérdésre, ha a *Csatolmány* súlyos közéleti poézisét összemérnénk a közel harminc év, de főként az utóbbi évek haikukat és szonetteket közreadó Markó-köteteivel, ám csupán a jelzett két „szélső pont” (?) szembesítése is bőven nyújt alkalmat elgondolkodni a változásokon.

Harminc évvel ezelőtt – már ott epikus elemeket is becsempészve a lírába – a költő hitelesen szólhatott olyan élményekről, mint amilyeneket megörökített a *Ballada a vicinálisról*, a *Hova tűntek a háromkirályok?* vagy a *Dúdold az egyetlen arc énekét* hosszú soraiban. A fosztóképző (-talan) azonban nem hatotta át olyan egyértelműen a még ifjúkorinak mondható, bár lényegében érett verseket, mint ahogy a közérzeti-közéleti „csatolmány” (ez ugye internetes szavunk lett?) uralja a 2013-as kemény kötetet. Hogy mi történt közben a szerzővel – és velünk –, azt Markó más műfajú, a politikával és saját politikusi útjával összekapcsolódó kötetei mondták, mondják el. Számomra meggyőzően. Mégis, ez a *Csatolmány* a reveláció, ahol a 2011 szeptembere (jellemzőbben: 2012 januárja) és 2013. március 15. közt született, csöppet sem kertelő (a felelősség elől nem menekülő) verseket olvassuk, a

visszatekintőket, mint a *Határsáv* vagy a *Tél*; a *Határsáv*ból hasznos lehet idézni legáltalább négyszer négy verssort:

*csak mi maradtunk itthon,
s persze, a titkosszolgák,
kik az egész családot
így-úgy végigkóstolták,*

*nem ízlett egyikünk sem,
mert rágós volt a testünk,
s a tisztesség halálos
bűnébe beleestünk,*

*de végül is kibírtuk,
alig-alig volt hátra
néhány hónap, s rohantunk
a határra: az átra,*

*mert: át, csak át, hogy lássuk,
az odaát milyen lesz,
vagy kiegyenlítődik,
és már odaát sem lesz,*

És a vessző után folytathatnánk az odaát és az ideát többi jelentős Markó-versével, például az újévköszöntő *Időzónával* („használt erdélyi újév”), a „kétszer kell zokogni” szomorú öniróniájával, a *Láthatással*, a *Second hand*dal és a többi „rendhagyó” valomással.

Időszerűbb évváltó (nem rendszerváltó) könyvet nemigen ajánlhatnánk olvasóinknak – és önmagunknak –, mint a *Csatolmányt*. Bárki bármerre vegye útját, szilveszter múltán magával viheti az olyan gondolatokat, mint amiket megtalálni vél a *Fakard* című új „nemzeti dalban” vagy a *Retróban*. És így tovább, és így tovább...

Sebestyén László

KÁNTOR LAJOS AJÁNLIJA

■ Legszívesebben nem ajánlanám e témakörben a polcaim különböző helyeiről erre az alkalomra (ismét) leszedett könyveket – inkább sorolnék pozitívabb olvasmányokat, mint az utóbbi huszonvalahány évben a különféle (főként titkosszolgálati) jelentések összefoglalásait. Persze, nagyon alkalmi ez a válogatás (nyilván még a saját gyűjteményemből sem a teljesség) – mégis valakiknek, elsősorban a nálam (sokkal) fiatalabbaknak hasznos lehet. Ismert és ma már kevesebbet emlegetett szerzők munkájának eredményeként fokozatosan ismerhettem, ismerhettük meg a közelmúlt szomorú, gyászos, gyalázatos tényeit, összefüggéseit, egyének, intézmények történetét. És lassan közeledünk a tudományos értékű feldolgozások felé. (Ezért nem ábécé-rendben sorolom a szerzőket, könyvcímeiket – a megjelenés időrendjét választom.)

■ Kardos Sándor – Jávor István – Kováts Albert – Kenedi János – Pető Iván – Vági Gábor: „*Hol zsarnokság van, ott zsarnokság van*”. Héttorony Könyvkiadó, Bp., é.n. [1989]

■ *Zárt, bizalmas, számozott*. Tájékoztatópolitika és cenzúra 1956–1963 (Dokumentumok). Szerk. Cseh Gergő Bendegúz, Kalmár Melinda, Pór Edit. Osiris Kiadó, Bp., 1999.

■ Vitalij Sentalinszkij: *A feltámadott szó*. A KGB irodalmi archívuma. Nagyvilág, Bp., 2000.

■ Kiszely Gábor: *ÁVH. Egy terrorszervezet története*. Korona Kiadó, Bp., 2000.

■ Kiszely Gábor: *Állambiztonság (1956–1990)*. Korona Kiadó, Bp., 2001.

■ *A Történelmi Hivatal évkönyve 2000–2001*. Szerk. Gyarmati György. Történelmi Hivatal, Bp., 2002.

■ *Az átmenet évkönyve 2003*. Szerk. Gyarmati György. Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, Bp., 2004.

■ *1956 Erdélyben. Politikai elítéltek életrajzi adattára 1956–1965*. Szerk. Dávid Gyula. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Polis Könyvkiadó, Kvár, 2006.

■ *Az őszinteség két napja*. 1956. szeptember 29–30. Erdélyi magyar értelmiségiek 1956 őszén. Sajtó alá rendezte, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta Benkő Levente. Polis Könyvkiadó, Kvár, 2007.

■ *Vasfüggöny Keleten*. Iratok a magyar–román kapcsolatokról (1948–1955). Válogatta, sajtó

alá rendezte, szerkesztette, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Fülöp Mihály, Vincze Gábor. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2007.

■ *Érdekképviselet vagy pártpolitika?* Iratok a Magyar Népi Szövetség történetéhez 1944–1953. A bevezető tanulmányt írta Nagy Mihály Zoltán. Összeállította és a jegyzeteket készítette: Nagy Mihály Zoltán és Olti Ágoston. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2009.

■ Cs. Gyimesi Éva: *Szem a láncban*. Bevezetés a szekusdoszsiék hermeneutikájába. Komp-Press Kiadó, Kvár, 2009.

■ Gervai Adnás: *Fedőneve: „szocializmus”*. Művészek, ügynökök, titkosszolgák. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2011.

■ Gyarmati György: *Kísértő közelmúlt avagy a rendszerátalakítás deficitje*. Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára – L'Harmattan Kiadó, Bp., 2011.

■ Ilie Rad (coordonator): *Cenzura în România*. Editura Tribuna, Cluj-Napoca, 2012.

■ *A Nagy Testvér szatócsboltja*. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből. Szerk. Gyarmati György és Palasik Mária. Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára – L'Harmattan Kiadó, Bp., 2012.

■ Szőnyi Tamás: *Titkos írás*. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet 1956–1990. I–II. Noran Könyvesház, Bp., 2012.

ABSTRACTS

György Gyarmati

■ ***Exploring the Past through Documents of the Secret Police***

Keywords: *history, secret police, documents, communism, Hungary*

The documents of the secret police which have been explored recently by historians have different characteristics and serve multiple uses. Even pertaining to objective information, realistic data and data of a dubious credibility blend into each other. Historians have to reconstruct the past on the basis of this medley.

Gusztáv Mihály Hermann

■ ***The Collective Nobility of Szeklers – Myth or Legal Fact Expired over Time?***

Keywords: *Szekler, collective nobility, myth, legal fact*

In recent years, the Szeklers' collective nobility has become the subject matter of the historians' debates again. In response to this, the author examines the documents related to the issue from the 14th century until the beginning of the 19th century, reaching the conclusion that the law of medieval Hungary uniformly treated Szeklers as nobles. In theory, this status is maintained even after 1562 (following a significant reduction of their privileges), but from then on this collective rank of the Szeklers has no practical significance in Transylvania. However, Szeklers who relocated from Transylvania to Hungary enjoyed the benefits of this collective noble status even at the beginning of the 19th century.

Lajos Kántor

■ ***Friend and/or Enemies***

Keywords: *secret police, surveillance, documents, Korunk, editor*

From the documents contained in the secret folder on the editor of the journal *Korunk*, held under surveillance by the secret police of the previous regime in Romania, we can now identify what the secret services were most interested in, including specific events. Their returning questions concern the opinions voiced by the "Hungarian nationalists" in private circles and even more publicly, as well as their supposed "plans for action". The informations were supplied by members of the editorial staff, recruited by the secret services. The documents of the Securitate now show us that even close friends were capable of supplying informations as enemies about the person targeted by the secret police.

Béla Markó

■ ***The All-Seeing Eye of God***

Keywords: *secret police, surveillance, Securitate, generations, new media*

While the members of the older generation still talk about their past experiences with the secret police (the Romanian Securitate) and surveillance, the anxiety and the panic, who does even care about these things among the younger generation? Everything is so different in the age of Facebook, GPS and smartphones. The subject of surveillance comes up very differently today, in the age of terrorist activity. Yet, at the same time, we do know that even Angela Merkel has been under surveillance...

A Korunk Baráti Társaság felkérésére válaszolt, intézményrendszerünk működtetését és a folyóirat megjelenését, az erdélyi magyar kultúrát anyagi hozzájárulással elősegítő magánszemélyek névsora

Pártoló tagok

Dr. Deréky Pál – irodalomtörténész, Bécs
Dr. Lábod László – pénzügyi szakértő, vezérigazgató, Brüsszel
Dr. Romsics Ignác – történész, akadémikus, Göd
Dr. Szöllőssy Pál – jogász, közgazdász, az EMPSZ tb. elnök, Zürich/Pfaffhausen
Dr. Úry Előd – orvos, Sopron

Támogató tagok

Ágh István – költő, Budapest
Árkossy István – képzőművész, Budapest
Balázs László – képzőművész, vállalkozó, Kolozsvár
Dr. Bitay Enikő – egyetemi docens, Kolozsvár
Dr. Buchwald Péter – vegyész, Kolozsvár
Ifj. Dr. Buchwald Péter – gyógyszervegyész, egyetemi tanárhelyettes, Miami
Dr. Csapody Miklós – irodalomtörténész, Budapest
Dr. Cseh Áron – jogász, diplomata, Budapest
Dr. Elkán György – műépítész, Kolozsvár
Dr. Filep Antal – néprajzkutató, Budapest
Dr. Geréb Zsolt – teológiai professzor, Kolozsvár
Dr. Gömöri György – irodalomtörténész, London
Dr. Gyarmati György – történész, főigazgató, Budapest
Judik Zoltán – építészmérnök, Budapest
Dr. Kántor István – orvos, Budapest
Kántor László – rendező, producer, Budapest
Dr. Kende Péter – szociológus, Párizs
Kiss András – ny. főlevéltáros, Kolozsvár
Kocsis András Sándor – könyvkiadó, elnök-vezérigazgató, Budapest
Dr. Kötő József – színháztörténész, Kolozsvár
Kovács Sándor – római katolikus főesperes, Kolozsvár
Dr. Kovács Zoltán – egyetemi docens, Kolozsvár
Dr. Magdó János – Magyarország kolozsvári főkonzulja
Markó Béla – költő, politikus, Marosvásárhely
Molnár Judit – szerkesztő, Nagyvárad
Dr. Bodor Miklós – vegyészprofesszor, Miami
Paulovics László – képzőművész, Szentendre
Dr. Pomogáts Béla – irodalomtörténész, Budapest
Dr. Singer Júlia – biostatistikus, Bécs
Dr. Szász István Tas – orvos, Leányfalu
Dr. Tankó Attila – orvos, Budapest
Tibori Szabó Zoltán – szerkesztő, egyetemi oktató, Kolozsvár

SZÁMUNK SZERZŐI

A lapszámot szerkesztette:
Kántor Lajos

Adorjáni Panna (1990) – mesterképzős hallgató, KRE, Budapest

Borbély András (1982) – irodalom-történész, PhD, Kolozsvár

Buchwald Péter (1937) – vegyész, PhD, Kolozsvár

Cseke Péter (1945) – szerkesztő, irodalomtörténész, ny. egyetemi tanár, Kolozsvár

Dávid Gyula (1928) – irodalomtörténész, PhD, szerkesztő, Kolozsvár

Deuten-Makkai Réka (1974) – művészettörténész, Hága

Gagy József (1953) – szociográfus, egyetemi docens, Sapientia Egyetem, Csíkszereda

Gálfalvi György (1942) – szerkesztő, Marosvásárhely

Gáspárik Attila (1965) – színész, mádiászakember, a Marosvásárhelyi Nemzeti Színház főigazgatója

Gyarmati György (1951) – történész, az MTA doktora, főigazgató, ÁBTL, Budapest

Hermann Gusztáv Mihály (1955) – történész, PhD, egyetemi oktató, BBTE, Székelyudvarhely

Ilia Mihály (1934) – irodalomtörténész, ny. egyetemi tanár, Szeged

Kántor Lajos (1937) – irodalomtörténész, az MTA külső tagja, Kolozsvár

Király István (1943) – történész, levéltáros, Mezőkovácsháza

Könczei Csongor (1974) – néprajzkutató, PhD, Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár

Lőrincz György (1946) – író, Székelyudvarhely

M. Makkai Piroska (1910–1998) – grafikus

Markó Béla (1951) – költő, politikus, Marosvásárhely

Stanik Bence (1985) – újságíró, Kolozsvár

Szilágyi Domokos (1938–1976) – költő

Tófalvi Zoltán (1944) – újságíró, történész, Marosvásárhely

Visky András (1957) – író, dramaturg, PhD, művészeti igazgatóhelyettes, Kolozsvári Magyar Színház

Zelei Miklós (1948) – író, szociográfus, Budapest

Támogatók

20 éves
sz. 2014

„...mi van a mértékkel? A veszély mértékével. Beszéljünk erről egy kicsit, mert felidézhetem én itt régi szekuritátés élményeinket, a görcsöt a gyomrunkban, a folytonos szorongást, az időnkénti páni félelmet, úgysem fogja ezt már senki a fiatalabbak közül komolyan venni, olyan ez nekik, mint annak idején, az ötvenes-hatvanas években nekem az öregek háborús emlékei, verklizték reggeltől estig, de nem érdekelt. Meg aztán mond-e még valamit valakinek a Facebook, a GPS-ek, a már-már mikroszkopikus felvevő készülékek, a bármikor bármilyen technikai feladatra felhasználható okostelefonok korában, hogy sokunkat éjjel-nappal, hálószobában és hivatalban éveken át lehallgatott a titkos-szolgálat? Foglalkozik-e még valaki azzal, hogy az egykori besúgók sorra lebuktak, de ma álnéven – nick-néven – lehet ország-világ előtt besúgni bárkit a világhálón? Sőt, nem is csak besúgni, hanem: kisúgni a világűrbe. Mit számít, hogy a megszarolt, felpofozott, megalázott pitiánerek sorra lelepleződnek, és úgy hunyorognak a napfényben, mint egykor a vallatólámpákkal szemben, de hajdani tartótisztjeik, köszönik szépen, jól vannak.”

(Markó Béla)

ISSN 1222 8338

9 771222 283304

1 4 0 0 1

5 LEJ
500 FT

VIITORUL TRECUTULUI – DOSARE ALE SECURITĂȚII
THE FUTURE OF THE PAST – FILES OF THE SECRET
SERVICE